

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

ALANINDA ULUSLARARASI
ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

CİLT 2

EDİTÖRLER

PROF. DR. SERTAÇ GÜNGÖR

DOÇ. DR. SEVAL ÖZGEL FELEK

ARALIK
2023

SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2023

ISBN • 978-625-6399-82-2

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler

Cilt 2

Aralık 2023

Editörler

PROF. DR. SERTAÇ GÜNGÖR
DOÇ. DR. SEVAL ÖZGEL

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

PEYZAJ PLANLAMA POLİTİKALARINDA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Asuman AYSU KAPAN, Sebahat Sinem ÖZYURT ÖKTEN 1

Bölüm 2

ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERLERİYLE DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE İZMİR

Hatice SÖNMEZ TÜREL..... 21

Bölüm 3

PANDEMİ VE KENTSEL KAMUSAL MEKANLARA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Burcu İMREN GÜZEL 45

Bölüm 4

SEFERİHİSAR ULAMIŞ KÖYÜ GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNİN TAŞIYICI SİSTEM VE MALZEME ÖZELLİKLERİ

Mine Tanaç ZEREN, Özgül YILMAZ KARAMAN..... 69

Bölüm 5

TEMEL TASARIM EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNME STİLLERİNİN TASARIM SÜRECİNE ETKİSİNİ ARAŞTIRAN BİR MODEL ÖNERİSİ

Gamze ÇOBAN, Arzu ÖZEN YAVUZ 81

Bölüm 6

TARİHİ KÖPRÜLERDE İNSAN, YER VE MEKÂN ETKİLEŞİMİ

Gülay DALGIÇ, Hatice KIRAN ÇAKIR 97

Bölüm 7

**YOZGAT MENEKŞE EVLERİ BÖLGESİ KENTSEL DÖNÜŞÜM
PROJESİNİN KENT MAKROFORMUNA ETKİSİ**

Seçil Gül MEYDAN YILDIZ, Hüsne TEMUR 117

Bölüm 8

**KENTSEL YEŞİL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA TEKNİKLERİ İLE
ANALİZİ: FETHİYE ÖRNEĞİ**

Zeynep R. ARDAHANLIOĞLU 135

Bölüm 9

**MÜZELERİN SAVAŞ DURUMUNDA KORUNMASI: KÜLTÜREL
ZENGİNLİKLERİN GÜVENLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Osman Ziyaettin YAĞCI, Merve SARAÇOĞLU GEZER 149

Bölüm 10

**İŞLEVİNİ YİTİRMİŞ BİR ALIŞVERİŞ MERKEZİNİN YER SEÇİMİ
KRİTERLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Zeynep YILDIZ 167

Bölüm 11

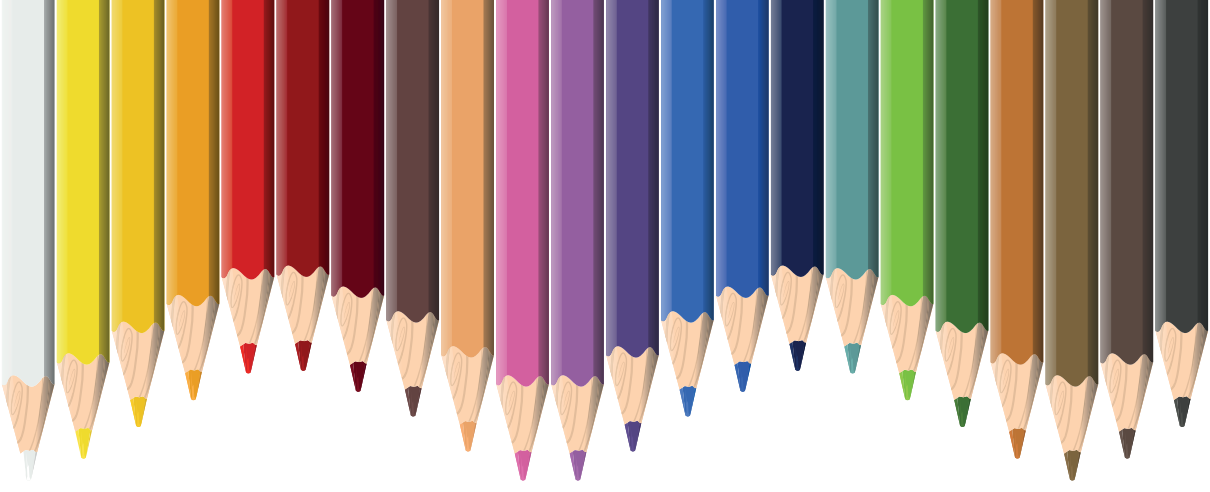
İKİNCİ KONUTLARIN GELİŞİMİ VE DENİZ KIYILARINA ETKİSİ

Cansu AYKAN, Çiğdem KILIÇASLAN DENİZ 187

Bölüm 12

**KÜLTÜR MİRASINA SAYGI GÖSTER(ME)MEK:
UŞAK-BANAZ-YEŞİLYURT KÖYÜ CAMİSİ**

A.Deniz OKTAÇ BEYCAN, Gülnihal DEMİRTAŞ 203

Bölüm 1

PEYZAJ PLANLAMA POLİTİKALARINDA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Asuman AYSU KAPAN¹

Sebahat Sinem ÖZYURT ÖKTEN²

---

1 Dr. Öğr. Üyesi; İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, asuman.aysu@iste.edu.tr ORCID No: 10000-0002-1225-8362

2 Doç. Dr. ; İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama sinem. okten@iste.edu.tr ORCID No:20000-0003-4010-2565

1. GİRİŞ

Kent planlamalarında özellikle sosyal, ekolojik ve ekonomik anlamda dayanıklı kentler inşa etme için kentsel mekanları, altyapıları şekillendirmede çeşitli planlama yaklaşımlarının kılavuz olarak kullanılması kaçınılmazdır. Çevre sorunlarının kültürel ve doğal peyzaj envanterler üzerindeki baskısı sonucunda doğal ve kültürel mirasın bozulması riski peyzajların korunması, kullanılması ve kalkınması için peyzaj planlama yaklaşımını gerektirmektedir. Ayrıca peyzajın, toplum açısından güçlü bir çekiciliği olan hem doğal hem de kültürel bir kaynak olması, gelecekte sürdürülebilir kalkınma programlarının takip edilebileceği bir araç olarak görünmesi de peyzaj planlama yaklaşımını kaçınılmaz kılmıştır (Phillips ve Clarke, 2012). Peyzaj planlama, peyzajın ekolojik bütünlüğünü, kültürel mirasını ve estetik değerlerini dikkate alarak koruma ve insan faaliyetleri arasında bir denge kurmayı amaçlamak olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Demirel, 2018).

Bu araştırmada, Avrupa peyzaj sözleşmesi (APS) dikkate alarak peyzaj planlamanın stratejik ve politik bakımdan ülkelerin yaklaşımları araştırılmıştır. Ülkemizde 17.07.2003 tarihinde yürürlüğe giren ve 40 ülkenin taraf olduğu APS' nin amacı, peyzajın korunması, yönetimi ve planlamanın geliştirilmesi ve peyzaj konularında Avrupa işbirliğininin düzenlenmesidir. Peyzaj planlamayı “peyzajların geliştirilmesi, restore edilmesi veya yaratılması için yapılan ileri görüşlü güçlü eylem” olarak tanımlamaktadır.

APS aynı zamanda peyzajın planlama politikasına entegrasyonuna da yol açarak peyzaj planlama disiplininin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Calace ve Pappas, 2022). Ayrıca, Avrupa ölçeğinde politika taslaklarının hazırlanmasına ve yönetim ve planlama süreçlerine peyzaj kaynaklarının dâhil edilmesine katkı sağlamaktadır (Ramos ve Pastor, 2012). Sözleşmeyi imzalayan ve onaylayan tüm ülkeler için politikaların ve planlama araçlarının yanı sıra özel değerlendirme yöntemlerinin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Wende, 2019). Özel değerlendirme yöntemleri kapsamında ülkeler peyzaj planlama yaklaşımlarına yasal düzenekte ve sektörel anlamda farklı yaklaşımlar göstermektedir.

Yaşam alanlarının sürdürülebilir, işlevsel ve estetik olarak düzenleme amacını taşıyan peyzaj planlama farklı yönergeler ve stratejiler ile ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu kapsamda dikkate alınan peyzaj politikaları bir ülkenin, bölgenin veya yerel yönetimin, açık alanları, doğal çevreyi ve peyzaj özelliklerini koruma, geliştirme ve düzenleme amacını taşımaktadır (Lavorel ve ark. 2017). Ayrıca ülkelerin peyzaj politikalarına ilişkin yasal statüleri, farklı yaklaşımları ve çerçeveleri de önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Örneğin, İtalya'da, 2004 yılında Kültürel Miras ve Peyzaj Kanunu'nun uygulamaya konulması, kentsel planlama sisteminde

“Bölgesel Peyzaj Planı”nın peyzaj koruma ve değerlendirme politikalarının uygulanmasında bir koordinasyon rolü kazanmasına yol açmıştır (Colavitti ve ark., 2021). Benzer şekilde Letonya’da Peyzaj Politikası Kılavuzları ve tematik plan çerçevesi gibi uygulamaların olması, peyzaj planlama, bölgesel planlama ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantıyı yasallaştırmak için oluşturulmuştur (Volosina ve ark., 2018). Almanya’da ise, peyzaj planlaması, geniş bir doğal varlık yelpazesini kapsayan ve doğa koruma ve peyzaj yönetiminin genel yasal hedeflerini mekansal olarak belirleyen bir planlama olarak oluşturulmuştur (Haaren ve Vollheyde, 2019).

Ülkelerin peyzaj planlamaya farklı yaklaşımları doğrultusunda peyzaj planlama yaklaşımları ile peyzaj planlama politikalarının araştırılarak farklı ülkelerin peyzaj planlamaya yaklaşım politikalarının araştırıldığı bu çalışmada, peyzajın planlama politikalarına entegrasyonu ile özel değerlendirme yöntemlerinin oluşturulmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

2. PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

Peyzaj planlama, sürdürülebilir ve bütüncül kalkınmayı sağlamak için çeşitli yaklaşımların entegre edildiği çok yönlü bir süreçtir. Ekosistem yaklaşımı gibi çevresel yönetim yaklaşımlarıyla sağlanan entegrasyonlar, sürdürülebilir kalkınma modellerine ulaşmak için çok önemlidir (Braga ve diğerleri, 2020). Ayrıca, çevre politikası ve sözleşmeleri için gelişen gereksinimleri yansıtan, yer merkezli sosyal öğrenmeye yeni fırsatlar açan demokratik bir girişim olarak tanımlanmaktadır (Selman, 2010).

Peyzaj planlaması, ileri teknolojilerin entegre edildiği, uluslararası sözleşmelere uyumun sağlandığı ve peyzaj karakter değerlendirmesinin öneminin vurgulamaya kadar geniş bir yaklaşım yelpazesini kapsamaktadır. Bu yaklaşımların sentezi, sürdürülebilir ve bütünsel peyzaj planlaması ve gelişiminin sağlanması için esastır.

Peyzaj planlama yaklaşımları, planlama yapılacak kentin kültürel, çevresel, ekonomik ve sosyal faktörlerindeki farklılıklardan dolayı ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Peyzaj planlama yaklaşımları, sürdürülebilir arazi kullanımı ve kalkınma için hayati önem taşıyan çok çeşitli strateji ve metodolojileri kapsamaktadır (Jennings ve ark. 2020). Her ne kadar ülkelerin peyzajları nasıl yönetecekleri ve tasarlayacakları konusunda farklı bakış açıları olsa da ortak genel yaklaşımları da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan yaygın olanları aşağıda verilmiştir.

Tarihi ve kültürel mirasın korunması; ülkelerin kimlik ve sürekliliklerinin devam etmesi için tarihi yerlerin, simgesel yapıların, miras alanların, geleneksel unsurların ve kültürel peyzajın korunmasını planlamalarına entegre etmesidir. Tarihi yerleşimlerin sınırlarının ve koruma

konularının belirlenmesinin yanında tarihi kentsel peyzajların korunmasına yönelik uluslararası yaklaşımların uygulanmasını da içermektedir (Marushina ve ark. 2020). Tarihi ve kültürel mirasın şehir planlamasına entegre edilmesinde önemli bir rol oynayarak tarihi kentsel peyzajların sürdürülebilirliğine ve dayanıklılığına katkıda bulunmaktadır (Zhao ve diğerleri, 2023).

Sürdürülebilirlik ve çevre koruma; pek çok ülke peyzaj planlamalarında sürdürülebilirliğe ve çevrenin korunmasına öncelik veriyor. Bu, kalkınmanın doğal çevre üzerindeki etkisini azaltmak için yeşil alanların, biyolojik çeşitliliğin ve sürdürülebilir uygulamaların teşvik edilmesini içermektedir.

Halkın Katılımı; ülkelerin, giderek yaygınlaşan halkın katılımını içeren kapsayıcı yaklaşımlar ile, tasarlanan peyzajları kullanacak insanların ihtiyaçlarını ve isteklerini karşıladığından emin olmak için yerel toplulukları, paydaşları ve vatandaşları planlama sürecine dahil etmesidir (Santoro ve ark., 2014). APS'nin peyzaj planlarının ve politikalarının oluşturulmasında halkın aktif katılımına yaptığı vurguyu da desteklemektedir (Strecker, 2018).

Şehir planlama entegrasyonu; bu yaklaşım, kentsel planlama çalışmalarının peyzaj planlama ile bütünleştirilerek, kalkınmayı yeşil alanların korunmasıyla dengeleyen uyumlu ve bütünlük kentsel peyzajlar yaratmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir ve dirençli kentsel ortamlar yaratmak için çok önemlidir (Artmann vd., 2017).

Biyoçeşitlilik ve ekosistem hizmetleri; Özellikle peyzaj planlamalarında biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve ekosistem hizmetlerinin sağlanması sürdürülebilir arazi kullanımı ve kalkınma için esastır. Ayrıca, peyzajların ekolojik işlevlerinin dikkate alınmasını ve yerel flora ile faunayı destekleyecek şekilde tasarlanmasını içermektedir (Winter ve ark. 2018).

İklim değişikliğine uyum; Planlama, dayanıklı peyzajların tasarlanması, su kaynaklarının etkin bir şekilde yönetilmesi ve sürdürülebilir enerji uygulamalarının dahil edilmesi gibi değişen iklim koşullarına uyum sağlamaya yönelik stratejileri içermektedir. Küresel iklim değişikliğiyle ilişkili riskleri azaltmayı ve fırsatlardan yararlanmayı amaçlayan eylemleri içermektedir (Füssel, 2007).

Turizm ve rekreasyon; Turizmin güçlü olduğu bölgelerde peyzaj planlaması, rekreasyonel faaliyetler için çekici ve erişilebilir alanlar yaratmaya öncelik verebilir. Bu, parkların, patikaların ve doğal manzara noktalarının geliştirilmesini içerebilir.

Kırsal Peyzaj Planlama; Tarımsal veya kırsal alanlarda peyzaj planlamada arazi kullanımı, tarımsal uygulamalar ve kırsal kalkınma ile

ilgili konuları ele almaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik faaliyetlerin kırsal peyzajların korunmasıyla dengelenmesi için önemlidir.

Birçok ülke peyzaj planlama stratejilerine bu yaklaşımlara öncü sektörlerin çoğunu entegre etmektedir. APS' ye üye bazı ülkelerin planlama yaklaşımlarına katılımı Çizelge 1' de verilmiştir.

Çizelge 1. Ülkelerin peyzaj planlama yaklaşımlarına katılımı (Kyvelou ve Gourgiotis, 2019).

Sektörler Ülkeler	Andorra	Belçika	Fransa	Yunanistan	Macaristan	Karadağ	Norveç	Polonya	Portekiz	Sırbistan	Slovenya	Türkiye
Mekânsal ve Bölgesel Planlama	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilir Kalkınma		✓	✓		✓	✓	✓			✓		✓
Ormancılık		✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓	
Kırsal gelişim		✓	✓		✓	✓	✓				✓	✓
Tarım	✓	✓	✓				✓	✓				✓
Altyapı		✓	✓				✓				✓	
Kamu işleri			✓									
Jeoloji ve Maden Çıkarma		✓	✓				✓				✓	✓
Enerji		✓	✓		✓		✓				✓	✓
Eğlence amaçlı			✓		✓	✓	✓				✓	✓
Turizm	✓		✓		✓	✓	✓				✓	✓
Kültür			✓			✓			✓		✓	✓
Kültürel Miras	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓
Çevre	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ekonomi			✓		✓		✓					
Eğitim	✓	✓								✓	✓	
Dışişleri			✓									✓
İklim Değişikliği	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Reklam		✓	✓			✓						

Çizelge 1' e göre, “mekansal ve bölgesel planlama” ve “çevre politikası” sektörlerinin, peyzaj planlama yaklaşımlarında bütün ülkelerin katılım sağladığı ve temel politika sektörleri olduğu görülmektedir. Bu sektörleri “Kültürel miras”, “sürdürülebilir kalkınma” ve “iklim değişikliği” sektörleri takip etmektedir. En az yaklaşımın olduğu sektörlerinin ise “kamu işleri” ve “dışişleri” olduğu görülmektedir. Bu durum APS' ye üye farklı devletler

tarafından peyzaj planlama kavramının, çevresel ve bölgesel yorumunun ve perspektifinin farklı sektörlerde de olsa benimsendiğini göstermektedir.

3. PEYZAJ PLANLAMA POLİTİKALARI

Peyzaj planlama politikaları, karmaşık bir sosyal-ekolojik sistem olarak görülen peyzajın kendisine yönelik bir perspektif ile planlamaya dahil edilmesine dayanmaktadır (Kyvelou ve Gourgiotis, 2019). APS, peyzaj planlama disiplini önemli ölçüde etkilemiş ve peyzajın planlama politikasına entegrasyonuna katkıda bulunmuştur (Calace ve Paparusso, 2022). Peyzaj planının tüm bölgeler için zorunlu hale gelmesi, peyzaj planlama araçlarının ulusal planlamadaki önemini vurgulamaktadır (Carta vd., 2022). Peyzaj planlama politikaları, mevcut sosyo-ekonomik eğilimler bağlamında peyzajı ve bölgesel ölçekteki işlevselliğini yönetme ihtiyacını kapsamaktadır (Lavorel ve ark., 2017).

Peyzaj planlama politikaları, belirli bir bölge veya toplum içinde peyzajın sürdürülebilir yönetimini ve gelişimini sağlamak amacıyla oluşturulan resmi yönergeler ve stratejilerdir. Bu politikalar, doğal kaynakların korunması, açık yeşil alanların sürdürülebilir kullanımı, şehir estetiği, çevresel sürdürülebilirlik gibi konuları ele almaktadır. Peyzaj planlama politikalarının temel unsurları:

Çevresel sürdürülebilirlik politikaları: peyzaj planlamasında, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için ekosistem hizmetleri ve çevre planlaması entegrasyonunu amaçlayan önemli bir politikadır (Haaren ve Albert, 2011). Mekansal ve çevresel planlamanın, sürdürülebilir bölgesel kalkınmaya ulaşmak için farklı planlama yaklaşımlarına koordine edilmesi ve entegre edilmesinde önemlidir (Maksin-Mičić ve diğerleri, 2009). Ayrıca yeşil alanların ve ekosistemlerin korunması, biyoçeşitliliğin artırılması, yerel bitki örtüsünün korunması ve su kaynaklarının etkili bir şekilde yönetilmesi için de oldukça önemli planlama politikasıdır.

Şehir estetiği ve tasarım politikaları: kentsel planlama politikalarına entegre edilmesini sağlamak için kentsel tasarım faktörlerinin yasal çerçevede dikkate alınmasının önemini ve kentsel tasarım ve estetiğin yaşam kalitesini, çeşitli sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel yönlerini yansıttığı belirtilerek, estetiğin kentsel planlamanın işlevselliğini artırmadaki rolünü vurgulamaktadır (Nia ve Olugbenga, 2020). Kentsel alandaki açık alanlar, parklar ve kamusal mekanların estetik açıdan çekici olmasını, mimari ve peyzaj tasarım standartlarının belirlenmesini ve geleneksel ve kültürel tasarım unsurlarının yapılmasını sağlayan politika yaklaşımıdır.

Toplumsal katılım politikaları: halkın katılımının peyzaj planlama süreçlerine katılımını teşvik edilmesinde etkili bir araçtır (Xu ve diğerleri,

2019). Halkın katılımı ile kullanıcıların ihtiyaçlarına ve tercihlerine duyarlı tasarımların oluşturulmasında fikir birliğinin ve yerel farkındalığın önemini vurgulamaktadır (Butler ve Berglund, 2012).

Altyapı ve ulaşım politikaları: peyzaj planlamada, sürdürülebilirliğin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeşil altyapı projelerinin desteklenmesinde önemli bir bileşen olarak ortaya çıkmıştır ve mevcut planlama sistemlerinin entegrasyonu ve erişilebilirliğin artırılması için fırsatları sunmaktadır (Mejía ve diğerleri, 2015).

Sosyal ve ekonomik kalkınma politikaları: özellikle kırsal peyzaj planlamada, kırsalın ekonomik düzeyinin, turizm gelişim türünün ve yerel çiftçilerin ekonomik kalkınma durumunun kapsamlı bir şekilde dikkate alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Wang ve Qin, 2022).

İklim değişikliği ve adaptasyon politikaları: iklim değişikliğinin yarattığı zorluklara karşı alınacak önlemlere verilecek tepkiyi şekillendirdiği için peyzaj planlamasında çok önemlidir (Dewulf, 2013). Politika tepkileri açısından, hem küresel emisyonların azaltılmasına hem de iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en aza indirecek uyum bakımından da çok önemlidir (Watkiss ve Ebi, 2022). Ayrıca, sıcaklık düzenlemesi, sel riski azaltma gibi iklimle ilgili faktörlere odaklanan projelerin desteklenmesi.

Sürdürülebilir kullanım politikaları: çeşitli çevresel ve sosyo-ekonomik zorlukların ele alınması açısından çok önemlidir. Yoksulluğu hafifletmek, biyolojik çeşitliliği korumak, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek ve iklim değişikliğini hafifletmek için potansiyel bir mekanizma olarak kabul edilmektedir (Bürgi ve diğerleri, 2017).

Bu politika örnekleri, peyzaj planlamasının geniş kapsamlı ve çoklu boyutlu bir süreç olduğunu göstermektedir. Planlama politikaları, belirli bir bölgenin ihtiyaçlarına ve özelliklerine bağlı olarak uyarlanıp ve güncellenebilmektedir.

Peyzaj planlama politikaları, genellikle yerel yönetimler, şehir planlama kurumları veya çevre birimleri tarafından oluşturulur ve her ülkedeki yasal düzeni farklıdır (Çizelge 2). Ülkelerin peyzaj politikalarına ilişkin hukuki statüleri ulusal mevzuat, bölgesel planlar ve uluslararası sözleşmelerin birleşimiyle şekillenmektedir. Bu politikalar, kapsayıcılığı ve bilgi ortak üretimini teşvik etmekten, bölgesel peyzaj planlarının koordinasyon rolünün vurgulanmasına ve peyzajın daha geniş planlama çerçevelerine entegrasyonuna kadar bir dizi yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu politikalar, kapsamlı ve dengeli bir peyzaj yönetimi sağlamak için önemlidir.

Çizelge 2. Ülkelerin peyzaj planlama politikaları ile ilgili yasal durumları (Kyvelou ve Gourgiotis, 2019).

ÜLKELER	Özel Kanun	APS' ye Dayalı Peyzaj Politikaları	Kanun/ Yönetmelik Tarafından Peyzaj Gerekliliği	Peyzajların Tanımlanması ve İdari Düzey için Resmi Süreç
ANDORRA	Hayır	Ulusal Peyzaj Stratejisi	Hayır	Hayır
BELÇİKA	Hayır	Hayır	Hayır	Evet (Bölgesel)
FRANSA	Evet	Evet	Evet	Evet- Bölgesel Yerel
YUNANİSTAN	Evet	Evet	Evet	Evet(Bölgesel Mekansal Planlar)
MACARİSTAN	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
KARADAĞ	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır
NORVEÇ	Hayır	Evet	Hayır	Hayır
POLONYA	Hayır	Hayır	Evet	Evet(Bölgesel)
PORTEKİZ	Evet	Evet	Hayır	Hayır
SIRBİSTAN	Hayır	Evet	Evet	Hayır
SLOVENYA	Hayır	Evet	Hayır	Hayır
TÜRKİYE	Hayır	Hayır	Evet	Hayır

Çizelge 2' ye göre ülkelerin çoğu APS' ye dayalı peyzaj politikalarını benimsemektedir. Yunanistan, Fransa ve Portekiz hariç hiçbir ülkede özel yasanın çıkarılmadığı görülmektedir. Ülkemizde' de peyzaj planlamanın özel kanuna tabi olmadığı, APS' ye dayalı peyzaj politikalarının benimsenmediği ve peyzajların tanımlanması ve idari düzey için resmi süreçlere tabi olmadığı gösterilmiştir. Kanun ve yönetmelik tarafından peyzaj gerekliği olduğu gösterilmiştir.

4. ÜLKELERİN PEYZAJ POLİTİKALARI

Çizelge 2' de verilen APS'ye dayalı peyzaj politikalarına taraf olan Fransa, Yunanistan, Norveç, Portekiz, Sırbistan ve Slovenya peyzaj politikaları ile Türkiye peyzaj politikaları aşağıda verilmiştir.

4.1. Fransa Peyzaj Politikaları

Fransa'nın peyzaj politikaları, arazi kaynaklarını ve çevreyi korumayı amaçlayan şehir planlama ve çevre kanunları kapsamındaki çok sayıda kanun, yönetmelik ve alan koruma tedbirleriyle yönetilmektedir (Prévost & Salais 2016). 2000 yılından bu yana Fransa'daki koruma politikaları, çiftçilere çevre ve peyzaj koruma sorumluluğunu veren "çok işlevli tarım" kavramını uygulamaya koymuştur (Kohler ve diğerleri, 2014). Ayrıca rüzgâr enerjisi

planlaması peyzaj bağlamında incelenerek politika değerlendirmelerinde peyzajın önemi vurgulanmıştır (Nadai ve Labussiere, 2009). Fransız peyzajı, kentsel yayılma ve kırsal peyzajlar bağlamında peyzajın görsel karakterini korumak için tarımsal arazi kullanımını koruyan politikalara odaklanmaktadır (Harvey & Works, 2002).

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, plan ve politikaların oluşturulmasında halkın aktif katılımını vurgulayarak Fransa'daki peyzaj politikalarını etkilemiştir. Araştırma aynı zamanda başarılı Avrupa peyzaj politikalarının, toplulukları çok düzeyli ve çok aktörlü bir perspektifle dahil eden, mekansal yönetişimin tüm düzeylerinde entegre stratejiler içerdiğine işaret etmektedir (Calace ve Paparusso, 2022).

Fransa'nın peyzaj politikaları ulusal mevzuat, bölgesel planlar ve uluslararası sözleşmelerin birleşimiyle şekillenmektedir. Bu politikalar, çok işlevli tarımın teşvik edilmesinden, peyzaj planlaması ve yönetimine halkın aktif katılımının vurgulanmasına kadar çeşitli yaklaşımları yansıtmaktadır.

4.2. Yunanistan Peyzaj Politikaları

Yunanistan'daki peyzaj politikaları çevrenin korunması, arazi kullanımı ve tarımsal yönetim gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Ancak peyzaj planlaması ve yönetimi, diğer birçok Akdeniz ülkesinde olduğu gibi Yunanistan'da da siyasi gündemin üst sıralarında yer almamaktadır (Terkenli ve Kavroudakis, 2017). Çevre koruma açısından, Yunanistan'daki endüstriyel rüzgar santrali gelişiminin yarattığı çatışmalara özel önem verilmiş ve peyzaj ölçeğinde inceleme ve değerlendirme ihtiyacı vurgulanmıştır (Vlami ve diğerleri, 2020). Zeytin yetiştiriciliği, hem finansal hem de ekolojik açıdan Yunanistan'daki en önemli tarımsal faaliyetlerden biri olarak kabul edilmektedir (Michalopoulos ve diğerleri, 2020).

Yunanistan, bisiklet turizmini geliştiren veya engelleyen çevresel değişkenleri tanımak için katılımcı süreçler geliştirmeyi ve böylece hangi politikaların Yunanistan'da bisiklet turizmini teşvik etme ve çekme konusunda daha yetenekli olduğunu anlamayı hedefleyerek bisiklet turizminin motive edici ve caydırıcı unsurlarını keşfetmeye dahil olmuştur (Bakogiannis ve ark., 2020). Yunanistan'ın peyzaj politikaları, tarihsel, ekonomik ve jeopolitik değerlendirmelerden etkilenen çevresel, tarımsal ve kültürel faktörlerin karmaşık bir etkileşimini yansıtmaktadır.

4.3. Norveç Peyzaj Politikaları

Norveç'in peyzaj politikaları çok çeşitli çevresel, sosyal ve ekonomik hususları kapsamaktadır. Norveç, Birleşik Krallık gibi komşu ülkelerinkini geride bırakan ilerici, cinsiyet eşitliğine dayalı iş-aile politikasıyla

tanınmaktadır (Locke ve Yarwood, 2016). Ülkenin peyzaj politikaları geleneksel sosyokültürel değerlerden etkilenmektedir ve Norveç'e özgü değildir (Liu ve diğerleri, 2021). Orman yönetimi, su kalitesi kontrolü ve diğer çevresel endişeler üzerine odaklanan politikalar geliştirilmiştir. Çevre politikaları açısından, ormanların büyümesi Norveç'in kırsal bölgelerinde genel bir eğilim olup, yarı doğal peyzajların azalmasına yol açmıştır (Bryn ve Hemsing, 2012).

Norveç'teki milli parklar politikası, doğal alanları koruma altına almıştır. Bu alanlar, endemik bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yapmakta ve ziyaretçilere sürdürülebilir bir şekilde bu doğal güzellikleri deneyimleme fırsatı sunmaktadır (Arnesen, 1998). Kırsal alanların kalkınması ve tarımın sürdürülebilirliği için politikalar geliştirmiştir. Toprak kullanımı planlaması ve tarım uygulamaları, çevreyi koruma amacıyla dikkate alınmıştır. Ekosistem hizmetleri kavramının Norveç kıyı mekânsal planlamasına dahil edilmesi, yeni bir yönetim yaklaşımını temsil etmektedir. (Kvalvik ve diğerleri, 2020).

4.4. Portekiz Peyzaj Politikaları

Portekiz'deki çevre politikaları, orman yangınlarının etkisini hafifletme ve biyolojik çeşitliliği koruma taahhüdünü yansıtan, ekosistem hizmetleri planları için ödeme yoluyla yangın önleme ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ele almaktadır (Pacheco, 2022; Pacheco ve Claro, 2021). Ülkenin tarım arazilerinin terk edilmesi ve dağlık alanların yangından korunması için yapılan düzenlemelerin ekosistemi hizmetini azalması kırsal alanların sürdürülebilir kalkınması ve tarımın yönetimi politikaları üzerine odaklanmasını sağlamıştır. Toprak kullanımı planlaması, su kaynaklarının etkin kullanımı ve biyoçeşitlilik koruma stratejilerini geliştirmiştir (Sil ve diğerleri, 2019).

Kuzeydoğu Portekiz'deki Akdeniz manzaralarında karaca oluşumunu etkileyen faktörler araştırılarak yaban hayatı ve manzara arasındaki etkileşimlere ışık tutulması biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerin koruma konusunda çeşitli politikaların uygulanmasını sağlamıştır (Torres ve diğerleri, 2011). Genel olarak, Portekiz'in peyzaj politikaları, orman yangınları, tarım arazilerinin terk edilmesi ve ekolojik hususların arazi kullanım planlamasına entegrasyonu gibi zorlukları ele alan, çevrenin korunması, sürdürülebilir arazi yönetimi ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

4.5. Sırbistan Peyzaj Politikaları

Sırbistan'ın peyzaj politikaları, sürdürülebilir mekansal ve turizm gelişimini, çevre korumayı ve enerji verimliliğini amaçlayan bir dizi strateji ve yaklaşımı kapsamaktadır. Stratejik planlama, peyzajları planlama sürecine

entegre etmeye odaklanarak sürdürülebilir mekansal ve turizm gelişiminin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Maksin ve Milijić, 2010).

Çevre koruma ve enerji verimliliği açısından Sırbistan'ın, yetersiz kurumsal organizasyon ve devlet araçlarının stratejileri uygulamaya yavaş uygulaması nedeniyle enerji verimliliğini artırma sürecinde geride kaldığı gözlemlenmiştir (Harmati vd., 2016). uluslararası çevre standartlarıyla uyumlu bütünleşik bir yaklaşımın bulunmaması ve etkili ekonomik araçların ve düzenlemelerin bulunmaması, Sırbistan'daki uzun vadeli çevre politikasının özellikleri olarak belirtilmiştir (Njegovan, 2004).

Genel olarak, Sırbistan'ın peyzaj politikaları, peyzaj planlamasını mekansal planlamaya entegre etme, enerji verimliliği ve çevre koruma sorunlarını ele alma ve sürdürülebilir mekansal ve turizm gelişimini teşvik etme çabalarıyla karakterize edilmektedir.

4.6. Slovenya Peyzaj Politikaları

Slovenya'nın peyzaj politikaları çevre koruma, arazi kullanımı ve tarımsal yönetimi birleştiren çok yönlü bir yaklaşımı kapsamaktadır. 2004 yılında kabul edilen ulusal Mekansal Kalkınma Stratejisi, Slovenya'daki çeşitli peyzajları listeleyerek, mekansal planlamanın ve peyzajların korunmasının önemini vurgulamaktadır (Seidl ve ark. 2021). Slovenya, arazi kullanımı değişikliklerinin ve bunların ekosistem hizmetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine aktif olarak katılmıştır ve bu da ülkenin sürdürülebilir arazi yönetimi ve korumaya olan bağlılığını yansıtmaktadır (Ribeiro ve Hribar, 2019).

Slovenya'nın peyzaj politikaları aynı zamanda tarımsal-çevresel önlemlerin etkilerinin ve orman planlaması ve politika değerlendirmesinde ekonominin rolünün değerlendirilmesinde de etkili olmuştur ve ülkenin ekonomik kalkınma ile çevresel sürdürülebilirliği dengeleme çabalarını yansıtmaktadır (Ogorevc & Slabe-Erker, 2018; , Hodges, 2014). Ayrıca ülke, tarımdan kaynaklanan nitrat ve pestisit kirliliğini azaltmak için karar destek araçlarını kullanarak çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir tarım uygulamalarına bağlılık göstermektedir (Nicholson ve diğerleri, 2020).

4.7. Türkiye Peyzaj Politikaları

Türkiye'nin peyzaj planlama politikaları çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Türkiye'deki mekansal planlama sistemi, doğanın korunması ile arazi kullanımı arasında köprü görevi görerek, doğanın etkili bir şekilde korunmasına yönelik bir araç görevi görmektedir (Gökmen ve Gülersoy, 2018). Proje bazlı kentsel yenilemenin Türkiye'deki kentsel peyzaj üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla incelenmesi, kentsel peyzaj dönüşümünün

planlama politikalarındaki önemini vurgulamaktadır (Bakır, 2020). Kentsel planlamada yenilik için bölgesel peyzaj planlamasına kapsamlı bir yaklaşımın göstergesi olarak peyzajın planlama politikasına entegrasyonu vurgulanmıştır (Calace ve Paparusso, 2022). Ek olarak, Türkiye’de peyzaj planlama politikalarında biyoçeşitlilik ve ekolojik bölge dinamiklerinin dikkate alınmasının önemini gösteren, iklim değişikliği altındaki ekolojik bölgelerin haritalanması incelenmiştir (Ergüner vd., 2018).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Peyzaj planlama, yaşanabilir ve sürdürülebilir çevreler oluşturmak için önemlidir. İnsanların doğayla uyum içinde yaşamalarını, doğal kaynakları korumalarını ve toplumsal refahlarını artırmalarını sağlamaktadır. Peyzaj planlamada, hedeflere ve ilgili paydaşlara bağlı olarak çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Başarılı peyzaj planlaması genellikle bu yaklaşımların bir projenin belirli bağlamına ve hedeflerine göre uyarlanmış bir kombinasyonunu içermektedir. Sürdürülebilir ve dayanıklı peyzajlar yaratmak için ekolojik, sosyal ve ekonomik faktörler arasındaki bağlantıları dikkate almak önemlidir. Peyzaj planlamada, ekolojik tasarım metodolojisi, paydaş katılımı, yer duygusu, peyzaj yapısı değerlendirmesi ve bilgi ortak üretim süreçleri dahil olmak üzere çeşitli faktörlerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini içermektedir. Bu kapsamda ülkelerin de taraf olduğu APS, peyzajın rolünü güçlendirerek ve peyzajın planlama politikasına entegrasyonuna önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Ayrıca, kamu politikasının peyzajın şekillendirilmesine dâhil edilmesi ve görsel peyzaj kaynaklarının yönetimine yönelik araç ve prosedürlerin tanıtılması, etkili peyzaj planlaması için gerekmektedir.

Genel olarak peyzaj planlama yaklaşımları, tarihi ve kültürel mirasın korunması, sürdürülebilirlik ve çevre koruma, halkın katılımı, şehir planlama entegrasyonu, biyoçeşitlilik ve ekosistem hizmetleri, iklim değişikliğine uyum, turizm ve rekreasyon ve kırsal peyzaj planlama yönetimi dahil olmak üzere geniş bir strateji yelpazesini kapsamaktadır. Bu yaklaşımlar çevresel zorlukların üstesinden gelmek, kültürel mirası korumak ve sürdürülebilir arazi kullanımını ve kalkınmayı sağlamak için gereklidir. Peyzaj planlama yaklaşımları, koruma ve mirasın korunmasının yanı sıra, planlama süreçlerindeki belirsizliklerin ve karmaşıklıkların giderilmesi açısından da önemlidir.

Peyzaj planlama politikaları, mekânsal planlama, uluslararası sözleşmeler ve peyzajların çok işlevselliği ile karmaşık bir şekilde bağlantılıdır ve ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Sonuç olarak, Peyzaj planlama politikaları, sürdürülebilir ve etkili peyzaj planlaması sağlamak için sosyal talepleri, ekolojik kavramları, peyzaj parçalanmasını, halkın katılımını ve peyzajın planlama politikasına entegrasyonunu dikkate almalıdır.

Ülkelerin, peyzaj planlama politikaları, doğanın korunması, bölgesel kalkınma, kentsel peyzaj dönüşümü, bölgesel peyzaj planlaması, yaban hayatı yönetimi ve korunması ve iklim değişikliğine uyumu kapsadığını göstermektedir. Ayrıca, peyzaj planlama politikalarının, doğal kaynakların korunması, bölgesel eşitsizlikler, sürdürülebilir kentsel gelişim ve doğal afetlere dayanıklılık konularını ele alacak şekilde tasarlandığı açıktır.

KAYNAKÇA

- Arnesen, T. (1998). Landscapes lost. *Landscape Research*, 23(1), 39-50. <https://doi.org/10.1080/01426399808706524>
- Artmann, M., Bastian, O., & Grunewald, K. (2017). Using the concepts of green infrastructure and ecosystem services to specify leitbilder for compact and green cities—the example of the landscape plan of dresden (germany). *Sustainability*, 9(2), 198. <https://doi.org/10.3390/su9020198>
- Bakır, N. Y. (2020). Project-based urban renewal and transformation of urban landscape in turkey. *Landscape Reclamation - Rising From What's Left*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.84391>
- Bakogiannis, E., Vlastos, T., Αθανασόπουλος, Κ., Vassi, A., Christodouloupoulou, G., Karolemeas, C., ... & Tzika, E. (2020). Exploring motivators and deterrents of cycling tourism using qualitative social research methods and participative analytical hierarchy process (ahp). *Sustainability*, 12(6), 2418. <https://doi.org/10.3390/su12062418>
- Braga, A. C. R., Serrao-Neumann, S., & Galvão, C. d. O. (2020). Groundwater management in coastal areas through landscape scale planning: a systematic literature review. *Environmental Management*, 65(3), 321-333. <https://doi.org/10.1007/s00267-019-01244-w>
- Bryn, A. (2008). Recent forest limit changes in south-east norway: effects of climate change or regrowth after abandoned utilisation?. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 62(4), 251-270. <https://doi.org/10.1080/00291950802517551>
- Butler, A. and Berglund, U. (2012). Landscape character assessment as an approach to understanding public interests within the european landscape convention. *Landscape Research*, 39(3), 219-236. <https://doi.org/10.1080/01426397.2012.716404>
- Bürgi, M., Ali, M. P., Chowdhury, A., Heinimann, A., Hett, C., Kienast, F., ... & Verburg, P. H. (2017). Integrated landscape approach: closing the gap between theory and application. *Sustainability*, 9(8), 1371. <https://doi.org/10.3390/su9081371>
- Calace, F. and Paparusso, O. G. (2022). Regional landscape planning for the innovation of urban planning. municipal implementation of the city-country pact in apulia. *City, Territory and Architecture*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00170-5>
- Calace, F. and Paparusso, O. G. (2022). Regional landscape planning for the innovation of urban planning. municipal implementation of the city-country pact in apulia. *City, Territory and Architecture*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00170-5>
- Calace, F. and Paparusso, O. G. (2022). Regional landscape planning for the innovation of urban planning. municipal implementation of the city-country pact in apulia. *City, Territory and Architecture*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00170-5>

- Calace, F. ve Paparusso, O. G., (2022). Regional landscape planning for the innovation of urban planning. municipal implementation of the city-country pact in apulia. *city territory and architecture*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00170-5>
- Carta, M., Gisotti, M. R., & Lucchesi, F. (2022). Settlements and urban morphological quality in landscape planning—analytical models and regulating tools in the landscape plan of regione toscana. *Sustainability*, 14(3), 1851. <https://doi.org/10.3390/su14031851>
- Colavitti, A. M., Floris, A., & Serra, S. (2021). Mind the gap: why the landscape planning system in sardinia does not work. *Sustainability*, 13(13), 7300. <https://doi.org/10.3390/su13137300>
- Demir, S., & Demirel, Ö. (2018). Peyzaj planlamada peyzaj ekolojisi yaklaşımı. *Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-8.
- Dewulf, A. (2013). Contrasting frames in policy debates on climate change adaptation. *WIREs Climate Change*, 4(4), 321-330. <https://doi.org/10.1002/wcc.227>
- Ergüner, Y., Kumar, J., Hoffman, F. M., Dalfes, H. N., & Hargrove, W. W. (2018). Mapping ecoregions under climate change: a case study from the biological ‘crossroads’ of three continents, turkey. *Landscape Ecology*, 34(1), 35-50. <https://doi.org/10.1007/s10980-018-0743-8>
- Europe, C. O. (2000, October). European landscape convention. In Report and convention.
- Füssel, H. (2007). Adaptation planning for climate change: concepts, assessment approaches, and key lessons. *Sustainability Science*, 2(2), 265-275. <https://doi.org/10.1007/s11625-007-0032-y>
- Gonçalves, C. (2021). Planning in times of uncertainty. *U.Porto Journal of Engineering*, 7(4), 126-138. https://doi.org/10.24840/2183-6493_007.004_0010
- Gökmen, E. Y. and Gülersoy, N. Z. (2018). Spatial planning as a tool for effective nature conservation: a conceptual framework for turkey’s spatial planning system. *Journal of Landscape Ecology*, 11(1), 73-98. <https://doi.org/10.2478/jlecol-2018-0002>
- Haaren, C. v. and Albert, C. (2011). Integrating ecosystem services and environmental planning: limitations and synergies. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management*, 7(3), 150-167. <https://doi.org/10.1080/21513732.2011.616534>
- Haaren, C. v. and Vollheyde, A. (2019). Landscape planning in germany:. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 7(4), 148-166. https://doi.org/10.14246/irspsda.7.4_148
- Harmati, L. N., Folic, J. R., Magyar, Z., Dražić, J., & Kurtović-Folić, N. (2016). Building envelope influence on the annual energy performance in office buildings. *Thermal Science*, 20(2), 679-693. <https://doi.org/10.2298/tsci14111109h>

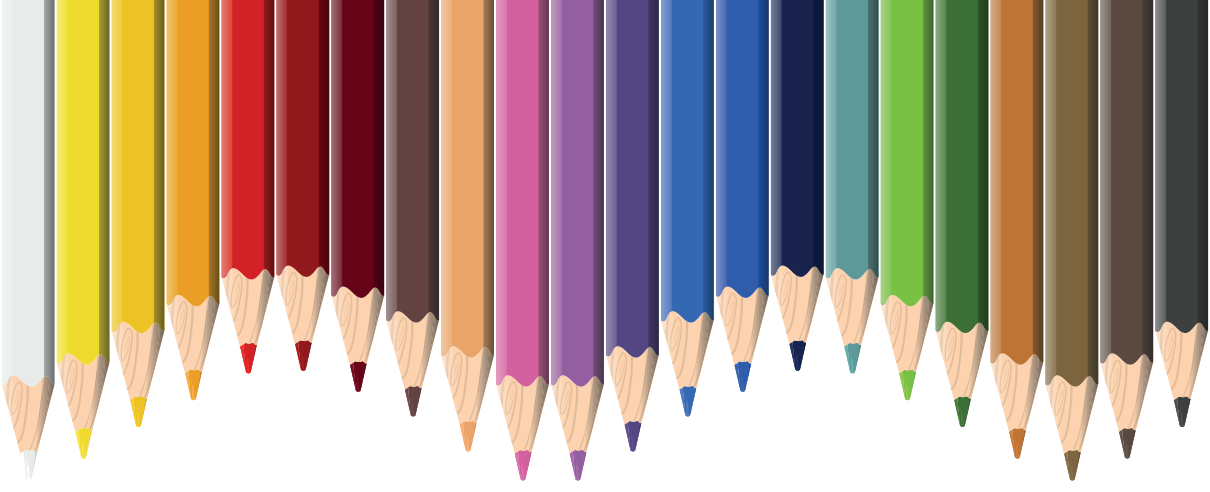
- Harvey, T. and Works, M. A. (2002). Urban sprawl and rural landscapes: perceptions of landscape as amenity in portland, oregon. *Local Environment*, 7(4), 381-396. <https://doi.org/10.1080/1354983022000027509>
- Hodges, D. G. (2014). The role of economics in forest planning and policy evaluation in slovenia. *Acta Silvae Et Ligni*, 104, 25-34. <https://doi.org/10.20315/asetl.104.3>
- Jennings, M. K., Zeller, K. A., & Lewison, R. L. (2020). Supporting adaptive connectivity in dynamic landscapes. *Land*, 9(9), 295. <https://doi.org/10.3390/land9090295>
- Kohler, F., Thierry, C., & Marchand, G. (2014). Multifunctional agriculture and farmers' attitudes: two case studies in rural france. *Human Ecology*, 42(6), 929-949. <https://doi.org/10.1007/s10745-014-9702-4>
- Kvalvik, I., Solås, A., & Sørdaahl, P. B. (2020). Introducing the ecosystem services concept in norwegian coastal zone planning. *Ecosystem Services*, 42, 101071. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2020.101071>
- Kyvelou SS, Gourgiotis A. (2019). Landscape as Connecting Link of Nature and Culture: Spatial Planning Policy Implications in Greece. *Urban Science*, 3(3):81. <https://doi.org/10.3390/urbansci3030081>
- Kyvelou, S. and Gourgiotis, A. (2019). Landscape as connecting link of nature and culture: spatial planning policy implications in greece. *Urban Science*, 3(3), 81. <https://doi.org/10.3390/urbansci3030081>
- Lavorel, S., Grigulis, K., Leitinger, G., Kohler, M., & Schirpke, U. (2017). Historical trajectories in land use pattern and grassland ecosystem services in two european alpine landscapes. *Regional Environmental Change*, 17(8), 2251-2264. <https://doi.org/10.1007/s10113-017-1207-4>
- Lavorel, S., Grigulis, K., Leitinger, G., Kohler, M., & Schirpke, U. (2017). Historical trajectories in land use pattern and grassland ecosystem services in two european alpine landscapes. *Regional Environmental Change*, 17(8), 2251-2264. <https://doi.org/10.1007/s10113-017-1207-4>
- leBrasseur, R. (2022). Mapping green infrastructure based on multifunctional ecosystem services: a sustainable planning framework for utah's wasatch front. *Sustainability*, 14(2), 825. <https://doi.org/10.3390/su14020825>
- Li, B. and Sharma, A. (2022). Application of interactive genetic algorithm in landscape planning and design. *Informatica*, 46(3). <https://doi.org/10.31449/inf.v46i3.4049>
- Liu, X., Tvinnereim, E., Grimsrud, K., Lindhjem, H., Velle, L. G., Saure, H. I., ... & Lee, H. (2021). Explaining landscape preference heterogeneity using machine learning-based survey analysis. *Landscape Research*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/01426397.2020.1867713>
- Locke, A. and Yarwood, G. (2016). Exploring the depths of gender, parenting and 'work': critical discursive psychology and the 'missing voices' of involved fat-

- herhood. *Community, Work & Family*, 20(1), 4-18. <https://doi.org/10.1080/13668803.2016.1252722>
- Maksin, M. and Milijić, S. (2010). Strategic planning for sustainable spatial, landscape and tourism development in serbia. *Spatium*, (23), 30-37. <https://doi.org/10.2298/spat1023030m>
- Maksin-Mičić, M., Milijić, S., & Nenковиć-Riznić, M. (2009). Spatial and environmental planning of sustainable regional development in serbia. *Spatium*, (21), 39-52. <https://doi.org/10.2298/spat0921039m>
- Marushina, N., Назарова, A., & Pasechnik, I. (2020). Historical cities as an object of protection: approaches to the preservation of urban planning heritage in russia. *E3S Web of Conferences*, 164, 05012. <https://doi.org/10.1051/e3s-conf/202016405012>
- Mejía, C. V., Shirotova, L., & Almeida, I. F. M. d. (2015). Green infrastructure and german landscape planning: a comparison of approaches. *Urbani Izziv*, 26(supplement). <https://doi.org/10.5379/urbani-izziv-en-2015-26-supplement-002>
- Michalopoulos, G., Kasapi, K. A., Koubouris, G., Psarras, G., Arampatzis, G., Hatziannakis, E., ... & Kokkinos, G. (2020). Adaptation of mediterranean olive groves to climate change through sustainable cultivation practices. *Climate*, 8(4), 54. <https://doi.org/10.3390/cli8040054>
- Nadaï, A. and Labussière, O. (2009). Wind power planning in france (aveyron), from state regulation to local planning. *Land Use Policy*, 26(3), 744-754. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2008.10.018>
- Nia, H. A. and Olugbenga, F. (2020). A quest on the role of aesthetics in enhancing functionality of urban planning. *Civil Engineering and Architecture*, 8(5), 873-879. <https://doi.org/10.13189/cea.2020.080514>
- Nicholson, F. A., Laursen, R., Cassidy, R., Farrow, L., Tendler, L., Williams, J. F., ... & Velthof, G. (2020). How can decision support tools help reduce nitrate and pesticide pollution from agriculture? a literature review and practical insights from the eu fairway project. *Water*, 12(3), 768. <https://doi.org/10.3390/w12030768>
- Njegovan, M. Z. (2004). Priority environmental investment programme: development and implementation. *Spatium*, (11), 84-90. <https://doi.org/10.2298/spat0411084n>
- Ogorevc, M. and Slabe-Erker, R. (2018). Assessment of the european common agricultural policy and landscape changes: an example from slovenia. *Agricultural Economics (Zemědělská Ekonomika)*, 64(11), 489-498. <https://doi.org/10.17221/337/2017-agricecon>
- Pacheco, R. (2022). Carbon taxation as an instrument to promote wildfire prevention and avoid biodiversity loss in portugal: an order of magnitude analysis. *Advances in Environmental and Engineering Research*, 03(04), 1-5. <https://doi.org/10.21926/aeer.2204051>

- Pacheco, R. and Claro, J. (2021). Carbon policy as a strategy to jointly address climate change, prevent wildfires and biodiversity loss: a portugal case study. *International Conference on Environmental Science and Applications*. <https://doi.org/10.11159/icesa21.115>
- Phillips, A., & Clarke, R. (2012). Our landscape from a wider perspective. In *Countryside Planning* (pp. 49-67). Routledge.
- Prévost, A. and Salais, R. (2016). Local spatial planning practices in four french mediterranean coastal territories under pressure. *Land Use Policy*, 56, 68-80. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.04.034>
- Ramos, B.M. ve Pastor, I. O. (2012), Mapping the visual landscape quality in europe using physical attributes. *journal of maps*, 8(1), 56-61. <https://doi.org/10.1080/17445647.2012.668763>
- Ribeiro, D. and Hribar, M. Š. (2019). Assessment of land-use changes and their impacts on ecosystem services in two slovenian rural landscapes. *Acta Geographica Slovenica*, 59(2). <https://doi.org/10.3986/ags.6636>
- Santoro, A., Venturi, M., & Agnoletti, M. (2021). Landscape perception and public participation for the conservation and valorization of cultural landscapes: the case of the cinque terre and porto venere unesco site. *Land*, 10(2), 93. <https://doi.org/10.3390/land10020093>
- Seidl, N. P., Hribar, M. Š., Hudoklin, J., Pipan, T., & Golobič, M. (2021). Defining landscapes, and their importance for national identity—a case study from slovenia. *Sustainability*, 13(11), 6475. <https://doi.org/10.3390/su13116475>
- Selman, P. (2010). Centenary paper: landscape planning – preservation, conservation and sustainable development. *Town Planning Review*, 81(4), 381-406. <https://doi.org/10.3828/tpr.2010.13>
- Sil, Â., Fernandes, P. M., Rodrigues, A. P., Alonso, J., Honrado, J. P., Perera, A. H., ... & Azevedo, J. (2019). Farmland abandonment decreases the fire regulation capacity and the fire protection ecosystem service in mountain landscapes. *Ecosystem Services*, 36, 100908. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2019.100908>
- Strecker, A. (2018). Landscape protection in international law. *Oxford Scholarship Online*. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198826248.001.0001>
- Terkenli, T. S. and Kavroudakis, D. (2017). A stakeholders' analysis of eastern mediterranean landscapes: contextualities, commonalities and concerns. *Land*, 6(4), 90. <https://doi.org/10.3390/land6040090>
- Torres, R. T., Santos, J., Linnell, J. D. C., Virgós, E., & Fonseca, C. (2011). Factors affecting roe deer occurrence in a mediterranean landscape, northeastern portugal. *Mammalian Biology*, 76(4), 491-497. <https://doi.org/10.1016/j.mam-bio.2010.10.013>
- Vlami, V., Kokkoris, I., Zogaris, S., Kehayias, G., & Dimopoulos, P. (2020). Cultural ecosystem services in the natura 2000 network: introducing proxy indicators and conflict risk in greece. *Land*, 10(1), 4. <https://doi.org/10.3390/land10010004>

- Volosina, M., Zarina, A., Nikodemus, O., & Vinogradovs, I. (2018). Landscape planning as an asset for regional development in latvia. *Economic Science for Rural Development*. <https://doi.org/10.22616/esrd.2018.095>
- Wang, S. and Qin, A. (2022). Landscape planning and management methods of beautiful rural pastoral complexes under the background of big data. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1-9. <https://doi.org/10.1155/2022/5304873>
- Watkiss, P. and Ebi, K. L. (2022). A lack of climate finance is harming population health. *BMJ*, o313. <https://doi.org/10.1136/bmj.o313>
- Wende, W., (2019) Landscape planning and ecosystem services in Europe and beyond, *Ecosystems and People*, 15:1, 347-350, DOI: 10.1080/26395916.2019.1698278
- Winter, S., Bauer, T., Strauß, P., Kratschmer, S., Paredes, D., Popescu, D., ... & Batáry, P. (2018). Effects of vegetation management intensity on biodiversity and ecosystem services in vineyards: a meta-analysis. *Journal of Applied Ecology*, 55(5), 2484-2495. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.13124>
- Wu, W. and Zou, J. (2022). Digital planning and design of landscape based on intelligent sensor network. *Journal of Sensors*, 2022, 1-9. <https://doi.org/10.1155/2022/4606128>
- Xu, H., Plieninger, T., & Primdahl, J. (2019). A systematic comparison of cultural and ecological landscape corridors in europe. *Land*, 8(3), 41. <https://doi.org/10.3390/land8030041>
- Zhao, L., Li, Y., Zhang, N., & Zhang, Z. (2023). Public policies and conservation plans of historic urban landscapes under the sustainable heritage tourism milieu: discussions on the equilibrium model on kulangsu island, unesco world heritage site. *Built Heritage*, 7(1). <https://doi.org/10.1186/s43238-023-00086-0>

Bölüm 2

ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERLERİYLE DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE İZMİR

Hatice SÖNMEZ TÜREL¹

---

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, hatice.sonmez@ege.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2346-5615

1. GİRİŞ

Miras, bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu “miras”ı, geçmişten gelen değerlerimiz, bugün yaşadıklarımız ve gelecek kuşaklara aktaracaklarımız olarak tanımlamakla birlikte kültürel ve doğal miraslarımızın vazgeçilmez yaşam ve ilham kaynağı olduğunu savunur (UNESCO, 2023a). Doğal varlık değerleri ekosistemin birer parçası ve yaşamın sağlıklı bir biçimde devamlılığının temel taşıdır. Bununla birlikte kültür ve kültürel değerler geçmişten günümüze gelen ve sürekli değişime açık olan birikimlerin tümü olarak değerlendirilebilir (Karadan ve Malkoç True, 2023a).

Kültürel ve doğal mirasın korunması son yirmi yılda devletlerin ve toplumların önem verdiği konulardan biri olup uluslararası çeşitli kurum ve kuruluşların odaklandığı bir alan haline almıştır. Korumaya ilişkin uluslararası pek çok düzenlemenin yanı sıra doğal ve kültürel çevrenin korunması üçüncü kuşak hakları, dayanışma hakları, çevre hakkı vb. insan hakları ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır (Dağistan Özdemir, 2005).

Dünyanın kültürel ve doğal mirasını korumak ve gözetmek, yaratıcılığı ve dinamik kültürel sektörleri desteklemek, iklim değişikliğinden yoksulluğa, eşitsizliğe, dijital uçuruma ve giderek daha karmaşık hale gelen acil durumlara ve çatışmalara kadar çağımızın zorluklarıyla başa çıkmanın temelini oluşturmaktadır. Güçlü bir kültür bileşeni olmadan hiçbir kalkınmanın sürdürülebilir olamayacağına inanılmaktadır. Kültürler arası açık diyalog ve insan merkezli bir kalkınma yaklaşımı global ölçekte kalıcı barışın sağlanmasında büyük öneme sahiptir (UNESCO, 2023a). Bu bağlamda dünya kültürel ve doğal mirasları, nesilden nesile korunarak aktarılması gereken önemli varlık değerleri olmanın yanı sıra milletlerarası etkileşimin ve ortak evrensel değerlerin oluşturulmasında büyük öneme sahiptir.

Geçmişten günümüze pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemiz, gerek zengin tarihsel kültür varlıkları gerekse de doğal varlık değerleriyle gelecek kuşaklara aktarılması gereken çok sayıda varlığa sahiptir.

Bu çalışmada tarihi geçmişi M.Ö. 3000’li yıllara kadar uzanan, doğal ve kültürel özellikleri nedeniyle önemli bir çekim noktası olan İzmir’in UNESCO Dünya Miras Listesindeki kültürel miras değerlerine yer verilmiştir. Giriş bölümünü takiben ikinci bölümde çalışmada öncelikle UNESCO ve Dünya Miras Sözleşmesi ile Dünya Mirası kavramı ve Dünya Miras Listesine alınma kriterlerine değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ülkemizde Dünya Miras Listesine girmiş olan varlıklarımızın ad, konum, listeye alınma yılı ve hangi kriterler üzerinden değerlendirildiğine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise İzmir’de Dünya Miras

Listesine girmiş olan Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı ve Efes ile Dünya Mirası Geçici Listesinde yer alan ve yine İzmir sınırları içerisinde yer alan Birgi Tarihi Kenti, Foça (Beş Kapılar) Kalesi, Çandarlı Kalesi, Çeşme Kalesi ve İzmir Tarihi Liman Şehrine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Beşinci bölüm olan sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)

“Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu” olarak dilimize çevrilen United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO); eğitim, bilim, kültür ve sanat alanlarında uluslararası iş birliği yoluyla dünya barışını ve güvenliğini koruma ve sürdürme amacını taşıyan bir kurumdur. UNESCO’nun tarihsel geçmişi II. Dünya Savaşı dönemine denk gelen 1940’lı yılların başına dayanmaktadır. 1942 yılında Birleşik Krallıkta gerçekleşen Müttefikler Eğitim Bakanları Konferansında (CAME) Avrupa ülkeleri bir araya gelmiş, bu toplantıda barışın sağlanmasının ardından eğitim sistemlerinin yeniden nasıl yapılandırılacağı ve eğitim araçlarının neler olacağı tartışılmıştır. Bu proje oldukça kısa bir zamanda ilerleyerek evrensel bir düzeye ulaşmış ve projeye Birleşik Devletler de dâhil olmak üzere pek çok devlet katılmaya karar vermiştir. Bu gelişmelerin akabinde 1945 yılında bir eğitim ve kültür kurumunun kurulması amacıyla Londra’da geniş katılımlı Birleşmiş Milletler Konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta gerçek barış kültürünü oluşturacak bir kurumun kurulmasını öncelleyen kırk dört ülke bir araya gelmiştir. Konferansın sonunda Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu kurulmuş ve 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan UNESCO Kuruluş Sözleşmesi, Türkiye’nin de içinde bulunduğu yirmi ülkenin onamasının ardından 4 Kasım 1946 tarihinde yürürlüğe girmiştir. UNESCO Sözleşmesini Türkiye, 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla onamıştır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2023).

UNESCO’nun temel misyonu eğitim, bilim, kültür, iletişim ve bilgi alanlarında uluslararası işbirliğini teşvik ederek barış ve güvenliğe katkıda bulunmaktadır. UNESCO, evrensel ölçekte karşılıklı anlayışı hızlandırmak ve milletlerin birbirlerinin yaşamları hakkında daha iyi bilgi sahibi olmak için bilgi paylaşımını ve fikirlerin serbest akışını teşvik eder. UNESCO’nun programları, 2015 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 2030 Gündeminde tanımlanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (UNESCO, 2023a).

Otuz yıldan kısa bir süre içinde iki Dünya Savaşı’nın ardından UNESCO net bir vizyonla doğmuş olup bu vizyonun ana fikri kalıcı barışa ulaşmak için devletlerarasındaki ekonomik ve siyasi anlaşmaların yeterli olmadığı

ve kültürler arası karşılıklı anlayış ve diyalog yoluyla insanların bir araya getirilmesi gerekliliği olarak benimsenmiştir. UNESCO'nun odaklandığı hedefler arasında dünya genelinde eğitim kalitesinin artırılması, bilimsel çalışmaların teşvik edilmesi, doğal ve kültürel çeşitliliğin korunması ve bu alanlarda işbirliğinin güçlendirilmesi bulunmaktadır. Bu çerçevede UNESCO çeşitli proje, program ve etkinlikler düzenleyerek uluslararası bilgi ve deneyim paylaşımına zemin hazırlamaktadır. Kuruluşundan günümüze belirlediği evrensel ilkeler doğrultusunda UNESCO çeşitli öncü programlar başlatmış olup her ulusun içerisinde yer alabileceği Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi, Biyosfer Rezervleri, Dünya Mirası, Somut Olmayan Miras vb. yenilikçi projeler ortaya koymuştur (UNESCO, 2023a).

2.2. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi

UNESCO, dünya çapında insanlık için üstün değere sahip olduğu düşünülen kültürel ve doğal mirasın tanımlanmasını, korunmasını ve muhafaza edilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dünya miraslarının korunmasına yönelik uluslararası bir hareket yaratma fikri ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme (Dünya Mirası Sözleşmesi), iki ayrı hareketin birleşmesinden gelişmiştir. Bunlardan birincisi kültürel alanların korunması diğeri ise doğanın korunmasıdır (UNESCO, 2023a).

Kültürel mirasın korunmasına dair uluslararası toplumda endişe uyandıran önemli bir olay Mısır'da Aswan Barajı'nın inşa edilmesi kararı ile antik Mısır uygarlığına ait önemli bir eser olan Abu Simbel Tapınakları'nın bulunduğu vadinin sular altında kalma tehlikesi olmuştur. 1959 yılında Mısır ve Sudan hükümetlerinin su altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Abu Simbel Tapınakları'nın korunması için yaptığı başvuru sonrasında UNESCO tarafından bir kampanya başlatılmıştır. Su altında kalacak alanlardaki arkeolojik kazı çalışmaları hızlanmış ve tapınaklar sökülerek, kuru bir alana taşınarak yeniden inşa edilmiştir. Bu kampanya için toplam 50 ülke yardımda bulunmuş, üstün evrensel değer taşıyan kültürel bir mirasın korunması için gerçekleştirilen bu uluslararası dayanışma farklı ülkelerde koruma ve restorasyon çalışmalarının doğmasına öncülük etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda UNESCO ICOMOS'un (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, International Council on Monuments and Sites) yardımıyla kültürel mirasın korunması için bir sözleşme taslağı hazırlamaya başlamıştır (Ürün, 2016).

1962 yılına gelindiğinde UNESCO Peyzajlar ve Alanların Güzellik ve Karakterinin Korunmasına Dair Tavsiye Kararını sunmuş olup, bu tavsiye kararı doğal süreçler veya insan eliyle oluşmuş; doğal, kırsal ve kentsel peyzajların korunması ve restorasyonu ile kültürel veya estetik olarak ilgili

veya tipik doğal ortam formlarını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Kültürel ve doğal mirasın ilişkilendirilmesi düşüncesi ise 1965 yılında ABD’de gerçekleştirilen “Dünya Miras Güvencesi” adlı konferansta tüm dünya vatandaşlarının bugünü ve geleceği için muhteşem doğal alanlar, görülmeye değer manzaralar ve kültürel alanların korunması için uluslararası toplumda işbirliğinin teşvik edilebileceği fikrinden hareketle ortaya çıkmıştır. 1968 yılında ise IUCN (Dünya Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) üyeleri için “Dünya Miras Güvencesi”ne benzer öneriler geliştirilmiştir. 1972’de Stockholm’deki Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi konferansında IUCN, ICOMOS ve UNESCO’dan uzmanların önerileri bir araya getirilerek bir sözleşme metni hazırlanmış ve ilgili bütün ülkelerle metin üzerinde anlaşma sağlanmıştır. 16 Kasım 1972 tarihinde “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” UNESCO Genel Konferansında kabul edilmiştir (Ürün, 2016). Bu Sözleşme ile insanlık tarihi boyunca farklı kültür ve medeniyetler tarafından ortaya konan, bu ortak geçmişin farklı evrelerine, zenginlik ve farklılığına ışık tutan varlıklar, “birinin kaybı tüm insanlık hafızasının kaybıdır” anlayışıyla koruma altına alınmıştır (İstanbul Tarihi Alanlar Başkanlığı, 2023). Türkiye olarak 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla katılmamız uygun bulunan bu Sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

UNESCO (2023a), kuruluşundan günümüze Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşmenin geçirdiği süreçleri ve dönüm noktalarını aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

- **1972: Kabul**

Doğanın korunması ve kültürel varlıkların korunması kavramlarını ilk kez birbirine bağlayan, insanların doğayla etkileşim biçimi ve doğanın korunması arasındaki dengenin sağlanmasına yönelik temel ihtiyacı tanıyan, benzersiz bir uluslararası anlaşma olan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşmesi 16 Kasım 1972’de UNESCO Genel Konferansında kabul edilmiştir.

- **1975: Onaylama**

Dünya Mirası Sözleşmesi, ilk 20 Taraf Devlet tarafından onaylandıktan sonra tam anlamıyla yürürlüğe girmiş ve özel uluslararası değerlendirmeye ve öncelikli yardıma ihtiyaç duyan varlıklara dikkat çekmek amacıyla Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi oluşturulmuştur. Taraf Devletlere hem zorunlu hem de gönüllü katkılar yoluyla Dünya Mirası alanlarını belirleme, koruma ve tanıtmada destek olmak üzere Dünya Mirası Fonu kurulmuştur.

- **1978: Uygulama Rehberleri**

Dünya Mirası Komitesi, varlıkların Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesi için seçim kriterleri geliştirmiş ve diğer ilkelerin yanı sıra listedeki varlıkların izlenmesi ve raporlanması ilkelerini de belirleyerek Dünya Mirası Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik Uygulama Rehberleri hazırlamıştır. Ekvador'un Galapagos Adaları, Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilen on iki alandan ilki olmuştur.

- **1992: Kültürel Peyzajlar**

Sözleşmenin ilk yirmi yılında 377 alanın kaydedilmesiyle birlikte, Dünya Mirası Merkezi, Sözleşme'nin günlük yönetimini denetlemek üzere kurulmuştur. Sözleşmenin tanıdığı ve kültürel peyzajları koruyan ilk yasal araç olan miras alanlarına yeni bir kategori olarak "kültürel peyzaj" kategorisi eklenmiştir.

- **1994: Küresel Strateji**

Komite, listede dünyanın bölgeleri ile temsil edilen anıt türleri ve dönemler arasındaki dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan dengeli, temsili ve güvenilir bir Dünya Mirası Listesi için Küresel Stratejiyi benimsemiştir. Strateji, anıtsal bir miras vizyonundan ziyade daha insan odaklı, çok işlevli ve küresel bir Dünya Mirası vizyonuna doğru ilerlemeyi işaret etmiştir. Nara Özgünlük Belgesi miras değerlerinin, her kültürel bağlamda kendine özgü doğası dikkate alınarak kabul edilmiştir.

- **2002: 4 Temel Stratejik Hedef (The "4 Cs")**

Toplantının 30. yıldönümü münasebetiyle, komite, tüm paydaşları dört temel Stratejik Hedef (4 Cs) aracılığıyla Dünya Mirasının korunmasını desteklemeye davet ederek Dünya Mirası Budapeşte Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu hedefler, Güvenilirlik, Koruma, Kapasite Oluşturma ve İletişim olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda kamu-özel sektör ortaklıklarını teşvik etmek ve çok çeşitli kurumların ve bireylerin dünya çapında Dünya Mirası alanlarının korunmasına katkıda bulunabileceği bir çerçeve oluşturmak amacıyla Dünya Mirası Ortakları Girişimi (bugünkü bilinen adıyla PACT) başlatılmıştır.

- **2014: 1000. Miras Alanı**

Botswana'daki Okavango Deltası, Dünya Mirası Listesi'nde yer alan 1000. bölge olmuştur.

- **2018: Varşova Tavsiye Kararı**

Kültürel Mirasın Kurtarılması ve Rekonstrüksiyonuna İlişkin Varşova Tavsiye Kararı, 6 - 8 Mayıs tarihleri arasında Polonya'nın Varşova kentinde

düzenlenen ‘Rekonstrüksiyon: Dünya Mirasının Kurtarılmasının Zorlukları’ konulu uluslararası konferansta geliştirilmiştir. Bu kararlar, özellikle tarihi kentsel alanlar için olmak üzere, doğal afetlerin neden olduğu, silahlı çatışma veya felaketlerin ardından Dünya Mirası varlıklarının kurtarılması ve rekonstrüksiyonu için evrensel uygulama rehberleri niteliğindedir.

- **2022: Konvansiyonun 50 yılı**

Sözleşmenin 50. yıldönümü vesilesiyle çeşitli konferanslar, çalıştaylar, geziler ve iletişim kampanyalarından oluşan etkinlikler düzenlenmiştir.

2.3. Dünya Mirası Kavramı ve Dünya Miras Listesine Seçilme Kriterleri

Dünya Mirası, dünya üzerindeki insanlık için üstün evrensel değere sahip olan ve bu nedenle gelecek nesillerin takdir etmesi ve yararlanması için korunması amacıyla Dünya Mirası Listesine yazılan yerlerin tanımıdır (WHC, 2023). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesine göre buldukları ülke tarafından korunması garanti edilen ve “üstün evrensel değere” sahip olan bütün kültürel ve doğal varlıklara “dünya mirası”, bu varlıkların yer aldığı listeye ise Dünya Mirası Listesi denilmektedir (İstanbul Tarihi Alanlar Başkanlığı, 2023).

Sözleşmenin Kültürel ve Doğal Mirasın Tanımları başlıklı I. Bölümü üç maddeden oluşmaktadır. 1. Madde kültürel miras olarak sayılabilecek varlıkları, 2. Madde doğal miras kapsamına giren varlıkları 3. Madde ise taraf devletlerin sorumluluk alanını tanımlamaktadır. Sözleşmenin 1. Maddesinde “kültürel miras” varlıkları; anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olarak üç başlık altında ele alınmıştır. 2. Maddede “doğal miras” varlıkları; fiziksel ve biyolojik oluşumlar veya bu türü oluşumların teşkil ettiği doğal anıtlar, jeolojik ve fizyografik oluşumlar, nesli tükenme tehdidi altında olan hayvan ve bitki türlerinin bulunduğu alanlar ve doğal sitler olarak tariflenmiştir. Her iki miras kategorisinde de miras varlıklarının üstün evrensel değere sahip olması üzerinde durulmuştur.

Dünya Mirası konusunda temel çalışma ve uygulama aracı olan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Uygulama Rehberinde “karma kültürel ve doğal miras” tanımına yer verilmiş, ilk iki maddede belirtilen miras tanımlarının bir kısmının veya tamamının karşılanması durumunda karma kültürel ve doğal miras olarak kabul edileceği belirtilmiştir.

Uygulama rehberinin 47. paragrafı Kültürel Peyzajlar tanımına ayrılmıştır. Buna göre; kültürel peyzajlar “doğa ve insanın ortak eserlerini” temsil eder. Hem iç hem de dış ardışık sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerin etkileri ve doğal çevrelerinin ortaya koyduğu fiziksel kısıtlamalar ve/veya fırsatların

etkisi altında zaman içinde insan toplumlarının ve yerleşimlerinin evriminin örnekleridir.

Sözleşmenin en önemli vurgularından biri olan “Üstün Evrensel Değer” kavramı uygulama rehberinin 49. paragrafında tanımlanmıştır. Üstün Evrensel Değer, ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın bugünkü ve gelecek nesilleri için ortak öneme haiz istisnai bir kültürel ve/veya doğal önemi ifade etmektedir.

Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilebilmek için alanların “üstün evrensel değere sahip olması” ve on seçim kriterinden en az birini karşılaması gerekmektedir. Kriterler, Dünya Mirası kavramının gelişimini ve değişimini yansıtacak şekilde Dünya Mirası Komitesi tarafından düzenli olarak revize edilmektedir. 2004 yılı sonuna kadar Dünya Miras alanları altı kültürel ve dört doğal kriterden oluşan iki kriter setine göre seçilmekteydi. Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Uygulama Rehberinin revize edilmiş şeklinin kabul edilmesiyle birlikte, on kriterden oluşan yalnızca bir kriter seti belirlenmiştir (Çizelge 1) (UNESCO, 2023a).

Çizelge 1. Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi Kriterlerinin değişimi ve içerikleri (UNESCO, 2023a).

Uygulama Rehberi (Yıl)	Kültürel Kriter						Doğal Kriter			
2002	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
2005	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)	(vii)	(viii)	(ix)	(x)
Kriter No	Açıklama									
(i)	insanoğlunun yaratıcı dehasının bir şaheserini temsil eder;									
(ii)	mimari veya teknoloji, abidevi sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli alışverişi sergiler;									
(iii)	yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir medeniyete yönelik eşsiz veya en azından istisnai tanıklık üstlenir;									
(iv)	insanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için istisnai bir örnek olur;									
(v)	özellikle geri döndürülemez değişikliklerin etkisi altında hassas hale gelen insanın çevre ile etkileşiminin veya kültürün (veya kültürlerin) bir temsilcisi olan geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olur;									
(vi)	istisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile veya inançlar ile, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilişkili olur (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir.);									
(vii)	üstün doğal bir fenomeni veya istisnai bir doğal güzelliğe veya estetik öneme sahip alanları ihtiva eder;									

(viii)	yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden coğrafik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dâhil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnai örnekler olurlar;
(ix)	kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemlerinin ve bitki ve hayvan topluluklarının evrim ve gelişimindeki devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri temsil eden istisnai örnekler olurlar;
(x)	bilim veya muhafaza açısından istisnai evrensel değere sahip tehdit altındaki türleri ihtiva edenler dâhil biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları kapsar.

3. UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE TÜRKİYE

Türkiye’de, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün (2023a) sorumluluğunda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, günümüz itibariyle UNESCO Dünya Miras Listesi’nde 21 adet varlığımız yer almaktadır (Çizelge 2). Bu alanların 18 adedi kültürel, 2 adedi karma ve 1 adedi ise kültürel peyzaj kategorisinde yer almaktadır.

Dünya Miras Komitesi tarafından UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınan bu miraslara ek olarak bu listeye önerilmesi düşünülen fakat adaylık için süreçleri henüz tamamlanmayan miraslardan oluşan geçici bir liste bulunmaktadır. Geçici olan bu liste, üye devletler için ulusal bir envanter niteliğinde olup asıl listeye başvuracak alanlar bu liste içerisinde seçilmektedir. 2023 yılı itibari ile sözleşmeye taraf olan 195 devletten 186’sının UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi’nde miras alanları yer almaktadır. Türkiye’nin geçici listede ilki 1994 yılında sunulan 75 kültürel, 4 karma ve 3 doğal olmak üzere toplam 82 mirası bulunmaktadır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2023).

Çizelge 2. Türkiye’de Dünya Mirasları (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023a).

Dünya Mirası	Konum	Alınma Yılı	Nitelik	Kriterleri
İstanbul’un Tarihi Alanları	İstanbul	1985	Kültürel	i, ii, iii, iv
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	Sivas	1985	Kültürel	i, iv
Göreme Milli Parkı ve Kapadokya	Nevşehir-Kayseri	1985	Doğal ve Kültürel	i, iii, v, vii
Hattuşa (Boğazköy): Hitit Başkenti	Çorum	1986	Kültürel	i, ii, iii, iv
Nemrut Dağı	Adıyaman-Kahta	1987	Kültürel	i, iii, iv
Hieropolis – Pamukkale	Denizli	1988	Doğal ve Kültürel	iii, iv, vii
Xanthos-Letoon	Antalya-Muğla	1988	Kültürel	ii, iii
Safranbolu Şehri	Karabük	1988	Kültürel	ii, iv, v

Truva Arkeolojik Alanı	Çanakkale	1998	Kültürel	ii, iii, vi
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	Edirne	2011	Kültürel	i, iv
Çatalhöyük Neolitik Alanı	Konya	2012	Kültürel	iii, iv
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	İzmir	2014	Kültürel Peyzaj	i, ii, iii, iv, vi
Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu	Bursa	2014	Kültürel	i, ii, iv, vi
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı	Diyarbakır	2015	Kültürel	v
Efes	İzmir	2015	Kültürel	iii, iv, vi
Ani Arkeolojik Alanı	Kars	2016	Kültürel	ii, iii, iv
Aphrodisias	Aydın	2017	Kültürel	ii, iii, iv, vi
Göbeklitepe	Şanlıurfa	2018	Kültürel	i, ii, iv
Arslanteppe Höyüğü	Malatya	2021	Kültürel	iii
Gordion	Ankara	2023	Kültürel	iii
Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri				
Eşrefoğlu Camii	Konya	2023	Kültürel	ii, iv
Mahmut Bey Camii	Kastamonu	2023	Kültürel	ii, iv
Sivrihisar Camii	Eskişehir	2023	Kültürel	ii, iv
Afyonkarahisar Ulu Camii	Afyon	2023	Kültürel	ii, iv
Ali Şerefeddin (Arslanhane) Camii	Ankara	2023	Kültürel	ii, iv

4. UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDE İZMİR

İzmir, tarihsel süreç içerisinde birçok kültüre ev sahipliği yapması ve coğrafi konumu sebepleriyle oldukça dinamik bir şehirdir. Ayrıca günümüzde hem yerli halk hem de turistler tarafından yıl boyunca günün her saati aktif bir biçimde kullanılan, yaşayan bir şehir olma özelliğine sahiptir (Altuğ Turan ve Malkoç True, 2023). İzmir, Türkiye'nin zengin tarih ve kültür mirası içinde önemli bir konuma sahiptir. İzmir'de bulunan üstün evrensel değere sahip miras alanları ülkemizin tarihî zenginliklerini günümüze taşır ve kültürel dokusunu yansıtır. Bu bağlamda sahip olduğu doğal ve kültürel değerler açısından öne çıkan kentte bu değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması da oldukça önemlidir.

İzmir İli sınırları içerisinde bulunan; Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (Şekil 1) kültürel peyzaj ve Efes (Şekil 2) ise kültürel miras kategorisinde UNESCO Dünya Miras Listesine alınmıştır. Ayrıca Birgi Tarihi

Kenti (Şekil 3), Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimler içerisinde yer alan Foça (Beş Kapılar) Kalesi (Şekil 4), Çandarlı Kalesi (Şekil 5), Çeşme Kalesi (Şekil 6) ile Kadifekale, Agora, Tarihi Kemeraltı Çarşısı ve Smyrna Tiyatrosunu içine alan İzmir Tarihi Liman Şehri (Şekil 7) Dünya Mirası Geçici Listesi içerisinde yer alan miras varlıklarıdır.

4.1. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı

Yıl	MÖ 3.yüzyıl
Dünya Miras Listesi'ne Alınma Yılı	2014
Kriterler	i, ii, iii, iv, vi
(a)	(b)
(c)	(d)

Şekil 1. Bergama Çok Katmanlı Peyzaj Alanı - (a), (b), (c) (UNESCO, 2023e) ve (d) (TUTAP, 2023).

Helenistik dönemden günümüze ulaşan tek başkent olan ve Helenistik, Roma, Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine ait katmanları içerisinde barındıran Pergamon, Kibele Kutsal Alanı, İlyas, Yığma, İkili, Tavşan, X ve A tepeleri ile Maltepe Tümülüsleri olmak üzere dokuz bileşenden meydana gelmektedir (Türkiye Kültür Portalı, 2023a). Bozalan'a (2008) göre antik deyişle Pergamon, Helenistik dönemin en önemli ve gelişmiş kültür ve ticaret merkezi niteliği taşımaktadır (Sönmez Türel vd., 2011). Ek olarak, anıtsal mimarisi ile Helenistik Dönemde şehir planlamacılığına dair en iyi örneklerden birini temsil etmektedir. Helenistik dönemde Bergama Krallığı'nın başkenti iken önemli bir eğitim merkezi, Roma İmparatorluğu döneminde Asya Eyalet başkenti iken ise en önemli sağlık merkezlerinden Asklepeion (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023b) başta olmak üzere pek çok esere (tiyatro, su kemerleri, tapınaklar vb.) ev sahipliği yapmıştır. Ticaret yollarının ve siyasi merkezlerin Kuzeybatı Anadolu'ya

taşınmasıyla orta büyüklükteki bir kente dönüşmüş olsa da kültürel ve dini önemini sürdürmüştür (UNESCO, 2023b).

Roma ve Doğu Roma dönemlerine ait katmanlar üzerine yayılmış olan Osmanlı dönemi mimarisine ait birçok cami, han, hamam ve ticaret merkezleriyle de önemini korumuştur (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023b). Farklı kültürlerin Bergama’da sürekli yerleşim yoluyla üst üste bindirilmesi, Bergama’nın kentsel formuna ve mimarisine mekânsal kullanımlardan kaynaklanan süreklilikler, oluşumlar, dönüşümler ve kayıplar olarak yansımaktadır (UNESCO, 2023b).

4.2. Efes

Yıl	MÖ 8.yüzyıl
Dünya Miras Listesi’ne Alınma Yılı	2015
Kriterler	ii, iv, vi
(a)	(b)
(c)	(d)

Şekil 2. Efes - (a), (b) (Türkiye Kültür Portalı, 2023c), (c) (Visit İzmir, 2023a) ve (d) (Selçuk Belediyesi, 2023).

Efes, Çukuriçi Höyük, Ayasuluk Tepesi (içerisinde Selçuk Kalesi, St. John Bazilikası, İsa Bey Hamamı, İsa Bey Camii, Artemision), Efes Antik Kenti ve Meryem Ana Evi olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2023b).

Tarih öncesi dönemlerden Osmanlı dönemine kadar liman kenti olarak çok önemli olan Efes, kültür ve ticaret açısından ön plana çıkmaktadır. Helenistik ve Roma döneminin kent yaşamına, mimarlığına ve dini tarihine ışık tutan eserlerini barındıran üstün değerler ve kent planlama örnekleri sunmaktadır. MÖ 8. yüzyıla kadar gerileyen ve Antik dönemin harikalarından

biri unvanıyla ünlenen Artemision, Hz. Meryem'in İsa'nın annesi olarak kabul ve ilan edildiği bilinen yer olarak Meryem Kilisesi, hem İsa'nın havarisi hem de Yahya İncil'ini yazan St. John'un mezarı üzerinde bulunan Bazilika vb. Erken Hristiyanlık dönemi eserleri, günümüzde Hristiyanlar tarafından hac mekânı olarak kabul edilen Meryem Ana Evi ve Beylikler döneminde inşa edilen İslam yapıları (İsa Bey Cami vb.) ile Efes aynı zamanda dini açısından da ayakta olan eşsiz bir birikimdir (Türkiye Kültür Portalı, 2023b). Bu yönleriyle yaklaşık 22 yıllık bir süreç sonunda Almanya'da düzenlenen toplantıda (UNESCO 39. Dünya Miras Komitesi Toplantısı) kalıcı listeye kabul edilmiştir (Ertuğrul, 2015).

4.3. Birgi Tarihi Kenti

Yıl	MÖ. 8.yüzyıl
Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Alınma Yılı	2012
Kriterler	ii, iv
(a)	(b)
(c)	(d)

Şekil 3. Birgi Tarihi Kenti - (a) (Travel Atelier, 2023), (b) (Fidan, 2022), (c) (Pinebay, 2023) ve (d) (Türkiye Kültür Portalı, 2023d).

Ödemiş ilçesine bağlı bir mahalle statüsündeki Birgi sırasıyla Frig ve Lydia Uygarlıkları, Pers ve Bergama Krallıkları, Roma ve Bizans İmparatorlukları himayesinde bulunmuş; Anadolu Beylikler döneminde Aydınolu Beyliği'ne başkent olmuş ve 1426 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Birgi kendine özgü geleneksel mimarisini bugüne kadar koruyabilmiş nadir yerleşim yerlerinden biridir. Konakları, camileri, türbeleri, medreseleri, hamamları, çeşmeleri vb. birçok eseri ile ön plana çıkan yerleşimde geleneksel mimariyi en belirgin şekilde yansıtan başlıca yapılar; ahşap iççilikleri ile dikkat çeken Ulu

Cami ve Çakırağa Konağı'dır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023c). Birgi'nin geleneksel kent dokusu, topografyaya göre şekillenen sokak düzenine sahiptir ve yollar oldukça dardır. Konutlar ağırlıklı olarak ahşap karkas ve kiremit kaplamalı olacak şekilde oluşturulmuştur. Çoğunlukla avlulu ve depoya sahip konutlarda geniş bahçeler göze çarpmaktadır (UNESCO, 2023c).

Süreç içerisinde birçok medeniyetin himayesinde bulunan Birgi, farklı dönemlere ait tarihi yapılarıyla çok kültürlü bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Tescilli yapıları ve geleneksel dokusuyla Birgi, Türk kent kimliğini yansıtan eşsiz örneklerden biridir (UNESCO, 2023c).

4.4. Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimler

Cenevizliler, Dauverd'e (2015) göre İzmir ve yakın çevresini Sinop, Trabzon, Kefe ve Tana'ya ulaşmak için bir kapı olarak görmüş; İstanbul'daki kolonilerle birlikte denizler üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır (Yılmaz, 2021).

4.4.1. Foça (Beş Kapılar) Kalesi

Yıl	MS. 11-12.yüzyıl
Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Alınma Yılı	2013
Kriterler	ii, iv
(a)	(b)
(c)	(d)

Şekil 4. Foça (Beş Kapılar) Kalesi - (a) (Indigo Dergisi, 2019), (b) (Kazdağı Tur, 2023), (c) (İzmir Art, 2023a) ve (d) (Dosseman, 2023).

Doğal, arkeolojik, mimari ve kentsel değerlerin bir bütün olarak yer aldığı Foça (Malkoç True vd., 2019), Taşçı ve Levi'ye (2018) göre Tunç Çağı, Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yerleşiminin sürekli devam ettiği kıyı yerleşimi niteliği taşımaktadır (Yılmaz, 2021). Foça Kalesi, günümüzde Eski Foça sınırları içerisinde yer almaktadır. Bizans döneminde bir süre Cenevizlilere ait ticaret kolonisi olarak Akdeniz ticaretinde yer almış, süreç içerisinde yönetimde değişiklikler yaşansa da Foça'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesine kadar bölgede Cenevizliler varlığını sürdürmüştür (Yılmaz, 2021). Buradan yola çıkarak Foça Kalesi, bir Bizans kalesi olarak tanımlanmaktadır. Önce Cenevizliler tarafından, ardından 1455 yılında ise Osmanlılar tarafından yeniden inşa edilmiştir. Üstün evrensel değer taşıyan yapıya burçlar, bu dönemde eklenmiştir. Kalenin kayıkhane olarak bilinen bölümü bugün etkinlik alanı olarak kullanılmaktadır (UNESCO, 2023d).

4.4.2. Çandarlı Kalesi

Yıl	-
Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Alınma Yılı	2013
Kriterler	ii, iv
	

Şekil 5. Çandarlı Kalesi - (a), (b) (Dikili Belediyesi, 2023), (c) (Kültür Envanteri, 2022) ve (d) (Fidan ve Aydemir, 2022).

İzmir'in Dikili ilçesinde yer alan ve Ceneviz şövalyeleri tarafından inşa edilen (Türkiye Kültür Portalı, 2023e) Çandarlı Kalesi'nin kesin inşa tarihi belirlenememek ile birlikte 13.-14.yüzyıllarda Çandarlı'nın Cenevizliler tarafından ticari liman olarak kullandığı bilinmektedir (UNESCO, 2023d).

Kalede Helenistik Çağ surlarından kalma taşların kullanıldığı görülmektedir (Türkiye Kültür Portalı, 2023e). Ancak kalenin bugünkü planı ve çizgileri içinde yapılışı Cenevizliler tarafından gerçekleştirilmiştir (Şaşmaz, 2023). Bu kapsamda Ceneviz niteliklerinin çok yüksek olduğunu söylemek mümkündür (UNESCO, 2023d).

Çandarlı Kalesi inşa edildiği yüzyılda Batı Anadolu seferinde olan Türkler tarafından ele geçirilmiş (Şaşmaz, 2023); sadrazamlığı sırasında (bölgeye adını da verecek olan) Çandarlı Halil Paşa, dönemin Pitane isimli kentinin bu kalesinin yeniden yaptırmış ve kenti bayındır haline getirmiştir. Dönemin yeni icadı olan toplar ve taşlarına karşı dayanıklı olması için taş bloklar ve payandalar yaptırmış; böylece Çandarlı Kalesi oldukça sağlam ve korunaklı bir hale gelmiştir. Planı kareye yakın bir dikdörtgen biçiminde olan kale, günümüzde beş kulesi, mazgalları, kapısı ve duvarları ile oldukça görkemli ve Türkiye'nin en iyi korunmuş durumdaki kalelerinden biridir (Türkiye Kültür Portalı, 2023e).

4.4.3. Çeşme Kalesi

Yıl	1508-1509
Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Alınma Yılı	2020
Kriterler	ii, iv

Şekil 6. Çeşme Kalesi - (a) (Türkiye Kültür Portalı, 2023f), (b) (Çeşme Gazete, 2023), (c) ve (d) (Çeşme Kaymakamlığı, 2023).

Çeşme Kalesi, Sakız adası ile karşı karşıya bulunur, denize yakın ve dik bir yamaç üzerinde yer alır ve dikdörtgen bir forma sahiptir. Kale ilk olarak deniz kıyısında inşa edilmiş olsa da doldurmalar ile zaman içerisinde kıyından biraz

içeride kalmıştır. Kalenin deniz tarafı hariç her tarafı hendeklerle çevrilidir. Deniz tarafında iki adet silindir formlu kule ve bu kulelerin arkasında kare formlu daha yüksek iki kule bulunmaktadır. Kalenin arka tarafında da silindir formlu kuleler yer almaktadır ancak bu kuleler, önde yer alan kulelere göre daha küçüktür. Kuleler birbirlerine mazgallı duvarlar ile bağlanmaktadır. Kalenin arkasında olduğu belirtilen iki silindir kuleyi destekleyen dekoratif kemerler ve mazgallar, kare planlı yüksek kulelerin üzerinde yer alan kemerli pencereler, kale duvarlarına yerleştirilmiş asimetrik delikler ve içten dışarıya doğru açılan mazgallar Ceneviz mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Belirtilen mazgal tipi Çandarlı Kalesi'nin doğu surlarında da görülmektedir (UNESCO, 2023d).

Osmanlı Dönemi'nde kalenin güneyine bir cami inşa edilmiştir. Kalenin güney kısımlarında yer alan mazgallar da Osmanlı mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır (UNESCO, 2023d).

4.5. İzmir Tarihi Liman Şehri

Yıl	MÖ. 3.binyıl
Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Alınma Yılı	2020
Kriterler	ii, iii, iv
(a)	(b)
(c)	(d)

Şekil 7. İzmir Tarihi Liman Şehri - (a) Agora (Visit İzmir, 2023c), (b) Kadifekale (İzmir Art, 2023b), (c) Tarihi Kemeraltı Çarşısı (Visit İzmir, 2023b) ve (d) Smyrna Tiyatrosu (Atalay; Erbalaban Yılmaz, 2022).

Antik çağlardan günümüze ticari kimliği ile ön plana çıkan İzmir, her dönem farklı din, dil, ırk ve kültür değerlerine sahip topluluklar için adeta bir çekim merkezi olmuştur (Uçar ve Uçar, 2013; Sönmez Türel vd., 2018).

Barındırdığı çok kültürlü yapısı ile kent;

- Neolitik Dönemden günümüze kesintisiz bir yerleşim yeri olması,

- Coğrafi ve stratejik konumu sebebi ile önemli olması,

- Farklı tarihsel dönemlere ait önemli mimari yapıları bir arada bulundurması,

-Çok katmanlı kültürel dokuyu barındırması ve somut izlerin yanı sıra soyut izler de barındırması,

- Akdeniz havzasında Avrupa ve Anadolu arasında kara ve deniz ticaretinde önemli bir yerleşim yeri olması vb. özellikleriyle ön plana çıkmaktadır (İzmir Tarihi Liman Kenti, 2023a).

Alan sınırları, güneyinde Cicipark, güneybatısında Karataş, batısında Konak Pier, kuzeybatıda ve kuzeyinde Mimar Kemaleddin Bölgesi Kentsel Sit Alanları, doğusunda Kervan Köprüsü'nü içine alacak şekilde oluşturulmuştur. Bu alanların dışında kalan Yeşilova, Yassitepe, Smyrna-Bayraklı Höyükleri Arkeolojik Sit Alanları ise bağlantı noktaları olarak tanımlanmaktadır (İzmir Tarihi Liman Kenti, 2023b).

5. SONUÇ

Kültürel süreçlerin peyzaj üzerindeki yadsınamaz etkisi peyzajın formunu, içeriğini, kullanım biçimini, insan ve çevre ilişkilerini sürekli olarak değiştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Bu değişim ve çeşitlilik peyzajlarda birbirinden farklı karakterlere sahip alanların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Karadan ve Malkoç True, 2023a). Peyzajın birey ve toplum ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesiyle ortaya çıkan kültürel peyzajlar; yeri, yere dönüştüren esas unsurlardan biri olarak kabul edilebilir. Çünkü yer içerisinde birey özelinde zaman, yaşantı ve anı birikimi söz konusu iken toplum özelinde ise ortak geçmiş önem kazanmaktadır (Karadan ve Malkoç True, 2023b). Soyut ve somut özellikleriyle farklılaşan peyzajların kültürel olarak sınıflandırılması amacıyla birçok kurum ve kuruluş çalışmalarında bulunmuştur (Karadan ve Malkoç True, 2023a). Bu çalışmalar aynı zamanda geçmişin kültürel birikimlerinin güne ve geleceğe yol gösterici olması, milletlerarası birlikteliğin sağlanması ve bütünleşmeye aracı olma potansiyelleri nedeniyle üstün evrensel değere sahip olan bu varlıkların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

İzmir, tarihsel geçmişi antik çağlardan günümüze uzanan kültürel, tarihi ve doğal zenginlikleriyle ön plana çıkan bir şehir olarak, üstün evrensel değeri olan varlıklara ev sahipliği yapmaktadır. Bu alanlar, sadece İzmir'in değil, aynı zamanda dünya kültür mirasının da birer parçası durumundadır. Dünya

Mirası Listesi'nde yer alan ve geçici listede bulunan ve antik medeniyetlerin izlerini taşıyan mimari yapıları ve kültürel unsurları içeren bu alanlar, hem bölge ve ülke halkının hem de küresel anlamda insanlığın ortak geçmişinin oluşturduğu kolektif hafızasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

İzmir'deki Dünya Mirası alanları ve Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan potansiyel alanlar, kültürel, tarihi ve doğal mirasın önemli birer parçasını oluştururken, aynı zamanda hem doğal afetlerin etkileri hem de insan kaynaklı etmenler nedeniyle potansiyel tehditlere maruz kalmaktadır. İzmir, aktif bir deprem bölgesinde yer alması nedeniyle düzenli olarak deprem tehlikesiyle karşı karşıyadır ve bu durum, kültürel miras alanlarındaki yapıların dayanıklılığını olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Bilimsel temellere dayalı stratejik koruma planları, yapısal güçlendirme önlemleri ve afet hazırlık çalışmaları, bu alanlardaki mirasın sürdürülebilir korunmasını sağlamak adına önemli rol oynamaktadır. Öte yandan, her geçen gün tüm dünyanın ortak sorunu olan iklim değişikliği gibi insan kaynaklı etmenler de doğal ve kültürel miras üzerinde olumsuz etkilere yol açabilme ihtimaline sahiptir. Bu noktada miras alanları için iklim değişikliğine uyum stratejileri, bu varlıkları korumak için ayrıca önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, İzmir'deki mevcut ve potansiyel Dünya Mirası alanlarının, hem doğal afet riskleri hem de iklim değişikliği gibi etmenlere karşı duyarlı olduğu çok açıktır. Bu bağlamda, bilimsel temelli, bütünsel ve sürdürülebilir koruma stratejileri geliştirilerek, bu miras alanlarının hem mevcut değerlerini koruması hem de gelecekteki tehditlere karşı direnç kazanması sağlanabilir.

Koruma kullanma dengesi göz önünde tutulduğunda; bu alanlardaki yerleşimlerin geleneksel yaşam tarzlarının ve kent dokusunun korunması, geliştirilmesi, bölgede yaşayan yerel halkın desteklenmesi ve kalite açısından sürdürülebilirliğin sağlanması (Malkoç True ve Kılıçaslan, 2019), sahip olunan potansiyellerin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır.

Kültürel mirasın korunmasıyla kentsel ve toplumsal kimliğe dair özgün yapının gelecek nesillere aktarılabilmesi ve bu kapsamda temel yöntemin, koruma ve aktif kullanım dengesi çerçevesinde söz konusu mekanların kentsel yaşamın pek çok alanında yer alması olduğu unutulmamalıdır (Altuğ Turan, 2019). Bu alanların korunması, sadece yerel yönetimlerin değil, ülke ve aynı zamanda küresel bir çabanın ürünü olmalıdır. İnsanlık adına bu önemli mirası korumak, gelecek kuşaklara bırakılacak en değerli armağanlardan biri olacaktır.

KAYNAKLAR

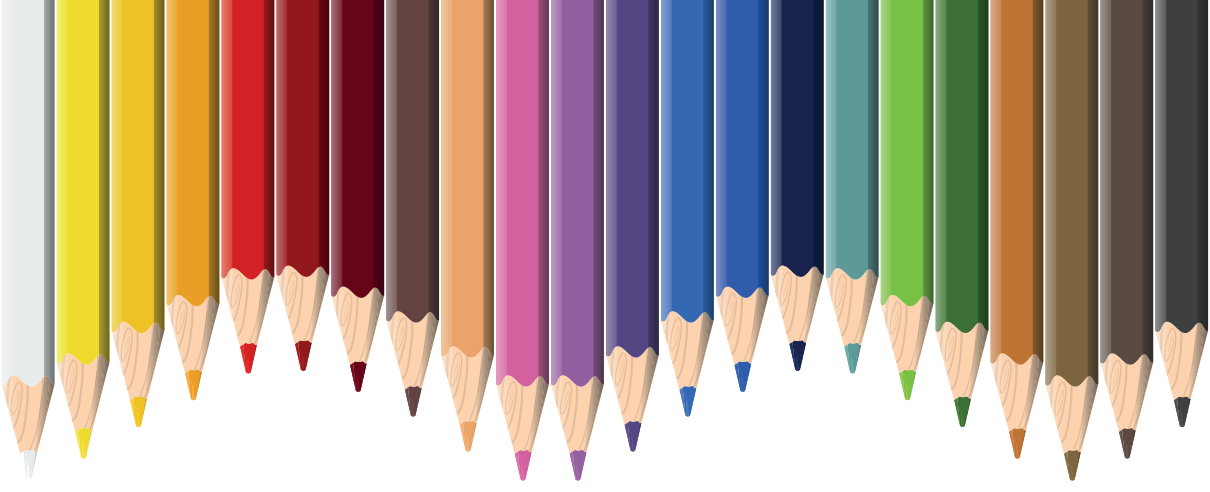
- Altuğ Turan, İ. (2019). A Research on Historical Urban Environments in the Scope of Protection – Use Balance: Izmir (Turkey). *Social Sciences Studies Journal*, ISSN: 2584-1587, 5 (40): 3902 - 3913.
- Altuğ Turan, İ. ve Malkoç True, E. (2023). The Perception of Public Space of the Elderly After Social Isolation and its Effect on Health. *Ain Shams Engineering Journal* 14 (2023) 101884.
- Çeşme Gazete (2023). Çeşme Kalesi'ni kim yaptı?, <https://cesmegazete.com/cesme-kalesini-kim-yapti/>, Erişim Tarihi: 19.11.2023.
- Çeşme Kaymakamlığı (2023). Çeşme Kalesi, <http://www.cesme.gov.tr/cesme-kalesi>, Erişim Tarihi: 19.11.2023.
- Dağıstan Özdemir, M. Z. (2005). Türkiye'de kültürel mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. *Planlama*, 2005(1):20-26.
- Dikili Belediyesi (2023). Çandarlı Kalesi, <https://www.izmir-dikili.bel.tr/tr/candarli-kalesi>, Erişim Tarihi: 19.10.2023.
- Dosseman (2023). Foca Castle, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Foc%3A7a_Castle_6505.jpg, Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- Erbalaban Yılmaz, E. (2022). Smyrna Tiyatrosu'nda antik tuvaletin ardından antik geçit bulundu, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/smyrna-tiyatrosunda-antik-tuvaletin-ardindan-antik-gecit-bulundu/2487883>, Erişim Tarihi: 12.11.2023
- Ertuğrul, E. (2015). Efes Antik Kenti sonunda UNESCO listesine girdi, <https://arkeofili.com/efes-antik-kenti-sonunda-unesco-listesine-girdi/>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Fidan, H. (2022). “Dünyanın En İyi Köyleri” listesine giren Birgi'de sevinç yaşıyor, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/dunyanin-en-iyi-koyleri-listesine-giren-birgide-sevinc-yasaniyor/2769936>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Fidan, H. ve Aydemir, M. (2022). Zaman direnen Çandarlı Kalesi ihtişamıyla ziyaretçilerini ağırlıyor, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/zamana-direnen-candarli-kalesi-ihtisamiyla-ziyaretcilerini-agirliyor/2563332>, Erişim Tarihi: 11.10.2023
- İndigo Dergisi (2019). Foça hakkında bilmeniz gerekenler, <https://indigodergisi.com/2019/12/foca-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/>, Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- İstanbul Tarihi Alanlar Başkanlığı (2023). İstanbul Tarih Alanlar Başkanlığı, Dünya Mirası Kavramı, <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/dunyamiraskavrami.html>, Erişim Tarihi: 20.12.2023.
- İzmir Art (2023a). Foça Beş Kapılar Kalesi, <https://www.izmir.art/tr/foca-bes-kapilar-kalesi>, Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- İzmir Art (2023b). Kadifekale Antik Yerleşimi, <https://www.izmir.art/tr/kadifekale-antik-yerlesimi-pagos>, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

- İzmir Tarihi Liman Kenti (2023a). UNESCO Dünya Mirası Başvurusu, <http://www.unescoizmir.com/izmir-tarihi-liman-kenti/>, Erişim Tarihi: 26.11.2023
- İzmir Tarihi Liman Kenti (2023b). Alan sınırları, <http://www.unescoizmir.com/alan-sinirlari/>, Erişim Tarihi: 26.11.2023.
- Karadan, D. ve Malkoç True, E. (2023a). Kültürel peyzaj kavramı ve ögeleri, 4. Baskent International Conference on Multidisciplinary Studies, 4-7 Ağustos, 2023, Ankara, 646-654s.
- Karadan, D. Malkoç True, E. (2023b). Kültürel peyzaj bağlamında yer kimliği ve yere bağlılık, 4. Baskent International Conference on Multidisciplinary Studies, 4-7 Ağustos, 2023, Ankara, 674-679s.
- Kazdağı Tur (2023). Foça Turu/Günübirlik, <https://www.kazdagitur.com/kazdagi-tur-foca-turu.php>, Erişim Tarihi:11.10.2023.
- Kültür Envanteri (2022). Çandarlı Kalesi, <https://kulturenvanteri.com/en/yer/candarli-kalesi/#17.1/38.93384/26.933797>, Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2023a). Dünya Miras Listesi, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html>, Erişim Tarihi: 16.10.2023)
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2023b). Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-100413/bergama-cok-katmanli-kulturel-peyzaj-alani-izmir.html>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2023c). Birgi Tarihi Kenti (İzmir) <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-45343/birgi-tarihi-kenti-izmir.html>, Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- Malkoç True, E. ve Kılıçaslan, Ç. (2019). Quality of Urban Environment: Analysis of Sigacik Settlement. *Journal of Environmental Protection and Ecology* 20, No 4, 2068 - 2076.
- Malkoç True, E., Kaplan, A., Koçan, N., Türkyılmaz Tahta, B., Nurlu, E., Hepcan, Ş. ve Balık, G. (2019). Foça Yarımadası tarihi kıyı yerleşimi planlama ve tasarım stüdyosu deneyimi, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Pinebay (2023). Birgi tarihi kenti ve Çakırağa Konağı, <https://pinebay.com/tr/yakin-cevremiz/birgi-tarihi-kenti-ve-cakiraga-konagi-19>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Selçuk Belediyesi (2023). Meryem Ana Evi, <https://www.selcuk.bel.tr/meryem-ana-e-vi>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Sönmez Türel, H., Altuğ Turan, İ., Malkoç True, E. ve Adıgüzel, G. (2018). Kemeraltı Bölgesi ve yakın çevresinin sosyal yaşam ortamı olarak etkin kullanıma ilişkin bir kentsel tasarım rehberi önerisi, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Sönmez Türel, H., Malkoç, E., Altuğ Turan, İ., Küçükerbaş, E.V. ve Özkan, M.B. (2011). Bergama Cumhuriyet Meydanı'na peyzaj mimarlığı bağlamında eleştirel yaklaşım. *Uluslararası Bergama Sempozyumu*, 7 - 9 Nisan 2011, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt: 2, s: 544 - 558.

- Şaşmaz, E. (2023). Çandarlı Kalesi – (Çandarlı-Dikili), <https://www.erolsasmaz.com/?oku=626>, Erişim Tarihi: 15.10.2023.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>, Erişim Tarihi: 20.12.2023.
- Travel Atelier (2023). Discovering the wonders of Birgi, <https://travelatelier.com/blog/birgi/>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- TUTAP (2023). Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir), https://www.tutap.com.tr/detay_tanitim/bergama-/1510, Erişim Tarihi: 16.10.2023
- Türkiye Kültür Portalı (2023a). Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı, <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/bergama>, Erişim Tarihi: 16.10.2023
- Türkiye Kültür Portalı (2023b). Efes, <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/efes>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Türkiye Kültür Portalı (2023c). Efes Antik Kenti-İzmir, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecekyer/efes>, Erişim Tarihi: 16.10.2023
- Türkiye Kültür Portalı (2023d). Birgi Çakırağa Konağı – İzmir, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecekyer/birgi-cakiraga-konagi>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Türkiye Kültür Portalı (2023e). Çandarlı-İzmir, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecekyer/candarli>, Erişim Tarihi: 10.12.2023.
- Türkiye Kültür Portalı (2023f). Çeşme Kalesi, <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/cesme-kalesi>, Erişim Tarihi: 14.11.2023.
- Uçar, H. ve Uçar, A. (2013). İzmir Kemeraltı Geleneksel Kent Dokusunda Konut Tipleri ve Cephe Tipolojisi. Sanat Tarihi Dergisi, Cilt: XXII, Sayı:2, s: 119 - 147.
- UNESCO (2023b). Pergamon and its Multi-Layered Cultural Landscape, <https://whc.unesco.org/en/list/1457>, Erişim Tarihi: 16.10.2023
- UNESCO (2023c). Historic Town of Birgi, <https://whc.unesco.org/en/tentative-lists/5728/>, Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- UNESCO (2023d). Trading Posts and Fortifications on Genoese Trade Routes from the Mediterranean to the Black Sea, <https://whc.unesco.org/en/tentative-lists/6468/>, Erişim Tarihi:26.10.2023.
- UNESCO (2023e). Pergamon and its Multi-Layered Cultural Landscape, <https://whc.unesco.org/en/list/1457/gallery/>, Erişim Tarihi: 19.10.2023
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (2023). UNESCO Dünya Mirası Listesi, <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnnya-Miras%C4%B1-Listesi>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- UNESCO (2023a). Explore UNESCO, <https://www.unesco.org/en>, Erişim Tarihi: 26.11.2023.

- Ürün, Ş. (2016). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık ve Değerlendirme Süreçleri. Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- Visit İzmir (2023a). St. Jean Kilisesi, <https://www.visitizmir.org/tr/destinasyon/9617#gallery-9>, Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- Visit İzmir (2023b). Kemeraltı Çarşısı, <https://www.visitizmir.org/tr/destinasyon/14381#gallery-9>, Erişim Tarihi: 16.11.2023.
- Visit İzmir (2023c). Smyrna Agorası, <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/14761#gallery-5>, Erişim Tarihi: 16.11.2023.
- WHC (2023). What is World Heritage?, UNESCO World Heritage Centre, <https://whc.unesco.org/en/faq/19>, Erişim Tarihi: 20.12.2023.
- Yılmaz, L. (2021). UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde Ege Bölgesi Ceneviz kaleleri, *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(3): 577-859s.

Bölüm 3

PANDEMİ VE KENTSEL KAMUSAL MEKANLARA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Burcu İMREN GÜZEL¹

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1682-9265

1. GİRİŞ

Koronavirüs 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve tüm dünyaya yayılarak pandemi olarak nitelendirilmiştir. Pandemiler modern dünyanın bir parçası olarak değerlendirilmektedir ve önümüzdeki yıllarda da çok sayıda pandemiyle karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. İnsanlar pandeminin birçok olumsuz sonucuyla karşı karşıya kalmıştır. Dünya genelinde eşi benzeri görülmemiş sosyal mesafe önlemleri alınmış, karantinalar uygulanmış ve insanların evlerinden çıkamamaları istenmiştir. Bu durumda kentsel mekânın kullanımını değiştirmiştir ve kentler ve kentsel kamusal mekanlar hiç olmadığı kadar ıssız kalmıştır. Kentsel kamusal mekanlar insanların bir araya gelerek sosyalleşmelerini sağlayan, insanları toplumun bir parçası yapan ve topluluk duygusunu geliştiren, fiziksel ve psikolojik sağlığa katkı sağlayan herkesin erişebildiği mekanlardır. Pandemi bu mekanların kullanım şekillerinin değiştiğini, zaman zaman tamamen boş kaldıklarını görmekteyiz. Kentin temel yapı taşlarından biri olan kentsel kamusal mekanların kentlerin geleceği için pandemi ile düşünülmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında pandemi kentsel kamusal mekanların bu süreçten nasıl etkilendikleri ve gelecekteki olası diğer pandemiler için ne şekilde ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde pandemin sonuçları ele alınmakta, daha sonra kentsel kamusal mekân kavramı tanımlanmaktadır. Pandemi ve kentsel kamusal mekanlar arasındaki ilişki incelendikten sonra, pandemi ve sonrasında kentsel kamusal mekanlara yönelik uygulamalar ve öneriler ele alınmaktadır.

2. PANDEMİ VE SONUÇLARI

Koronavirüs 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır ve dünya çapında yayılmıştır (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023; Darmayanti, 2021). Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü durumu küresel acil sağlık durumu olarak ilan etti. Nisan 2020'de 1 milyondan fazla insan enfekte oldu ve 110.000'den fazla kişi virüsten öldü (Darmayanti, 2021). Koronavirüs dünyanın ilk salgını değildir ve milyonlarca insanın hayatına son veren başka salgınlar da olmuştur. Pandemi bir salgında ortaya çıkabilecek en kötü senaryolardan biridir (Eltarabily & Elgheznawy, 2020). 1918 gribinden bu yana, küresel, sosyal ve ekonomik etkileri olan en az sekiz pandemi belgelenmiştir. Pandemiler modern dünyanın bir parçasıdır (Martínez & Short, 2021). Son 200 yılda pandemilerin sayısı dramatik bir şekilde artmıştır. Bu durumda yakın gelecekte başka bir salgınla karşı karşıya kalma olasılığımız yüksektir (Nia, 2021).

Şehirlerdeki yoğun insan yoğunluğu bulaşıcı hastalıkların yayılması için ideal koşulları sağlamaktadır (Nia, 2021; Martínez & Short, 2021). Kentleşme,

modern toplumların en büyük başarılarından biri ve toplumsal ilerlemenin bir koşuludur. Aynı zamanda enfeksiyon hastalıklarının da hızlandırıcısıdır. Yoğun insan yoğunluğu olan şehirler, bulaşıcı hastalıkların yayılması için ideal ortamı sağlamaktadır (Martínez & Short, 2021). Şehir merkezleri arasındaki küresel seyahatin artması ve hızlanmasıyla yerel salgınlar, küresel pandemilere dönüşebilecek salgınlara daha kolay dönüşmektedir. Ocak 2020'nin ilk iki haftasında Çin'den ABD'ye 1.300 uçuş gerçekleşmiştir ve 4.000'i doğrudan Wuhan'dan gelen 380.000 kişiyi ABD'ye taşımıştır. New York City üzerindeki yıkıcı etki büyük olasılıkla Çin'den İtalya'ya ve ABD'ye uzanan bir hava yolcu koridorundan kaynaklanmıştır. Virüs bu küresel merkezlerden çevre bölgelere yayılmıştır. Birçok şehirde hastalığı getirenler daha varlıklı küresel gezginler ve zengin kozmopolitlerdir (Martínez & Short, 2021).

Covid-19, dünya halk sağlığı güvenliği ve küresel ekonomi için ciddi bir tehdit olmuştur. Ortaya çıkışından bu yana, Covid-19 dünyadaki çoğu ülkeyi etkilemiş ve bu ülkelerde yüksek ölüm oranlarına neden olmuştur (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Dünya çapında ülkeler, Covid-19'un yayılmasını engellemek için benzeri görülmemiş sosyal mesafe önlemleri aldılar. Bu tür önlemler arasında okulların kapatılması ve insanların evde kalmalarının teşvik edilmesi yer almaktadır ve insanlar arasındaki yakın fiziksel etkileşimlerin azaltılmasına odaklanılmaktadır (Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020; Eltarabily & Elgheznawy, 2020). Covid-19 salgınıyla mücadelede halk sağlığı araçları olarak izolasyon, tecrit ve sosyal mesafe önerildi (Cabrera-Barona, Gaona, & Carrion, 2023). Başta solunum yolu hastalıkları olmak üzere salgın hastalıklar ortaya çıktığında, ihtiyati tedbirler izolasyonun ve kamusal alanların kapatılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Eltarabily & Elgheznawy, 2020). Covid-19'un viral doğası göz önüne alındığında, sosyal mesafenin sağlanması zorunludur (Nia, 2021). Sosyal mesafeyi korumak, bu virüsün yayılmasını azaltmak için hükümetler tarafından en çok önerilen yollardan biridir (Dewangga, Amijaya, & Viadolorosa, 2021). Karantina, sosyal mesafe ve izolasyon, bu küresel salgının yayılmasını azaltmak için temel stratejiler haline geldi (Eltarabily & Elgheznawy, 2020).

Karantinaların ilk haftalarında yaşanan sosyo-mekansal kısıtlamalar, toplumsal dinamiklerde ve insan-çevre ilişkilerinde köklü değişimlere yol açtı (Cabrera-Barona, Gaona, & Carrion, 2023). Kendilerini ölümcül bir virüsle boğuşurken bulan devletler, bir yandan tıbbi çalışmalarını hızlandırırken diğer yandan vatandaşlarını korumak için daha fazla önlem almaya başladı. Bu durum bizi yakın zamana kadar sıradan olan pek çok şeyden mahrum bıraktı. Bunlardan ilki toplumun diğer üyeleriyle ev dışında ortak mekanlarda iletişim kurma özgürlüğüdür. Bu sağlıklı toplumlar için arzu edilen bir durum değildir. Çünkü toplumsal yaşamın en önemli koşulu bireylerin toplumun diğer bireyleri ile iletişim halinde olmasıdır (Malkoç True & Altuğ

Turan, 2023). Covid-19 salgınının dünyayı etkisi altına almasıyla birlikte insanların mekanlarla olan ilişkileri bozuldu. Pandemi dolaylı olarak ortam ve koşullarımızı etkiledi (Darmayanti, 2021). Halihazırda kentsel nüfusun kentsel alan kullanımında sosyal mesafenin etkilerine tanık olduk. Mart 2020’de Google, altı mekânsal kategorideki (ticaret ve rekreasyon, bakkal ve eczane, parklar, toplu taşıma, işyerleri ve konutlar) hareket hacimlerindeki verileri sundu. Bu veriler, konut hariç tüm kategorilerde hareket hacimlerinin azaldığını göstermiştir (Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020). Covid-19’dan etkilenen ülkelerdeki insanların büyük çoğunluğu, salgının hayatın neredeyse her alanında getirdiği radikal değişimi hissetti. Sosyal etkileşimler minimuma indirildi ve tüm kültürel faaliyetler yasaklandı (Kohoutová, 2021). Pandemi, gündelik yaşam alanlarımızın anlamlarını, değerlerini ve işlevlerini yeniden tanımlamış, aralarındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini yeniden düzenlemiştir (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020). Şehirlerde insanların nasıl davrandığı ve etkileşimde bulunduğu, sosyal aktivitelerin nasıl gerçekleştirildiği ve çevrenin nasıl deneyimlendiği konusunda önemli değişiklikler olmuştur ve bu da halk sağlığı ve toplumsal boyutlarda çok yönlü sonuçlara yol açmıştır (Aletta & Van Renterghem, 2021).

Covid-19 şehir yaşamının yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Nia, 2021). Son salgın, şehirlerin pandemilerden nasıl etkilenebileceğini ve etkileri en aza indirmek ve kentsel pandemiye karşı dayanıklılığı artırmak için hangi eylemlerin gerekli olduğunu anlamak için benzeri görülmemiş bir fırsat olarak değerlendirilmektedir (Jasiński, 2022). Deprem, su baskını vb. doğal afetler kentleri ve fiziki mekânları gözle görülür biçimde etkilediğinden kent ve mimarlık tarihinde kaçınılmaz olarak ele alınmaktadır. Ancak pandemik felaketlerin kentleşme dinamiklerini nasıl etkilediğine çok az odaklanılmaktadır. Ancak pandemide diğer afetler gibi mekânın üretimini ve kentlerin yönetimini etkilemektedir. Bu pandemi süreci, şehirlerin nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda üretim ve yönetim sürecine katkı sağlayan herkese yeniden düşünme ve özleştirme fırsatını verdi (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023).

Bu salgının birçok sektörde insanların yaşam tarzları ve çalışma süreçleri üzerinde de etkisi olmuştur (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Karantinalar nedeniyle birçok insan işsiz kaldı. Hükümetlerin, salgını kontrol altına almak amacıyla kentsel kamusal alanlara insan akışını kısıtlaması nedeniyle, kentsel alanların ekonomik canlılığı tehlikeye girdi. Mağaza ve restoran gibi üçüncü mekanların müşterilere hizmet vermesine izin verilmedi. Turizm sektörünü de etkiledi ve geçimini bu sektöre dayandıran birçok otel ve dükkân sahibi iflas etti. Bu nedenle profesyonel hizmet sektörü, çalışanlarının maaşlarını ödeyemedi. Aynı şekilde toptan ve perakende sektörleri de ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı ve sokak satıcıları şehirlerin ekonomik canlılığına katkıda bulunma fırsatlarını kaybetti. Her ülkenin kendi vatandaşlarını, özellikle de

savunmasız durumdakileri destekleme stratejisi olmakla birlikte felaketin yaygınlığı nedeniyle bu destekler yetersiz kaldı (Nia, 2021).

Şehirler keskin ve büyüyen eşitsizliklerin olduğu yerlerdir ve pandemi daha az gelirli olanlar üzerinde daha yıkıcı bir etki yarattıkça bu eşitsizlikler daha da güçlenmektedir (Martínez & Short, 2021; Gutiérrez, 2023). Covid-19 salgını, mevcut eşitsizlikleri arttırmış ve yenilerini ortaya çıkarmıştır (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020). Dünya çapındaki istatistikler virüsün yoksullar üzerinde ekonomik, mekânsal ve sosyal olarak orantısız etkisini göstermektedir (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020; Nia, 2021). Ekonomik zorluklar, zayıf risk yönetimi ve hizmetlere erişim nedeniyle genellikle daha fazla zorluk çekmektedirler (Nia, 2021). Tüm göstergeler, zenginlerin küçük sıkıntılarla karşı karşıya kalırken, yoksulların ekonomik çöküşle karşı karşıya kalması nedeniyle eşitsizliğin derinleştiğini göstermektedir (Martínez & Short, 2021).

Düşük gelirli ülkelerdeki şehirler, sağlık krizi ve pandeminin ekonomik sonuçlarıyla yüzleşmeye daha az hazırlıklıdır. Düşük gelirli ülkelerdeki nüfusta yetersiz beslenme oranları daha yüksektir, buna eşlik eden hastalıklar daha yüksek oranlardadır ve sağlık sistemi kaynak alamamaktadır (Martínez & Short, 2021). Sosyo-ekonomik açıdan avantajlı olanlar, fiziksel mesafeyi koruyan, açık ve yeşil alanlardan yararlanma şansının daha yüksek olduğu, daha az nüfuslu bölgelere taşınmayı tercih ederken, sosyo ekonomik açıdan avantajlı olmayanlar yoğun nüfuslu bölgelerde yaşamaya devam etmiş, daha fazla damgalanmaya ve izole edilmeye maruz kalmışlardır. Ayrıca sosyo-ekonomik açıdan avantajlı olanlar işlerini evlerine kaydırarak çalışmaya devam edip işyerlerinden yalnızca geçici olarak uzaklaşmışlardır (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020). Pandemi, genellikle sağlık hizmetlerine daha az erişimi olan ve güvenli bir şekilde kendini karantinaya alma konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya kalan bazı yoksul nüfusları ciddi şekilde etkiledi (Gutiérrez, 2023). Covid-19 ayrıca kentsel alanlardaki diğer savunmasız insanları da etkilemiştir (Nia, 2021).

Covid-19 kentsel ulaşımında belirgin değişikliklere yol açmıştır. Daha az insanın işe özel araba veya toplu taşıma ile gitmesi nedeniyle tüm karayolu trafiğinde keskin bir düşüş yaşandı. Genel olarak toplu taşıma özel ulaşımdan daha ucuzdur ama pandemi şehrinde daha riskli görülmektedir. (Martínez & Short, 2021). Enfekte olma korkusu insanların seyahat etme şeklini değiştirmiştir. Örneğin insanlar tramvay, otobüs gibi toplu taşıma araçlarının yerine bisiklet ya da özel araçlara binmeyi tercih etmişlerdir (Jasiński, 2020). Kalabalıktan, kapalı alanlardan ve diğer vatandaşlarla yakın temas halinde geçirilen zamandan kaçınmaya yönelik sağlık tavsiyeleri yolcuları toplu taşıma sistemine yeniden girme konusunda şüpheli hale getirdi (Martínez & Short, 2021). Çoğu insan daha fazla seyahat etmekten vazgeçerek günlük

alışkanlıklarını değiştirdi. Banliyö süpermarketlerine arabayla alışverişe gitmek yerine, yiyecekler yerel mağazalardan veya çevrimiçi perakende zincirlerinden satın alındı (Jasi'nski, 2022). Birçok kişi hem eğlence hem de yerel geziler için bisiklete binmeye başladı. Bu durum bazı yerlerde artık arabalara öncelik verilmeyen “yavaş sokaklara” dönüşüme yol açtı (Stevens, Tavares, & Salmon, 2021).

Salgının neden olduğu hareket kısıtlamaları, endüstriyel faaliyetlerin durması ve toplu taşıma emisyonlarındaki azalma, dünya çapındaki şehirlerde hava kalitesinde kayda değer iyileşmelere yol açtı (Jasi'nski, 2022). Covid-19 karantinasının hava kalitesini artırdığına dair bir bilimsel inanç dalgası vardır (Nia, 2021). Uydu verileri, kısıtlamalar yürürlükteyken Çin genelinde hava kirliliğinde büyük düşüşler olduğunu göstermektedir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Özellikle ciddi tecrit uygulanan şehirlerde sakinler, gürültü ve hava kirliliğinde büyük azalmalar olduğunu ve hatta yaban hayatının geri döndüğünü fark etti (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Şehir meydanlarında kuşların şarkı söylediği duyuldu (Jasi'nski, 2022). Karantina dönemlerinde dünyanın dört bir yanındaki insanlar genellikle doğal seslerin, insan kaynaklı gürültünün onları daha az maskeleyen nedeniyle daha net duyulduğunu bildirdi (Aletta & Van Renterghem, 2021). Bu geçici değişiklikler, sakinlerin şehirlerini daha güzel kokan, sesi daha huzurlu olan ve daha iyi uykuya izin veren bir yer olarak yeniden hayal etmelerine olanak tanıdı (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Pandemi sırasında zorunlu izolasyon ve sosyal mesafe, nüfusun bir kısmı için yalnızlığı ve kaygıyı artırdı (Broudehoux, 2021; Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020). Dünya Sağlık Örgütü, karantina ve hareket kısıtlamalarına bağlı olarak açık havada egzersiz, sosyal etkileşim ve yerleşik rutinlerin eksikliği nedeniyle fiziksel ve psikolojik sağlığın olumsuz etkilenebileceği konusunda uyarılarda bulundu (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020). Covid-19 salgını bağlamında, evdeki karantina çatışmalarından (örn. aile içi şiddet) kaynaklanan stres ve kaygının yanı sıra, sıklıkla istemsiz iş ve gelir kayıplarına yol açan pandeminin neden olduğu ekonomik durgunluk, tam teşekküllü bir ruh sağlığı krizine dönüşebilmiştir. Sosyal mesafeyi korumaya en çok teşvik edilen grup olan yaşlılar da izolasyonun etkilerine karşı en savunmasız gruptur. Aile üyeleriyle aynı yerde barınmak, birçok ülkede aile içi şiddetteki ciddi artış nedeniyle, Covid-19 krizi sırasında refah açısından da risk oluşturmuştur (Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020). Ruh sağlığı uzmanları, evde kapalı kalmayı tolere etmenin bir yolu olarak, insanlara yürüyüşe çıkmalarını veya varsa bahçede oturmalarını tavsiye etti. Birleşik Krallık'taki yetişkinlere yönelik 70.000 kişilik bir panel anketinden elde edilen bulgular, kentsel alanlarda yaşayan genç, yalnız ve düşük gelirli bireylerin yüksek düzeyde depresyon ve anksiyete gösterdiğini ortaya çıkardı (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020).

Dünya tarihindeki salgın hastalıklar kentsel boyutlarıyla incelendiğinde bu tür felaketlerin toplumları radikal dönüşümlere zorladığını görmek mümkündür (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Tarih boyunca pandemiler her zaman şehirleri şekillendirmiştir. Pek çok sağlık sorunu mimariye ve şehir planlamasına yansımıştır (Eltarabily & Elgheznawy, 2020). İnsanoğlu bu salgından da dersler çıkaracak ve dünya tarihini derinden etkileyen her önemli olaydan sonra olduğu gibi bu salgın sonrasında da yaşam ortamlarını yeniden şekillendirmek zorunda kalacaktır (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Covid-19 salgını toplumu şaşkına çevirdi ve kafasını karıştırdı. Kent yaşamının işleyişi ve deneyimi üzerindeki çok yönlü etkileri açıkça çok önemli, hızlı ve derin oldu (Lennon, 2023). Koronavirüsün şehirlerimiz üzerindeki uzun vadeli etkilerini tahmin etmek zor olmakla birlikte kesin olan bir şey var ki, şehirlerimiz ölmeyecek. Şehirler krizlere rağmen sürekliliği temsil eder; ayakta kalır, uyum sağlar ve büyür (Tavares & Stevens, 2020). Markusen (2020) Covid-19 sonrasında insanların kiliselerine, spor salonlarına, kafelerine, favori mağazalarına, tiyatrolarına, galerilerine ve parklarına sevinçle döneceğini ifade etmektedir.

3. KENTSEL KAMUSAL MEKÂN

Kentsel kamusal mekân bir şehrin yaşanabilirliğinin temel unsurlarından biridir. Güvenli, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir kentsel çevre yaratmak için kamusal mekanlara ihtiyaç vardır. Bakımlı, sağlıklı ve güvenli bir kamusal mekân, bir şehri yaşamak ve çalışmak için çekici bir yer haline getirebilmektedir (Dewangga, Amijaya, & Viadolorosa, 2021). Bireyler sosyo-kültürel yaşamlarını kamusal alanlarda ve bu mekanlardaki deneyim ve etkinlikleriyle sürdürürler. Bu mekanlarda insanlar diğer insanlarla ve ait oldukları toplulukla doğrudan iletişim kurabilmekte ve topluluk duygusu geliştirebilmektedir (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023).

Kamusal mekân kavramı en basit tanımıyla toplumdaki her bireyin ortak kullanım hakkının bulunduğu alanları ifade etmektedir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Kamusal mekanlar, kamuya ait olan veya kamunun kullanımına açık, kâr amacı güdülmeyen herkesin erişebildiği ve yararlanabildiği yerlerdir (Sepe, 2021). Meydanlar, sokaklar, kaldırımlar, parklar, rekreasyon alanları kamusal alanlara örnektir. Kamusal alanlar mahalle ya da şehir merkezinde olsun binalar arasındaki yaşam ve sosyal etkileşimi teşvik eden toplanma alanlarıdır (Hamzah & Sinniah, 2022; Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Neredeyse her gün işe giderken veya arkadaşlarımızla buluşurken kamusal alana giriyoruz. Meydanları halka açık toplantılar için kullanılırken, parklar kültürel veya boş zaman etkinlikleri için hizmet vermektedir (Kohoutová, 2021).

Kentlerin kalbi olan kamusal mekanlar kent imajının en büyük göstergelerinden biridir. Sosyal paylaşım daha çok kamusal mekanlarda

yaşanmaktadır. Kent yaşamının kalitesi kamusal mekanların kalitesinden değerlendirilebileceğinden, bu alanların tasarımı ve erişilebilirliği şehir planlama gündeminde kritik öneme sahiptir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Çeşitli sosyal aktivite ve etkileşimlerle özdeş olan kamusal mekanlardan herhangi bir kısıtlama olmaksızın herkes yararlanmalıdır (Dewangga, Amijaya, & Viadolorosa, 2021). Kamusal mekân en saf haliyle cinsiyet, ırk, etnik köken, yaş ve sosyoekonomik düzeye bakılmaksızın tüm insanlara açık ve erişilebilir alanı ifade etmektedir. Bu tanıma göre, şehirlerdeki kamusal alan, açık, kapsayıcı ve demokratik olması amaçlanan ortak bir faydadır ve herkes için temel bir insan hakkıdır (Stevens, Tavares, & Salmon, 2021).

Antik çağlardan post modern döneme kadar kamusal alanlar her zaman ilgilerin, krizlerin ve tartışmaların odağında olmuştur. Kamusal mekanların biçimleri ve işlevleri tarih boyunca değişime uğramıştır ve kentsel dokuyu şekillendirmiştir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). İnsanlık tarihi boyunca vatandaşlara örgütlenme, grup oluşturma, bir araya gelme ve siyasi muhalefeti dile getirme alanı sağlamıştır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Kamusal mekanlar, bireysel ve toplumsal güvenlik ve refahın temel unsuru, bir topluluğun kolektif yaşamının mekanları, ortak doğal ve kültürel zenginliklerinin çeşitliliğinin ifadesi ve kimliklerin temelidir (Sepe, 2021). Kamusal mekanlar, toplumsal yapının inşası için açıklık, demokrasi ve kapsayıcılık sunan, toplumsal pratiklerin ifade edildiği kolektif bir alandır (Cabrera-Barona, Gaona, & Carrion, 2023). Topluluk duygusunu oluşturmaya, insanlara doğayı deneyimleyecekleri alanlar sunması, sosyal ve ekonomik farklılıklarla karşılaşılması için koşullar sağlaması nedeniyle kent, kentlilik ve toplum açısından kritik öneme sahiptir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022; Mandhan & Gregg, 2023).

Kamusal mekanların birçok işlevleri vardır. Kullanıcılara dinlenme, fiziksel aktivite veya ağlar oluşturmak için alan sağlamak bunlardan bazılarıdır (Fabisiak, Jankowska, & Kłos, 2020). İnsanları çevreleriyle temasa geçirmek için teşvik etmek, günlük egzersiz için alan sağlamak, sosyal ve refah ilişkilerini geliştirmek için iyi tasarlanmış kamusal alanların önemi artmaktadır (Hamzah & Sinniah, 2022). Kamusal ve açık alanlarının önemli halk sağlığı varlıkları olduğu ve sosyal ve toplumsal refahın yanı sıra fiziksel ve zihinsel sağlığa da önemli katkılar sunduğu iyi bilinmektedir (Stevens, Tavares, & Salmon, 2021). Kaliteli ve bakımlı kamusal mekanlara erişim, bizi daha fazla yürümeye, spor yapmaya, yeşil ve doğal bir çevrenin tadını çıkarmaya teşvik ederek fiziksel ve zihinsel sağlığımızı iyileştirmeye yardımcı olmaktadır (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023).

Kamusal mekanlar;

- Şehrin canlılığını sağlayan, insanların ve ulaşım araçlarının hareketi için fiziksel ağıdır;

- Herkes için dinlenme, fiziksel egzersiz yapma ve yenilenme için fırsatlar sunmaktadır (parklar, bahçeler, spor tesisleri);
- Eğitim ve kültürün desteklenmesine yardımcı olmaktadır (örneğin müzeler ve halk kütüphaneleri);
- İnsanların kimliğinin yansıtıldığı ve sürdürüldüğü, topluluk bilinci oluşturan bireysel ve kolektif hafıza yerleridir;

Şenlikleri, karşılaşmaları ve ifade özgürlüğünü teşvik etmektedir (Sepe, 2021).

Özellikle son yıllarda kamusal alan tartışmaları artmıştır. Kamusal alanların anlam ve içeriğinin değişmesi, kamusal ve özel alan arasındaki sınırların bulanıklaşması, kamusal alanların özelleştirilmesi (sözde kamusal alanlar), sanal kamusal alanların artan önemi gündemin sıcak konularıdır (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Kamusal mekân, “devletin mülkiyetinde olan, kısıtlama olmaksızın herkesin erişebildiği ve/veya iletişim ve etkileşimi teşvik eden” alanı temsil etmektedir. Ancak kentsel neoliberal politikalar kamusal mekânın özelleştirilmesinde küresel bir artışa yol açmıştır (Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020). Son yıllarda kentsel kamusal mekanlar, güvenlik öğelerinin artırılması ve özelleştirmenin bir sonucu olarak bir erozyon yaşamaktadır ve bu durum genellikle ekonomik eşitsizlik, ırksal ve etnik dışlama ve çevresel adaletsizlikle ilgili sorunlarla ilişkilendirilmektedir (Mandhan & Gregg, 2023).

Alışveriş merkezleri sözde kamusal mekanların en yaygın örneklerindedir. Kamusal mekanların özelleştirilmesinin temsili olan alışveriş merkezleri, görünüşte herkese açık oldukları ancak kâr amacı gütmeleri ve ödeme yapan müşterilere hizmet etmek amacıyla tasarlanıp yönetildikleri için sözde kamusal alanlar olarak değerlendirilmektedirler. Bu alanların yönetim ve kontrolünde her zaman özel çıkarların ön planda olması nedeniyle bu alanların ilk bakışta kamusal alanlara benzese de gerçekte kamusal olmadıkları ileri sürülmektedir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Güvenlikli siteler de tartışmaların odağındadır. Kamusal alan, çeşitli ve farklı insanlarla iletişim kurmamızı sağlayan alanlardır. Güvenlikli site sakinleri, kendi güvenli ve emniyetli kapalı alanlarına girdiklerinde, diğer insanlardan uzak durmaya başlarlar. Farklı insanlardan ayrı kalmaları, giderek artan ayrımcılığa ve bununla birlikte daha az hoşgörüyü, daha fazla korkuya ve daha fazla önyargıya neden olmaktadır (Low & Smart, 2020). Dijital çağda kamusal alan tartışmaları da kimi zaman kamusal alanın sonunun geldiği iddialarına yol açmaktadır. Ayrıca ideal kamusal alanın hiçbir zaman var olmadığı ancak her zaman mücadele ve tartışma yoluyla oluşma sürecinde olduğu da ileri sürülmektedir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022).

4. PANDEMİ VE KENTSEL KAMUSAL MEKANLAR

Covid-19 Aralık 2019 Çin'in Wuhan Şehri'nde ortaya çıkmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından uluslararası bir acil halk sağlığı durumu olarak onaylanmıştır. Bu durum kentsel kamusal mekanları da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Özellikle solunum bozukluklarını hızlandıran salgın hastalıkların ortaya çıkması, kamusal alanların kapatılmasını ve etkilenenlerin izolasyonunu gerektirmektedir. Pandemi çoğu zaman kamusal alanların ve kentlerin imajına da etki ederek onları boş ortamlara dönüştürmektedir (Nia, 2021). Çok sayıda ülke, sosyal birlikteliği önlemek ve virüsün yayılmasını yavaşlatmak için halka açık etkinliklerin yasaklanması ve birçok halka açık yerin kapatılması gibi benzeri görülmemiş önlemler aldı (Darmayanti, 2021). Sokak hayatı durma noktasına geldi, toplu taşıma kullanımı azaldı; restoran, kulüp, sinema gibi sosyal tesisler kapatıldı (Jasiński, 2020). Kovid-19 salgını kentte sosyal yaşamı geçici olarak kesintiye uğrattı (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Kamusal alan kullanımına ilişkin kısıtlamalar ve fiziksel mesafe, Covid-19'un bulaşmasını azaltmak ve halk sağlığını korumak için temel politika önlemleri olmuştur (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Modern kamusal alan kavramı 19. yüzyılda şehir sakinlerinin Paris, Londra veya Barselona bulvarlarında dolaşmasıyla doğmuştur. Ortaya çıkan tüketim kültürü kamusal alanın gelişimine katkıda bulunurken, geniş caddelerde yürüyenler güzel vitrinlere hayran kalmışlardır. Vitrinlerden ilk alışveriş yapanlar birbirlerinden de haberdardır ve görmek ve görülmek için dışarı çıkmışlardır. Kamusal alandaki bu iki erken aktivite, yani alışveriş ve sosyalleşme, Covid-19'dan etkilenme olasılığı en yüksek olan aktivitelerdir. Başka bir deyişle, Covid-19, kamusal alan fikrinin insanları şehre getiren iki aktivitesine meydan okumaktadır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Şehirlerin kamusal alanları insanların yoğunlaştığı, karıştığı ve etkileşimde bulunduğu yerdir. Çoğu zaman şehirlerin keyifli doğasının önemli bir parçası olarak takdir edilen bu alanlar, salgın sırasında yabancılar arasında bulaşma olasılığının daha yüksek olduğu yerler olarak korkulan alanlar olmuştur. Covid-19'a verilen en dramatik tepkilerden biri olan kentsel kamusal alanların kapatılmasıdır (Martínez & Short, 2021). Karantinalar, sosyal izolasyon, hareket kısıtlamaları, okulların, üniversitelerin ve diğer kamu kurumlarının kapatılması, sokaklardaki nüfusun azalmasına, toplu taşımanın terk edilmesine ve kamusal alanlarda insan temasının sınırlandırılmasına neden oldu (Jasiński, 2022). Pandemi durumu, kamusal alanın kullanımıyla bağlantılı olanlar da dahil olmak üzere pek çok korkuya neden oldu (Fabisiak, Jankowska, & Kłos, 2020). Ancak Covid-19 salgını sırasındaki karantinalar bize kamusal alanların şehirler ve toplumlar için vazgeçilmez olduğunu hatırlattı (Gutiérrez, 2023).

Kamusal alanlar halk sağlığı varlıkları olarak kabul edilmektedir ve şehirlerimizde ve kasabalarımızda gerekli sosyal altyapılardır. Mevcut pandemik koşullar altında bunların toplum tarafından kullanımı ve erişimi yeniden önem ve zorunluluk kazanmıştır. Kamusal alan “diğer insanlarla karşılaştığımız, açık, demokratik, kapsayıcı, iletişim ve bağlantının öngörülemez şekillerde gerçekleştiği yerler” olarak değerlendirilmektedir ve pandeminin bir sonucu olarak değişmek zorunda kalacağı ve kamusal alanın bildiğimiz haliyle ayakta kalamayacağı düşünülmektedir (Stevens, Tavares, & Salmon, 2021). Covid-19 krizinin kamusal alanla ilişkimizi temelden değiştirmesi mümkündür (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Covid-19 salgını kamusal alandaki davranış kalıplarını ve mekânsal planlamanın kurallarını değiştirmektedir. Bazı ülkelerde uygulanan sokağa çıkma yasakları, insanların kelimenin tam anlamıyla uzun süreler boyunca evlerinde mahsur kalmasına ve kamusal alanlarda sosyal yaşamın körelmesine neden oldu (Jasiński, 2022). Enfeksiyon riskini en aza indirmek için kamusal alanlardaki davranış kalıplarının değiştirilmesi gerektiği konusunda çok şey söylendi. İnsanların aralarında 2 metrelik mesafeyi korumasını gerektiren fiziksel mesafe önerildi. İnsanlardan kalabalık yerlerden ve sosyal toplantılardan kaçınmaları istendi (Fabisiak, Jankowska, & Klos, 2020). Dünyanın dört bir yanındaki şehirler kamusal alana erişimi en üst düzeye çıkarmanın önemini fark etti. Sınırlama süreci boyunca kentsel alanları güvenli ve uygun hale getirmek için çeşitli yaratıcı ve düşük maliyetli girişimler oldu (Broudehoux, 2021). Yeni kentsel peyzajlar olarak özel alanlar kamusal alanlara dönüştürüldü. Evler ve balkonlar iş ve çalışma ortamı olarak kullanıldı (Sepe, 2021). Özel ve kamusal alan arasındaki ilişki tersine döndü; kamusal alan terk edilirken, lüks bir alan olan özel alan yalnızca en zenginlerin kullanımına sunuldu. Kamusal alanda insanların davranışları ve etkileşimleri de değişti (Jasiński, 2020). Salgınla birlikte sanal alanda görüntülü toplantı/sohbet kullanımında ciddi bir artış yaşandı (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022). Spor salonları, restoranlar, berberler, barlar ve kafeler gibi üçüncü alanların kapatılması da Covid-19’un verilen en dramatik tepkilerden biriydi. Tecrit azaldığında ve bu yerler yeniden açıldığında sosyal mesafe zorlukları devam etmiştir (Nia, 2021).

Kent meydanları ve sokakları boşalınca insanlar evlerine ve apartmanlarına yöneldiler. Apartman bloklarında yaşayan aileler dünyaya yalnızca pencereden ve balkondan bakabiliyorlardı. Kendi terasları ve bahçeleri gibi özel alanlara sahip olan zenginler ise ardı ardına gelen karantinaların sıkıntısını bu kadar sert ve klostrofobik bir şekilde hissetmek zorunda kalmıyordu. Çocuklar bir yandan bahçelerinde oynamaya devam ederken, bir yandan da açık havada olmanın faydalarından yararlanabiliyorlardı. Bu bağlamda pek çok kent sakininin bahçeli bir eve sahip olmak, banliyölere ya da kırsal bölgelere kaçmak istemesi şaşırtıcı değildir (Jasiński, 2022).

Pandemi döneminde bağışıklığı ve ruh sağlığını güçlendirmek için günlük fiziksel aktivite çok önemlidir. Erişilebilir açık alanların, güvenli yaya caddelerinin bulunmaması, yüksek nüfus yoğunlukları, küçük evler, günlük fiziksel aktiviteyi bir zorluk haline getirmektedir (Kordshakeri & Fazeli, 2021). Salgın sırasında, parklar, sahiller, bulvarlar ve yeşil alanlar, insanların apartman dairelerinde kilitli kalmanın ve sosyal izolasyon içinde yaşamanın zorluğundan kurtulup nefes almaları için yararlanabilecekleri çok değerli açık hava kaynaklarıdır (Jasiński, 2022). Şehirlerdeki yeşil alanlar insanların karantina sırasında eğlence amacıyla ve işe gidip gelirken, sosyal mesafeyi daha iyi koruyabildikleri için tercih ettikleri önemli bir kamusal alandı (Aletta & Van Renterghem, 2021). Evde kal talimatı verilen şehirlerde yeşil alanların daha fazla kullanıldığı ve büyük şehir parkları üzerindeki baskının arttığı gözlemlenmiştir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Kamusal alanların, özellikle de parkların, gençler için sosyalleşme açısından önemli olduğu kanıtlanmıştır. Doğaya erişim, geniş açık alanlar, spor ve eğlence tesisleri hem bireysel hem de kolektif faydaları olan hayati bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Pek çok insanın erişebildiği tek egzersiz biçiminden biri olan yürüyüş, temiz hava ve güneş ışığına ulaşmayı sağlayarak kapalıktan kurtulmayı mümkün kılmıştır (Broudehoux, 2021). İspanya'nın Katalonya kentindeki yerel hareketliliğe ilişkin yakın tarihli bir Google raporunda, parklara, açık meydanlara, diğer kamusal alanlara ve konutlara hareketliliklerde artış olduğu ifade edilirken, toplu taşıma istasyonlarının ve eğlence tesislerinin kullanımında genel bir azalma olduğu görülmektedir (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020).

2020'den başlayarak salgın, fiziksel mesafeyi mümkün kılacak yeni bir sokak talebi yarattı ve belediyelerin sokakların kullanımı ve işlevini yeniden düşünme konusunda hızlı bir tepki vermesini teşvik etti (Mandhan & Gregg, 2023). ABD ve Kanada şehirlerinde bisikletliler ve yayaların kullanımı için sokakların yeniden düzenlenmesine başlandı (Devine-Wright, ve diğerleri, 2020). Yaya ve ortak kullanımlı caddelerde bisiklet şeridinde önemli bir artış oldu. Bazı büyük arterlere yayaların kullanabilmesi için araç girişi yasaklandı. Arabaların öncelikli olduğu bazı kent sokakları karma kullanımlı alanlar olan "yavaş sokaklara" dönüştürülmeye başlandı (Broudehoux, 2021). Salgının en yoğun olduğu dönemde kaldırım kenarındaki park alanları, otomobil depolama alanından başta açık havada yemek yeme olmak üzere diğer kullanımlara hızla dönüştürüldü (Mandhan & Gregg, 2023). Cadde üzerindeki park yerlerinin geçici kafeteryalara dönüştürülmesi dünya çapında çoğaldı (Broudehoux, 2021). Kaldırım kenarındaki kafeler caddenin otomobil kullanımına meydan okurken, aynı zamanda kaldırım kenarındaki alanı kullanma hakkını ödeme yapan bir halka devrederek kamusal geçiş hakkının bir kısmını da etkili bir şekilde özelleştirmektedirler. Bu cadde ve sokaklardaki hız limitleri düşürüldü veya caddeler araç trafiğine kapatılarak

yayalara yürürken fiziksel mesafe için daha fazla alan sağlandı (Mandhan & Gregg, 2023).

Pandemi sırasında birçok şehirde mahalle parkları ve plajlar gibi birçok kamusal alanın kapatılmasıyla birlikte açık alanların eşitsiz dağılımı ve erişilebilirliği açıkça ortaya çıktı (Mandhan & Gregg, 2023). Kamusal alanlar farklı demografik gruplar için çeşitli amaçlara hizmet etmektedir ve özellikle sosyal açıdan savunmasız sakinler için önemlidir. COVID-19 halihazırda mevcut eşitsizlikleri daha da kötüleştirmektedir. Kamusal alanlar genellikle düşük gelirli sakinler için tek eğlence amaçlı dış mekân alanlarıdır ve sıkışık yaşam koşullarından kurtulmalarını sağlar. Düşük gelirli mahallelerde yeşil alanlar genellikle daha küçük, bakımsız ve zengin mahallelere göre sayıca az olduğundan, bu alanlarda fiziksel mesafeyi korumak daha zordur (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Pandeminin etkileri böylece evde kalabilenler ile kamusal alanda bulunmanın vazgeçilmez olduğu kişileri farklılaştırdı ve bazı eşitsizlikleri ortaya çıkardı (Gutiérrez, 2023). Hindistan'da kaldırım sakinleri, göçmen işçiler ve sokak satıcıları gibi ekonomik açıdan savunmasız gruplar, barınma ve geçim kaynakları gibi temel ihtiyaçlar için kamusal alana bağımlıdır. Bu süreçte yalnızca temel hizmetlere erişimlerini kaybetmekle kalmadılar, aynı zamanda bazı durumlarda kamusal alanda artan gözetime ve hatta şiddete de maruz kaldılar. Milyonlarca hane, kamusal alanda ortaya çıkan kayıt dışı ekonomiye bağımlıdır. Yalnızca Meksika'da, çalışan nüfusun yarısından fazlasını temsil eden 31,3 milyon kişi kayıt dışı sektörde çalışmaktadır. Kısa vadede, pek çok sokak satıcısı halihazırda hastalık riski ile ailelerinin geçimini sağlayamama riski arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Kamusal alanlar özellikle yaşlılar, çocuklar ve kadınlar için önemlidir. Çocuklar ve gençler sosyalleşme ve dinlenme için kamusal alanlara bağımlıdırlar. Yalnız yaşayan yaşlılar için kamusal alanlar izolasyonu ve yalnızlığı azaltan sosyal etkileşimler sağlar (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). 65 yaş ve üzeri kent sakinleri sosyalleşmeyi fiziksel bir arada bulunmaya olanak tanıyan kamusal dış mekanlar aracılığıyla sağlamaktadırlar (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Yaşlı nüfusun pandemi döneminde en çok sevdikleriyle, diğer insanlarla ve doğayla teması özlediği görülmüştür (Fabisiak, Jankowska, & Kłos, 2020). Kadınların kamusal alana erişimi ve güvenliği, tecrit ve evde kalma uygulamalarından etkilenmiştir. Birleşik Krallık'ta aile içi şiddet yardım hatlarına yapılan telefon çağrıları %700, İspanya'da aile içi şiddet raporları Covid-19 karantinasının ilk iki haftasında %18 artmıştır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Türkiye'de hükümet, pandemi sürecinin ilk aşamasını birçok ülkede olduğu gibi kamusal alanların kullanımına yönelik katı kısıtlamalarla yönetmiştir. Türkiye'de ilk vakaların tespit edilmesinin hemen ardından

yüz yüze eğitime ara verilmiş ve takip eden iki hafta içerisinde eğitimin tüm kademelerinde uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu uygulamayı şehirlerarası seyahat kısıtlamaları ve sokağa çıkma yasakları izlemiştir. Sokağa çıkma yasağı önce 65 yaş üstü vatandaşlara, ardından 20 yaş altı gençlere uygulanmıştır. Daha sonra İstanbul'un da aralarında bulunduğu büyükşehirlerde hafta sonları ve tatil günlerinde tüm vatandaşlara sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bu sayede virüsün bulaştığı kişi sayısının minimumda tutulması ve yayılmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Daha sonra piknik alanları, milli parklar, ormanlar ve arkeolojik alanlar gibi halka açık yerlere giriş yasaklanmıştır. Alışveriş merkezleri, kafeler, restoranlar, sinemalar ve plajlar kapatılmıştır. Cami ve mescitlerde toplu ibadet kısıtlanmıştır. Aynı zamanda toplu taşıma araçlarında da seyrek oturma düzeni getirilmiştir. Bu kısıtlamalarla birlikte pandemiden olumsuz etkilenen ailelere yönelik sosyal ve maddi destek paketleri açıklanmıştır. Kamusal ve sözde kamusal alanların kullanımına ilişkin tüm bu kısıtlamalar, 1 Haziran 2020 itibarıyla kademeli olarak kaldırılmıştır. Ancak kamusal alanın geleceği belirsizdir ve dünyanın farklı yerlerinden daha fazla araştırma yapılmasını gerektirmektedir (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022).

Covid-19'un gelecekteki kamusal alan tasarımını, kullanımını ve algılarını nasıl etkileyeceği konusunda büyük bir belirsizlik vardır. Küresel salgının kamusal alanın planlamasını ve tasarımını nasıl değiştirdiğini tespit edebilmemiz yıllar alabilir. Önümüzdeki yıllarda, Covid-19 sonrası dünyada kentsel planlama ve tasarıma bilgi sağlamak için bu değişiklikleri incelemek ve ölçmek kritik önem taşıyacaktır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

5. PANDEMİ, KENTSEL KAMUSAL MEKANLAR, UYGULAMALAR VE ÖNERİLER

Covid-19, herkes için daha yaşanabilir şehirler yaratmak ve bunların kullanımını sağlıklı bir şekilde genişletmek için mekanları yeniden düşünmek için bir fırsat sunmaktadır (Sepe, 2021). Yeni bulaşıcı hastalıkların yüzde 60'ından fazlası vahşi hayvanlardan gelmektedir. Kentleşmeyle birlikte gelişen yayılma vahşi alanları dönüştürmektedir ve bağışıklığımızın olmadığı daha fazla yeni virüsün ortaya çıkma olasılığını arttırmaktadır (Martínez & Short, 2021). Küreselleşme ve iklim değişikliği nedeniyle pandemilerin daha yaygın hale gelebileceği bir dünyada şehri yeniden hayal etmeye ve yeniden inşa etmeye ihtiyaç vardır (Martínez & Short, 2021). Covid-19 bizim ilk salgınımız değildir ve halk sağlığını iyileştirmeye odaklanan ilk planlama ve tasarım süreci de değildir. Şehirlerin sıhhi koşullarının iyileştirilmesi, 19. yüzyılın sonlarında plancıları, mimarları ve mühendisleri şehirleri yeniden tasarlamaya motive etmiştir. 1990'lı yıllardan bu yana sağlık ve şehir planlamasının bağlantı noktasındaki çalışmalara yeniden ilgi duyulmaktadır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Şehirlerdeki nüfus yoğunluğu virüslerin yayılmasına etki eden konuların başında gelmektedir (Nia, 2021). Nüfus yoğunluğu arttıkça enfeksiyon riski de artmaktadır (Eltarabily & Elgheznawy, 2020). Günümüz şartlarında nüfusu az olan pek çok şehir için bile pandemi dönemlerinde kamusal alanların kullanılması tehlikelidir. Geniş alanlara yayılmış ve ulaşımın toplu taşıma ile gerçekleştiği şehirlerde salgın riski artmaktadır. Bu nedenle şehirlerin kompakt formda inşa edilerek iş, barınma, alışveriş, dinlenme gibi tüm yaşamsal ihtiyaçlara yürüme mesafesinde ulaşılması verimli ama uzun vadeli bir değişim olarak önerilmektedir (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Bu bağlamda kentsel tasarımcıların salgın hastalıklarla sürdürülebilir bir şekilde yüzleşmek için uygun planlama stratejilerini dikkate almaları gerekmektedir (Nia, 2021). Bir salgının yayılmasını etkileyen en temel faktörlerden biri olan nüfus yoğunluğunun kentler ve tasarım açısından yeniden ele alınması gerekmektedir (Eltarabily & Elgheznawy, 2020).

Bu olağanüstü sosyal mesafe koşullarında kentsel doğa insanların açık hava ortamlarını ziyaret etmelerine izin vermektedir. Doğaya erişim eskisinden daha da önemli hale gelmektedir. Bunun nedeni kentsel doğanın bir sığınak ve ev hapsinden kaçış sağlamasıdır. Gönüllü sosyal mesafe koşullarında, insanlara ev hapsinden kaçma, refah hissi yaratma, gerekli mesafeyle sosyal ilişkileri sürdürme ve dış dünyayla bağlantı duygusu sağlama fırsatları sunabilmektedir. Kent sakinleri için erişimi kolay kentsel doğa, sağlık açısından daha fazla fayda sağlamakta, değer verilmekte ve takdir edilmektedir. Doğaya erişim insanların fiziksel olarak sağlıklı kalmasına yardımcı olduğu gibi doğadaki fiziksel aktivite (örneğin yürüyüş, bisiklete binme, bahçe işleri ve diğer açık hava etkinlikleri) kaygıyı ve travma sonrası semptomları azaltabilmektedir (Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020).

İnsanlar parklara ve meydanlara erişilemiyorsa, doluluk oranı yüksek olan, fiziksel mesafeyi sağlayacak şekilde tasarlanmamış kaldırım gibi daha az tercih edilen diğer seçeneklere yönelebilmektedirler. Dolayısıyla insanların dış mekânlarda mümkün olduğu kadar yayılmasına izin verilmesi ve olanak sağlanması, hastalığın bulaşma riskini azaltacaktır. Parkların ve yeşil alanların kapatılması sağlıklı açık hava etkinlikleri ve stresten kurtulma fırsatlarını da kısıtlamaktadır (Freeman & Eykelbosh, 2020).

Parkların kapatılması aynı zamanda bir sağlık eşitliği sorunudur. Müstakil konutlarda yaşayan yüksek gelirli ailelerin aksine, kent merkezlerindeki çok birimli konutlarda yaşayanlar genellikle özel yeşil alana erişime sahip değildir. Kamusal yeşil alanların kapatılması, pandeminin yol açtığı bazı stres etkenlerini (gelir kaybı, gıda güvensizliği) arttırmaktadır. Bu ailelerin ve bireylerin acil durumu atlatabilme yeteneklerini orantısız bir şekilde etkileyecektir. Bu nedenle, COVID-19 salgınının diğer tüm yönleri gibi yeşil alanların yönetimi de sağlıkta eşitlik merceğini gerektirmektedir (Freeman & Eykelbosh, 2020).

Freeman & Eykelbosh (2020) yeşil alanlarda bulaşma riskine yönelik önerilerini şu şekilde sıralamaktadırlar (Freeman & Eykelbosh, 2020):

- Her rekreasyon alanı bulaşma riskleri açısından değerlendirilmelidir.
- Özellikle dar patikaların veya geçitlerin insanları birbirine yaklaştırabileceği yerlerde mesafeyi maksimuma çıkarmak ve etkileşimi en aza indirmek gereklidir.
- Seyir ve oturma alanları gibi ziyaretçilerin toplanmasına neden olan alanlar kaldırılmalıdır. Bu tür toplanma noktaları kaldırılamıyorsa (örneğin parka giriş ve çıkışlar), fiziksel mesafeyi sağlamak için bu alanlarda sınırlı denetim sağlanmalıdır.
- Virüsün yerleşebileceği özellikler/alanlar kaldırılmalıdır; örneğin potansiyel hasta insanların yakın temas halinde olabileceği oyun alanları gibi.
- Belirli durumlarda yüzeylerin sterilize edilmesi gerekli olabilir; bu durumda virüsün en kalıcı olduğu pürüzsüz, gözeneksiz yüzeylere öncelik verilmelidir.
- Spor sahalarını kapatarak ve/veya faaliyetler sırasında mesafeyi korumak için sınırlı denetim sağlayarak, fiziksel temas içeren faaliyetlerden caydırılmalıdır.
- Tuvaletler bir zorunluluk olabilir. Ancak virüsün dışkıda bulunması ve bu virüsün tuvaletler yoluyla aerosol haline gelme potansiyeli nedeniyle, umumi tuvaletlerin açık kalması halinde ilave sterilizasyona ihtiyaç olacaktır. Kullanıcılara mümkünse tuvalet kapağını kapatmaları tavsiye edilmelidir. Bu mekanların havalandırması maksimum seviyeye çıkarılmalıdır.
- Özellikle tuvaletler kapalıysa el hijyeni için fırsatlar sağlanmalıdır. Vandalizme dayanıklı el dezenfektanı veya el yıkama istasyonları gereklidir.
- Halk sağlığı açısından tehlike oluşturabilecek kişisel koruyucu ekipmanların (ör. maske ve eldiven) atılması için çöp konteynerlerinin mevcut olduğundan emin olunmalıdır.
- Mahalle parklarına erişim açısından düşünülürse ve birçok sakinin aynı alana erişmesi gerekiyorsa, ev adresine göre haftalık planlama bir seçenek olabilir. Otoparklar kapatılarak park alanı yerel sakinlerle sınırlandırılabilir.
- Kolektif olmayan faaliyetler için mevcut alanları artırılmalı ve

dağılıma sağlanmalıdır. Caddeler, araçlara kapalı otoparklar, golf sahaları, diğer spor sahaları, kentsel alanlardaki özel yeşil alanlara ek alanlar olarak değerlendirilebilir. Dağılım için bu yeni seçenekleri yansıtacak şekilde çevrimiçi park bilgileri güncellenmelidir.

- Yeterli sayıda yetkili personelin görevlendirilmesi yoluyla, fiziksel mesafe tedbirlerine ilişkin sağlık talimatlarının uygulanması sağlanmalıdır.

Gürültülü ve hareketli şehirden kaçıp sığınacak yer olarak hizmet veren daha küçük yeşil alanlara veya mahalle parklarına olan talebin artacağı öngörülmektedir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Bağlantılı yeşil alan ağları sakinlerin daha kolay hareket edip, doğayla bağ kurabilmelerini sağlayabilir (Eltarabily & Elgheznavy, 2020). Yeşil alanlarla ilgili değişen tercih ve beklentilerimiz, yeşil alan planlamasında yeni tasarımlara, kullanımlara ve uygulamalara yol açacaktır. Örneğin, yeşil alan tasarımcılarının takım sporları yerine bireyselleştirilmiş rekreasyon için daha fazla alan yaratması gerekebilir. Koşu parkurları ve yolları genişletilebilir. Fiziksel mesafeye ilişkin yeni beklentiler, bireylerin yeşil alanlarda nerede egzersiz yapabileceğinin yeniden değerlendirilmesini gerektirebilir. Özellikle yeşil alanlar için, pandemi bizi mevcut yeşil alan tipolojilerimizi yeniden gözden geçirmeye zorlayabilir; yerel mahalle parkları, küçük parklar, caddeler ve resmi olmayan yeşil alanlar daha fazla odaklanılırken, daha büyük parklar pandemi sırasında farklı bir işlev ve kullanıma sahip olabilir. Topluluk bahçeleri kentsel yeşil dokunun başka bir yönünü temsil eder ve anlamlı sosyal ve duygusal bağlantıya izin verirken fiziksel mesafeye ilişkin sağlık politikalarına uyarlanabilir. İster gökyüzünde ister yerde olsun, bu alanların stres atma, dinlenme, kültürel faaliyetler ve sosyal bağlantı için açık hava sığınakları olarak yeniden ilgi görmesi muhtemeldir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Şehirlerdeki özel otomobil trafiğinin azaltılması, çevre koşullarının iyileştirilmesi, kamusal alanların geliştirilmesi, daha yaşanabilir ve sağlıklı hale getirilmesinin öncelikli şartıdır. Yürümek ve bisiklete binmek gibi sıfır enerji tüketen hareketliliği tercih etmek, çevreyi iyileştirir ve kamusal alanların ve kentsel yaşamın kalitesini artırır (Sepe, 2021). 21. yüzyılın büyük halk sağlığı sorunlarıyla karşı karşıya olması, hastalıkların önlenmesine yönelik yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesi çağrılarını tetiklemektedir. Çözümün önemli bir parçası, bisikletliler ve yayalar için caddenin yeniden tasarlanmasıdır (Eltarabily & Elgheznavy, 2020). Pandemi zamanlarında sosyal açıdan daha sürdürülebilir ve daha sağlıklı şehirler yaratmayı amaçlayan sokaklara yayalar ve bisikletliler de dahil edilmelidir. Yaya dostu ve aktif hareketliliği artıran yeni cadde tasarımları, kaçınılmaz olarak fiziksel aktiviteyi ve karbon emisyonunu azaltarak halk sağlığı gereksinimlerinin karşılanmasına da hizmet edebilir (Nia, 2021). Covid-

19'un şehir plancılarının yayalar ve bisikletliler için daha fazla sokak alanı açması, daha yeşil şehirlere ve düşük karbon ekonomisine yaklaştırması için bir fırsat olduğu düşünülmektedir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Yürüyüş ve bisiklet genellikle en uygun fiyatlı ve en güvenli ulaşım modelleridir. Üstelik bu modeller sosyal izolasyonun azaltılmasına da yardımcı olmaktadır, fiziksel ve zihinsel sağlığı iyileştirmektedir (Nia, 2021). Pandemi sonrası şehir, pandemi öncesi hayal edilebileceğinden daha yürünebilir ve bisiklete binilebilir bir şehir olabilir (Martínez & Short, 2021).

Birçok şehir kentsel mobilite sistemini yeniden düşünmektedir. Paris, bisikletlere daha fazla yer açmak için caddelerdeki park yerlerinin yüzde 72'sini kaldırmayı planlamaktadır (Broudehoux, 2021). Barcelona gibi şehirler trafik ve sokak trafiğini yeniden yönlendirmek için çalışmaktadır. Nitekim şehirdeki caddelerin genişletilmesine yönelik planlamalara başlanmıştır. Viyana, Boston, Oakland, Philadelphia gibi birçok şehirde, salgına tepki olarak yayalar ve bisikletlilere alan yaratmak için bazı yollar kapatılmıştır (Eltarabily & Elghezawy, 2020; Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). New York City'deki kamusal alan eksikliği, yayalara daha fazla alan sağlamak amacıyla bazı caddelerde araçların yasaklanmasına yol açtı (Samuelsson, Barthel, Colding, Macassa, & Giusti, 2020).

Pandemi, bazı ana caddeleri geçici de olsa yaya yürüyüş yollarına dönüştürmenin avantajlarını ve daha geniş kaldırımlara duyulan ihtiyacı gösterdi (Broudehoux, 2021). Kentlerin yaya dostu hale gelebilmesi için, herkesin yürüyerek ulaşabileceği tüm yaşam alanlarının çevresinde, kaldırım genişliklerinin artırılması ve küçükten büyüğe kamusal alanların sayısının artırılması faydalı olacaktır (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Salgın döneminde sokakların yeniden tasarlanması sürecinde kaldırımların kullanımına ilişkin yeni standartlar dikkate alınmalıdır. Yaklaşık 1,5 metrelik güvenli mesafe bırakacak, sıraya girildiğine sosyal mesafeyi sağlayacak geniş kaldırımlar ve yollar düşünülmelidir. Kamu tesislerinin girişlerinde sıraya daha fazla yer ayrılmalı ve yaşlılar için koltuklar düşünülmelidir (Eltarabily & Elghezawy, 2020). Sokakların, fiziksel mesafenin yanı sıra ortaya çıkan diğer ihtiyaçları da karşılayacak şekilde yeniden tasarlanması gerekebilir. Çevrimiçi alışveriş ve eve yemek teslimatının artması, teslim etme ve teslimat alanı için büyük bir talep yaratmıştır. Sadece bu talep için değil, aynı zamanda yayalar için boş alan sağlamak amacıyla da kaldırım kenarı park etme konusundaki fikirlerimizi yeniden gözden geçirmemiz gerekebilir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Dış mekân kaldırım alanlarının daha da genişletilmesiyle restoran veya işletme sahiplerinin açık alanları kullanmalarına daha fazla tolerans gösterilmesi teşvik edilebilir (Nia, 2021). Restoranların kaldırımlara taşarak açık havada sosyal mesafeli yerler sağlamasıyla bazı şehir sokakları "sokak restoranları" haline gelmiştir (Martínez & Short, 2021).

Pandemi sürecinde insanlar haklı olarak toplu taşıma araçlarıyla seyahat etmekten korkmuştur. Çin'de karantina sona erdiğinde özel araç kullanımı neredeyse iki katına çıkmıştır. Pandemi, düşük gelirli ve işçi sınıfının toplu taşımaya daha bağımlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Halkın toplu taşımayı reddedip özel motorlu araçları tercih edeceği yönünde ciddi endişeler vardır (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Kalabalık kullanımlara sahip olan metro, otobüs vb. toplu taşıma alternatifleri yerine bisiklet, scooter vb. başta olmak üzere bireysel ulaşımaya yönelik altyapının güçlendirilmesi, mikro mobilitenin benimsenmesi için gerekli yaklaşımların sağlanması açısından önemlidir (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Mikro mobilite cihazları sokaklarda yer kapma mücadelesi vermektedir. Yayalar ve bisikletler motorlu araçlarla rekabet etmektedir. Kişiselleştirilmiş ulaşım olarak bu küçük cihazlar, salgın sonrası dünyada memnuniyetle karşılanabilir ve daha geniş kaldırımlara veya genişletilmiş bisiklet yollarına olanak tanıyan yeni cadde tasarımlarından faydalanabilirler (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Herkes için makul ve erişilebilir kamusal alanlara daha fazla ihtiyaç vardır (Kordshakeri & Fazeli, 2021). Eğer kamusal alanlar daha yoğun bir şekilde kontrol edilir ve izole edilirse, bu kapatmalar güvenli sitelerin ve zenginler için özelleştirilmiş alanların çoğalmasını hızlandırabilir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Güvenlik nedenleriyle kamusal açık alanların kullanımına ilişkin hem zamansal hem de fiziksel kısıtlamalar, kamunun bu alandan yararlanmasını veya yer kimliğini makul olmayan bir şekilde kısıtlamamalıdır (Sepe, 2021). Yerleşim alanlarında yarı özel ve yarı kamusal alanları içeren mekân alternatiflerine de daha fazla önem vermemiz gerekmektedir. Bu tür alanların Covid-19 salgını sırasında gerekli olduğu kanıtlanmıştır. İtalya'da balkonlarda şarkı söylenmesi veya bahçelerde, çıkmaz sokaklarda grup egzersizleri birçok durumda topluluk duygusunu yeniden yaratmıştır (Kordshakeri & Fazeli, 2021). Esnekliğe ve kullanım değişikliğine izin veren yeni tasarım standartlarının formüle edilmesi gerekmektedir (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Yerel yönetimlerin, insanları pandemi dönemlerinde de ağırlayabilecek, farklı ve esnek işlevlere sahip kamusal alan ağları için özel bir strateji benimsemeleri gereklidir (Sepe, 2021). Tasarımcılar ayrıca sosyal refahı da göz önünde bulundurmalıdır (Malkoç True & Altuğ Turan, 2023). Binaların daha fazla doğal havalandırma ve dış mekân alanı sağlayacak şekilde yeniden tasarlanması gereklidir. Bunlar çatı terasları, avlular ve balkonlar şeklinde olabilir. Kentte otobüs durakları, kaldırımlar, yaya geçitleri, dinlenme alanları gibi ortak alan ve tesislerin sürdürülebilir şekilde yeniden tasarlanması gereklidir (Broudehoux, 2021).

Kamusal ve sözde kamusal alanlar için kentsel tasarım kriterlerine mesafe kavramının dahil edilmesi muhtemeldir. Büyük meydanlar, alışveriş merkezleri gibi devasa ve kalabalık alanlar planlamak yerine, yürüme

mesafesinde çok sayıda küçük ölçekli kamusal mekân planlamaya doğru bir yönelim söz konusu olabilir. Sakinlerin yapay havalandırmalı bu tür yerlerden uzak durma eğiliminde olmaları nedeniyle alışveriş caddelerinin geleneksel alışveriş merkezlerinin yerini alması da mümkündür (Paköz, Sözer, & Doğan, 2022).

Pandemi kamusal ilişkileri ve kamusal mekanla kurulan bağları da olumsuz etkileyebilmektedir. Covid-19 temassız teslimatları teşvik etmiştir, böylece bir zamanlar şehir hayatının neredeyse günlük bir özelliği olan teslimatçılarla yüz yüze etkileşim sona ermiştir. Hiçbir zaman tamamen eski haline gelmemesi mümkündür (Low & Smart, 2020). Karantina ve evde kalma tedbirleri, çocukların ve gençlerin halka açık yerlere karşı bağlılık ve yakınlık duygusunu geliştirme biçimini değiştirebilir. Gençler, uzun süre kullanılmalarının bir sonucu olarak bu yerlere daha az bağlı hale gelebilir veya izolasyona daha fazla alışabilir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020).

Hizmet sektörleri ve restoranların, bulaşma riskinin daha düşük olduğu dış mekâna uyum sağlamaları ve masa düzenlerini yeniden organize etmeleri gerekebilir (Honey-Rosés, ve diğerleri, 2020). Bu salgın, ekonomik yeniden canlanmaya ilişkin geniş tartışmada kayıt dışı sektörün rolünü yeniden düşünmek için bir katalizör olabilir. Sokak satışları kentsel kamusal alanları geliştirir ve sokak satışlarını teşvik etmek istihdam yaratabilir, insanları güvende tutabilir ve yaşanabilir, insani bir şehrin ayırt edici özelliği olan canlılık ve huzuru getirebilir (Martínez & Short, 2021).

Kamusal mekanlar topluma aittir ve sosyal uyum ve etkileşim için gerçek bir platform sağlar. Doğru şekilde kullanılırsa kamusal mekanlardan, Covid-19'un önlenmesine yönelik kuralların daha iyi anlaşılmasını teşvik etmek gibi ortak fayda için de yararlanılabilir (Omobowale, ve diğerleri, 2021). Bunun yanı sıra vatandaşları kamusal mekanların güvenli kullanımını konusunda eğitmek için okullarda, medya aracılığıyla ve internette bilinçlendirme kampanyaları yürütmek faydalıdır (Sepe, 2021).

Covid-19'un tehdidi azalınca, mümkün olduğunca eski yaşam tarzımıza geri dönmenin normalliğini arzulayacağız. Şehir plancılarının ve tasarımcıların rolü, kamusal yaşamın sosyal ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için bir arka plan oluşturmaktır. Mevcut felaket, güvenli, dayanıklı ve sağlıklı kentsel alanlar oluşturmak için bir fırsat sunmaktadır. Covid-19 hakkında kolektif bir hafıza kaybı yaşanmadan ve biz her zamanki gibi işlerimize geri dönmeden önce, topluluklar, tasarımcılar ve karar vericiler arasında anlamlı bir katılım gerekmektedir (Tavares & Stevens, 2020).

6. SONUÇ

Koronavirüs 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve dünya çapında yayılmıştır. Çok sayıda insan bu virüsten dolayı yaşamını kaybetmiş veya enfekte olmuştur. Bu pandemi ilk karşılaştığımız pandemi değildir ve son yıllarda sayısındaki artış göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki yıllarda da pandemilerin meydan gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Şehirlerdeki yoğunlaşma, kentleşme ve yayılma ile bulaşıcı hastalıkların yayılması daha kolay olmaktadır. Pandemiyle birlikte dünya genelinde eşi benzeri görülmemiş uygulamalar ve kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalarda insanların fiziksel etkileşimlerin azaltılmasına odaklanılmaktadır. Bu uygulamaların sonucunda toplumsal dinamiklerde ve insan-çevre ilişkilerinde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. İnsanlar toplumun bir parçasıdır ve en doğal hakları toplumun diğer üyeleri ile iletişim kurmaktır. Oysaki pandemi ile bu en temel hak sarsıntıya uğramıştır. İnsanların kent mekanıyla olan ilişkileri de değişime uğramıştır. Konut haricindeki kent kullanımlarında önemli derecede bir azalma söz konusudur. Pandemi düşük gelir grupları üzerinde daha yıkıcı etkilere neden olmuş ve mevcut eşitsizlikleri arttırmıştır. Pandemi sürecinde ulaşımda önemli değişikliklerin olduğu görülmektedir. Toplu taşıma riskli görülmüştür ve özel araç kullanıma yönelim olmuştur. Bununla birlikte genel olarak araç trafiğinde bir azalma olduğu için hava kalitesinde kayda değer iyileşmeler görülmüştür. Sosyal mesafe nedeniyle fiziksel ve psikolojik sağlık açısından olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Özellikle yaşlılar bu durumdan çok olumsuz etkilenmiştir. Dünya tarihine bakıldığında salgın hastalıklar kentlerde önemli değişikliklere neden olmuştur ancak bu durumdan ders çıkarılmış ve kentler yeniden şekillendirilmiştir.

Kentsel kamusal mekanlar kentlerin yapı taşlarındandır ve en basit tanımıyla toplumdaki tüm bireylerin erişim sağlayabildiği, herkesin kullanımına açık mekanlardır. Meydanlar, sokaklar, kaldırımlar, parklar, rekreasyon alanları kamusal mekanların örneklerindedir. Bu mekanlarda toplumun üyeleri birbirleriyle iletişime geçmekte, toplumun bir parçası olduğunu hissetmektedir. Kamusal mekanlar her zaman tartışmaların odağında olmakla birlikte özellikle son dönemlerde özelleştirme, gözetleme, sosyal ve çevresel eşitsizlik yaratma gibi konularla gündeme gelmektedir. Kentsel kamusal mekanların taşıdıkları önem ve pandeminin bu mekanlara olan etkileri nedeniyle pandemiyle olan ilişkisinin ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Pandemi ve izolasyonlarla birlikte kamusal mekanların boş alanlara dönüşmeye başladığı görülmüştür. Salgın bu mekanlardaki sosyal yaşantıyı kesintiye uğratmıştır ve insanların arasındaki temas kesilmiştir. Bununla birlikte Covid-19 salgını sırasındaki karantinalar bizlere kamusal mekânların vazgeçilmez olduğunu hatırlatmıştır. İnsanlar kamusal alanlardan çekilince evlerine yönelmişlerdir. Ekonomik açıdan avantajlı olanlar kendilerine ait bahçelerinde vakit geçirebilirken dezavantajlı

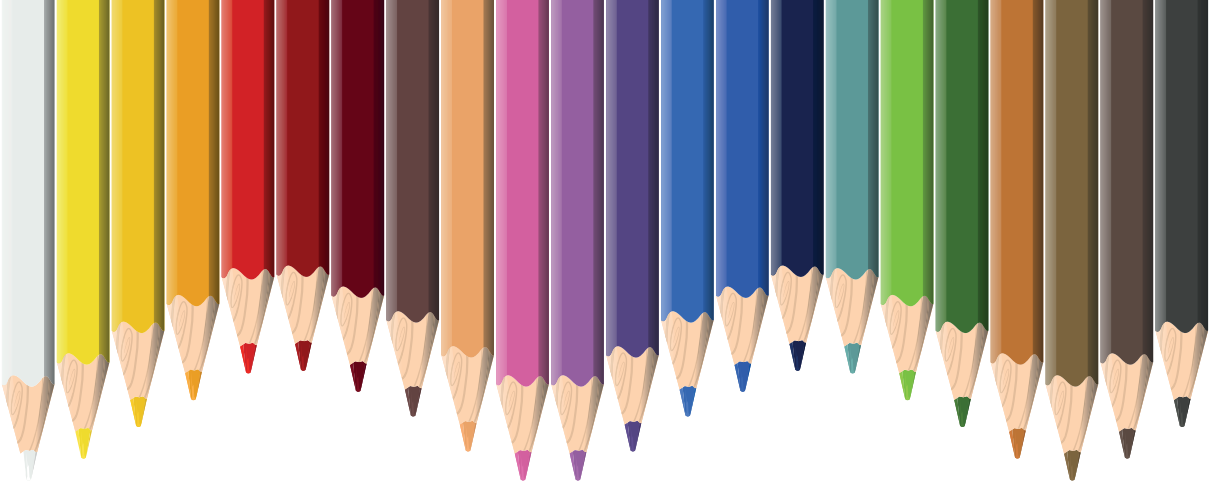
gruplar apartmanlarda sıkışıp kalmışlardır. Kent içindeki yeşil alanlar pandemi sürecinde insanların nefes almasını sağlayan önemli kamusal mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Salgın fiziksel mesafeyi sağlayan yeni bir sokak talebi de yaratmıştır. Bazı şehirlerde yaya ve bisikletliler için özel düzenlemeler yapılmış, bazı sokaklar araç trafiğine kapatılmıştır. Kaldırımların kullanımında da değişiklikler yaşanmıştır. Kaldırımlarda yemek yeme alanları konumlandırılmış ve sosyal mesafeyi göz önünde bulunduran yeni düzenlemeler yapılmıştır. Gelir kaynakları kamusal mekâna bağlı olan ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar da bu süreçten olumsuz etkilenmişlerdir. Pek çok sokak satıcısı ailelerini geçindirmek ve sağlıklı kalmak arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır.

Önümüzdeki yıllarda yeni pandemilerle karşılaşma olasılığımız düşünüldüğünde şehirleri ve mekanları pandemi süzgecinde yeniden ele almak gerekmektedir. Yoğunluk kentlerde salgın sırasında en önemli faktörlerden biri. Yoğunlukların bulaşma riskini arttırdığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra yoğunluğu az, geniş alanlara yayılmış, toplu taşımaya bağlı şehirlerde de bulaşma riski artmaktadır. Bu nedenle yoğunluk konusunun kentler ve tasarım açısından yeniden ele alınması gerekmektedir. Pandeminin kısıtlamaları karşısında doğaya erişim önem kazanmaktadır. Yeşil alanların bulaşma riskini düşürecek şekilde düşünülmesi ve tasarlanması gerekmektedir. Sosyal mesafeye önem veren ve erişimin kolay sağlanacağı bağlantılı yeşil alanlar önem kazanmaktadır. Konuya ulaşım açısından yaklaştığımızda bisiklet kullanımı ve yaya hareketliliklerini ön planda tutan, sosyal mesafeye önem veren sokak tasarımları ön plana çıkmaktadır. Kamusal mekanların esnek kullanımı, yerleşim alanlarında yarı özel ve yarı kamusal mekanların yeniden ele alınması, binaların hava almayı sağlayacak çatı terasları, avlular ve balkonlarla düşünülerek tasarlanması, mekanların tasarımına mesafe kavramının dahil edilmesi gibi konular pandemiye yönelik tasarım süreçlerinde ele alınabilecek başlıklardır. Plancılar ve tasarımcılar gelecekte olası pandemileri ve bahsedilen tüm unsurları göz önünde bulundurarak, sosyal yaşantıyı kesintiye uğratmayacak kamusal mekân tasarım ve düzenlemeleri için bir arka plan oluşturmalarıdır. Bunu yaparken de toplumsal katılımı sağlamalı, toplum üyeleri, karar vericiler, uzmanlar vb. ile iş birliği içinde olmalıdır.

7. KAYNAKLAR

- Aletta, F., & Van Renterghem, T. (2021). Associations between Personal Attitudes towards COVID-19 and Public Space Soundscape Assessment: An Example from Antwerp, Belgium. *International Journal of Environment Research and Public Health*, 18, 11774.
- Broudehoux, A. (2021). *Post-pandemic cities can permanently reclaim public spaces as gathering places*. The Conversation CA-FR: <https://theconversation.com/post-pandemic-cities-can-permanently-reclaim-public-spaces-as-gathering-places-150729> adresinden alındı
- Cabrera-Barona, P., Gaona, G., & Carrion, A. (2023). Importance of public space, neighbors' support, and safety in the context of the COVID-19 pandemic lockdown. *Journal of Urban Management*, 12 (2023) 284–294.
- Darmayanti, T. E. (2021). The Sense of Place Transformation before and during Pandemic Era in Public Space: Masjid Al-Malik Khalid, USM, Penang, Malaysia. *ICSST*.
- Devine-Wright, P., de Carvalho, L., Di Masso, A., Lewicka, M., Manzo, L., & Williams, D. (2020). “Re-placed” - Reconsidering relationships with place and lessons from a pandemic. *Journal of Environmental Psychology*, 72 (2020) 101514.
- Dewangga, Y. K., Amijaya, S. Y., & Viadolorosa, H. (2021). The Dynamics of Urban Public Space Perception in the New Normal Era. *Journal Of Architectural Research And Design Studies*, Volume 5 Number 1.
- Eltarabily, S., & Elgheznawy, D. (2020). Post-Pandemic Cities - The Impact of COVID-19 on Cities and Urban Design. *Architecture Research*, 10(3): 75-84.
- Fabisiak, B., Jankowska, A., & Kłos, R. (2020). Attitudes of Polish Seniors toward the Use of Public Space during the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environment Research and Public Health*, 17, 8885.
- Freeman, S., & Eykelbosh, A. (2020). *COVID-19 and outdoor safety: Considerations for use of outdoor recreational spaces*. National Collaborating Centre for Environmental Health.: <https://nccch.ca/documents/guide/covid-19-and-outdoor-safety-considerations-useoutdoor-recreational-spaces> adresinden alındı
- Gutiérrez, F. (2023). ‘I will stay here’: public space and social inequality during the COVID-19 pandemic. *Journal of Urban Design*.
- Hamzah, M., & Sinniah, G. K. (2022). Intentions And Intervention Of Public Space Design During Pandemic. *Planning Malaysia: Journal of the Malaysian Institute of Planners*, Volume 20 Issue 5 (2022), Page 160 – 171.
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I., Chireh, V., Daher, C., Konijnendijk van den Bosch, C., Litt, J., . . . Nieuwenhuijsen, M. (2020). The impact of COVID-19 on public space: An early review of the emerging questions—design, perceptions and inequities. *Cities & Health*, 1–17.
- Jasiński, A. (2022). COVID-19 pandemic is challenging some dogmas of modern urbanism. *Cities*, 121 (2022) 103498.
- Jasiński, A. (2020). Public space or safe space –remarks during the COVID-19 pandemic. *Technical Transactions*, e2020020.
- Kohoutová, A. (2021). How Has the Pandemic Situation Changed Our Perception of

- Space? The phenomenology of space in the light of COVID-19 restrictions. *East Asian Journal of Philosophy*, Vol.1, n3 .
- Kordshakeri, P., & Fazeli, E. (2021). How the COVID-19 pandemic highlights the lack of accessible public spaces in Tehran. *Cities & Health*, 5:sup1, S220-S222.
- Lennon, M. (2023). Planning and the Post-Pandemic City. *Planning Theory & Practice*, 24:1, 140-143.
- Low, S., & Smart, A. (2020). Thoughts about public space during covid-19 pandemic. *City & Society*, 32(1).
- Malkoç True, E., & Altuğ Turan, I. (2023). The perception of public space of the elderly after social isolation and its effect on health. *Ain Shams Engineering Journal*, 14 (2023) 101884.
- Mandhan, S., & Gregg, K. (2023). Managing the curb – Public space and use of curbside cafes during the Coronavirus pandemic. *Cities*, 132 (2023) 104070.
- Markusen, A. (2020). *Will COVID-19 drive us farther apart, or bring us together? Will we all move away from each other? Not likely.* <https://minnesotareformer.com/2020/04/07/will-covid-19-virus-drive-us-farther-apart-or-bring-us-together> adresinden alındı
- Martínez, L., & Short, J. (2021). The Pandemic City: Urban Issues in the Time of COVID-19. *Sustainability*, 13(6), 3295.
- Nia, H. A. (2021). A Comprehensive Review on the Effects of COVID-19 Pandemic on Public Urban Spaces. *Architecture and Urban Planning*, 2021, Vol. 17, Issue 1, pp. 79–87.
- Omobowale, M. O., Bamgboye, E. A., Akinyode, A., Falase, O. S., Ladipo, T. O., Salami, O., & Adebisi, A. O. (2021). Contextual interpretation of COVID-19 pandemic among public space users in Ibadan Metropolis, Oyo State, Nigeria: An ethnographic review. *Plos One*, 16(11): e0259631.
- Paköz, M. Z., Sözer, C., & Doğan, A. (2022). Changing perceptions and usage of public and pseudo-public spaces in the post-pandemic city: the case of Istanbul. *Urban Design International*, 27:64–79.
- Samuelsson, K., Barthel, S., Colding, J., Macassa, G., & Giusti, M. (2020). Urban nature as a source of resilience during social distancing amidst the coronavirus pandemic.
- Sepe, M. (2021). Covid-19 pandemic and public spaces: improving quality and flexibility for healthier places. *Urban Design International*, 26:159–173.
- Stevens, N. J., Tavares, S., & Salmon, P. (2021). The adaptive capacity of public space under COVID-19: Exploring urban design interventions through a sociotechnical systems approach. *Hum. Factors Man.*, 31:333–348.
- Tavares, S., & Stevens, N. (2020). *Cities will endure, but urban design must adapt to coronavirus risks and fears.* In Conversation: <https://theconversation.com/cities-will-endure-but-urban-design-must-adapt-to-coronavirus-risks-and-fears-135949> adresinden alındı

Bölüm 4

SEFERİHİSAR ULAMIŞ KÖYÜ GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNİN TAŞIYICI SİSTEM VE MALZEME ÖZELLİKLERİ

Mine TANAÇ ZEREN¹

Özgül YILMAZ KARAMAN²

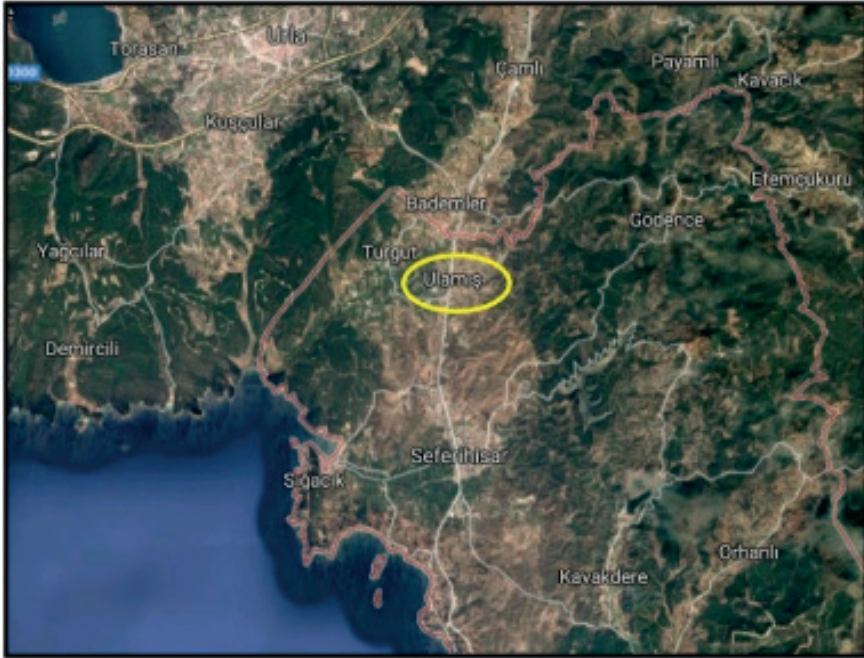
1 Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, ORCID ID: 0000-0003-4803-9476

2 Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9083-0766

Çalışma kapsamında İzmir'in Seferihisar İlçesine bağlı Ulamış Köyü kentsel doku ve mimari özellikler bağlamında analiz edilmiş köyün barındırdığı geleneksel konut dokusunun özgün taşıyıcı sistem ve malzeme kullanımlarının ortaya konması hedeflenmiştir. Yapılan analizler, dokuda yer alan yapıların arazi kullanımları, taşıyıcı sistem özellikleri, malzeme kullanımları, cephe biçimlenişleri analizi başlıkları çerçevesinde geliştirilmiştir.

KÖYÜN TARİHÇESİ VE COĞRAFİ KONUMU

Ulamış köyü, ismini üzerinde bulunduğu Ulamış Obası'ndan almaktadır. Nüfusu 2500 olan yerleşimin, kuruluşunun 300 yıl öncesine kadar dayandığı söylenmektedir. Bu bağlamda Osmanlı dönemine tarihlenen bir Cami, bir Sıbyan Mektebi ve bir hamam yapısı kentin barındırdığı anıtsal nitelikli kültür varlıklarıdır. Köy, İzmir'e 38 km, Seferihisar'a 6 km uzaklıkta konumlanmaktadır. Köyün aşağıda daha detaylı aktarılacak olan özgünlüğünü nispeten korumuş geleneksel bir konut dokusu mevcuttur.

Şekil 1: Ulamış'ın konumu

Köyün gelir kaynağını mandalina ve zeytinin yanı sıra, kesme çiçekçilik, arıcılık ve hayvancılık da oluşturmaktadır. Kadınların etkin rol oynadığı köy, Ata Ekmeği adı verilen, karakılıç tohumundan ürettikleri ekmek ile adını duyurmuştur. Evde sabun yapımına da rastlanan köyde, keçi sütü üretimi de oldukça yaygındır.¹

Köyde üretilen meyve sebze ve tereyağı, peynir gibi süt ürünleri ile evlerde pişen yemek, hamurışlerinin satıldığı yerel üreticinin desteklediği gelenekselleşmiş olan Üretici Pazarı Cumartesi günleri kentin ana aksında kurulmakta ve pek çok ziyaretçiyi misafir etmektedir. Söz konusu üretici pazarında bu bölgeni geleneksel peyniri olan Armola peynirinin ve Karakılçık tohumundan yapılan Ata Ekmeğinin de satışı yapılmaktadır. Cumartesi günleri sürdürülen bu pazara ek olarak, sadece Ata Ekmeğinin ve Armola peynirinin tanıtımının ve satışının yapıldığı “Ulamış Ata Ekmeği ve Armola Şenliği” de yılda bir kere düzenlenen etkinliklerden olmuştur.

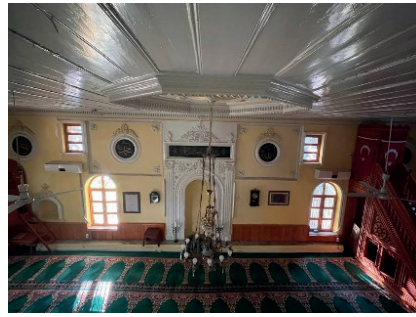
2011 yılında Seferihisar’ın Gödençe köyündeki bir evde tohum olarak bulunan Karakılçık Buğdayı sayesinde Ata Ekmeği adı verilen, buğdayının üretimi ve hasadından tamamen belediyenin sorumlu olduğu köy halkı tarafından üretilen ekmekler Ulamış ve Turgut köylerinde Seferihisar Belediyesi’nin desteği ile yapıлып fırınlarda ve üretici pazarında satılmaktadır.

Köyde anıtsal nitelikli olan üç tescilli yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan biri yukarıda da bahsedildiği gibi Ulamış Cami, biri Cami ile birlikte inşa edilmiş Sıbyan Mektebi ve bir diğeri ise köyün kuzeyinde konumlanan Ulamış Hamamıdır.

Resim1: Caminin kent merkezinden görünümü,

Resim2: Caminin giriş cephesi ve sonradan kapatılmış son cemaat mahali,

Resim3: Kadınlar Mahfili, Resim4: Harim Mekanı

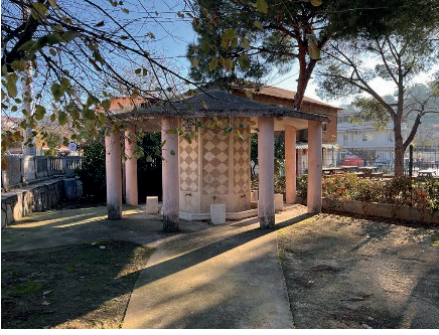
Caminin envanter kayıtlarındaki bilgilerden yapım yılının 1812 olduğu bilinmektedir. Cami yapısı hemen yanında konumlanan Sıbyan Mektebi ile birlikte inşa edilmiş ve kullanılmıştır.

Cami enine dikdörtgen planlı bir yapıdır. Çatısı kırma olup son derece yalın cephe kurgusuna sahiptir. Özgününde yarı açık mekan olan son cemaat mahali sonradan kapalı mekana dönüştürülmüştür. Yapının giriş duvarında, yani kuzeyinde ahşaptan yapılmış kadınlar mahfili yer almaktadır. Dikdörtgen planlı yapının tavan döşemeleri düz ahşap rabitalardan oluşturulmuş olup, tavanın merkezinde, giriş ve mihrap aksında sekizgen bir tavan göbeği yer almaktadır. Tavan süslemeleri son derece yalındır. Giriş aksının karşısında; güney duvarının merkezinde konumlandırılmış yarım daire planlı kavsarası olan sade olarak teşkil edilmiş mihrab bizi karşılamaktadır. Mihrap kemerinin üzerinde alçı karakterli, bitkisel süslemeli kilit taşı bezemeleri yer almaktadır. Mihraba iki yanındaki sağır sütunlarla hareket kazandırılmıştır. Mihrabın üzerinde dikdörtgen ayetlik ve barok karakterli süslemeler bulunmaktadır. Yapının pencere açıklıkları alt kottakiler kemerli ve üst kottakiler dikdörtgen olacak şekilde iki sıralıdır.

Resim5: Harim Mekanı, Resim6: Harim Mekanı, Kadınlar Mahfili ve Sekizgen tavan göbeği detayı

Güney cephesinde dört, doğu ve batı kısımda ikişer adet olmak üzere dairesel formlu madalyonlar harim mekanının cephelerini süslemektedir. Madalyonlar üzerinde yine barok karakterli bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin merkezinde, tam giriş kapısının üstünde dışa doğru bir çıkma yapılmış ve giriş aksı bu şekilde vurgulanmıştır. Kadınlar mahfili harim bölümünden ahşap kafesler ile ayrıştırılmıştır. Harim ve cami giriş kapısı üzerinde yapının kitabesi yer almaktadır. Yapı; 20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli onarımlar görmüştür bu onarımlara ek olarak da özgününde yarı açık olarak üretilmiş son cemaat mahali o dönem köyde yaygın olarak kullanılan betonarme destekli yığma dolu (malta tuğlası) tuğla tekniği ile kapalı mekana dönüştürülmüştür.

Resim7: Caminin bahçesinde yer alan şadırvan yapısı, Resim8: Caminin batı duvarı

Yapı yığma taş olarak inşa edilmiş olup, kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. (resim 8) Pencere açıklıklarının; alt kotta konumlananları tuğla kemerlerle üretilmiş olup, üst kotta olan pencere açıklıkları tuğla malzeme ile belirginleştirilmiştir.

Yapının doğu cephesinde kadınlar mahfiline çıkan merdivenlerin hacmine açılan doğu duvarı yüzünde Sıbyan Mekteb'ine geçişi sağlamak için açılmış kemerli bir kapı bulunmaktadır (resim 9). Sıbyan Mektebi cami ile benzer şekilde kaba yonu yığma taş sistemle üretilmiş, üst örtüsü kubbe ile teşkil edilmiştir. İki büyük ana kısımdan oluşan yapının içindeki hücreler sağlamlığını korumakta olup kubbelerde ciddi strüktürel çatlaklar tespit edilmiştir (Resim 10-11). Giriş cephesinde girişi vurgulamak için yapılmış kemerli girişler destek payeleri ile bitirilmiştir, destek payelerinde devşirme malzemeler kullanılmıştır. Alan çalışmaları sırasında yapılan sözlü tarih çalışmalarında, yapının 1950'li yıllarda kuran kursu olarak kullanıldığı öğrenilmiştir. Günümüzde yapı kullanılmamakta olup metruk durumdadır. Cami ve Sıbyan mektebinin açıldığı boşlukta inşa edilmiş olan iki katlı betonarme yapı kuran kursu işlevini üstlenmiştir.

Resim9: Camiden Sıbyan Mektebine geçişi sağlayan sonradan küçültülen kapı açıklığı, Resim 10: Sıbyan Mektebi Giriş Cephesi

Resim 11: Sıbyan Mektebi İç Mekanında Kubbenin Güncel durumu, Resim 12: Sıbyan Mektebi devşirme malzemenin kullanımı ile üretilmiş payeler

Ulamış köyünde Osmanlı Döneminde yapılmış ve günümüzde varlık gösteren üçüncü anıtsal yapı olan Hamam yapısı; ılıklik, 2 adet halvet ve su deposundan oluşan dört hacimli yaklaşık olarak 80 m2 büyüklüğünde küçük ölçekli bir yapıdır. Kabayounu taş ve tuğla malzemedan yapılmış olan hamam, kubbeli örtü sistemine sahiptir. Yapı günümüzde kullanılmamakta olup harap durumdadır hatta yapının içersinde bir sakız ağacı çıkmıştır.

Resim 13-14-15: Ulamış Hamamı

Çalışma alanının en kuzeyinde yer alan hamam yapısı Osmanlı dönemi mimarisi özellikleri göstermektedir.

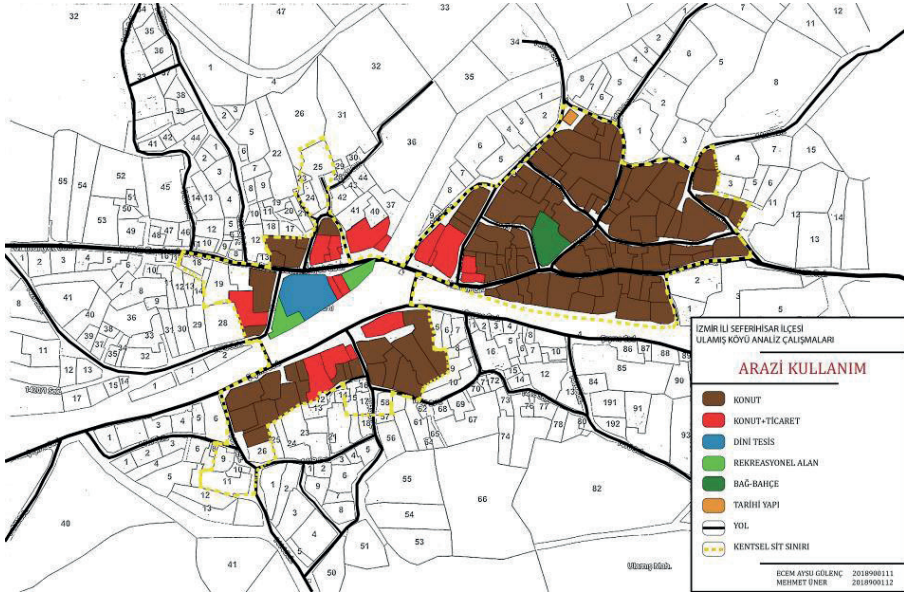
Seferihisar İlçesi Ulamış Köyü Geleneksel Konut Dokusunun Yapım Sistemi ve Malzeme Analizi

Ulamış Köyü; köyün ortasından geçerek köyü ikiye bölen nehrin iki yakasında kurulmuştur. Kentsel sit alanı içerisinde yaklaşık 131 parsel yer almaktadır. Bu parsellerin büyük bir çoğunluğu nehrin üst kısmında kalan bölgede, köyün camisi, sıbyan mektebi, hamamı ve köy kahvesinin konumlandığı üst kısmında yer almaktadır. Kentsel sit alanı içerisinde yer alan söz konusu yapıların %84'ünün konut işlevi ile kullanıldığı, ticaret fonksiyonu ile kullanılan yapıların tüm yapılara oranının %12 olduğu tespiti yapılmıştır. Ticaret fonksiyonu ile kullanılan yapılar, köyün ortasından geçen nehir yatağına paralel olarak konumlanan köy kahvesi, fırın ve köyün haftasonu

kurulan Üretici Pazar'ının kurulması nedeniyle bazı boş parsellere yapılan yeni yapıların ya da geleneksel yapıların dönüşümü ile oluşturulmuş kafe mekanları olarak hizmet etmektedir. Bu bağlamda da çalışma alanında genel itibari ile konut kullanımının bahsedildiği gibi yoğun olduğu görülmektedir. Merkezde yer alan ticari faaliyeti oluşturan ticaret alanları ile köy merkezinde yer alan caminin de köy alanının sosyal hayatını şeklini tanımlar nitelikte olduğu tespiti yapılabilmektedir. (tablo1-Harita1)

Tablo-1.Arazi Kullanım Durumu

Arazi Kullanım Durumu	
Parselin Durumu	Parsel Sayısı
Konut	110
Ticaret (Köy kahvesi, fırın, kahvaltıcı vs.)	16
Cami (Osmanlı Dönemi Anıtsal Yapı)	1
Hamam (Osmanlı Dönemi Anıtsal Yapı)	1
Sıbyan Mektebi(Osmanlı Dönemi Anıtsal Yapı)	1

Harita 1: Ulaşım Köyü Kentsel Sit Alanı içerisinde konumlanan taşınmazların arazi kullanımları analizi

Doku içerisinde yer alan 131 parselde yapılan doku analizinde yapıların, kübik formlu genellikle iki katlı, kırma çatılı, ahşap malzemeli oranları $\frac{1}{2}$ olan ve belirli bir ritimde teşkil edilmiş pencereleri olan, sokaktan giriş alan, bahçelerin yapıların arkalarında konumlandığı, yığma yapıım sistemi ile inşa edilmiş tipik yapılar oldukları tespiti yapılabilir. Az sayıda yapıda cumba

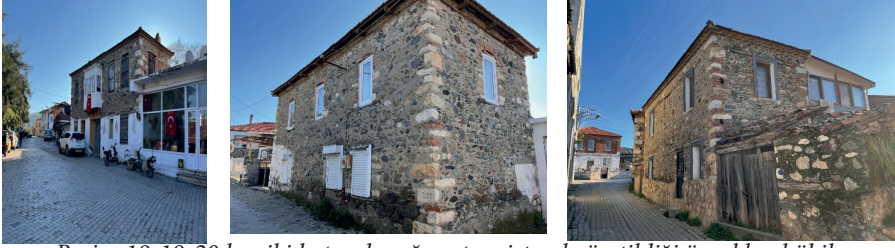
ya da balkon çıkmaları vardır. Yapıların saçakları iki sıra tuğla ya da ahşap bezemelerden bezemeli ya da bezemesiz olarak teşkil edilmiştir. Yapıları yığma sistemde kullanılan malzemelerde yapılan dönemsel farklılıklara göre üç tipte sınıflandırmak mümkündür.

Köyde yapım tarihleri en eski olduğu düşünülen ve ilk grupta bulunan yapıların zemin katlarında taş malzeme kullanılarak yığma sistemde inşa edildiği, üst katlarda ise kerpiç malzeme kullanılarak yığma sistemde inşa edildikleri tespiti yapılmıştır. Söz konusu yapıların bazılarının giriş kapılarının üzerinde ahşap cumbalara sahip oldukları, bitiş saçaklarının ise ahşap malzeme ile üretildikleri, hatta bazı yapılarda bezemeli ahşap saçaklara da rastlandığı da görülmüştür. Birinci tip olarak nitelendirilebilecek yapılardan, çok fazla sayıda yapı günümüze ulaşamamıştır, dokuda bu şekilde çok iyi korunmuş üç yapı tespiti yapılabilmektedir.

Resim:16 Kerpiç konut örneği, kübik biçimlenişli yapının saçağı ahşap malzemeden üretilmiştir. Pencerele dikdörtgen formludur ve etrafları ahşap söveler ile vurgulanmıştır. Resim:17 Kerpiç konut örneği, günümüzde pencereleri özgün boyutları korunarak doğramaları değiştirilmiştir geçmişte yapının merkezinde yer alan cumbasının özgün ferforje payandaları varlığını sürdürmektedir. Saçakları ahşaptan olup, oymalı ve bezemeli olarak özgünlüğünü korumaktadır.

İkinci tip olarak tespiti yapılan yapıların her iki katı da yığma taş sistemle üretilmiştir. Bu yapıların bitiş saçakları iki sıra dolu tuğla malzemenin üst üste bindirmeli olarak sıralanması ile oluşturulmuştur. Tüm köy dokusunda yaygın olarak tespit edilebilen bir tipolojidir. Söz konusu yapılar yine birinci tipolojide olduğu gibi aynı biçimlenişe sahiptir. Kübik formlu, dikdörtgen belirli bir ritimle dizilmiş tuğla hafifletme kemerleri ile desteklenmiş pencere açıklıkları yaygın olarak görülmektedir. Ender örneklerde üst katta merkezde ahşap bir cumbanın yer aldığı tespiti yapılmıştır.

Resim:18-19-20 her iki katın da yığma taş sistemle üretildiği örnekler, kübik biçimlenişli, dikdörtgen formlu tuğla hafifletme kemerleri ile desteklenerek oluşturulmuş pencere açıklıkları, özgününde ahşap doğramalar, pencerelerin etrafları ahşap söveler ile vurgulanmış, ahşap kepenkler kullanılmış, çift sıra dolu tuğlanın üst üste bindirmeli olarak teşkil edilmiş bitim saçağı karakteristiktir.

Üçüncü tip olarak tespiti yapılan yapılar ise, Cumhuriyet döneminde yani 20. yüzyılın ilk yarısında, üst katları kerpiç olarak inşa edilmiş tip yapıların üst katlarının betonarme destekli dolu tuğla yığma sistemle yeniden üretilmiş halidir. Bu tipolojide alt katlar yığma taş sistem olarak üretildikleri biçimleri ile korunmaya devam etmişlerdir. Üst kat açıklıkları iki şekilde teşkil edilmiştir. Bunlar; daha çoğunlukla dokudaki pencere oran ve boyutlarını tutarak inşa edilen ve daha erken dönemde üretildikleri değerlendirilen örnekler (Resim 20-21); ve daha geniş ölçülerde üretilmiş tipik Cumhuriyet Dönemi konut mimarisinde kullanılan oranlar ile etrafları beton sövelerle vurgulanmış, sövelerin içleri beyaza boyalı, denizlikleri dökme mozaikten imal edilmiş örnekler şeklindedir (Resim 23 ve 26).

Betonarme malzemenin üst kat duvarlarını birbirine bağlayan hatılarda ve döşemelerde görmek mümkündür. Ancak düşey hatıllar gözlenmemiştir. Bunun yerine birinci katlarda, özellikle de sıvanmamış örneklerde düşey desteklerin tuğla duvarların köşelerde ve orta akslarda kalınlaştırılmasıyla oluşturuldukları tespit edilmiştir (Resim 21-22). Söz konusu örneklerin kullanılabilir durumda olan örneklerinde malzeme ya da yapım sistemi açısından önemli deformasyonlar gözlenmemiştir.

Resim 20-21-22-23: Cumhuriyet döneminde kentte betonarme destekli yığma yapım sistemi ile üretilen konut mimarisini

katlı apartmanların da dokuda inşa edildiği örneklerle rastlanmaktadır. Yeni yapılar, çoğunlukla yukarıda tariflenen geleneksel dokunun niteliğini bozan unsurlar içermekte Ulamış Köyünün özgün değerleri zarar görmektedir.

Resim 28-29-30: Köyde yapılmış yeni yapılar

Sonuç

Ulamış köyü bir kırsal yerleşim olarak, organik gelişmiş sokak dokusu, yığma sistem inşa tekniklerinin farklı zaman dilimlerinde evrilerek kullanım gördüğü geleneksel iki katlı kübik konutları, Osmanlı Döneminden günümüze ulaşmış dikdörtgen planlı iç mekanı barok etkilere sahip camisi, cami ile birlikte kullanılmış sıbyan mektebi ve köyün kuzeyinde kalan hamam yapısı ile nitelikli bir geleneksel dokuya sahiptir. Geleneksel fiziki unsurların yanında, köyde halen geleneksel üretim biçimlerinin sürdürüldüğü de görülmektedir. Bu iki durumun yani hem fiziksel çevrenin özellikle köyün kuzey aksında korunuyor olması hem de somut olmayan değerlerin sürdürülüyor olması önemlidir. Köyün İzmir'e yakınlığı, İzmir kentinin modern konut alanlarının Seferihisar ilçesine ve özellikle Ulamış ve Bademler köyleri çevresine yayılım gösteriyor olması, Ulamış Köyünde de yeni yapılan yapıların sayılarının arttığını, bazı geleneksel yapıların el değiştirerek kafe gibi mekanlara dönüştürülmesini beraberinde getirmiş, kentin yukarıda aktarılan özgün dokusunun bozulmasına, işlev değişikliği ile yeni kullanımlar atanan geleneksel konutlarında gerek mekansal gerekse cephe kurgularında değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ulamış köyünün çeperlerinde yapılmaya başlanan ve hızla artan bu yeni yapılaşma köyün silüetini bozmayan, dokuya kütle biçimlenişi, gabarisi, dolu-boş oranı ve malzeme kullanımı ile uyumlu bir mimari dil ile üretildiğinde daha nitelikli bir yapı çevrenin oluşumu da sağlanacaktır. Ayrıca doku içerisinde metruk durumda olan ve Osmanlı dönemine tarihlenen Hamam ve Sıbyan Mektebinin de özgün değerleri ile restore edilerek köy yaşantısına entegre edilmesi ve yok olmalarının önüne geçilmesi de son derece önemli bir unsurdur. Geleneksel değerler taşıyan konut yapılarının özgünlüklerini koruyarak geleceğe aktarılmasının sağlanması, yeni üretilecek yapıların belirli düzen içerisinde doku ile uyumlanmalarının sağlanması ve metruk durumda olan anıtsal yapıların özgünlüğüne kavuşturularak köy yaşantısına entegre edilmesi için hem kentsel hem de yapı ölçeğinde projelerin hazırlanması Ulamış köyünün geleceği için önem taşımaktadır.

Kaynakça

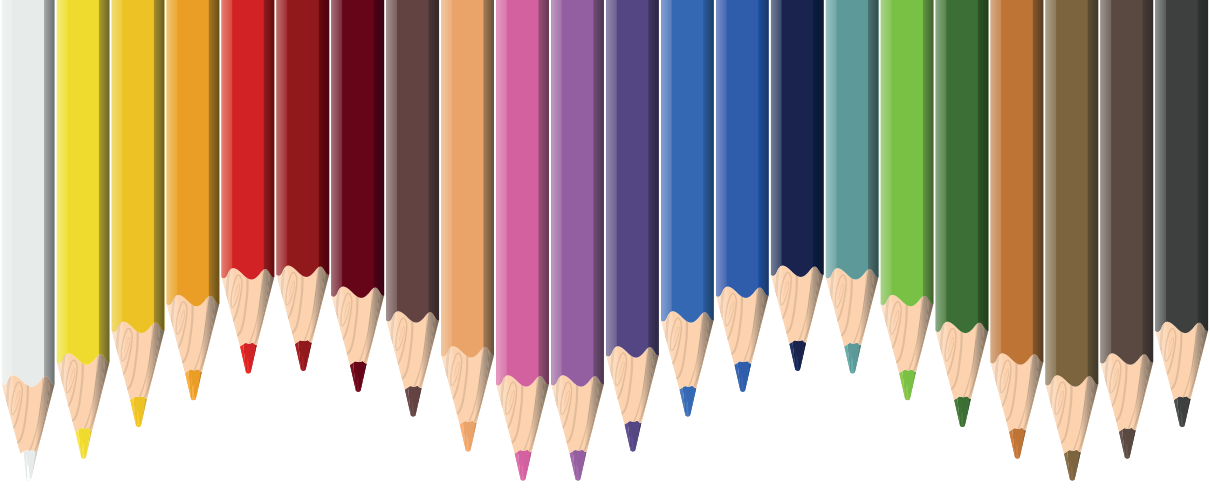
Hamamcıoğlu-Turan, M., Reyhan, K. (2005). Urla-Seferihisar Bölgesindeki Türk Dönemi Hamamları. Arkitekt, No: Ağustos-Eylül 2005/ 501, 10

Ulamış Camii, Seferihisar • Konumu, Fotoğrafları ve Hakkındaki Bilgiler • Kültür Envanteri (kulturenvanteri.com)

¹Bu veriler, Gazete 9 Eylül'ün "Ulamış'ta hayat var" adlı haberinden derlenmiştir.

²Ulamış Cami hakkındaki bilgiler erolsasmaz.com adlı siteden derlenmiştir.

³Hamam yapısı hakkındaki bilgiler, yapının üzerinde yer alan tescil fişinden alınmış ve yapı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14.03.1986 tarih ve 2136 sayılı karar ile tescillenmiştir.

Bölüm 5

TEMEL TASARIM EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNME STİLLERİNİN TASARIM SÜRECİNE ETKİSİNİ ARAŞTIRAN BİR MODEL ÖNERİSİ

*Gamze ÇOBAN¹
Arzu ÖZEN YAVUZ²*

---

1 Gamze ÇOBAN, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Ankara, a.gamze-coban@gmail.com, 0000-0001-6524-3861

2 Arzu ÖZEN YAVUZ, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, arzuozen@gazi.edu.tr, 0000-0002-7197-289X

Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda devam etmekte olan 2. yazarın danışmanlığında 1. yazara ait doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Tasarım bir çeşit problem çözme eylemi olarak ele alındığında, Temel Tasarım eğitimi bu eylemin en temel aracı olan soyut düşünme ve kavramsal düşünme yaklaşımlarını öğrencilere kazandırmaktadır. Verilen problemi kavramsal olarak analiz etmek, somut olandan soyut düzleme gelebilmek, fikir üretmek ve sonra tekrar somuta dönebilmek Temel Tasarım eğitimi ile mümkün olabilmektedir (Erdoğan Sarıoğlu, 2016). Tasarım eğitimi alan öğrencilerin tasarım kavramıyla karşılaştığı ilk ders olan Temel Tasarım stüdyosu, görsel duyarlılığı artırarak tasarım bilincini uyandırmayı amaçlamaktadır. Tüm tasarım bölümleri için ortak bir temel bir ders niteliğinde olan Temel Tasarım eğitimini, Denel (1981) “tasarım eğitiminin sürekliliği içinde, onun temeline yerleştirilmiş, eğitime ivme kazandıracak, görsel yanı ağır basan bir düşünme sistemi” olarak tanımlamaktadır (Denel 1981). Temel tasarım kavramı, hem obje ile tasarımcı arasındaki görsel diyalogu sağlayacak biçimlendirme verilerini hem de tasarımcının tasarım problemi hakkında sürekli düşünmesini sağlayacak kavramsal sorgulamayı içermektedir (Şenyiğit, Çolak, 2011, Erdoğan Sarıoğlu, 2016). Bu bağlamda Temel Tasarım eğitimi sürecinde yöntem olarak; bir yandan biçimlendirmeye yardımcı olacak Temel Tasarım öge ve ilkelerinin kavranması, bir yandan da tasarım problemine ait kavramsal sorgulamanın öğrenilmesi gerekmektedir. Temel tasarım eğitiminde, tasarım problemini çözen öğrenciler tasarımcı özelinde sorgulama yaparak tasarım sürecini yönlendirmektedir. Bu nedenle, eğiticinin aktif öğrencinin pasif olduğu, probleme yönelik tek bir doğru cevabın bulunduğu bunun da eğitici tarafından bilindiği eğitim yaklaşımları yerine, öğrencinin aktif olduğu ve kavramlar üzerinden tartışma ve düşünce geliştirme yöntemlerinin tercih edildiği eğitim yaklaşımlarının kullanılması gerekmektedir. Temel tasarım eğitiminde öğrenciler, verilen tasarım problemini algılamak, problemin çözümüne yönelik kendi tasarım dilini oluşturmak, tasarım problemlerini yaratıcılık ve becerileri ile dönüştürerek biçimsel kompozisyonlarını oluşturmak durumundadır. Özkar ve Steino, (2012)’ye göre, çizgiler, yüzeyler, hacimler, renkler ve dokulardan oluşan soyut bir dünya olarak açıklanan Temel Tasarım eğitiminde, yaparak ve deneyerek öğrenme söz konusu olmakta bu nedenle öğrencinin düşünmesine sorgulamasına deneyimlemesine ve karar vermesine yönelik bir öğrenme yöntemi tercih edilmektedir.

Temel Tasarım eğitimi, orta öğretim eğitimiyle sözel becerileri, görsel becerilerine oranla daha fazla gelişmiş olan öğrencilerin, görsel becerilerinin gelişmesini amaçlamaktadır. Bununla birlikte, öğrencinin algılama yetisinin gelişimi, yaratıcılığının gelişimi, problem çözme becerisinin kazandırılması ve gelişimi, ortak bir tasarım dili oluşturabilmesi Temel Tasarım eğitiminin hedefleri olarak gösterilmektedir. Ders kapsamında, öğrencinin, yeni karşılaştığı bu eğitim sistemini, daha önceki eğitim sistemiyle

bağdaştıramaması, rastlantısal olarak oluşturduğu ürününün tasarım sürecini açıklayamaması ve kendisini ifade etmekte güçlük çekmesi sıklıkla karşılaşılan problemler arasında görülmektedir. Dersin sezgisel bir yanının olması da diğer alan derslerinden farklı bir yaklaşımla değerlendirilmesini ve değerlendirmenin sonuç ürün üzerinden değil süreç devam ederken yapılmasını gerektirmektedir (Dural, 2000, Yıldırım 2018).

Tasarım süreci bir problem çözme eylemi olarak ele alındığında, sürecin lineer olmayan ve soyuttan somuta giden bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. Biçimi ve içeriği oluşturan süreç olarak iki aşamadan oluşan tasarım sürecinde, içeriği oluşturan süreç probleme yönelik kavramsal analizleri, biçimi oluşturan süreç ise biçimlendirme ve düzenleme kurallarını kapsamaktadır. İki aşamadan oluşan tasarım sürecinin öznel bir yanı bulunmakta ve tasarımcı bu sürecin merkezinde yer almaktadır. Tasarım sürecine dair belirli aşamalar mevcut olsa da tasarım süreci kişisel özellikler, deneyimler, önsel bilgiler gibi kriterlerden etkilenen stil kavramı doğrultusunda farklılaşmaktadır. Kişisel farklılıkların etkili olduğu tasarım süreci, değişken yapısı nedeniyle analiz edilmesi zorluklar içermekte, tasarım sürecinin analizinde öğrencilerin birbirinden farklı olduğunun göz önüne alınması gerekmektedir (Erten ve diğ., 1992, Koçkan 2012).

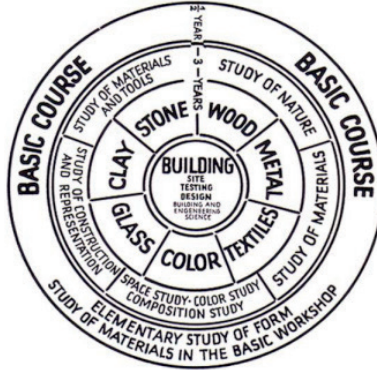
Bu çalışma özelinde ise; tasarım sürecinde öğrencilerin kişisel olarak birbirinden farklı olduğu göz önüne alınarak, problem çözme eylemi ve problemi tanımlayan bilgi alanlarının keşfedilmesine odaklanılmış, tasarım sürecini yönlendiren problem bilgisinin farklı bireyler tarafından nasıl değiştiğini, dönüştüğünü açıklayan bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Temel Tasarım eğitiminde, öğrencinin tasarım problemini çözme adımlarının, tasarım bilgisinin keşfinden sonuç ürüne kadar olan süreç bağlamında analiz edildiği bir eğitim modeli oluşturulmuştur.

2.TEMEL TASARIM EĞİTİMİ

Kelime anlamı olarak tasarım, “zihinde canlandırılan biçim, tasavvur”, “bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı”, “tasar çizim, dizayn”, “bir araştırma sürecinin çeşitli dönemlerinde izlenecek yol ve işlemleri tasarlayan çerçeve”, “daha önce algılanmış olan bir nesne veya olayın bilinçte sonradan ortaya çıkması” olarak açıklanmaktadır (Url 1). Bununla birlikte Bayazit (2004) tasarımı, amaçlara ulaşmak için verilen kararlardan oluşan problem ortaya koyma ve ortaya konan problemi çözme eylemi olarak, Lawson ise, “Belirlenen gereksinimlere kendine özgü koşullar içerisinde uygun çözümlerin bulunması” olarak tanımlamaktadır (2005, s. 7). Tasarım eğitimiyle öğrencilere bütüncül bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir. Resim, Heykel, Seramik, Grafik, Mimarlık, İç Mimarlık ve bunun gibi disiplinlerde verilen “Temel Tasarım” eğitimi ile ortak bir tasarımlama dili oluşturmak amaçlanmaktadır (Aslan, 2012). Farklı

disiplinlerde karşımıza çıkan Temel Tasarım Eğitimi; Yürekli ve Yürekli (2014) tarafından, “yapısı itibariyle soyut kavramlarla iç içe geçen, içeriği çok geniş, sınıflandırılması ve bir kalıba oturtulması zor olan karmaşık ve çelişkili bir sistem” olarak tariflenmektedir. Atalayer’e göre (1994) ise, “bedensel ve zihinsel becerilerin, görsel bilmeye dayalı geliştirilmesi” olarak ifade edilmektedir. Dikmen (2011)’e göre; temel tasarım eğitimi, öğrenciye tasarımın abecesinin öğretildiği yer olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitimle öğrenciye tasarlama eyleminin nasıl gerçekleşeceği, tasarımın aşamaları öğretilmektedir. Öğrencinin özgün düşünme, tasarlama, sunma ve yorumlama becerisinin geliştirilmesi hedeflenen ders, hem öğrenci hem de eğitici için en zorlu süreç olarak tanımlanmaktadır. Temel tasarım eğitiminde farklı bakış açıları olduğunu ifade eden Kırıcı (2016: 40)’ya göre, Temel Tasarım salt mimarlık ve diğer tasarım mesleklerinin ilk yıllarında verilen mesleki bir ders değil, tüm dallardaki eğitimde verilebilecek ve o dalların temel eğitimlerinin parçası olabilecek eğitsel bir yöntem olabilir. Görsel ve ilişkisel duyarlılık aslında herkesin sahip olması gereken bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır (Teymur ve Dural, 1988). Literatürde, Temel Tasarım eğitiminin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Tüm bu tanımlar genellikle; yaratıcılık ve problem çözme yeteneği, görsel algı ve görsel dil konularına odaklanmaktadır (Beşgen ve ark. 2015; Denel 1981; Kuloğlu ve Asasoğlu 2010). Görsel dil, tasarım yaratmanın köküdür (Wong 1993) ve temel olarak form unsurlarına ve bunları bir araya getirme ilkelerine dayanmaktadır (Jones 1969).

Düşünsel altyapısını Arts & Crafts hareketinden, biçimsel altyapısını ise, Art Nouveau’dan alarak, teknoloji ile ideoloji arasında denge kurmuş Alman kökenli Bauhaus ekolü, Temel Tasarım eğitimi açısından önemli bir nirengi noktası olmuştur (Aslan, 2012). Bauhaus okulu; endüstri ve tasarım alanında işbirliğini güçlendirmek amacıyla kurulmuş, öğrencilerin hayal gücünü kullanarak tasarım öğelerini göz önünde bulundurarak cesur deneyler yapma fırsatı sağlayan bir okul olarak karşımıza çıkmaktadır (Özsoy, 2003). Temel Tasarım dersinin Bauhaus’ta ilk uygulayıcısı Johannes Itten olmuş, Itten, okula kayıt yaptıran öğrenci profilinin farklı olmasına karşın, kayıt sürecinde sunulan çalışmalarda büyük farklar olmadığını, öğrencilerin yetenekleri hakkında daha iyi fikir sahibi olmaları için bir dönemlik bir hazırlık dersine tabi tutulması gerektiği fikrini sunmuştur (Itten, 2002). Bu ders sayesinde öğrenci, tasarlama eylemine girişmeden önce tasarım süreciyle ilgili temel bilgileri edinecek ve tasarım konusunda ufku genişleyecektir. Bununla birlikte, ister sanatçı ister tasarımcı olsun tüm öğrencilerin, aynı eğitimi almış olması, farklı disiplinlerden birçok öğrencinin beraber uyum içinde çalışmasına da katkı sağlayacaktır (Gropius, 1937).

Şekil 1. Bauhaus eğitim şeması (Seylan, 2004, s.21)

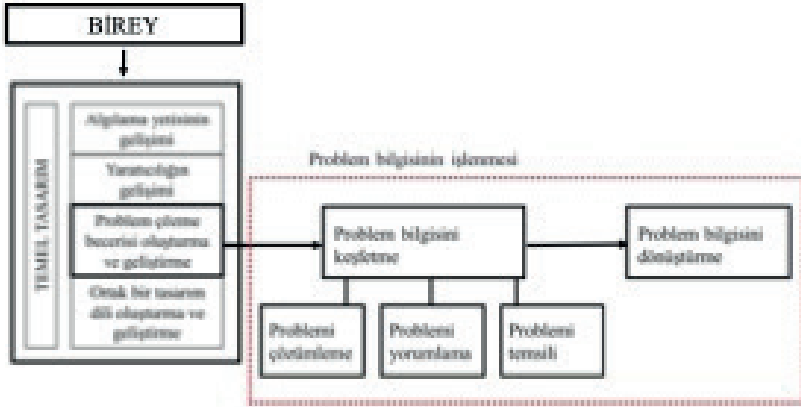
Temel Tasarım eğitimi, yaratıcı düşünmenin ve tasarımın öğretilebilir ya da deneyimlenecek bir süreç olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu eğitimle öğrenciden; tasarım problemini anlaması ve kavraması, problemleri yorumlayabilmesi, soyut düşüncüyü geliştirmesi ve soyut düşüncüyü somutlaştırabilmeyi öğrenmesi beklenmektedir (Çubukçu ve Dündar, 2007). Tasarım disiplinine yeni giriş yapmış öğrencilerin, bilgiyi yorumlaması, bilgiyi kendi süzgecinden geçirerek değerlendirmesi, tasarım problemine çözüm üretmesi, bu esnada nasıl bir yol izleyeceğine ve hangi araçları kullanacağına yönelik becerilerin kazandırılması kriterleri de Temel Tasarım eğitiminin hedefleri arasında yer almaktadır (Coşkun, 2019). Lang (1998, s.12) Temel Tasarım dersinin amaçlarını, çevrenin farkında olmak (algılama yetisinin gelişimi), yaratıcı problem çözme yeteneklerinin artması (yaratıcılık ve problem çözme becerisi kazandırma), iletişim yeteneklerini artırmak (ortak tasarım dili oluşturabilmek), olarak sıralamaktadır. Temel Tasarım eğitiminin hedeflerini açıklayan bu çalışmalar doğrultusunda; bu çalışmada Temel Tasarım eğitiminin hedefleri,

- Algılama yetisinin gelişimi,
- Yaratıcılığın gelişimi,
- Problem çözme becerisini oluşturma ve geliştirme,
- Ortak bir tasarım dili oluşturma ve geliştirme olarak tanımlanmıştır (Pasin, 2007).

Temel Tasarım eğitiminde, öğrencilere süreçleri hakkında konuşmalarını sağlayacak, sürece nasıl kısıt getirdiklerini ifade etmelerine yarayacak şekilde yöntemler geliştirilmesi gerektiği değerlendirilmenin sonuç ürün üzerinden değil, süreç devam ederken yapılması gerektiği ifade edilmektedir (Özkar, 2005).

3. ÇALIŞMANIN MODELİ

Bu çalışma kapsamında, Temel Tasarım eğitiminde sonuç ürününün yerini, problem çözme süreci olarak ele alan bir yaklaşıma bırakması gerektiği düşüncesiyle, Temel Tasarım dersi kapsamında öğrencinin verilen tasarım problemini çözme sürecinde tasarım bilgisini nasıl dönüştürdüğü, öğrencilerin kişisel farklılıklarını da göz önüne alarak analiz etmeye olanak sağlayan bir Temel Tasarım eğitimi modeli oluşturulmuştur. Çalışma özelinde, Lang (1987)'nin belirttiği Temel Tasarım eğitiminin hedefleri arasında görülen “Problem çözme becerisini oluşturma ve geliştirme” başlığından bakılarak, tasarım sürecinin yeniden algoritmik bakış açısıyla üretilmesi hedeflenmiştir. Problemi çözebilmek için, problemi tanımlayan bilgi kümelerinin çözümlenmesi gereği bu algoritmik tabanlı yöntemin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. (Şekil 3). Bu süreçte, tasarım sürecini yönlendiren bilgi olarak tasarım probleminin hangi adımlarla çözümleneceği ve nasıl dönüştürüleceği belirlenerek bilgi işleme algoritması açıklanmıştır. Bunun için tasarım öncelikle, tasarımı tanımlayan ve sınırlarını belirleyen tasarım problemini keşfetmek durumundadır. Problemi analiz etmekte, buradan elde ettiği tasarıma dair verileri yorumlayarak yeni alt tasarım problemleri temsil etmektedir. Bir sonraki aşama bu problemin dönüştürüldüğü ve yeni bir problem tanımının yapıldığı aşamadır. Ve tasarım bu çerçevede biçimlenmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Tasarım probleminin işlenmesine yönelik model

Çalışma için geliştirilen eğitim modelinde ise problem bilgisini yönlendiren diğer bilgi alanlarının bu sürece katkısı ve süreci yönlendiren aktörler (eğitici ve öğrenci) arası bilgi alışverişini içeren bir algoritmik tabanlı model hazırlanmıştır. Bu kapsamda geliştirilen model birey analizi, bilgi aktarımı, bilginin işlenmesi ve dönüştürülmesi başlıkları ile 4 adımda ele alınmıştır (Şekil 4). Bu adımlar problemin alt problemlere bölünmesini ve

tasarıma yönelik kavramlar üzerinden tartışılıp yeniden yorumlanabilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda modelin aşamaları;

- öğrencilerin bireysel farklılıklarının ortaya koyulacağı birey analizinin yapılması,
- tasarım probleminin öğrencilere verilmesi,
- tasarım bilgisinin keşfedilmesi ve dönüştürülmesi için öncelikle tasarım problemini tanımlayan bilgi alanlarının kavramsal olarak analiz edilmesi,
- tasarım problemini tanımlayan alt bilgi kümeleri doğrultusunda problemin yeniden tanımlanması,
- buyeni problem tanımını üzerinden tasarım ürünün nasıl düzenleneceğine karar verilmesi şeklinde ilerlemesi planlanmıştır. Bu süreçte, aynı zamanda Temel Tasarım öge ve ilkeleri doğrultusunda biçimlendirme kurallarına da karar verilerek sonuç ürünün biçimlendirme süreci tanımlanmaktadır.

3.1. Birey Analizi

Temel tasarım eğitimi ile ilgili çalışmalar, Temel Tasarım eğitiminde değerlendirmenin süreç devam ederken yapılması gerektiği, her öğrencinin tasarım sürecini farklı yönlendirdiği bu nedenle öğrencilerin kişisel olarak birbirinden farklı olduklarını göz önünde bulundurarak öğrencilere süreçleri hakkında konuşmalarını sağlayacak, sürece nasıl kısıt getirdiklerini ifade etmelerine yarayacak şekilde yöntemler geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin sahip oldukları bilişsel stiller tasarım sürecini etkilemektedir. Tasarım çalışmalarında önemli olan; bireysel farklılıkları yok sayacak yöntemler denemek yerine, bunların tasarım sürecinin ilerlemesinde etkili olacağına farkında olmaktır.

Bireyler, zevkleri, yetenekleri, görünüşleri gibi birçok konuda farklılık göstermesinin yanında zihinsel gelişim, öğrenme ve düşünme gibi konularda da farklılık göstermektedir. Sternberg (1997), bu farklılıkların insanların yeteneklerini farklı yollarla kullanmalarına, durumlara farklı tepkiler vermelerine ve farklı seçimlerde bulunmalarına yol açtığını ifade etmekte, bireysel farklılık değişkenlerinden biri olan stil kavramına dikkat çekmektedir. Eğitim psikologlarının da dikkatini çeken bu kavram; “yetenek ile kişilik arasında bir bağlantıdır; bireyin yeteneklerini kullanmadaki tercihi, bilgi ve becerisini uygularken kullanmayı tercih ettiği yol” olarak açıklanmaktadır (Fer, 2005). Tercihlerle ilgili olduğu ifade edilen stil kavramı, bireyin bir şeyi yapmaktan hoşlandığı tarz olarak açıklanmaktadır. Sternberg (1997)’e göre; bilişsel stil, bireyin bir şeyi yaparken ya da düşünürken kullanmayı tercih

ettiği yoldur. Yetenek değildir. Bireyde var olan yetenekler kullanılırken tercih edilen yöntem olarak açıklanmaktadır.

Sternberg (1997) çalışmasında stiller ile ilgili olarak;

- Yetenek değildir.
- Bireyler bir stile değil stiller profiline sahiptir.
- Gözlem ya da sosyal etkileşim sonucunda kazanılır.
- Değişebilir ve ölçülebilir.
- İyi ya da kötü diye ayrılamaz

ifadelerine yer vermektedir.

Düşünme stilleri ise, bireylerin karşılaştıkları çeşitli problemlere, olaylara, olgulara ve değişkenlere karşı zihinsel süreçler sonucu sergilediği yaklaşım ve eğilimler olarak açıklanmaktadır” (Sünbül, 2004). Sternberg ve Wagner (1992: 245) ise; “yapılan şey ya da düşünmenin tercih edilen şekli ve bireylerin sahip olduğu yeteneğin kullanımında bir tercih yolu” olarak açıklamaktadır. Bireyler genellikle birbirlerinden farklı şekillerde düşünmekte ve düşünürken de farklı yolları tercih etmektedirler. Düşünme stilleri ile ilgili sınıflandırmaların tek bir seçenikle sınıflandırılması yerine, düşük ve yüksek özellikler şeklinde ele alınması daha yaygın bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler bir probleme yönelik olarak birçok düşünme biçimine sahip olmalarına rağmen, bunlardan bazılarını ağırlıklı olarak kullanmaktadırlar (Sünbül, 2004). Yıldızlar (2010), düşünme stillerini, başarı için düşünme kalitesinin ve güçlü ilişkilerin olduğu ortamlarda istenilen bir araç olarak tanımlamakta, bireyin tercih ettiği düşünme stilinin, davranışlarını belirleme şeklini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Sternberg (1997)’e göre, düşünme stillerinin gelişimini etkileyen olası değişkenler;

- cinsiyet,
- yaş,
- ebeveynlik stilleri,
- eğitim,
- meslek ve
- kültür olarak açıklanmaktadır.

Sternberg ve Wagner (1992)’in geliştirdiği Düşünme Stilleri Envanteri (DSE) 5 temel boyut altında 13 alt ölçek ile oluşturulmuştur (Şekil 3). DSE’yi

diğer çalışmalardan ayıran, literatürde karşımıza çıkan biliş merkezli, kişilik merkezli ve etkinlik merkezli olarak adlandırılan stillerin hepsini içermesi, daha kapsamlı olmasıdır (Fer, 2005).

DÜŞÜNME STİLLERİ ENVANTERİ				
İşlev boyutu	Biçim boyutu	Düzyey boyutu	Yön boyutu	Eğilim boyutu
Yasayapıcı Yürütmeci Yargılayıcı	Tekerkeçi Aşamacı Çokerkeçi Anarşik	Bütünsel Ayrıntısal	İçedönük Dışadönük	Yenilikçi Tutucu

Şekil 3. Düşünme Stilleri Envanteri (DSE) kategorileri (Buluş, 2005; Fer, 2005; Sternberg, 1997 38)

Düşünme Stilleri Envanterinin işlev boyutu;

Yasayapıcı birey; işleri kendi yöntemiyle üreten, oluşturan, tasarlayan ve yapan bireylerdir.

Yürütmeci birey; kendisine söyleneni yapan, yönergeleri izleyen bireylerdir.

Yargılayıcı birey; değerlendirmekten ve yargılamaktan hoşlanan bireylerdir.

Düşünme Stilleri Envanterinin biçim boyutu;

Tekerkeçi birey; bir işi bir anda yapan, bütün enerjisini ve materyallerini o işe adayan bireylerdir.

Aşamacı birey; birçok işi hemen yapan, her birini ne zaman yapacağına hangisine öncelik vereceğine dair plan yapan bireylerdir.

Çokerkeçi birey; birçok işi aynı anda öncelik belirlemeden yapan bireydir.

Anarşik birey; problemlere karşı rasgele bir yaklaşım izleyen, sistemlerden, rehberlikten ve neredeyse bütün yönergelerden hoşlanmayan bireylerdir.

Düşünme Stilleri Envanterinin düzey boyutu;

Bütüncül düşünen birey; büyük resimde, genellemelerle ve soyut şeylerle ilgilenmeyi seven bireylerdir.

Ayrıntısal düşünen birey; ayrıntılarla, özel şeylerle ve somut örneklerle

ilgilenmeyi seven bireylerdir.

Düşünme Stilleri Envanterinin yönelim boyutu;

İçedönük birey; yalnız başına çalışmayı seven, kendi içinde yoğunlaşan bireylerdir.

Dışadönük birey; başkalarıyla çalışmayı seven, dışarı yoğunlaşan, kişilerle ilişki kurmaktan hoşlanan bireylerdir.

Düşünme Stilleri Envanterinin eğilim boyutu;

Yenilikçi birey; işleri yeni yöntemlerle yapan, geleneklere meydan okuyan bireylerdir.

Tutucu birey; işleri denenmiş doğru yöntemlerle yapan ve gelenekleri izleyen bireylerdir (Buluş, 2005; Fer, 2005; Sternberg, 1997)

Düşünme Stilleri Envanteri bireylerin analizini 13 alt ölçek düzeyinde yapmakta, her alt ölçekte 8 adet soru bulunmaktadır. 104 adet sorudan oluşan Düşünme Stilleri Envanterinde bireylerin, anket sorularına verdikleri 1 ile 7 arasındaki puanların (1:bana hiç uygun değil... 7:bana çok uygun) aritmetik ortalamasının alınması ve bu ortalamanın en yüksek kategorisinde olması durumunda, kişinin o stilin tüm özelliklerine sahip olduğu kabulüyle yapılmaktadır.

Düşünme Stilleri Envanteri; Amerika, Çin, İspanya ve Filipinler gibi ülkelerde orta öğretim ve üniversite öğrencilerinin düşünme stillerini belirlemek için birçok araştırmada kullanılmış, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Envanterin Türkçe formunun dil eşdeğerliliğinin geçerliği ve güvenilirliği de birçok çalışmada yapılmıştır (Fer, 2005; Sevinç ve Palut, 2008; Sünbül, 2004). Düşünme Stilleri Envanteri bireylerin kişisel farklılıklarını ortaya koymada en çok kullanılan yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Eğitim Modeli

Çalışma kapsamında oluşturulan Temel Tasarım eğitim modelinin birey analizinden sonraki aşaması, tasarım sürecinin başladığı adımdır. Tasarım süreci, öğrencilere tasarım probleminin verildiği, sınırlarının tanımlandığı ve tasarıma yönelik kullanılacak araçların verildiği; “problemin tanımlan”dığı aşama ile başlamaktadır. Bu adımda eğitici öğrenciye, tasarım problemini tanımlamakta, tasarım probleminin çözülmesine yardımcı olacak bir tasarım aracı bununla birlikte, tasarımın biçimlendirilmesinde kullanılacak tasarım elemanlarını öğrenciye sunmaktadır.

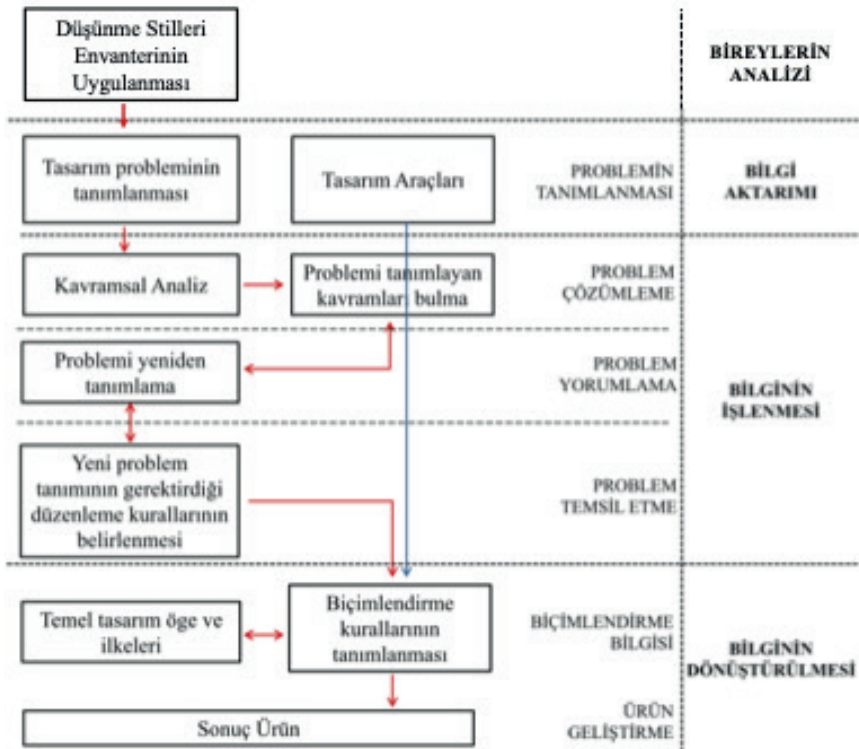
İkinci aşama öğrencinin problem bilgisini keşfederek dönüştürdüğü;

“bilgi işleme” aşamasıdır. Bu aşama problemi çözümüleme, yorumlama ve temsil etme olarak 3 alt adıma bölünmüştür.

- Problem çözümüleme adımı; öğrenciden tasarım problemi ile ilgili analiz yapması istenmektedir. Öğrenciden özellikle kavramsal düzeyde tasarımı yönlendirecek kavramlar bulmaları beklenmekte, böylelikle problemi tanımlayan alt kavramlar sayesinde problem alt problemlere bölünmektedir.
- Problemi yorumlama adımı; öğrencinin bulduğu yeni kavramla tasarım problemini yeniden tanımlaması beklenmektedir. Kavramsal analiz sonucunda yeni problem tanımının ortaya koyulması aşamasında öğrencilerden eskiz yapmaları beklenmektedir.
- Problemi temsil etme; öğrencinin bulduğu yeni alt problem tanımı ile, problemi yeniden nasıl ele alacağına karar verecek şekilde düzenleme kavramlarını bulması beklenmektedir. Bu şekilde aslında tasarımı biçimlendirecek yönlendirici kavramsal ilkeler de belirlenmektedir.

Üçüncü aşama ise, problem bilgisinin biçimlendirme bilgisine dönüştürüldüğü son adımdır. Bu aşamada iki alt adım ile tanımlanmıştır.

- Biçimlendirme bilgisi adımı: bu aşamada öğrencilere eğitici yönlendirici bilgi olarak Temel Tasarım öge ve ilkelerini sunduğu tartışmalarla hatırlatmaktadır. Doğrudan bilgi aktarımı yerine, derste yapılan tasarım tartışmalarıyla, öğrencilerin bu yeni problem tanımı ve temel tasarım öge ve ilkelerini birleştirerek, tasarımını nasıl biçimlendireceğine dair kuralları keşfetmesi beklenir. Aynı zamanda biçimlendirmeyi sınırlandıran ve yönlendiren problem araçları da bu aşamada devreye girmektedir.
- Ürün geliştirme adımı ise öğrencinin tüm alt adımları değerlendirerek ürünü ortaya koyduğu adımdır (Şekil 4).

Şekil 4. Çalışma kapsamında oluşturulan model

Çalışma kapsamında ortaya koyulan eğitim modelinin son aşaması değerlendirme aşamasıdır. Bu aşamada her bir öğrencinin tasarım sürecinin alt adımlarını ortaya koyacak olan gözlem tablosu hazırlanmaktadır. Gözlem tablosunda her bir öğrencinin problemi tanımlama, problemi çözümüleme, problemi yorumlama, problemi temsil etme, biçimlendirme bilgisinin kullanımı adımlarından gerçekleştirebildikleri adımlar “P” ile gerçekleştiremedikleri adımlar “İ” ile ifade edilmektedir. Oluşturulan gözlem tablosu, farklı stillere sahip öğrencilerin tasarım sürecinin alt adımlarındaki yaklaşımlarının belirlenmesine, öğrencilerin sahip oldukları düşünme stillerinin tasarım sürecine etkisinin tartışılabilmesine imkan sağlamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrenci gözlem tabloları

Öğrenciler	Tasarım Süreci Adımları				
	Problemin tanımlanması	Problemin çözümüleme	Problemi yorumlama	Problemi temsil etme	Biçimlendirme bilgisinin kullanımı

SONUÇ

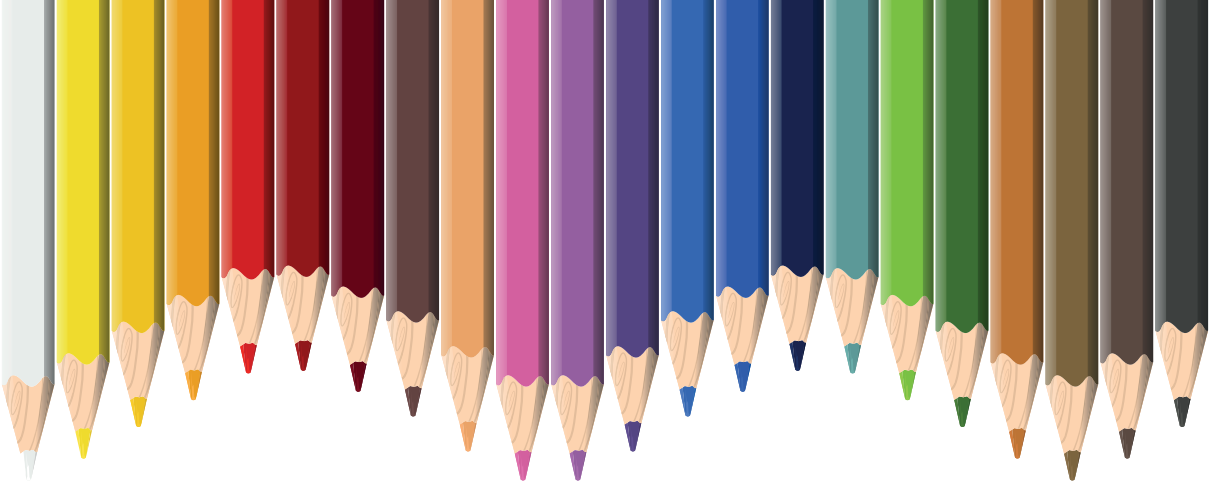
Tasarım eğitiminde karşımıza çıkan Temel tasarım eğitimi, öğrencilerin görsel duyarlılığını artırmayı, yaratıcılıklarını geliştirmeyi, öğrencilere tasarımın alfabesini öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu eğitimle öğrenciden, ortaöğretimden gelen eğitim alışkanlıklarını değiştirmesi, dönüştürmesi beklenmektedir. Eğitimin amaçları ortak olmasına rağmen, eğitim müfredatı eğitim kurumlarına göre farklılık göstermektedir. Temel tasarım eğitiminde yöntem genellikle; tasarım problemi, tasarım araçları ve problemi biçimlendirmede kullanılacak olan kavramların öğrencilere verilmesi ve bilgilerin öğrenci tarafından ilişkilendirilmesi ile sonuç ürün geliştirmesi şeklinde ilerlemektedir. Bu süreç, öznel bir şekilde ilerlemekte süreçte öğrencilerin kişisel özellikleri, deneyimleri ve önsel bilgileri etkili olmaktadır. Kişisel farklılıkların etkili olduğu tasarım süreci içinde birçok alt adımı barındırması nedeniyle analiz edilmesi zorluklar içermekte, sürecin analizinde öğrencilerin birbirinden farklı olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışma kapsamında değerlendirmenin tasarım sürecinde yapılması gerektiği Temel Tasarım eğitiminde, öğrencilerin sahip oldukları düşünme stillerinin tasarım sürecine etkisinin, hangi öğrenci profilinin tasarım sürecinin hangi aşamasında sıkıntı yaşadığının tartışılabileceği bir eğitim modeli oluşturulmuştur. Eğitim modelinin ilk aşaması öğrencilerin kişisel farklılıklarının tespit edilmesi olmuş, bu adımda Sternberg ve Wagner tarafından ortaya koyulan Düşünme Stilleri Envanteri çalışmaya dahil edilmiştir. Modelin ikinci aşaması, tasarım sürecinin başladığı aşamadır. Bu süreç, literatürdeki çalışmalardan farklı olarak, problem çözme eylemi ve problemi tanımlayan bilgi alanlarının keşfedilmesine odaklanılacak şekilde adımlara bölünmüştür. Bu adımlar problemin alt problemlere bölünmesini ve tasarıma yönelik kavramlar üzerinden tartışılıp yeniden yorumlanabilmesine imkan tanımıştır. Tasarım sürecinin tamamlanmasının ardından değerlendirme aşamasında, oluşturulan gözlem tabloları yardımıyla farklı düşünme stilindeki her bir öğrencinin tasarım sürecinin hangi adımlarını gerçekleştirebildikleri, hangi adımları gerçekleştiremedikleri ortaya koyularak tasarım sürecinde düşünme stillerinin etkisi tartışılabilecektir. Çalışma kapsamında oluşturulan eğitim modeli yardımıyla Temel Tasarım dersinde kullanılmak üzere farklı eğitim yaklaşımları geliştirilebilecektir.

KAYNAKLAR

- Aslan, Ş. (2012). Temel tasarım eğitiminde duyum sürecine yönelik bir yaklaşım. *Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Atalayer, F. (1994). Yaratıcı Görme. *Anadolu Sanat Dergisi*, 2. s. 1-17.
- Coşkun, E. (2019). Temel Tasarım Eğitiminde Bilgisayar Oyunu Tabanlı Bir Model. *Doktora Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Beşgen, A., Kuloğlu, N., Fathalizadehalemdari, S. (2015). Teaching/learning strategies through art: Art and basic design education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 182, 428–432. <https://doi.org/10.1016/j.sbspr.2015.04.813>.
- Buluş, M. (2005). İlköğretim bölümü öğrencilerinin düşünme stilleri profili açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(6), 1-24.
- Denel, B., (1981). *Temel Tasarım ve Yaratıcılık*. ODTÜ Mimarlık fakültesi Basım İşliği, Ankara.
- Erdoğan, Sarıoğlu, G., P. (2016). Temel Tasarım Eğitimi: Bir Ders Planı Örneği, *Planlama*. 26 (1). doi: 10.5505/Planlama. s.7-19.
- Erten, E., Köse, A. F. ve Yegin, M. (1992). The Phenomenon of Realism As a Rational Approach For First Year Architectural Design Education. *FIDE 98 Proceedings*, İstanbul.
- Dural, A. T. (2000). Dönüş(tür)me Sürecinde Temel Tasarım Eğitimi. *Mimarlık*, (293), 62-66.
- Fer, S. (2005). Düşünme stilleri envanterinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5 (1), 31-68.
- Gropius, W. (1937). Education Toward Creative Design. *American Architect and Architecture*, CL(2657). s. 27-30.
- Itten, J. (2002). *Design and Form: The Basic Course at the Bauhaus and Later*. John Wiley & Son, Inc. New York.
- Jones, P. L. (1969). *The failure of basic design*. Leonardo, 2(2), 155–160.
- Kırcı, N. (2016). *Mimarlığa İlk Adım*. Minel Yayın Ankara
- Koçkan, P. (2012). *Tasarım Araştırmaları Bağlamında Tasarımcı Düşünme ve Tasarım Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kuloğlu, N., Asasoğlu, A. O. (2010). Indirect expression as an approach to improving creativity in design education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 1674–1686. <https://doi.org/10.1016/j.sbspr.2010.12.384>.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory*. New York. Van Nostrand Reinhold.,
- Lawson, B. (2005). *How Designers Think Demystifying the Design Process*. Taylor & Francis Group.

- Özkar, M. (2005). Sayısal Sayısal Olmayan Bir Arayüz. *Mimarlık Dergisi*. 321 Ocak-Şubat.
- Özkar, M. ve Steino, N. (2012) Shaping design teaching: Exploring form as an agent in design reasoning and pedagogy.
- M. Özkar &N. Steino (Eds.), *Shaping design teaching: Explorations into the teaching of form* içinde. Aalborg: Aalborg University Press. 9-24.
- Seylan, A. (2004). *Temel Tasarım*. Yem Yayın. İstanbul.
- Pasin, B. (2007). *Mimarlık Okullarındaki Temel Tasarım Eğitiminde Müzikal Kompozisyonun Kullanımı Üzerine Bir Alan Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sternberg, R. J. (1997). *Thinking styles inventory*. New Haven, CT: Yale University.
- Sternberg, R. J. ve Wagner, R. K. (1992). *Thinking styles inventory: Unpublished test*. . CT: Yale University., New Haven.
- Sevinç, M. ve Palut, B. (2008). Öğretmen Düşünme Stilleri Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Geçerlik - Güvenirlik Çalışması *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 25 (2), 1-19.
- Sünbül, A., M. (2004). Düşünme Stilleri Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği *Eğitim ve Bilim*, 29 (132), 25-42.
- Şenyiğit Ö, Çolak, A. (2011). Temel tasarım eğitim programı içerisinde değerlendirme amaçlı cephe kullanımı. *Mimari Tasarım Eğitimi 2. Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitabı*, YTÜ İstanbul,23-30.,
- Teymur, N. ve Dural, T. A. (1988). *Temel Tasarım/Temel Eğitim*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Wong, W. (1993). *Principles of form and design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Yıldırım, İ. (2018). *İç Mimarlık Bölümlerindeki Temel Tasarım Eğitiminin Teorik ve Pratik Yönden İçerik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi
- Yıldızlar, M. (2010). Farklı Kültürlerden Gelen Öğretmen Adaylarının Düşünme Stilleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 383-393.
- Yürekli, İ., Yürekli, H., (2004). Mimari Tasarım Eğitiminde Enformellik. *İTÜ dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*,. 3 (1). s.53-62.

Bölüm 6

TARİHİ KÖPRÜLERDE İNSAN, YER VE MEKÂN ETKİLEŞİMİ

Gülay DALGIÇ¹

Hatice KIRAN ÇAKIR²

---

1 Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-7539-8047

2 Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Böl., ORCID ID: 0000-0002-6869-5342

GİRİŞ

Doğal eşikleri aşma ve farklı iki alanı birbirine ilişkiyel bağlama aracı olarak köprüler, ulaşım yapılarının önemli bir parçasını oluştururlar. Ayrıca somut gerekliliklerinin yanı sıra kamusal alan olma nitelikleri ile insan, yer ve mekân ile ilişki kurarlar. Bu kapsamda hem kentsel mekânın yeniden üretilmesinin bir aracı, hem de kentsel ve/veya ulusal kimliği temsil eden önemli etkileşim alanlarıdır.

Köprüler kent içinde; kentsel ara mekan, kentsel öge, kentsel sirkülasyon, kentsel donatı elemanı olarak, kırsal alanda ise geçiş ögesi olarak ele alınmaktadır (Şahin (1983). Kentsel yaşamda bir ‘ara mekân’ olarak geçirgen bir yüzeyi tanımlayan köprüler, geçişleri farklı biçimlerde kontrol etmekte; mekânların, insanların ve yerlerin bağlayıcıları olma konumundadırlar (Alvarez, 2012; Koca, 2023). Bu bağlayıcı olma durumunda, odak noktası olan insan, bedeni ile algılayan bir nesne olarak yer alır. Algı, organizmanın nesne ve olaylara karşı yaptığı, anlamlı, sistemli ve bütüncül bir tepkimedir ve duyumların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyin geçmiş birikim ve/veya bilgilerine göre biçimlenen bir kişilik tepkisidir. Diğer bir anlatımla algı, çevreden bilgi alma veya edinmeyi içeren aktif bir deneyim olarak tanımlanabilir (Lang, 1987).

Çalışma insan, yer ve mekân etkileşiminden doğan deneyimi tarihi köprüler üzerinden ele almaktadır. Kolektif bilinçte yer edinen tarihi köprüler buldukları kentsel veya kırsal alandaki sosyal, kültürel, fiziksel, ekonomik dokuları tanımlayıcı niteliktedirler (Halifeoğlu vd., 2013). Bu nitelikleri ile elde edilen birikimler zamansal süreçte yeni kullanıcılarına aktarılmakta ve yeni kazanımlara dönüşmektedir. Çalışma kapsamında kentsel ve kırsal alandan kolektif bilinçte yer edinen; yer, su ve mekânsal ilişkiler kapsamında farklı oluşumlar sunan tarihi köprüler ele alınmaktadır.

İNSAN, YER, MEKÂN ETKİLEŞİMİ

İnsanın doğal çevre ile ilişkisi varoluşsal bir olgudur ve yaşadığı fizik çevre ilişkisinde çevreyi oluşturan ve kullanan durumundadır (Erkman, 1982). Bu bağlamda insan-çevre etkileşimi ikili bir etkileşim sistemi sunmaktadır (Aydınlı, 1986). Fiziksel çevre, yeni durum ve oluşumların üretilip tüketildiği bir ortamı oluşturur ve bireysel deneyim ile zamansal süreçte karşılıklı etkileşim gerçekleştirilir. Fiziksel çevreyi mekân olarak ele aldığımızda yaşanan etkileşimin somut deneyimden soyut deneyime doğru gerçekleştiği görülmektedir. Somut deneyim gereksinimlerin gerçekleşme boyutunu yaşanan zamana bağlarken soyut deneyim ise somut deneyimden elde edilen kavramsal boyutu gelecek zamana aktarmaktadır. Bu bağlamda Deneyim insan, yer ve mekânın zamana bağlı örüntüsel ağı olarak tanımlanabilir (Kahvecioğlu, 1998). Mekânsal deneyimde insan,

öznel ve nesnel durumlarıyla, genel olarak ölçülebilir boşluk olan mekânda gerçekleştirdiği eylemler aracılığıyla iletişim kurmaktadır (İnce, 2015). Bu iletişim aynı zamanda mimari ve kentsel ölçekte mekânın 'yer'e dönüşmesi, kimlik kazanması anlamındadır.

Mekân kavramı mimarlık disiplini içinde mimari mekân ve kentsel mekân olarak insanın fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinmelerini karşılayan boşluk organizasyonu olarak tanımlanmakta, üç boyutu ile ölçülebilir gerçeklik olarak nesnel mekân ve ölçülemeyen boyutları ile duyularla kavranan öznel mekân olarak iki genel sınıfa ayrılmaktadır (Schulz, 1988). Nesnel mekân ölçülebilir özellikleri nedeniyle bulunduğu bağlama göre farklı kategorilere ayrılmaktadır (Tablo 1). Öznel mekân ise nesnel mekânın çıkarımları ile yaşanan deneyim olduğu için deneyimlenen sayıda ve çeşitlilikte üretilebilir.

Tablo 1. Nesnel mekân türleri (Leland, 2006'dan geliştirilmiştir).

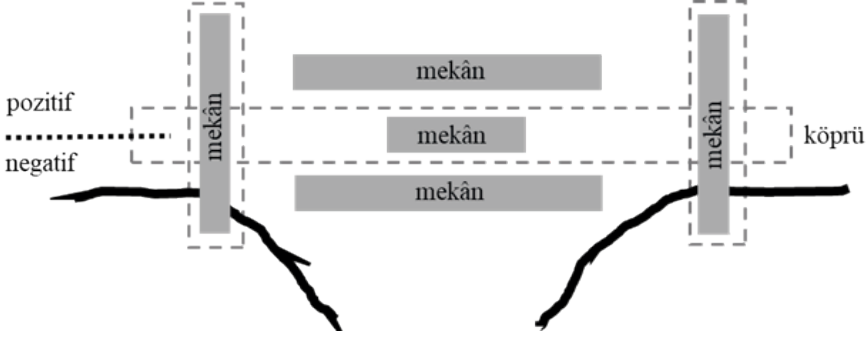
NESNEL MEKAN TÜRLERİ	MEKAN-DIŞ ÇEVRE İL İŞKİSİNDE SINIFLAMA	Kapalı Mekan: dış çevre ile görsel ilişkisi olmayan mekanlar....	
		Açık Mekan: görsel ve işitsel olarak diğer mekanlarla ve dış çevre ile ilişkisi olan mekanlar...	
		Yarı açık Mekan: dış mekanla yer yer bağlantısı olan bir kısmı açık olan mekanlar....	
	İŞLEV-EYLEM İL İŞKİSİNDE SINIFLAMA	Ana Mekan: Kullanıcının barındığı, yaşadığı, zamanının çoğunun geçtiği yerdir. Kamusal yapılar içinde esas işlevin gerçekleştiği mekanlardır.	
		Ara Mekan: Ana mekan yada mekanları bağlayıcı, mekansal örtüntüyü destekleyici mekanlardır.	
	MEKAN-MEKANSAL ÖGE İL İŞKİSİNDE SINIFLAMA	Mekan organizasyonu içindeki öge ve eşyaların konumuna, sayısına, biçimine bağlı olarak farklı şekillerde algılanma düzeyi sınıflamasıdır.	Yoğun veya Kalabalık Mekan,
			Yoğun olmayan veya boş mekan....
	MAHREMİYET DÜZEYLERİNE GÖRE SINIFLAMA	Özel mekan	
		Yarı Özel Mekan	
		Genel Mekan	
KARŞITLIKLAR İÇİNDE SINIFLAMA	Statik Mekan-Akışkan Mekan		
	Doğrultulu Mekan –Doğrultusuz Mekan		
	Pozitif Mekan – Negatif Mekan		

TARİHİ KÖPRÜLERDE İNSAN, YER VE MEKÂN ETKİLEŞİMLERİ

Çalışmada tümdengelim yöntemi kullanılmıştır. Bir akıl yürütme yöntemi olarak tümdengelim, doğru olan ve/veya doğru olduğu düşünülen ilkelerden yeni önermeler üretmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2023). Bu kapsamda kentsel ölçekte mekânsal örtü olarak kabul edilen köprülerde oluşabilecek mimari mekân organizasyonu tanımlanmıştır (Şekil 1).

Bu tanımlamalar olası potansiyeller üzerinden genel olarak pozitif ve negatif kurguda; açık, yarı açık ve kapalı mekân olarak düşünülmüş, bu

bağlamda tarihi köprüler araştırılmıştır. Örneklenen tarihi köprülerde insan, yer ve mekân etkileşimleri incelenmiştir. Tarihi köprülerin yer ile kurduğu ilişki köprü'nün bulunduğu kentsel ya da kırsal alanda ulaşım dâhil olduğu noktadaki sokak ve/veya meydan ilişkisi kapsamında değerlendirilmiştir. İnsan ilişkisi, köprü'nün su ile kurduğu görsel perspektif kapsamında köprü'nün ürettiği mimari mekân türüne göre yorumlanmıştır.

Şekil 1. Tümenden gelim ile köprüler için oluşturulan mekân kurguları

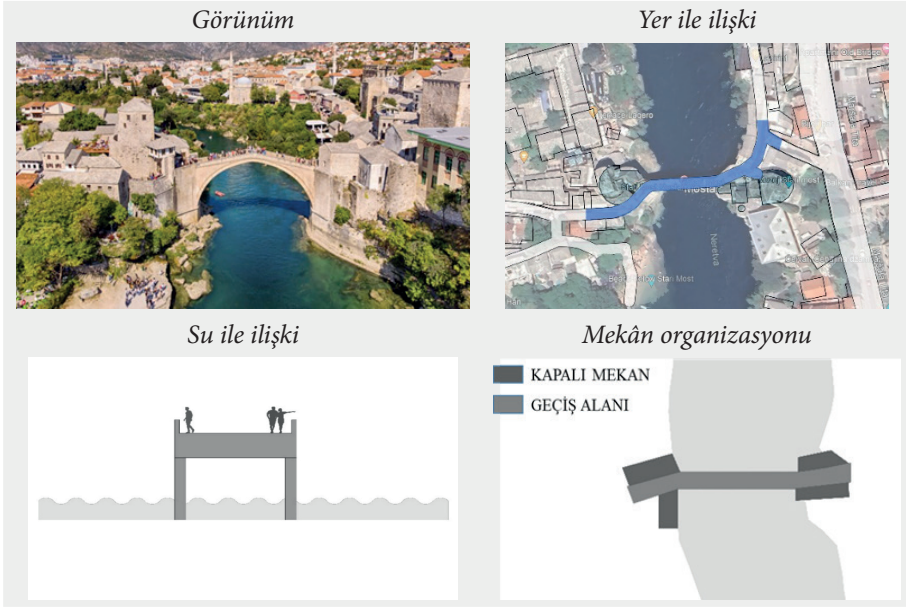
Çalışmada, köprüler için oluşturulan mekân kurguları Mostar Köprüsü, Yeni Meriç Köprüsü, Malabadi Köprüsü, Tarihi Kurt Köprüsü, Galata Köprüsü, Ponte Nomentana Köprüsü, Ponte Di Rialto Köprüsü, Krämerbrücke Köprüsü, Osam Köprüsü, Pulteney Köprüsü, Irgandı Köprüsü, Ponte Vecchio Köprüsü, Lincoln High Köprüsü örnekleri üzerinden ele alınmaktadır.

MOSTAR KÖPRÜSÜ

Bosna-Hersek'te, Neretva Nehri'ni takip eden ve Balkanları Adriyatik Denizi'nin kıyılarına bağlayan yol güzergâhında, önemli bir kontrol noktası olan Mostar Köprüsü (1566-1993), XVI. yy. Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığı örneğidir. Mimar Hayreddin tarafından yapılan köprü'nün iki tarafına koruma amaçlı kuleler 1676 yılında eklenmiştir. Tara (Hersuguşa) ve Halebija (Çelovine) olarak bilinen kulelerdeki koruma mekânları zaman içinde bekçi odaları, mescit, hapisane ve barut depoları olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise alışveriş mekânı olarak değerlendirilmektedir. Yeniden yapımı 2004 yılında tamamlanmıştır (Sert, 2007).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin her iki yakasındaki kent dokusuna lineer bir yol ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Su ile ilişkisinde, kullanıcıya nehrin her iki bölgesi için geniş perspektif ve algılanabilir kentsel bölge sunduğu izlenmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise köprü'nün her iki başında bulunan kapalı mekânların kent ile sürekliliği sağladığı, geçiş alanı üzerinde herhangi bir mekânın bulunmaması da kent ile kurulan görsel algıyı desteklediği görülmektedir. Köprü, bu niteliği ile kentsel açık mekân oluşturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Mostar Köprüsü'nün incelenmesi

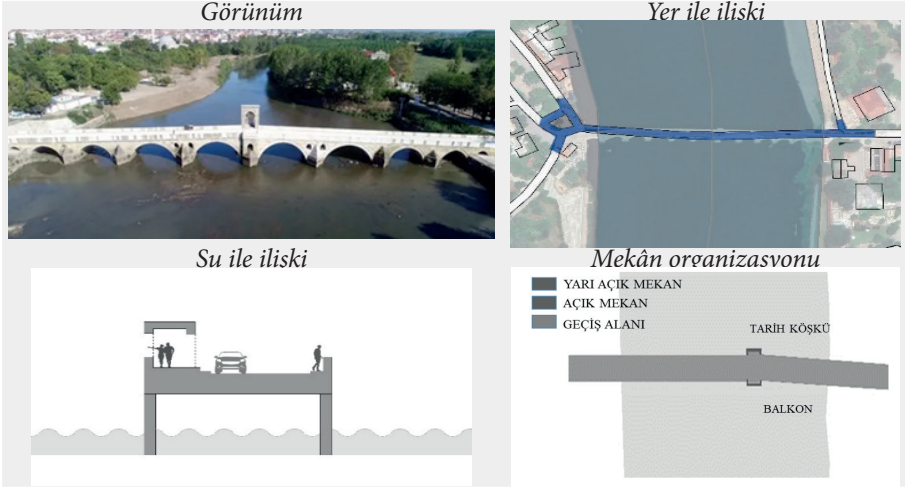

YENİ MERİÇ KÖPRÜSÜ

Edirne kent merkezinin güneyinde, Meriç Nehri üzerinde kenti Karaağaç'a bağlayan ikinci köprüdür. Köprü'nün tam ortasında Tarih Köşkü ve karşısında bir balkon bulunmaktadır. Köprü, 1842-1847 yılları arasında inşa edilmiştir. 19. yüzyıla kadar Meriç Nehri'nin Ege Denizi'ne kadar uzanan bir su yolu olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Meriç Nehri üzerinde kurulan köprü'nün her iki kıyısında da su taşıtları için rıhtımlar yapılmıştır (Umar, 2003).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin her iki yakasındaki kent dokusuna lineer bir yol ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Su ile ilişkisinde, kullanıcıya nehrin her iki bölgesi için geniş perspektif ve algılanabilir kentsel bölge sunduğu izlenmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise köprü'nün Tarih Köşkü'nün yarı açık mekân, balkonun ise açık mekân olduğu görülmektedir. Bu mekânlar araç trafiğine de açık olan köprüde kent ile kurulan görsel algıyı destekleyecek bakış noktaları oluşturmaktadır. Köprü bu niteliği ile kentsel açık mekân durumundadır (Tablo 3).

Tablo 3. Yeni Meriç Köprüsü'nün incelenmesi

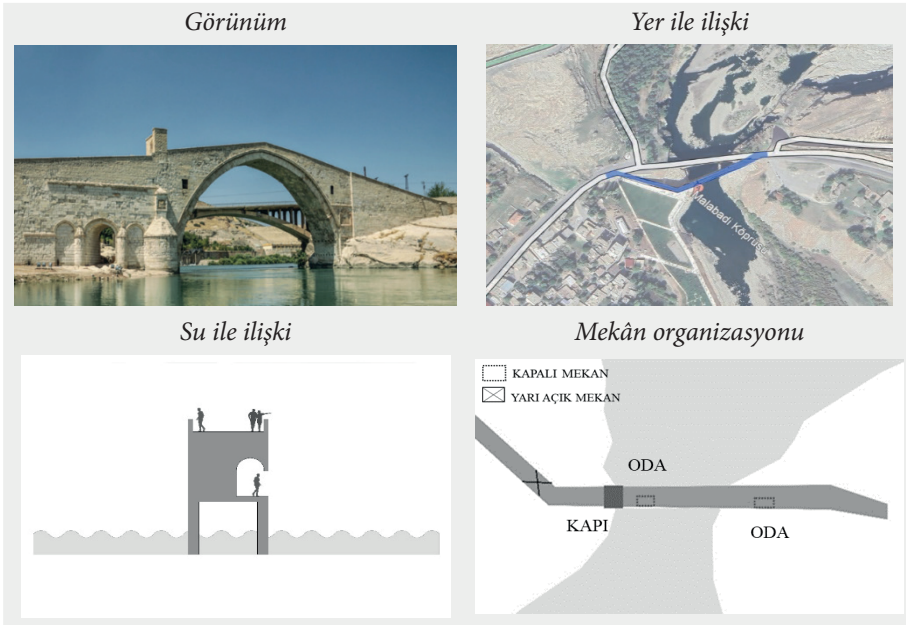

MALABADI KÖPRÜSÜ

Diyarbakır-Batman il sınırında yer alan köprü, Batman Çayı üzerinde ve geçmişte Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu üzerinde önemli bir geçiş alanıdır. Yapımı 1147-1148 tarihlerine dayandırılmaktadır (Gabriel, 2014). Köprü'nün kemerinin altında iki oda, ıslak mekan ve bu alana ulaşan düşey sirkülasyon mekanları bulunmaktadır. Bu mekânların kervan yolu yolcuları için bir dinlenme işlevi de gördüğü anlaşılmaktadır (Halifeoğlu vd., 2017).

Köprü kırsal alanda yer almaktadır. Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin bir yönünde yerleşme bulunduğu ve bu alana lineer bir yol ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Su ile ilişkisinde, köprü geçiş alanında nehrin her iki bölgesi için geniş perspektif ve algılanabilir çevre sunduğu izlenmektedir. Köprü kemerlerinde oluşturulan kapalı mekânların tek yönlü algılanabilir çevre yarattığı, zeminde kurgulanan yarı açık mekânın sınırlı çevre algısı yarattığı görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise negatif kurguda kapalı mekân ve yarı açık mekân türleri bulunmaktadır. (Tablo 4).

Tablo 4. Malabadi Köprüsü'nün incelenmesi

TARİHİ KURT KÖPRÜSÜ

Vezirköprü veya Mihraplı Köprüsü'sü olarak da bilinen köprü; Samsun ili Vezirköprü ilçesinde, Kızılırmak Nehri, İstavloz Çayı üzerindedir. Köprüyol karakterindedir. Antik dönemden günümüze önemli ticaret yollarının üzerinde konumlanmaktadır. Konumu nedeniyle her dönemde ticaret kervanlarının güvenli geçişi, sivil ulaşım ve yerleşim yerlerinin birbiriyle bağlanmasında önemli rol oynamıştır. Köprüde, 2008 yılında restorasyon çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında kemer altında namazgâh mekânı ortaya çıkarılmıştır (Halifeoğlu vd., 2013).

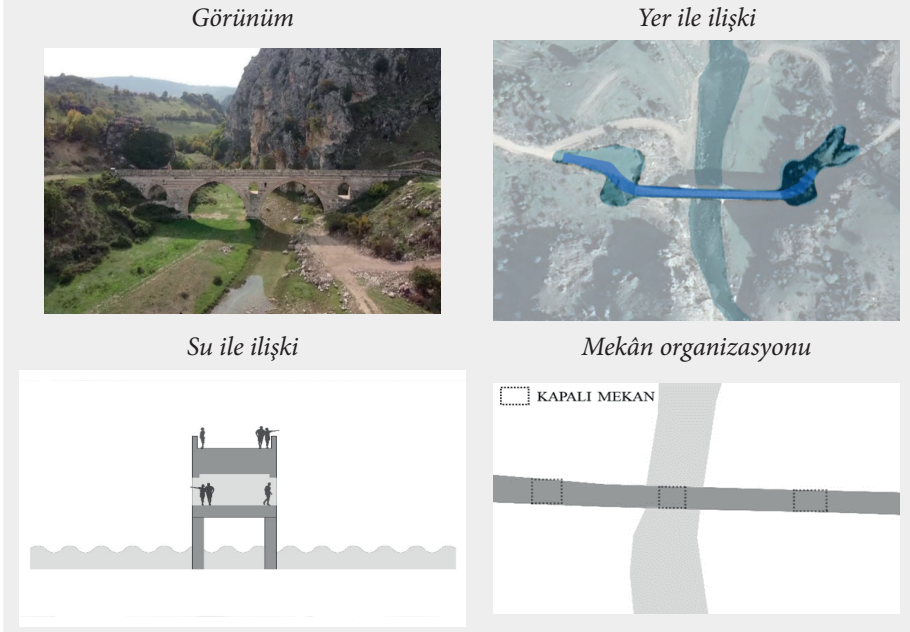
Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, kırsal alanda bulunduğu ve nehrin iki yönünde de yerleşme bulunmadığı görülmektedir. Su ile ilişkisinde, köprü geçiş alanında nehrin her iki bölgesi için geniş perspektif ve algılanabilir çevre sunduğu izlenmektedir. Köprü kemerlerinde oluşturulan kapalı mekânların tek yönlü algılanabilir çevre yarattığı, görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise negatif kurguda kapalı mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 5).

GALATA KÖPRÜSÜ

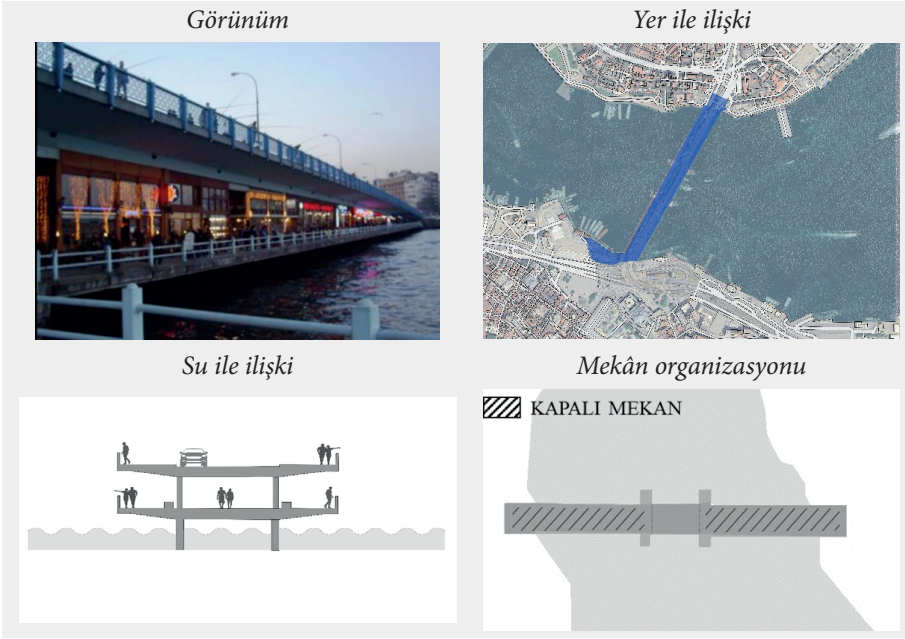
İstanbul'un önemli simgelerinden olan Galata Köprüsü, günümüze kadar pek çok kez yenilenmiş ve yeniden yapılmıştır. Bilinen ilk köprü Bizans dönemine tarihlendirilmektedir. Günümüzde ki görünümü 1980'li yıllarda alınan yenileme kararlarının sonucudur (Özen, 2011).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, yoğun kent dokusu ve ulaşım ağı içinde olduğu görülmektedir. Köprü bu kentsel dokuya bir yönüyle meydan bir yönüyle cadde olarak dâhil olmaktadır. Su ile ilişkisinde, kullanıcılarına farklı kot ve kurgularda iletişim olanağı sunduğu görülmektedir. Köprüde negatif kotta kurgulanan kapalı ve yarı açık mekânlar tek yönlü iletişim, geçiş alanı olarak üst kotta ise iki yönü geniş perspektif sunmaktadır. Mekân organizasyonu açısından ise negatif kurguda kapalı mekân ve yarı açık mekân kurgusu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 5. Tarihi Kurt Köprüsü'nün incelenmesi

Tablo 6. Galata Köprüsü'nün incelenmesi

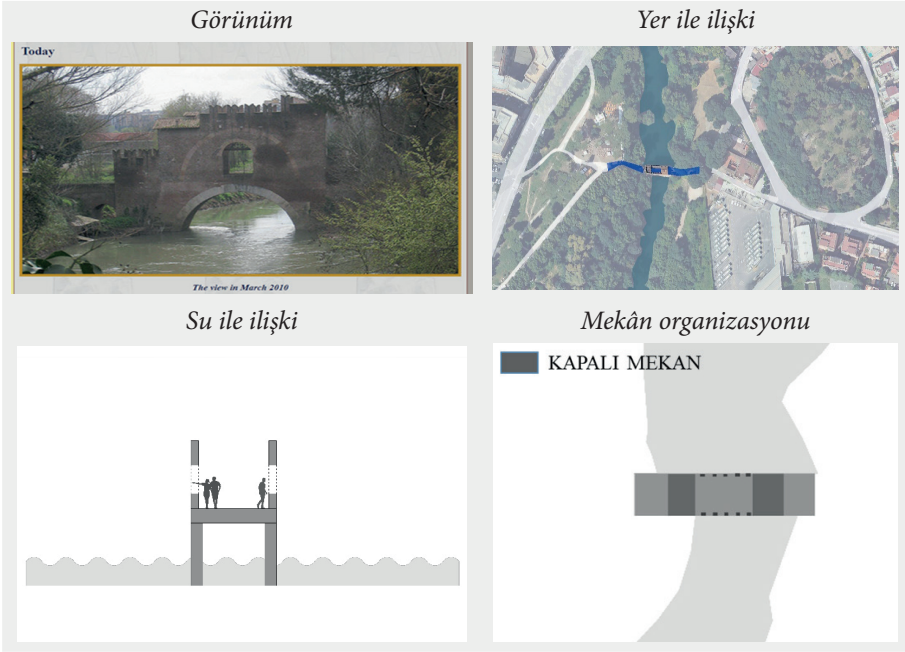

PONTE NOMETANA

Roma'nın kuzeyindeki Aniene Nehri üzerinde günümüze değişik tarihlerde mekânsal ekler yapılarak ulaşan antik köprüdür. Tarihinin büyük kısmında kentin sınırları dışında kalmıştır. Orta çağdan kalma köprünün kule alt mekânı 772-795 tarihlerine (kanıtlanmamış belgelere göre), kale benzeri yapı ise 1447 yılına tarihlendirilmektedir (URL 1). Köprü üzerinde kulenin ön ve arka tarafında ayrıca burçlar bulunmaktadır. Burçlar birleşerek bir galeri oluşturmakta ve aynı zamanda geçiş kontrolü sağlanmaktadır (Çulpan, 1968). Köprü yapıldığı tarihlerde birbirinden uzak antik kentleri birbirine bağlayan kontrol ve savunma amaçlı sınır ögesi konumunda iken günümüzde ise gelişen kent sınırları içinde kalmıştır.

Köprünün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin bir yönünde yerleşme bulunduğu ve bu alana lineer bir yol ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Su ile ilişkisinde, köprü geçiş alanında nehrin her iki bölgesi için sınırlı perspektif ve sınırlı algılanabilir çevre sunduğu izlenmektedir. Köprü kemerlerinde oluşturulan kapalı mekânların da nehrin her iki bölgesine tek yönlü algılanabilir çevre yarattığı, görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı mekân ve yarı açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Ponte Nomentana Köprüsü'nün incelenmesi

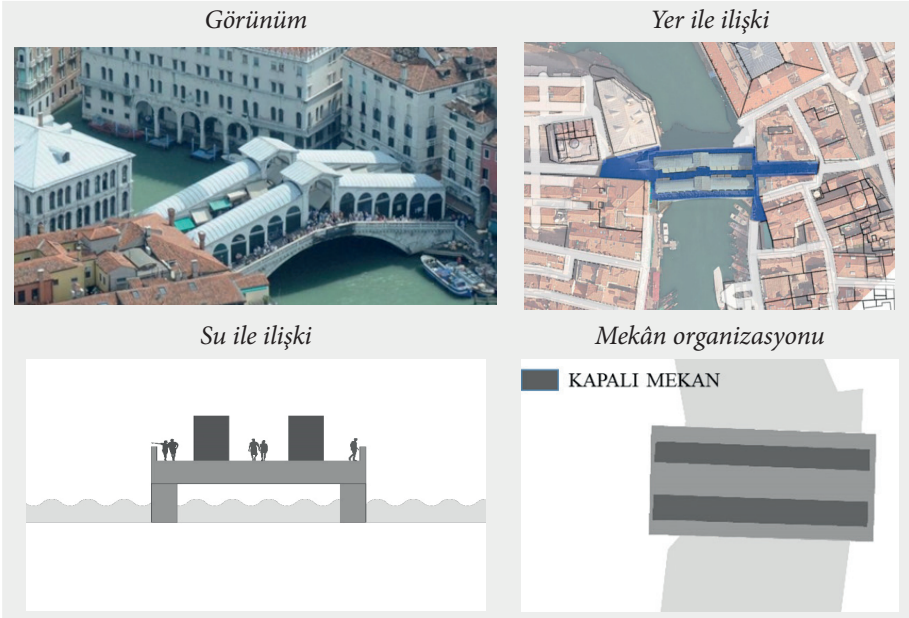

PONTE Dİ RIALTO KÖPRÜSÜ

Rialto Köprüsü, Venedikte Büyük Kanal'ın en dar noktasında, 16. yüzyılın son yıllarında inşa edilen Rönesans'ın mimari özelliklerini taşıyan köprüdür. Venedik'in ana finans merkezi olan Rialto'ya daha iyi erişim sağlamak için tasarım yarışması ile Antonio da Ponte ve Antonio Contino tarafından tasarlanmıştır. Rialto Köprüsü'nde, üç yola bakan iki ticaret mekânı dizini yer almaktadır (URL 2).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin her iki yönünde yoğun kent dokusu görülmektedir. Köprü bu kentsel dokulara bir yönde meydan ile diğer yönde ise sokak dokusu şeklinde bağlanmaktadır. Su ile ilişkisi incelendiğinde iki katmanlı ilişki görülmektedir. Köprü üzerinde pozitif kurguda bulunan kapalı mekân arasında insan ve çevre algısı dolaylı iken kapalı mekân dışındaki geçiş alanları her iki yönde tek taraflı perspektif sunmaktadır. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı ve yarı açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Ponte Di Rialto Köprüsü'nün incelenmesi

KRÄMERBRÜCKE KÖPRÜSÜ

Krämerbrücke (Tüccarlar köprüsü), orta Almanya'nın Erfurt kentinde, bir sokağın her iki yanında yarı ahşap dükkânlar ve evlerle kaplı bir ortaçağ kemer köprüsüdür. Tarihi 1325 yılına dayanan taş yaya köprüsü, iki kasaba meydanını (Benediktsplatz ve Wenigemarkt) birbirine bağlıyor. Günümüzdeki durumuna ise 1472'de çıkan ve şehrin neredeyse yarısının ve taş köprüdeki pazar tezgâhlarının tahrip olmasına neden olan yangının ardından 1486'da tamamlandı. Köprüde zemin katlarında Zanaatkâr atölyeleri, özel yiyecek satış yerleri, antikacılar, şarap tüccarları, sanat galerileri, kafeler vb. gibi ticari mekânlar, üst katlarında ise konutlar bulunmaktadır (Jayawardana, 2022).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin her iki yönünde yoğun kent dokusu görülmektedir. Köprü bu kentsel dokulara bir yönde meydan ile diğer yönde ise sokak dokusu şeklinde bağlanmaktadır. Su ile ilişkisi incelendiğinde kamusal alan kullanımı kapsamında kentsel perspektif sunmadığı görülmektedir. Köprü üzerindeki konut alanlarının ise nehrin iki yönüne tek taraflı iletişim sağladı ve bu iletişimin de sınırlı olduğu görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı ve yarı açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 9).

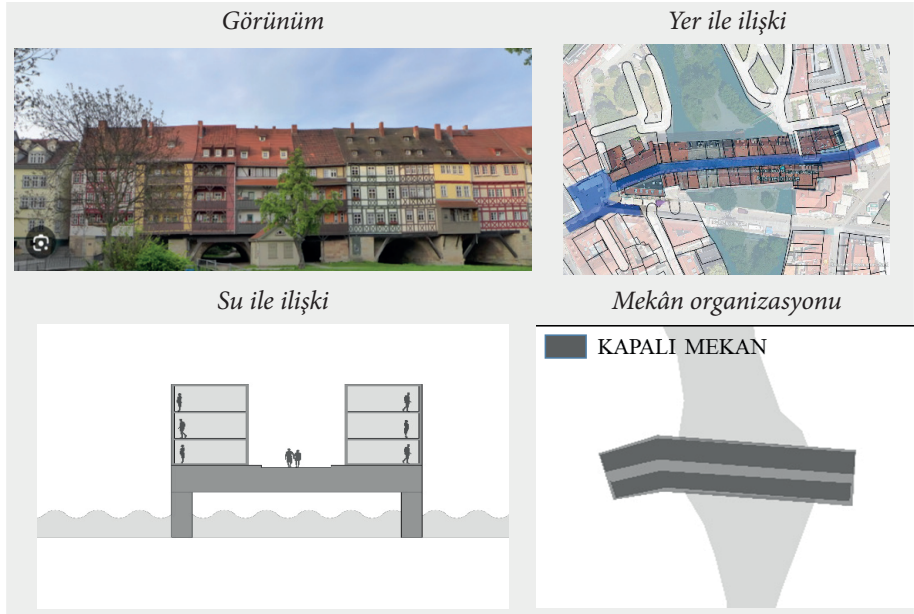
OSAM KÖPRÜSÜ

Köprü, Bulgaristan'ın Loveç kentini ikiye ayıran Osam Nehri üzerindedir. Yapımına 1872 yılında başlanan köprü, bölgede yaşanan sel ve yangın

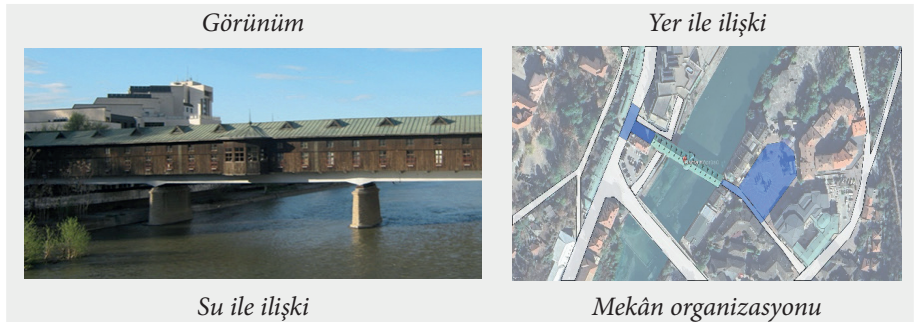
nedeniyle hasar görmüş ve yeniden yapımı için tasarımı 1926 yılında yarışma ile elde edilmiştir. Tasarım ekibi mimar Zlatev Koev, mühendis Hristo Tenekiev ve Vladimir Dimitrov'dur. 1931 yılında yeni köprü bir alışveriş caddesi olarak kullanıma açılmıştır (Partov vd., 2016).

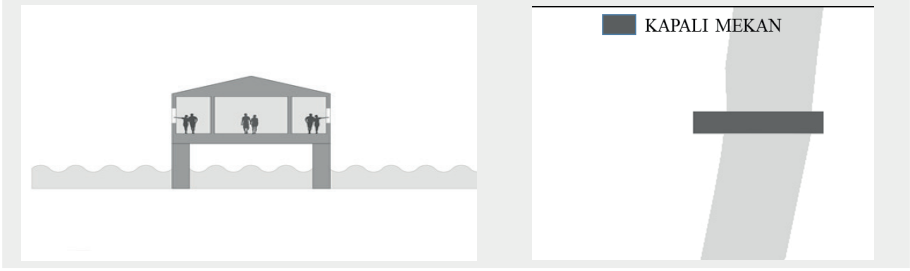
Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin iki yönünde düşük yoğunlukta kentsel doku olduğu görülmektedir. Köprü bu kentsel dokulara bir yönüyle meydan diğer yönünde ise sokak dokusu şeklinde dâhil olmaktadır. Su ile ilişkisinde, köprü üzerinde kurgulanan ve köprü'nün tamamını kaplayan kapalı mekânın çok sınırlı çevre algısı yarattığı izlenmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 10).

Tablo 9. Krämerbrücke Köprüsü'nün incelenmesi

Tablo 10. Osam Köprüsü'nün incelenmesi

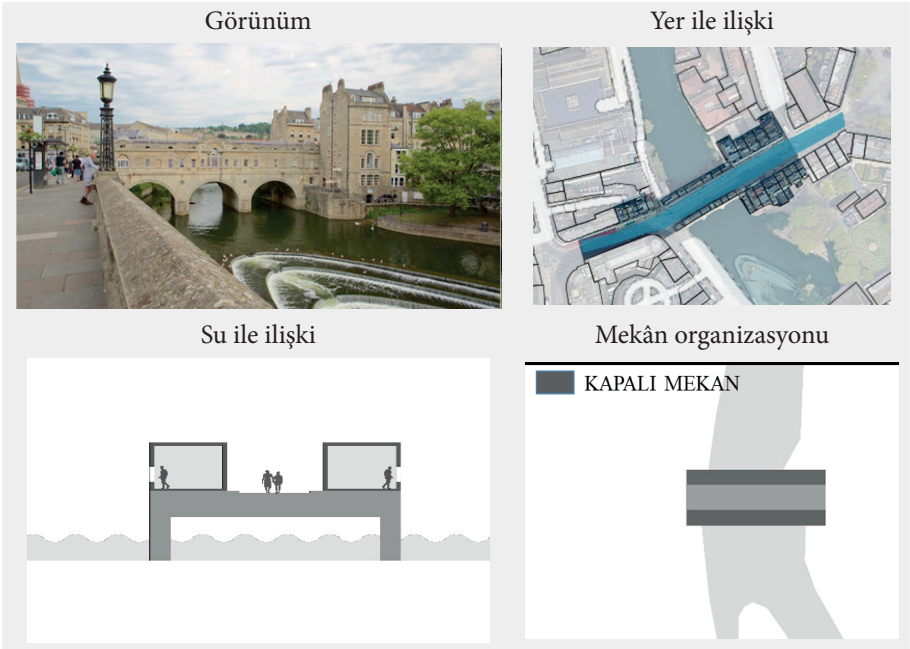

PULTENEY KÖPRÜSÜ

Köprü, İngiltere'nin Bath kentinde Avon Nehri üzerindedir. Ticaret mekânlarının bulunduğu köprü, 1769 yılında Robert Adam tarafından tasarlanmıştır. 18. yüzyılın sonlarında sel nedeniyle hasar görmüştür. Daha sonra benzer bir tasarıma göre yeniden inşa edilmiştir. Ancak süreç içinde çok sayıda değişiklik yapılarak orjinalliği korunamamıştır (URL 3).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin bir yönünde düşük yoğunlukta kent dokusu bulunduğu ve köprü'nün bu dokulara lineer bir yol ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Su ile ilişkisinde, köprü geçiş alanında nehrin her iki bölgesi için sınırlı perspektif sunduğu ve iletişimin kapalı mekânlar içinden kurulduğu görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı mekân ve yarı açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 11).

Tablo 11. Pulteney Köprüsü'nün incelenmesi

IRGANDI KÖPRÜSÜ

Bursa, Gökdere ilçesinde bulunan Irgandı Köprüsü'nün yapımı, tarihi belgeler göre 1442 yıllarına tarihlendirilmektedir (Önge, 1978). Köprü üzerinde iki sıralı kapalı mekân kurgusunda ticaret mekânları bulunmaktadır. Köprü, özellikle 20. yy'ın başında geçirdiği yangınlar nedeniyle ağır hasar almış, 2024 yılında yeniden yapılarak kullanıma açılmıştır (URL 4).

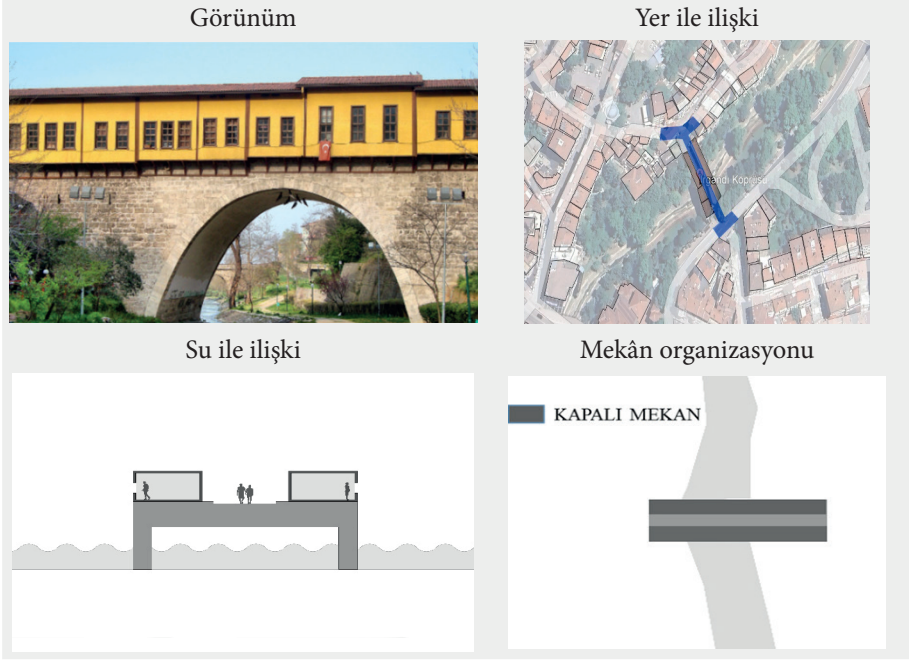
Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin bir yönünde yerleşme bulunduğu ve köprü'nün bu alanlara lineer bir yol ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Su ile ilişkisinde, köprü üzerinde kapalı mekânlar nedeniyle nehrin her iki bölgesi için sınırlı perspektif ve sınırlı algılanabilir çevre sunduğu izlenmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı mekân ve yarı açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 12).

PONTE VECCHIO KÖPRÜSÜ

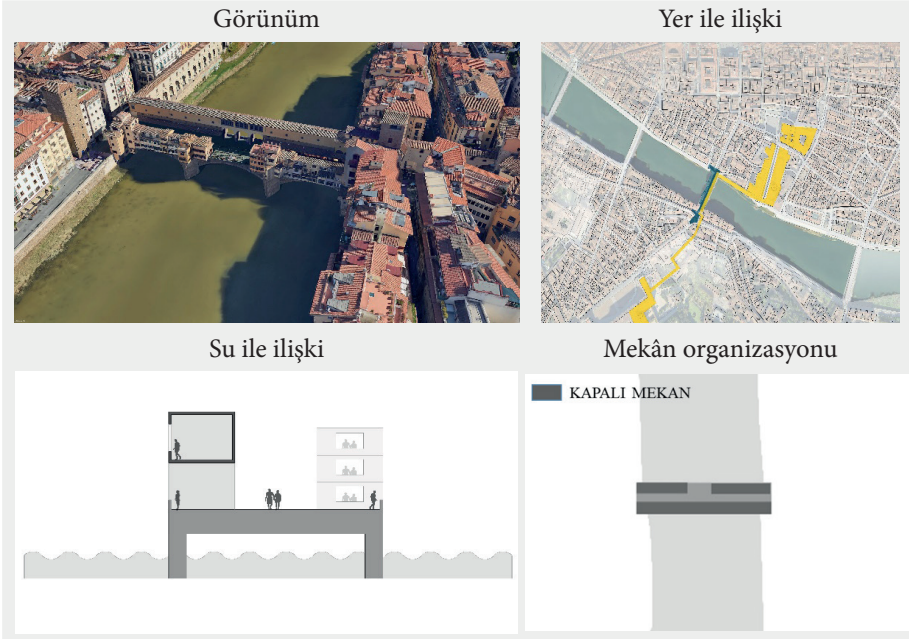
Ponte Vecchio Köprüsü, Roma döneminde Floransa'yı planlamak için kullanılan Roma klasik şehir planlamasının sonucudur. Köprü'nün ilk yapımı MS 1100 yıllarına tarihlendirilmektedir. Günümüze ulaşan hali, farklı tarihlerde doğal ve politik nedenlerle yaşanan dönüşümlerin sonucudur. Ayrıca köprü kentin iki dokusunu yönetsel düşünce ile birbirine bağlayan kentsel koridorun bir parçası konumundadır (Jayawardana, 2022)

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, iki yönlü kentsel doku bulunduğu ve köprü'nün bu dokulara bir yönde meydan diğer yönde ise sokak dokusu şeklinde bağlandığı görülmektedir. Su ile ilişkisi incelendiğinde ise pozitif kurgudaki kapalı mekânlar nedeniyle sınırlı iletişimin kurulduğu, yarı açık mekânlar ile bir perspektif kazandırılmaya çalışıldı izlenmesine rağmen yine de sınırlı kaldığı görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı mekân ve yarı açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 13).

Tablo 12. Irgandı Köprüsü'nün incelenmesi

Tablo 12. Ponte Vecchio Köprüsü'nün incelenmesi

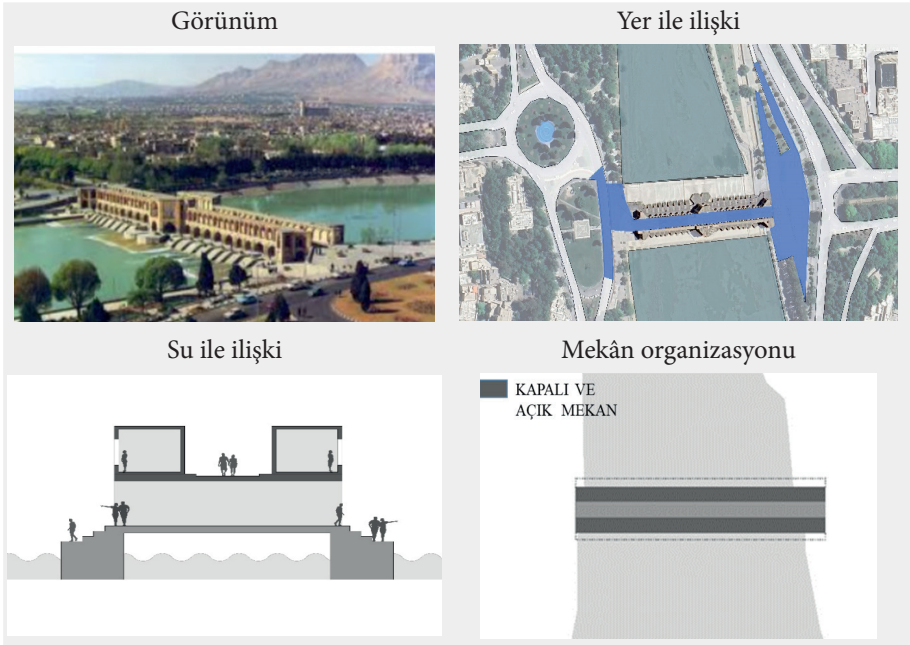

KHAJOO KÖPRÜSÜ

Khajoo Köprüsü, İran'ın İsfahan kentindeki Zayanderud Nehri üzerindedir. (Hedayat, 1998). 1650 yılında inşa edilmiştir (Parsipour 2010). Köprü, nehir boyunca iki mahalleyi birleştirmektedir. Mimari olarak bir köprü ve bir baraj olarak işlev görmesine rağmen, aynı zamanda halka açık toplantılar için bir yer olarak birincil bir işlev görmektedir (Stierlin ve Conesa, 1980).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, nehrin bir yönünde yüksek yoğunlukta yerleşme bulunduğu ancak yakın çevresinde düşük yoğunlukta yerleşim olduğu görülmektedir. Köprü bu kentsel alanlara her iki yönde meydan ile bağlanmaktadır. Su ile ilişkisi incelendiğinde köprü'nün her iki yönüne farklı mekânsal kurgularda ve kotlarda perspektif sunduğu görülmektedir. Mekân organizasyonu açısından ise pozitif kurguda kapalı mekân, yarı açık ve açık mekân kurgusu bulunmaktadır (Tablo 14).

Tablo 14. Khajoo Köprüsü'nün incelenmesi

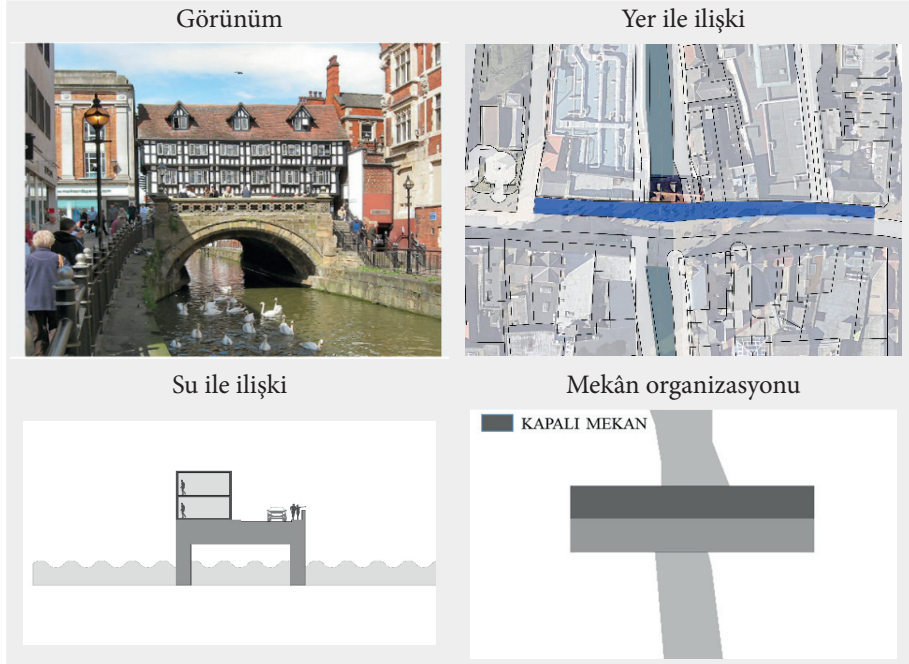

LINCOLN HIGH KÖPRÜSÜ

Geçmiş M.S. 1160'a kadar uzanan Lincoln High Köprüsü, Birleşik Krallık'ta üzerinde ibadet ve konut mekânları bulunan köprüdür. 1160'lı yıllarda inşa edilen köprü günümüzde Lincoln High Street'in bir parçasıdır. Orijinal köprüdeki ibadet mekânları günümüze ulaşmamıştır. 1996 tarihinde köprü mekânları alış-veriş mekânı olarak yeniden işlevlendirilmiştir (URL 5).

Köprü'nün yer ile ilişkisi incelendiğinde, yoğun kent dokusu inde yer aldığı ve bu dokuya sokak sürekliliği içinde bağlandığı görülmektedir. Su ile ilişkisinde ise Köprü'nün pozitif kurguda oluşturulan kapalı mekânları nedeniyle tek taraflı bir iletişim kurulmaktadır. Bu durum sınırlı düzeyde çevresel etkileşime neden olmaktadır. Ayrıca köprü'nün kentsel dokuda sokak olgusuna, sokak dokusunu güçlendirecek şekilde bağlanması köprü algısını da zayıflatmaktadır (Tablo 15).

Tablo 15. Lincoln High Köprüsü'nün incelenmesi

DEĞERLENDİRME

Mimari ölçekte köprüler önemli su yapıları olmalarının yanı sıra kentsel ölçekte buldukları alan ile kurdukları ilişki nedeniyle kentsel ara mekân olarak kullanıcıya farklı deneyimler sunan mekânlardır. Kolektif birikimin ürünü olarak tarihi köprüler ise insanlık tarihinin önemli göstergeleridir. Aynı zamanda geçmişin sosyal, kültürel, ekonomik izlerinin beraberinde ve ötesinde kullanıcısının zamana bağlı yeni deneyimler yaşamasına da olanak sağlamaktadırlar.

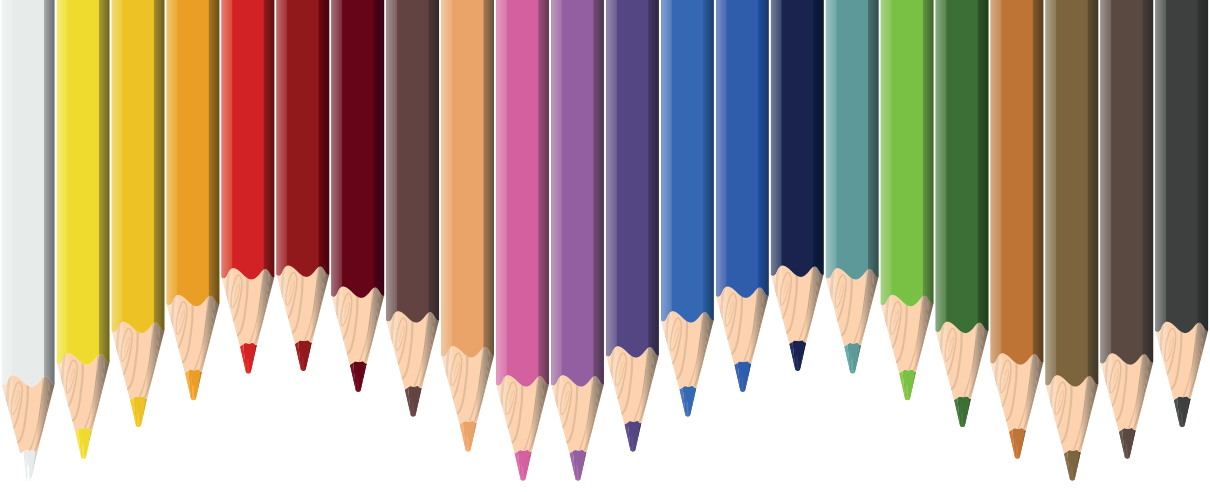
Çalışma kapsamında tümdengelim yöntemi ile oluşturulan mekânsal bakış açısıyla kırsal ve kentsel alanda araştırma yapılarak birbirinin tekrarı olmayan toplam 14 köprü incelenmiştir. Etkileşim odağında, su, yer ve mekânsal kurgu başlıklarında yapılan incelemelerde zaman etkenine bağlı olarak mekânsal ve yapısal değişikliklerin kentsel alanın doğası gereği yaşandığı görülmektedir. Kırsal alanda ise zamana bağlı değişimlerin üst

Ölçekte alınan ulaşım kararlarına yönelik işlevsellik düzeyi ile ilişkili olduğu söylenbilir. Kentsel ve kırsal bölge etkilerinin dışında tarihi köprülerde insan deneyimine olanak tanıyan mekânsal kurguların varlığı tasarım kriteri olarak önemli aktarım olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın, doğası gereği nesnel mekânlar üzerinden bir okuma önermekte olduğundan, öznel mekân ve öznel deneyimlerin yorumlanabilmesi için geleceğe ilişkin tasarımcılara bakış açısı kazandıracadı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alvarez, R. (2012). *Borders and Bridges: Exploring a New Conceptual Architecture for (US–Mexico)*
- Aydınlı, S. (1986). *Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Border Studies. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, 17(1), 24-40.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., Kılıç Çakmak, E. (2023). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pagem Akademi Yayıncılık, Ankara.*
- Çulpan, C. (1978). <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusty/issue/34471/381793>
- Erkman, U. (1982). *Mimari Tasarım İçin Bir Veri Üretim Yöntemi Olarak Çevre Analizi, İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul.*
- Gabriel, A. (Ed.), 2014, *Şarki Türkiye’de arkeolojik geziler, Çeviren: İdil Çetin, Dipnot Yayınları, Ankara, 55-205.*
- Halifeoğlu, F. M., Noyan, C., Halifeoğlu, Z. (2017). *Tarihi Malabadi Köprüsü’nün Restorasyon Çalışmasında Kullanılan İskele Sisteminin Özellikleri ve Korumadaki Önemi, Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu, Trabzon, 579-587.*
- Halifeoğlu, F. M., Sert, H., Yılmaz, S. (2013). *Tarihi Kurt Köprüsü (Mihraplı Köprü, Vezirköprü) Restorasyonu Proje ve Uygulama Çalışmaları, METU JFA, (30:2) 81-104.*
- İnce, B. (2015). *Deneyim ve Deneyim Odaklı Mekan Üretimi Üzerine Bir İrdeleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Jayawardana, H. (2022). *An explanatory document submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Architecture (Professional), Unitech Institute of Technology.*
- Kahvecioğlu, H. L. (1998). *Mimarlıkta İmaj: Mekânsal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Koca, A., Günseli Demirkol, H. (2023). *Kentle Diyalog Kuran Alternatif Mekânlar: Köprüler, Kent Akademisi Dergisi, 16(1):530-546.*
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory: the Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design, Van Nostrand Reinhold, New York.*
- Leland M. R. (2006). *Mimarlığın Öyküsü, Kabcacı Yayınevi, Çeviren: Ergün Akça, İstanbul.*
- Önge, Y. (1978). *The Original Architecture of Irgandı Bridge in Bursa, Fifth Intemationsi Congress of Turkish Art, Budapest, 693-704.*
- Özen, İ. (2011). *Galata Köprüleri ve Yeni Galata Köprüsü, itüdergisi/d mühendislik, Cilt: 10, Sayı: 4, 35-46.*

- Partov, D., Maşlak, M., vd. (2016). A Covered Wooden Bridge Over the Osam River in the Bulgarian Town of Lovech – Its History and the Present Day, *Technical Transactions Civil Engineering*, 2-B, DOI: 10.4467/2353737XCT.16.163.5774
- Schulz, N. (1988). *Christian Architecture: Meaning and Place (Selected Essays)* New York: Rizzoli International Publications.
- Sert, H. (2007). Mostar Köprüsü/Bosna-Hersek, *ICANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, Ankara.
- Stierlin, H., Conesa, J. (1980). Ispahan, *Image du Paradis, Revue de Métaphysique et de Morale* 85 (4):568-569.
- Şahin, K. (1983). Köprü/üst-geçit. *Mimarlık*, 189(3), 10-12.
- Umar, B. (2003). *Trakya “Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi”, İnkılap Yayınları, İstanbul.*
- URL 1. <https://curate.nd.edu/show/rx913n2361n>
- URL 2. <https://www.britannica.com/topic/Rialto-Bridge>
- URL 3. <https://www.buildinghistory.org/bath/georgian/pulteney-bridge.shtml>.
- URL 4. <https://web.archive.org/web/20151005070141/http://www.bursa.com.tr/ir-gandi-koprusu-461.html>
- URL 5. <https://www.britainexpress.com/counties/lincs/properties/Glory-Hole.htm>

Bölüm 7

YOZGAT MENEKŞE EVLERİ BÖLGESİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİNİN KENT MAKROFORMUNA ETKİSİ

Seçil Gül MEYDAN YILDIZ¹

Hüsne TEMUR²

---

¹ Doç. Dr. , Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-9869-4159

² Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı, Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1735-7132

1.GİRİŞ

Kentler; sanayileşme, göç, afetler ya da savaş gibi olağandışı nedenlerle dönüşüme uğramaktadır. Köhneleşmiş veya mevcut planlamalar dışında kalan alanlar kentsel dönüşüme konu olmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramsal olarak, “zaman süreci içerisinde eskiyen, köhneyen, yıpranan ya da potansiyel arsa değeri mevcut üst yapı değerinin üzerinde seyreden ve çoğu kez yaygın bir yoksunluğun hüküm sürdüğü kent dokusunun, altyapısının sosyal ve ekonomik programlar ile oluşturulduğu bir stratejik yaklaşım içinde, günün sosyo-ekonomik ve fiziksel şartlarına uygun olarak yenilenmesi, değiştirilmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması ve bazen de yeniden oluşturulması eylemi” olarak ifade edilmektedir (Özden, 2006: 217). Kentsel sit alanları, cazibesini yitirmiş eski merkezi iş alanları, kent içi sağlıklı ve kaçak yapılar ile gecekondu alanları kentsel dönüşüme konu alanlara örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda deprem ve yangın gibi afetler sebebiyle de kentsel dönüşüm ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Afet öncesi olası zararları azaltmak veya afet sonrası yıkımın etkilerini ortadan kaldırmak için de kentsel dönüşüm uygulamaları kullanılmaktadır (Genç, 2008).

Menekşe Evleri Bölgesi, kent merkezinde gerek yapı kalitesi gerekse fiziki mekân kalitesi düşmüş, çöküntü alanı haline gelmiş bir alan olduğu gerekçesiyle kentsel dönüşüm projesi kapsamındadır. Kent merkezinde konut, çalışma alanları, ticaret kullanımları ile çevrili alandaki yapılar, kalite ve güvenlik açısından tehdit oluşturmakta, yapıların yanında çevre mekân kalitesinde de sorunlar barındırmaktadır. Diğer taraftan alanın çok hisseli mülkiyet yapısı imar uygulaması ve yapılaşmayı da zorlamaktadır. Bu gerekçeler doğrultusunda Yozgat Belediyesi tarafından; “kent merkezinde uzun yıllardır çöküntü halinde bulunan alanın çağdaş modern ve sağlıklı bir çevreye kavuşması, kalite ve güvenlik açısından sorunlar oluşturan yapıların yerine kente rahat bir nefes aldırabilmek amacı ile “6306 sayılı Riskli Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”un 2. maddesinin ç bendine istinaden bölge, riskli alan” olarak belirlenmiştir. Söz konusu alanın millet bahçesi olarak planlanması, bunun yanında uzun yıllardır imar sorunları çok hisseli yapısından dolayı çözülemeyen alanın imar sorunlarının çözümlenerek hak sahiplerine haklarının verilmesi amacıyla da toprak mahsulleri satış ofisi ve eski doğum hastanesinin bulunduğu parseller rezerv alanı olarak planlanmaktadır. Menekşe Evleri Bölgesi riskli alan ve rezerv alan olarak başlık altında irdelenmektedir. Riskli alan 5.2 hektar olup Millet Bahçesi olarak planlanmıştır. Rezerv alan 3.3 hektar olup konut ve ticaret bölgesi olarak planlanmıştır. Bu çalışmada Yozgat kent merkezinde yer alan ve 1950’lerde Bira Fabrikası işçilerinin kooperatif yönetimiyle kente kazandırdıkları ikiz nizam, iki katlı ve bahçeli yapıdaki 52.170 m² alan “riskli alan” ilan edilmiş olup Millet Bahçesi olarak planlanması kararı alınmıştır. Bölgede mülk sahibi olan şahısların ise “rezerv alanı” olarak belirlenen

dönüşüm alanın komşu parselinden konut sahibi olabilmelerinin imkânı sağlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada, Menekşe Evleri Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi'nin riskli alan ve rezerv alan uygulamaları irdelenerek bu projelerin kent makroformuna etkisi alan araştırması, yerinde gözlem ve incelemeler yöntemleri kullanılarak açıklanmaktadır.

2. YOZGAT KENTİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yozgat ili kuzeyde Çorum ve Amasya, kuzeydoğuda Tokat, doğuda Sivas, güneyde Nevşehir ve Kayseri, güneybatıda Kırşehir ve batıda Kırıkkale illeri ile çevrilidir. Merkez İlçe'nin ise kuzeyde Çorum'a sınır olup güneyde Şefahtli ve Boğazlıyan, batıda Yerköy ve doğuda ise Sorgun ilçeleri ile sınırdır. Yozgat İli 34° 05'- 36° 10' doğu meridyenleri ile 38° 40'- 40° 18' kuzey paralelleri arasında yer almakta olup deniz seviyesinden 1300 metre yüksekliktedir. İlin, doğu-batı uç noktaları arasındaki kuş uçuşu uzaklık 216 km, kuzey-güney uç noktaları arasındaki uzaklık 144 km'dir. Yozgat, alan bakımından Türkiye'nin en büyük 15. ilidir. İlin; izdüşümü alanı 13.597 km², gerçek alanı ise 14.123 km²'dir. Yozgat ili İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde kalmakta ve en geniş plato alanlarından biri olan Bozok Platosu üzerinde yer almaktadır. İl genelinde en geniş alanı kaplayan yeryüzü şekli dağlardır. Akdağlar ildeki önemli sıradağlardandır. Yozgat iline karayolu ve demiryolu ile ulaşım sağlanmaktadır. Kentte havaalanı inşaat çalışmaları devam etmekte olup en yakın havaalanı 220 km mesafedeki Ankara ve Kayseri havalimanlarıdır. Aynı zamanda Yerköy, Şefahtli ve Yenifakılı ilçelerinde tren istasyonu bulunmaktadır (Yozgat Valiliği ve Yozgat Belediyesi, 2023).

Yozgat ili NUTS Düzey-1 Bölgeleri'nde Orta Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Yozgat ili ile bu bölgede yer alan diğer iller; Aksaray, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Sivas illeridir. Yozgat İl'inde, İç Anadolu Bölgesi'nin yarı kurak karasal iklimi hâkimdir. Deniz etkisine kapalı olduğu için, yazlar sıcak ve kurak; kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Yaz ile kış; gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları yüksektir. Sert iklim koşulları, Yeşilirmak Havzasına giren Çekerek Vadisi'nde biraz yumuşamakta, az da olsa Karadeniz ardı ikliminin etkileri görülmektedir. En soğuk aylar Ocak ve Şubat, en sıcak aylar Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Yozgat 1300 metre yükseklikte; kuzeyde Nohutlu Tepesi, güneyde Çamlık Tepesi arasında yer alan uzunca bir vadide kurulmuştur. İlçede rüzgârlar güneyden esmektedir. Hâkim rüzgâr kuzeye yakın kuzeydoğudur. İlçe genelinde son 30 yıllık rüzgâr verilerine bakıldığı zaman ortalama rüzgâr hızı 2,35 m/sn'dir. Şubat, Mart, Temmuz ve Ağustos ayları rüzgârlı aylardır (Çatalbaş, 2016; Kervankıran ve Kılıç, 2017; Kara, 2019).

Yozgat ili Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Alişar Höyüğü'nde 5000 sene önceye ait eserler bulunmuştur. Yozgat il toprakları Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran ve Anadolu'da tarih devrinin başlangıcı kabul edilen Hititlerin sınırları içinde ve en kalabalık yerleşme merkezlerinden

biriydi. M.Ö. 2000-1500 yılları arasında kurulan Hitit Krallığı'nın merkezi Hattuşaş, Yozgat il sınırları içindedir. İl Merkezinde eski yerleşim alanı olan İstanbulluoğlu Mahallesi ve çevresinde tarihsel dokuyu oluşturan yapılar ve eski çarşı bölgesi yer almaktadır. Türkiye'nin ilk milli parkı olan Çamlık Milli Parkı, Akdağ Ormanları, Şebekpınarı Mesire alanı, Kazankaya Vadisi ve Gelingüllü barajı gibi yerler spor, dinlenme ve piknik alanlarıdır. Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi mimari yapıları kent merkezinde barındırmaktadır. İyi restore edilmiş ve bugün hale kullanımda olan pek çok tescilli yapı bulunmaktadır. Merkez İlçe sınırları içinde Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından yıllar itibariyle tescil edilerek koruma altına alınan, çok sayıda sivil mimari örnekler ve bunların koruma alanları ile kent merkezinde Çapanoğlu Cami, Saat Kulesi ve Atatürk Evini de içeren kentsel sit alanı bulunmaktadır (Sümer,1974; Uzunçarşılı,1974; Yozgat İl Yıllığı, 1991). Ayrıca doğu girişinde Sivas yolu üzerinde 10.01.1975 gün ve 8219 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ve Kayseri KTVKK'nın 21.09.1990 gün ve 809 sayılı kararı ile tescil edilen 1. derece Arkeolojik Sit Alanı (Mercimektepe Höyüğü) ile 10.01.1975 gün ve 8219 sayılı GEEAYK kararı ile 3. derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen Çengeltepe Höyüğü bulunmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından yıllar itibariyle tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

3. KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANI

Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Projesi için riskli alan ve rezerv alan olarak iki alan belirlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Projesi Uydu Görüntüsü

3.1. RİSKLİ ALAN

Riskli alan Yozgat ilinin Medrese ve Yukarı Nohutlu Mahalleleri'nde kalmaktadır. Riskli alan ilan gerekçesi "üzerindeki yapılaşmanın can ve

mal kaybına yol açma riski taşıması” şeklindedir. Menekşe evleri kentsel dönüşüm bölgesi yasal dayanağı; 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un 2’nci madde birinci fıkrasının (ç) bendidir. Kentsel dönüşüm toplam alanı 52170 m²dir (Şekil 2).

Şekil 2. Riskli Alan Genel Görünümü, 2022

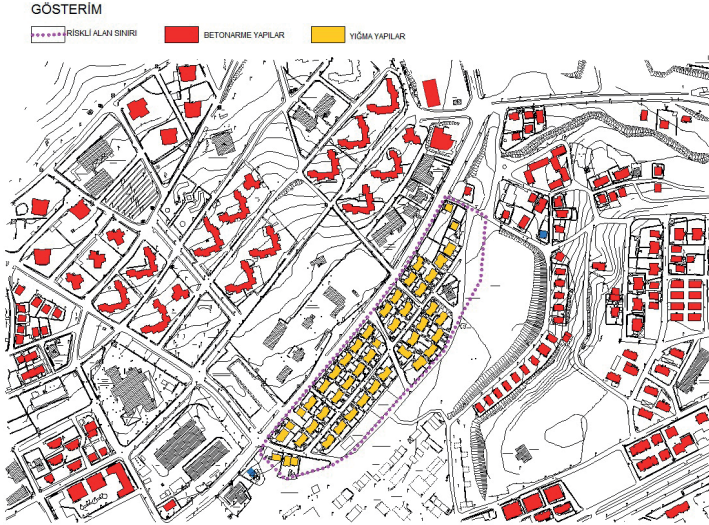
Kentsel dönüşüm kararı öncesi alanda mevcutta 530 kişi yaşamakta olup 226 kişi hak sahibidir. Toplam alanın %98’i özel, %1’ini ziraat odası ve %1’i belediye mülkiyetindedir. Riskli alan içerisindeki en büyük parsel 2874 m²dir. Yapılı parsellerden 81 adeti konut kullanımlı, 4 adeti ise konut-ticaret kullanımlıdır. Bağımsız bölüm sayısı bakımından ise; 163 adet konut ve 4 adet işyeri bulunmaktadır (Şekil 3). Riskli alanın İller Bankası tarafından onaylanan 09.08.2006 tarihli 1/5000 ve 1/1000 ölçekli hâlihazır haritası bulunmaktadır. Riskli alanın 07.10.2010 tarihli 1/5000 ölçekli nazım imar ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planı bulunmaktadır.

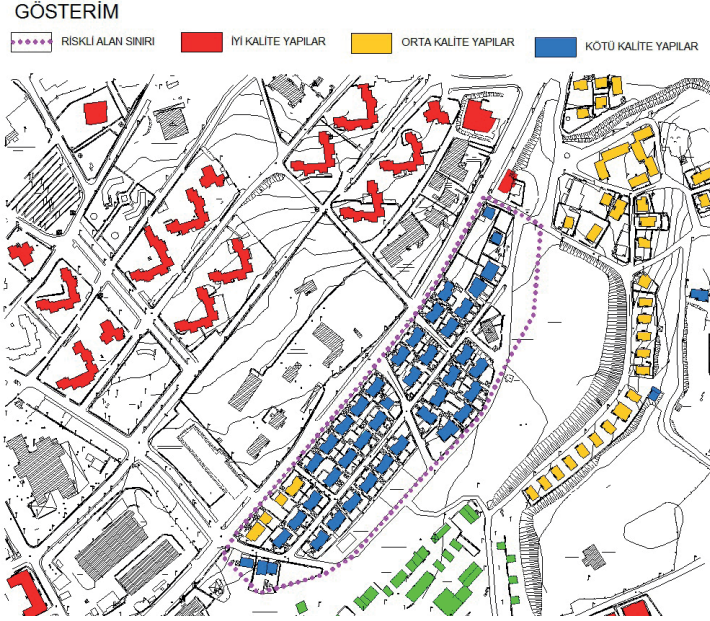
Şekil 3. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Proje Alanı Mülkiyet Durumu ve Yapı Fotoğrafları

3.1.1.Yapı Stoku Analizi

Riskli alanda toplamda 84 adet konut ve 1 adet cami bulunmakta olup konutların 3 adeti 3 katlı mesken, 81 adeti ise 2 katlı meskendir. Alanda bulunan binaların 82 adedi ruhsatlı, 3 adedi ruhsatsızdır. Riskli alanda toplamda 95 adet parsel bulunmakta olup bu parsellerden 85 adeti yapılı parsel, 10'u ise yapısız parseldir. Yapıların tamamı yığma yapıım tekniğiyle yapılmıştır. Toplam yapıların %91'i kötü kalitedeyken %9'u orta kalitedir (Şekil 4 ve Şekil 5).

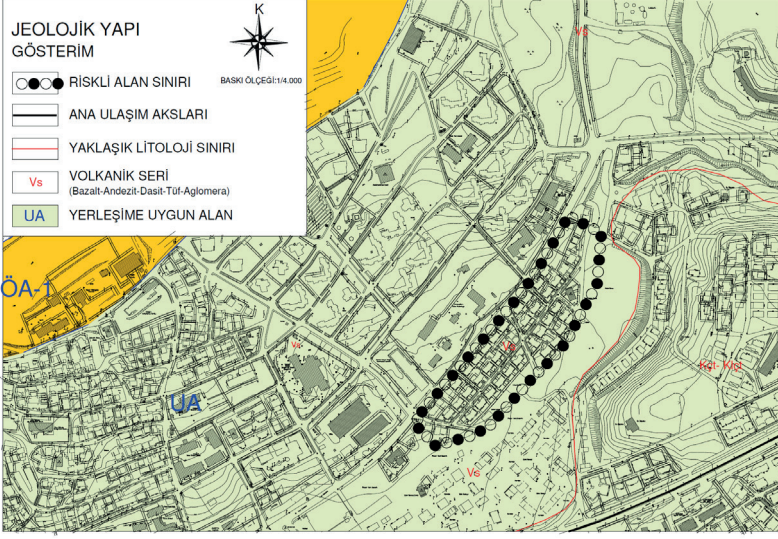
Şekil 4. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Alanı ve Yakın Çevresi Yapı Niteliği Durumu

Şekil 5. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Alanı ve Yakın Çevresi Yapı Kalitesi Durumu

3.1.2. Alanın Jeolojisi

Yozgat İli Merkez İlçe’de İller Bankası tarafından yaptırılan imar planı çalışmalarına esas jeolojik-jeoteknik etüt raporu İller Bankası Genel Müdürlüğü İmar Planlama Daire Başkanlığı, Jeolojik Etüt Şube Müdürlüğü 03.10.2007 tarihinde onaylanmıştır. Söz konusu raporda; inceleme alanı oldukça geniş alanlar, derinlik ve yüzey kayaçlarından oluşan bir kompleks halindedir. Derinlik kayaçları, “Bölgesel Jeoloji” başlığında belirtilen “Yozgat Batoliti”ne bağlı granittik ve gabroyik kayaçlardan oluşurken, yüzey kayacı olarak da “Karahıdır Volkanitleri” olarak tanımlanan ve genellikle andezit, bazalt ve yer yer ince bantlar halinde piroklastikler (tüfler) ve aglomeralardan oluşmaktadır. Yerleşimin yoğun olduğu bir kısım alanda da yine ‘Mucur Formasyonu’nu temsil eden fosilli kireçtaşı ve killi kireçtaşlarından oluşan sedimanter bir seri bulunmaktadır (Şekil 6).

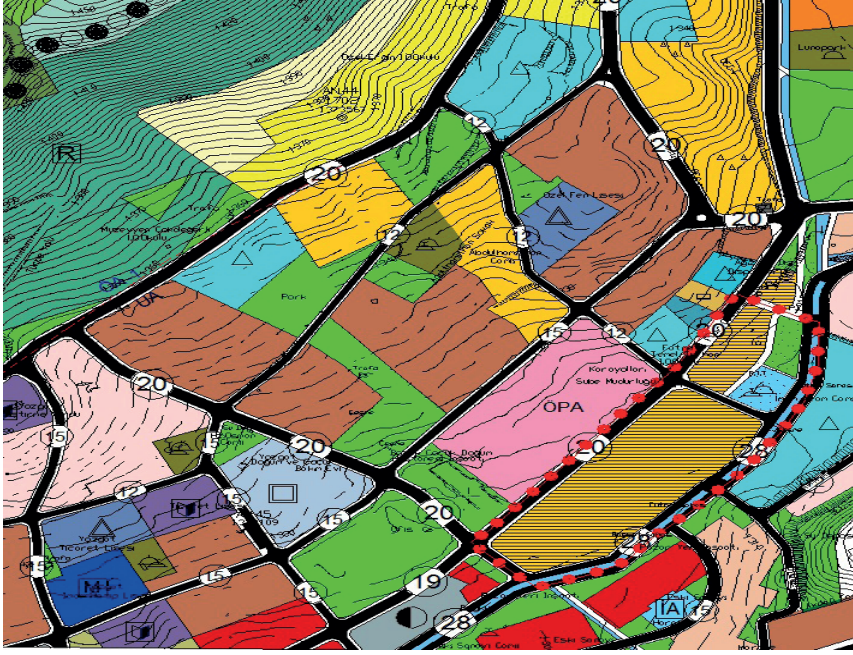
Şekil 6. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Alanı ve Yakın Çevresi Jeolojik Yapı Analizi

3.1.3. Deprem

Yozgat il merkezi ve çevresinde meydana gelebilecek depremler, Yozgat'ın kuzey kesiminden geçen doğrultu atımlı sağ yönlü Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun etkisi altındadır. Kuzey Anadolu Fayı, sismik olarak dünyanın en aktif faydalarından biridir ve doğuda Doğu Anadolu Fayı (DAF) ile kesiştiği Karlıova ilçesi kuzeydoğusunda yer alan üçlü kesişim noktasında başlamakta, batıya doğru Erzincan, Suşehri, Reşadiye, Erbaa, Havza, Ladik, Kargı, Ilgaz, Kurşunlu ve Çerkeş kuzeyi, İsmetpaşa, Gerede, Bolu, Abant Gölünden geçerek devam etmekte, Mudurnu batısında kollara ayrılmaktadır. Yozgat İli, Merkez İlçe; AFAD Deprem Dairesi Başkanlığı'nın Türkiye Deprem Tehlike Haritası'na göre 0.00-0.01 yer ivmesi ile düşük tehlikeye sahip olarak belirlenmiştir. Planlama sınırları içerisinde kalan alanda yapılacak yapılarda “Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik” ve “Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik” hükümlerine uyulmalıdır (AFAD, 2023).

3.1.4. İmar durumu

Riskli alan olarak belirlenen bölge, 07.10.2010 onay tarihli 1/5000 ölçekli nazım imar planında yüksek yoğunluklu gelişme konut alanı olarak planlı durumdadır. Mevcut durumda yoğun yapılaşmanın bulunduğu bölge Millet Bahçesi olarak planlanarak kent merkezinin yoğunluğunun rahatlatılması hedeflenmektedir (1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, 2010) (Şekil 7).

Şekil 7. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Alanı ve Yakın Çevresi 1/5000 Ölçekli Mevcut Nazım İmar Planı

Riskli alan olarak belirlenen bölge, 07.10.2010 tarihinde onaylanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planında emsal 1.60, kat yüksekliği ise $Y_{en\check{c}ok}=24.50$ m olarak planlanmıştır (Şekil 8). Söz konusu bölge Millet Bahçesi olarak planlanacaktır. Bölgenin kuzey batısında belirlenen rezerv alanında çevre yapılaşmalar ve ihtiyaca yönelik konut alanları dikkate alındığında emsal 1.60, kat yüksekliği $Y_{en\check{c}ok}=24.50$ m olarak düşünülmektedir. Yoğunluk ve kat yüksekliği detaylı hesaplamalar neticesinde değişebilir.

Şekil 8. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Alanı ve Yakın Çevresi 1/1000 Ölçekli Mevcut Uygulama İmar Planı

Kent merkezinde uzun yıllardır çöküntü halinde bulunan Menekşe Evleri'nin bulunduğu alanın çağdaş modern ve sağlıklı bir çevreye kavuşması amacıyla Afet Riski Altındaki Alan olarak Millet Bahçesi olarak dönüştürülmektedir (Şekil 9).

Şekil 11. Menekşe Evleri Kentsel Dönüşüm Alanı Projesi Genel Görünüm

3.2.REZARV ALAN

Menekşe Evleri Bölgesi'ndeki yapıların ekonomik ömrünü tamamlaması, pek çoğunun metruk halde bulunması ve tehlike arz etmesi nedeniyle bölgedeki insanların barınması için yeni bir alana ihtiyaç duyulmuştur. Yakın çevrede uygun olarak bu bölge tespit edilmiştir. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'a istinaden riskli alan seçilen bölgenin boşaltılması için rezerv yapı alanı olarak seçilmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Rezerv Alanı Genel Görünümü, 2022

Şekil 14. Rezerv Alanı 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı

Park Alanı olarak planlı durumda olan Toprak Mahsulleri Ofisine ait olan parselde yer alan lojmanda 14 kişi yaşamaktadır. Diğer parselde yapı bulunmadığından yaşayan nüfus yoktur. 2254 ada 1 nolu parselde 5 hane bulunmaktadır. Lojman olarak kullanılan yapıda 8 bağımsız bölümün 3 adedi kullanılmamaktadır. 2254 ada 1 nolu parsel Toprak Mahsulleri Ofisine, 2356 ada 1 nolu parsel Maliye Hazinesi ve Yozgat Belediyesi'ne aittir. 2356 ada 1 nolu parsel daha önceden hastane olarak kullanılmakta iken, şehir hastanesinin açılması ile birlikte yıkılmıştır. Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş olup; üzerinde bina bulunmamaktadır.

2554 ada 1 nolu parsel imar planında park alanı olarak planlanmıştır. 2356 ada 1 nolu parsel imar planında E=0.60, Yençok=Serbest yapılaşma koşullarına sahip Sağlık Tesisi Alanı olarak planlanmıştır. 2356 ada, 1 nolu parselin kuzeyindeki park alanı da rezerv yapı alanı içerisinde dâhil edilmiştir. 2254 ada 1 parselin kuzeyinde yer alan imar yolu korunarak devamlılığı sağlanmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Rezerv Alanı Ada ve Parsel Numaraları

SONUÇ

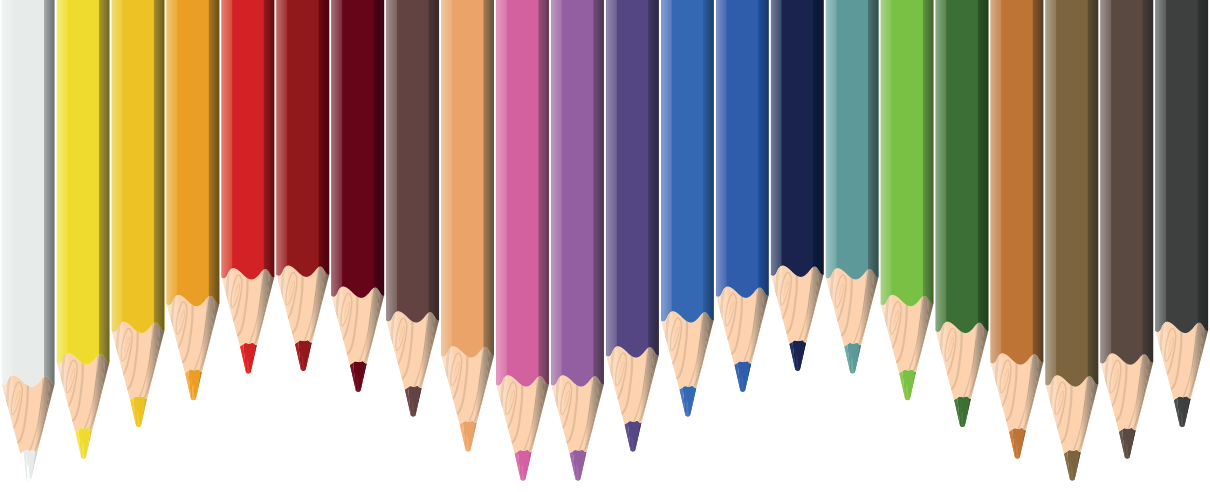
Günümüz koşullarında yoğun kent dokusu içerisinde yaşayan insanlar, kentlerin kendilerine sundukları yaşam çevreleriyle yetinmek zorunda kalmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin artırılmasında yeşil alanların önemli rolleri vardır. Bu çerçevede kentlerde kişi başına düşen yeşil alan miktarının artırılması çabaları giderek hız kazanmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin artırılabilmesi için kentsel çevreler içerisinde insanlara kullanabilecekleri çeşitli aktif ve pasif rekreasyon olanaklarının sunulması önemlidir. Farklı aktif ve pasif rekreasyon olanaklarını içinde barındıran kent parkları, millet bahçeleri vb. alanlar kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sunmaktadır. Açık ve yeşil alanlar, yoğun yapılaşmaların yer aldığı bölgelerde havayı temizlemesi, oksijen miktarını artırması, hava sirkülasyonu sağlaması, ısı yükselmesini önlemesi, gürültü kirliliğini ve kentsel stresi azaltması nedeniyle kentsel mekânda yasal olarak kişi başına en az 10 metrekare olarak şekilde planlanmak zorundadır. Bu nedenle üzerindeki yapıların %80'ininden fazlasının ekonomik ömrünü tamamlaması, altyapı hizmetlerinin yetersiz hale gelmesi ve güvenlik açısından tehlikeli olması nedeniyle "Menekşe Evleri Bölgesi"nin Millet Bahçesi olarak planlanması olumlu bir projedir. İçinde meydan, millet kıraathanesi, yürüyüş ve bisiklet yollarının bulunduğu millet bahçesi, kent merkezinin yoğun ve stresli ortamından uzaklaşmak ve rahat bir nefes almak için kente kazandırılacaktır. Bölgede, içerisinde yaklaşık 20 adet birim bulunduran Valilik Binası, Sosyal Güvenlik Kurumu, İŞKUR Binası, diğer resmi kurum alanları ve eğitim tesisleri yer almaktadır. Halkın çoğunlukla iş ve işlemlerini takip ettiği bölge, ziyaretçi yoğunluğunun dinlenebileceği ve gün boyu süren işlemler sırasında vakit geçirebileceği,

kentsel nüfusun sosyal ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir mekân olarak planlanacaktır. Millet bahçesi olarak planlanacak alanda yer alan hak sahiplerinin mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi Satış bürosunun yer aldığı alanı, eski Çocuk ve Doğum Hastanesi'nin yer aldığı alanı ve bu alanın kuzeyinde bulunan park alanını kapsayan rezerv yapı alanı olarak ayrılmıştır.

KAYNAKLAR

- 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, (2010).
- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, R. G. Sayısı 28309. Yayın tarihi: 31.05.2012.
- AFAD, 2023. (<https://www.afad.gov.tr/>), (Erişim Tarihi: 06.05.2023).
- Çatalbaş, F. (2016). Yozgat Şehir Merkezinin Başlıca Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi, 32(1), 1-10.
- Genç, F. N. (2008). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, 15(1), 115-130.
- Kara M., (2019). Yozgat Ekonomik Görünüm Raporu, (<https://www.yozgattb.org.tr/dosyalar/MTVkJZjRmMWFkN2Y1ZDU.pdf>), (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Kervankıran, İ., & Kılıç, M. (2017). Sosyo-Mekânsal Boyutlarıyla Kentleşme ve Milli Park Etkileşimi: Yozgat Çamlığı Milli Parkı Örneği. Coğrafya Dergisi(34), 22-38.
- Özden, P. P. (2006). Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35, 215-233.
- Sümer, F. (1974). Bozok Tarihine Ait Araştırmalar, Ankara, 331.
- URL-1: (http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html), (Erişim Tarihi: 06.05.2023).
- Uzunçarşılı, İ. H., (1974). Osmanlı Tarihi, Ankara, C. II. 272.
- Yozgat Belediyesi Arşivi
- Yozgat Belediyesi, 2023. (yozgat.bel.tr/coğrafi), (Erişim Tarihi: 06.05.2023).
- Yozgat İl Yıllığı, 1991.
- Yozgat Valiliği, 2023. (<http://www.yozgat.gov.tr/yozyat-genel-bilgiler>), (Erişim Tarihi: 06.05.2023).

Bölüm 8

KENTSEL YEŞİL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA TEKNİKLERİ İLE ANALİZİ: FETHİYE ÖRNEĞİ

Zeynep R. ARDAHANLIOĞLU¹

---

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye A.S.M.K Meslek Yüksekokulu, Peyzaj ve Süs Bitkileri Yetiştiriciliği Programı, 48300, Muğla (Fethiye), Türkiye. ORCID: 0000-0002-5571-1008, zeyneprb@mu.edu.tr

1.GİRİŞ

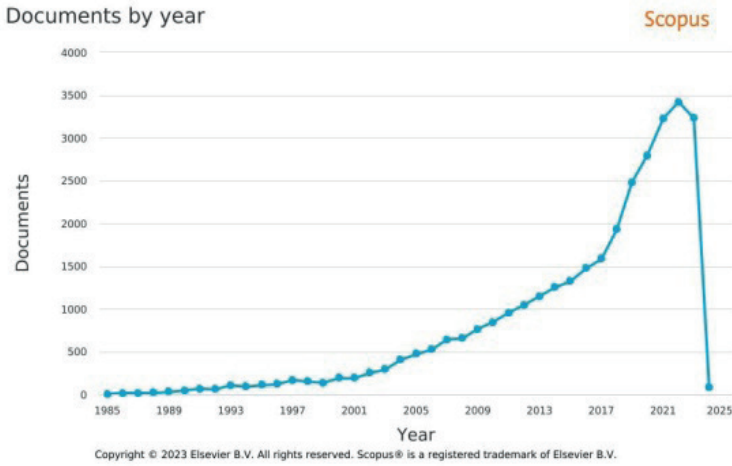
Hızlı nüfus artışı ve kentsel alanlara artan talep doğal ortamlarda olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Kentleşme ile birlikte artan geçirimsiz yüzeyler doğal yeşil dokuyu tahrip etmektedir (Booth vd., 2002; Kim vd., 2016). Günümüzde tüm dünyada kırsal alanlardan gelişmiş bölgelere göçler hızla devam etmektedir. Kentlerde yaşayan nüfus 1972 yılında toplam dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini oluştururken, bu oranın 2050 yılı beklentisi ise %65 dir (Dirik ve Ata, 2004, Sağlam ve Özkan, 2012). Özellikle kentsel alanlarda geçirimsiz yüzeylerin artmasıyla birlikte yağmur suyu akışı da artmakta ve bu durum akarsu ve nehirlerin çevrelerinde taşkınlara neden olabilmektedir (Arnold ve Gibbons, 1996 , Brabec, 2009). Kentsel yeşil alanların, başta yağmur suyu akışını kontrol etmek olmak üzere ekolojik, sosyal, sağlık ve ekonomik açılardan birçok faydası bulunmaktadır (Kaplan ve Kaplan, 2003; Li vd., 2012, Nowak ve Greenfield, 2012; Kim ve Park, 2017; Nourani vd., 2017; Selim ve Atabey, 2020; Çınar vd., 2023). Kentsel yeşil alanlar sayesinde; biyolojik çeşitlilik korunur, yaban hayata yaşam ortamı oluşur, hava kirliliği ve gürültü gibi çevresel problemler azalır (Schebella, vd., 2019; Feltynowski, vd., 2018; Selim ve Doksöz, 2021). Ekolojik açıdan önemli bir yere sahip olan bitkilerin mevcut durumlarını gözlemek ve değerlendirmek için farklı yöntemler bulunmaktadır. Günümüzde en çok tercih edilen yöntemlerden biri uzaktan algılama teknolojileridir (Akkamış ve Çalışkan, 2020).

Uzaktan algılama teknikleri ile bitki yoğunluğunu belirlemeye yarayan NDVI analizi, sırasıyla görünür (kırmızı bant) ve yakın kızılötesi bölgelerde elde edilen spektral yansıma ölçümlerine dayanan multispektral uzaktan algılama verilerini kullanarak canlı yeşil bitki varlığını tespit etmek için en yaygın ve elde edilebilir bitki örtüsü indeksidir (James vd., 2015). NDVI değerleri; genel anlamda çok düşük NDVI değerleri (0,1 ve altı) kaya, kum, su veya kardan oluşan çorak alanlara karşılık gelir. Orta değerdeki NDVI değerleri (0,2-0,3) çalılırları ve otlakları temsil ederken, yüksek değerdeki NDVI değerleri ılıman ve tropik yağmur ormanlarını göstermektedir (Weier ve Herring, 2015). NDVI analizi kentsel yeşil alan değişkenliğini ve kullanılabilirliğini yaklaşık olarak belirlemektedir. (Burriel Moreno vd., 2006; Creaf, 2013). NDVI analizine yönelik, bitki örtüsünün verimliliği ve kentsel alanlardaki yeşil alanların belirlenmesi konularında birçok çalışma yapılmıştır (Rafiee vd., 2009; Kahya vd., 2010; MacDonald vd., 2010; Jenerette vd., 2011; Özkan vd., 2020). Yeşil alanlarda meydana gelen değişimlerin ve yeşil alan dinamiklerinin belirlenmesi, bu alanların sürdürülebilirliğinin ve verimliliğinin sağlanması açısından önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır (Taşçı, vd., 2017).

NDVI (Normalleştirilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi), ister sağlıklı ister sağlıksız olsun, herhangi bir alandaki bitki örtüsünün yoğunluğunu analiz eden bir endekstir. NDVI bu özelliği ile uzaktan algılamada bitki örtüsünün

durumunun izlenmesinde en çok tercih edilen yöntemlerden biri haline gelmiştir. NDVI analizi dünya çapında birçok farklı ekolojik çalışmada, genel olarak bitki örtüsü değişiminin izlenmesi, tarımsal verimliliğin tahmin edilmesi, bitkilerin hastalıklı olup olmadığının tespit edilmesi, kuraklığın izlenmesi, yangın bölgelerindeki bitki örtüsü tahribatlarının belirlenmesi gibi çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Doğan vd., 2014; Bozkurt vd., 2018; Yılmaz vd., 2020; Taysun ve Taysun, 2020; Balambar vd., 2021; Huang et al., 2021). Scopus veri tabanı üzerinden yapılan “NDVI” sorgulaması sonucunda çalışmaların 1985 yılından günümüze kadarki süreçte farklı meslek disiplinlerince NDVI indeksinin kullanıldığı, 2000’li yıllara kadar sınırlı sayıda kullanılmamış olsa da, 2000’li yılların başından itibaren oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Şekil 1) (Scopus, 2023).

Uzaktan algılama teknolojisinde sıklıkla kullanılan uydular, elektromanyetik dalgalar göndererek bu dalgaların yeryüzüne çarpmasıyla elde edilen tepkileri sensörleri aracılığıyla algırlar. Toplanan bu bilgiler, uydu görüntülerinde farklı bantlara dönüştürülerek yeryüzü hakkında detaylı bilgiler sağlamaktadır. Görüntü bandı dönüşümleri, belirli özellikleri ve desenleri daha belirgin hale getirmek amacıyla kullanılmaktadır (Xue ve Su’nun, 2017). Uydu görüntülerinin planlama çalışmalarında analiz edilmesi ve verilerin yorumlanmasında coğrafi bilgi sistemleri yazılımları da önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Selim vd., 2018; Ardahanlıoğlu vd., 2020; Olgun ve Selim, 2021; Karakuş ve Eyileten, 2022).

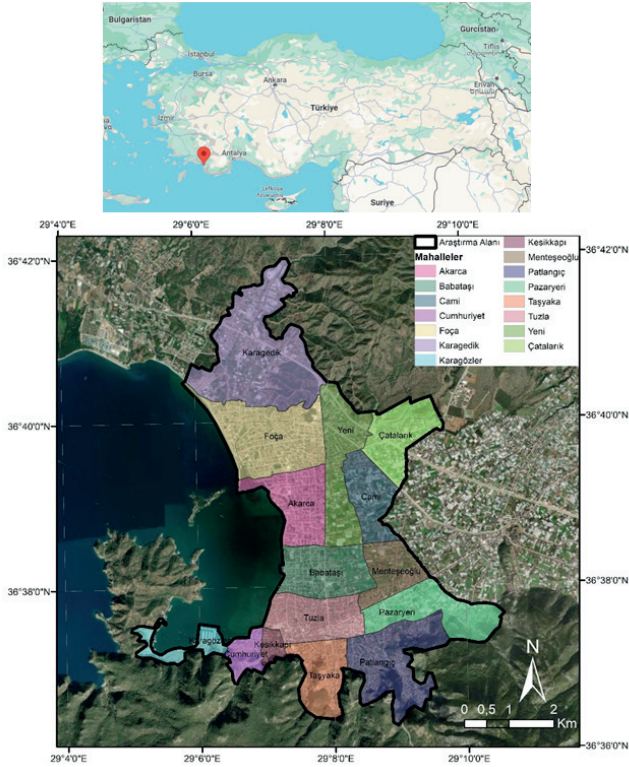

Şekil 1. Scopus veri tabanında yıllara göre yapılmış NDVI çalışmaları sayısı (Scopus, 2023)

Bu çalışmada, kent ekosistemi açısından önemli bir yere sahip olan kentsel yeşil alanların Fethiye şehir merkezinde mahalle ölçeğinde uzaktan algılama teknikleri ve NDVI analizi kullanılarak tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

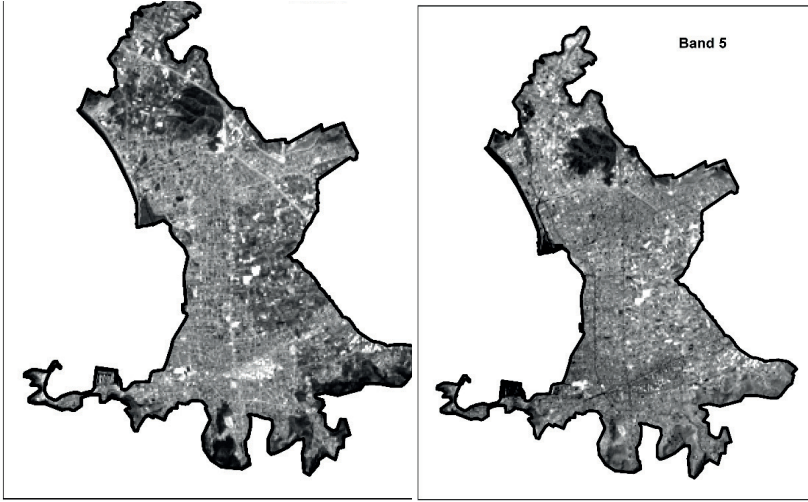
Fethiye ilçesi, Akdeniz bölgesi ile Ege bölgesi arasında belirgin bir sınıra denk gelen bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Fethiye, Muğla iline bağlı 13 ilçeden biridir ve tipik bir Akdeniz kıyı kenti özellikleri taşımaktadır. Fethiye ilçesi, güneyde Eşen Çayı'nın Akdeniz'e döküldüğü Çayağzı ve Kaş ilçeleri, batıda Kapıdağ Yarımadası ve Dalaman ilçesi, doğuda Seydikemer ilçesi ve kuzeyde Gölhisar ile Çameli İlçeleri ile çevrilidir (Özer vd., 2013; Çınar vd., 2017; Ardahanlıoğlu vd., 2018). İlçenin toplam alanı 1.135 km² ve 2022 nüfus sayımına göre 177702 kişilik bir nüfusa sahiptir (TUİK, 2023).

Şekil 2. Araştırma alanı ve mahalleler

6360 sayılı Kanun'un kabulü ile Fethiye ilçesindeki mahalle sayısı 38'e çıkmış, ancak daha önce yapılan çalışmalarda, 6360 sayılı Kanun'un kabulü öncesinde Fethiye şehir merkezi 15 mahalleden oluşmaktadır (Karakuş vd., 2014; Selim vd., 2014; Çınar vd., 2015; Selim ve Karakuş, 2016). Araştırma, çalışmanın odak noktasını oluşturan Fethiye ilçe merkezindeki 15 mahallede gerçekleştirilmiştir (Şekil 2). Bu mahallelerin seçilmesi, kentsel alanın bitki örtüsü dinamiklerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, uzaktan algılama ile tespit edilen yeşil alanların mahalle ölçeğinde sınıflandırmayı hedeflemektedir.

Çalışmada kentsel yeşil alanların elde edilebilmesi için 16.05.2023 tarihli en uygun bulutsuz Landsat 8 uydu görüntüsü USGS web sitesinden ücretsiz olarak indirilmiştir. Çalışmada kentsel yeşil alanların elde edilmesinde Landsat 8 uydusunun 4. bandı ve 5. bandları kullanılmıştır (Şekil 3). Çalışmada, kentsel yeşil alanların belirlenmesinde Landsat 8 uydusunun 4. ve 5. bantları kullanılmıştır (Şekil 3). Bu bantlar, sırasıyla kırmızı ve kızılötesi spektrumları temsil eder. Kırmızı ve kızılötesi bantların kullanımı, bitki örtüsü analizleri için önemlidir. Normalleştirilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi (NDVI) gibi endeksler, bu bantlardan elde edilen verilerin kombinasyonu ile hesaplanabilir. Bu endeksler, bitki sağlığını ve bitki örtüsünün yoğunluğunu belirlemede kullanılan etkili araçlardır.

Şekil 3. Landsat 8 bandları (Band 4 ve Band 5)

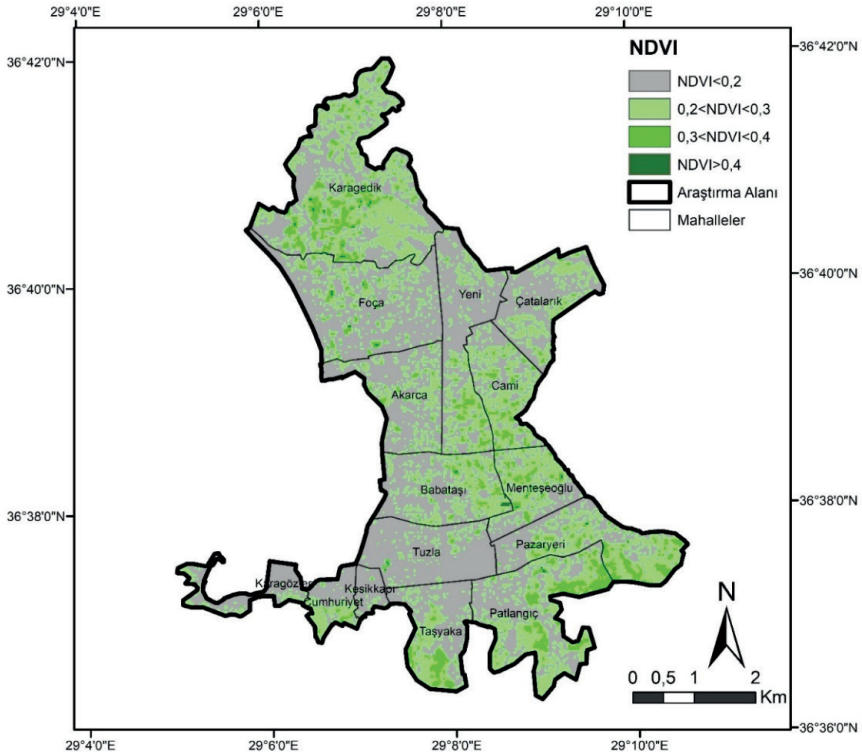
Normalleştirilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi (NDVI), uzun yıllardan beri birçok ekolojik çalışmada başarıyla kullanılan bir ölçüdür ve özellikle bitki yoğunluğunu ve sağlığını belirleme amacıyla sıkça tercih edilmektedir. NDVI'nin genel amacı, uzaktan algılanmış verileri kullanarak bitki örtüsü hakkında bilgi elde etmektir (Pettorelli vd., 2005; Huang vd., 2021). Bu endeks, bitki örtüsünün fotosentetik aktivitesini ölçerek, bitki sağlığı, büyüme durumu ve genel bitki örtüsü dinamikleri hakkında değerli bilgiler sağlar. NDVI'nin yaygın kullanımının temel nedenleri arasında uzun geçmişi, basitliği ve kolayca elde edilebilen multispektral bantlara olan bağımlılığıdır (Huang vd., 2021). Bu endeks, kırmızı (Bant 4) ve yakın kızılötesi (Bant 5) bantlardan elde edilen verilerin kombinasyonu ile hesaplanır. Bu bantlar, bitki örtüsünün klorofil içeriğini ve fotosentetik aktivitesini yansıtan spektral bölgelerdir. NDVI, bu iki bant arasındaki farkı normalleştirerek bir indeks değeri üretir (Myneni vd., 1995). Normalize edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi (NDVI) Denklem (1)'de verilmiştir (Rouse vd., 1973).

$$NDVI = \rho_{NIR} - \rho_R / \rho_{NIR} + \rho_R \quad (1)$$

NDVI'nin uygulanması, bitki örtüsü izleme, tarım yönetimi, ormancılık, su kaynakları yönetimi ve ekolojik araştırmalar gibi birçok alanda kullanılarak uzaktan algılama tekniklerinin bitki örtüsü dinamiklerini anlama ve izlemede önemli bir araç olmasını sağlamıştır (Myneni ve ark., 1995; Huang vd., 2021). Bu indeks, -1 ile +1 arasında bir değer alır; negatif değerler genellikle su veya kar gibi unsurları, pozitif değerler ise bitki örtüsünü temsil eder. NDVI'nin bu geniş aralığı, bitki örtüsünün farklı durumlarını ve değişimlerini tespit etmek için oldukça esnek bir araç olmasını sağlar (Myneni vd., 1995; Benliay vd., 2020; Özkan vd., 2020; Coşlu vd., 2021; Karakuş ve Eyiletan, 2022).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Kent ekosistemi açısından önemli bir yere sahip olan kentsel yeşil alanların Fethiye şehir merkezinde mahalle ölçeğinde NDVI analizi kullanılarak tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, Landsat 8 uydu görüntüsünün 4. bandı ve 5. bandları kullanılarak NDVI haritası elde edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. NDVI haritası

NDVI değerlerinin yorumlanması, çeşitli doğal özelliklerin ve örtülerin tanımlanması için kullanılır. Negatif NDVI değerleri genellikle bitki örtüsünün yokluğunu veya azlığını gösterirken, pozitif değerler bitki örtüsünü ifade etmektedir (Myneni vd, 1995; Jin vd, 2016; Zhang vd., 2017; Li vd, 2021). Genel olarak, NDVI analizinde negatif değerler su kütlelerini, sıfıra yakın değerler beton, kum ve kaya yüzeylerini, pozitif değerler ise orman ve çalılık gibi yeşil alanları belirtir. Başka bir deyişle, NDVI değeri 0.2 değerinin altındaysa alanın genellikle su, kaya ve toprak yüzeyleriyle kaplı olduğu, NDVI değerinin 0.2 ve üzerine çıktığı durumlarda ise bitki örtüsünün olduğu, ancak bazı alanlarda da kaya, toprak ve bitki örtüsü karışımı halinde olduğu kabul edilmektedir. NDVI değeri 0.5 değerinin üzerinde ise arazi yüzeyinin genellikle bitki örtüsüyle kaplı olduğu ve aynı zamanda da bitki sağlığının iyi olduğu kabul edilmektedir (Jones ve Vaughan, 2010; Benliay vd., 2020; Karakuş, 2022). Literatürdeki bilgiler ışığında çalışmada, kentsel yeşil alanların NDVI kullanarak belirlenmesinde 0.2 NDVI değeri eşik değer olarak alınmıştır. Bu değer üzerindeki değerlere sahip olan piksellere ait NDVI haritası Şekil 4'te verilmiştir. Bu harita, kentsel alanlardaki bitki örtüsünün dağılımını ve yoğunluğunu göstererek, kentsel planlama ve yeşil alan yönetimi açısından önemli bilgiler sağlamaktadır. Haritadan elde edilen bilgilere göre Fethiye şehir merkezinde en düşük NDVI değerinin -0.06 olduğu, en yüksek NDVI değerinin 0.49 olduğu ve ortalama NDVI değerinin 0.20 olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, 0.20 eşik değeri uygulandıktan sonra çalışma alanında toplam 14272.2 dekar kentsel yeşil alan tespit edilmiştir. Fethiye şehir merkezindeki kentsel yeşil alanlar literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda, NDVI değeri 0.2-0.3 arası değerler otsu bitkiler, 0.3-0.4 arası değerler çalı ve makilikler, 0.4-0.5 arası değerler ağaç popülasyonunu olarak sınıflandırılmıştır. (Jones ve Vaughan, 2010; Weier ve Herring, 2015; Benliay vd., 2020; Özkan vd., 2020). Sınıflandırılmış NDVI haritasına göre Fethiye şehir merkezinde otsu bitkilere sahip alanlar 12288.6 dekar olarak, çalı ve makilik alanlar 1926.9 dekar olarak ve ağaç popülasyonu 56.7 dekar olarak tespit edilmiştir.

NDVI analizi sonucunda elde edilen sınıflandırılmış kentsel yeşil alan varlığının mahalle ölçeğinde filtrelenip analiz edilmesiyle mahallelerdeki yeşil alan varlığı tespit edilmiştir. Tablo 1'de elde edilen veriler mahalle ölçeğinde değerlendirildiğinde;

➤ Akarca mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 605.7 dekar, çalı ve makilik alanlar 41.4 dekar olmak üzere mahallede toplam 647.1 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.

➤ Babataşı mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 905.4 dekar, çalı ve makilik alanlar 88.2 dekar ve ağaç popülasyonu 12.6 dekar olmak üzere mahallede toplam 1006.2 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.

- Cami mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 887.4 dekar, çalı ve makilik alanlar 116.1 dekar olmak üzere mahallede toplam 1003.5 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Cumhuriyet mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 292.5 dekar, çalı ve makilik alanlar 28.8 dekar ve ağaç popülasyonu 1.8 dekar olmak üzere mahallede toplam 323.1 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Çataları mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 706.5 dekar, çalı ve makilik alanlar 20.7 dekar olmak üzere mahallede toplam 727.2 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Foça mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 900 dekar, çalı ve makilik alanlar 109.8 dekar ve ağaç popülasyonu 9 dekar olmak üzere mahallede toplam 1018.8 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Karagedik mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 2727 dekar, çalı ve makilik alanlar 473.4 dekar ve ağaç popülasyonu 19.8 dekar olmak üzere mahallede toplam 3220.2 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Karagözler mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 226.8 dekar, çalı ve makilik alanlar 2.7 dekar olmak üzere mahallede toplam 229.5 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Kesikkapı mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 45.9 dekar, çalı ve makilik alanlar 0.9 dekar olmak üzere mahallede toplam 46.8 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Mentешеođlu mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 749.7 dekar, çalı ve makilik alanlar 110.7 dekar ve ağaç popülasyonu 4.5 dekar olmak üzere mahallede toplam 864.9 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Patlangıç mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 1436.4 dekar, çalı ve makilik alanlar 398.7 dekar ve ağaç popülasyonu 3.6 dekar olmak üzere mahallede toplam 1838.7 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Pazaryeri mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 1139.4 dekar, çalı ve makilik alanlar 266.4 dekar ve ağaç popülasyonu 2.7 dekar olmak üzere mahallede toplam 1408.5 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Taşyaka mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 670.5 dekar, çalı ve makilik alanlar 148.5 dekar olmak üzere mahallede toplam 819 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.
- Tuzla mahallesinde otsu bitkilere sahip alanlar 211.5 dekar, çalı ve makilik alanlar 19.8 dekar ve ağaç popülasyonu 2.7 dekar olmak üzere mahallede toplam 234 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.

➤ Yeni mahallede otsu bitkilere sahip alanlar 783.9 dekar, çalı ve makilik alanlar 100.8 dekar ve ağaç popülasyonu 56.7 dekar olmak üzere mahallede toplam 884.7 dekar kentsel yeşil alan varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Kentsel yeşil alan miktarı

Mahalle	Otsu bitkiler	Çalı ve makilik alanlar	Ağaç popülasyonu	Toplam
Akarca	605.7	41.4	0	647.1
Babataşı	905.4	88.2	12.6	1006.2
Cami	887.4	116.1	0	1003.5
Cumhuriyet	292.5	28.8	1.8	323.1
Çatalarık	706.5	20.7	0	727.2
Foça	900	109.8	9	1018.8
Karagedik	2727	473.4	19.8	3220.2
Karagözler	226.8	2.7	0	229.5
Kesikkapı	45.9	0.9	0	46.8
Menteşeoğlu	749.7	110.7	4.5	864.9
Patlangıç	1436.4	398.7	3.6	1838.7
Pazaryeri	1139.4	266.4	2.7	1408.5
Taşyaka	670.5	148.5	0	819
Tuzla	211.5	19.8	2.7	234
Yeni	783.9	100.8	0	884.7
Toplam	12288.6	1926.9	56.7	14272.2

4. SONUÇ

Çalışmada Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından biri olan Fethiye şehir merkezinde yer alan 15 mahallenin NDVI kullanılarak mahalle ölçeğinde kentsel yeşil alan varlığı sınıflandırılarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Fethiye şehir merkezinde en düşük NDVI değerinin -0.06 olduğu, en yüksek NDVI değerinin 0.49 olduğu ve ortalama NDVI değerinin 0.20 olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, 0.20 eşik değeri uygulandıktan sonra çalışma alanında toplam 14272.2 dekar kentsel yeşil alan tespit edilmiştir. Kentsel yeşil alanlar literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak sınıflandırıldığında, Fethiye şehir merkezinde otsu bitkilere sahip alanlar 12288.6 dekar, çalı ve makilik alanlar 1926.9 dekar ve ağaç popülasyonu 56.7 dekar olarak tespit edilmiştir.

Kentsel yeşil alanların mahalle ölçeğindeki dağılımlarına yönelik yapılan değerlendirme sonucunda, en fazla kentsel yeşil alanın Karagedik mahallesinde (3220.2 da) olduğu, en az kentsel yeşil alanın Kesikkapı mahallesinde (46.8 da) olduğu tespit edilmiştir. Otsu bitkilerin tüm mahallelerde olduğu, ancak

en fazla Patlangıç mahallesinde (1436.4 da), en az da Kesikkapı mahallesinde (45.5 da) yayılım gösterdiği tespit edilmiştir. Çalı ve makilik alanların tüm mahallelerde olduğu, ancak en fazla Karagedik mahallesinde (473.4 da), en az da Kesikkapı mahallesinde (0.9 da) yayılım gösterdiği tespit edilmiştir. Ağaç popülasyonu sadece sekiz mahallede tespit edilmiştir, en fazla ağaç popülasyonu Karagedik mahallesinde (19.8 da) yayılım gösterirken, en az ağaç popülasyonu Cumhuriyet mahallesinde (1.8 da) yayılım göstermiştir.

Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, uzaktan algılama teknolojilerinin, 30 m konumsal çözünürlüğe sahip Landsat 8 uydu görüntüsü kullanılarak kentsel yeşil alan miktarının tespit edilmesi ve değerlendirilmesinde etkili bir yöntem olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak, çalışmanın daha düşük çözünürlüklü uydu görüntüleri veya İHA görüntüleri ile yapılması uydu görüntüsünün yersel çözünürlüğünden kaynaklı hataları daha aza indireceği düşünülmektedir.

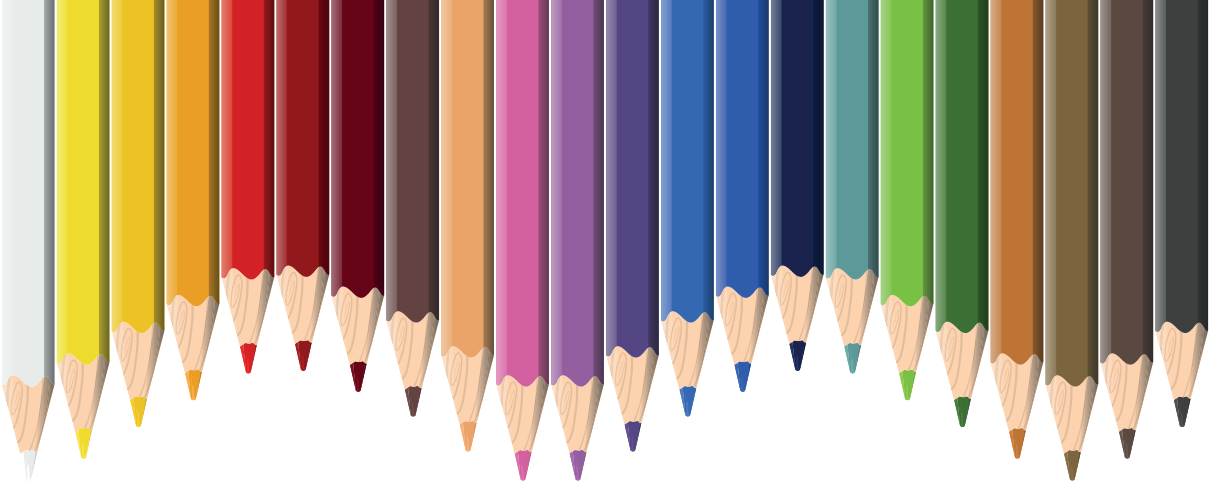
KAYNAKLAR

- Akkamış, M. & Çalışkan, S. (2020). İnsansız Hava Araçları ve Tarımsal Uygulamalarda Kullanımı. *Türkiye İnsansız Hava Araçları Dergisi*, 2(1), 8-16.
- Ardahanlıoğlu, Bozhüyük, Z.R., Karakuş, N., Selim, S. & Çınar, İ. (2018). Effects of Urban Developments on Agricultural Soils: Case Study of Fethiye/Turkey. Recent Researches in Science and Landscape Management. (Ed: Efe, R., Zinçirkıran, M. & Cürebal, İ.) Cambridge Scholars Publishing, pp.384-399, UK.
- Ardahanlıoğlu, Z.R., Selim, S., Karakuş, N. & Cinar İ. (2020). GIS-based approach to determine suitable settlement areas compatible with the natural environment. *Journal of Environmental Science and Management* 23, 71-82.
- Arnold, C.L., Gibbons, C.J.1996. Impervious surface coverage: the emergence of a key environmental indicator J. Am. Plan. Assoc., 62 (2), pp. 243-258.
- Balambar, Ş., Karimi, Z. K., Öztürk, F., Şeyma, B. & Pekkan, Ö. I. (2021). Uzaktan algılama tekniklerinden yararlanarak tarımsal faaliyetlerin izlenmesi. *GSI Journals Serie C: Advancements in Information Sciences and Technologies*, 4(2), 58-79.
- Benliay, A., Yılmaz, T., Olgun, R. & Ak, M. K. (2020). NDVI indicated changes in vegetation and their relations to climatic comfort factors in Demre-Akçay Sub basin, Turkey. *Journal of Environmental Biology*, 41(2), 344-350.
- Booth, D. Hartley, D., R. Jackson, R. (2002). Forest cover, impervious-surface area, and the mitigation of stormwater impacts J. Am. Water Resour. Assoc., 38 (3) (2002), pp. 835-845.
- Brabec, E. 2009. Imperviousness and land-use policy: toward an effective approach to watershed planning. J. Hydrol. Eng., 14, pp. 425-433.
- Burriel Moreno, J. Ibànez Martí, J. Terradas, Serra., I. (2006). El mapa ecológico de Barcelona: los cambios de la ciudad en las últimas tres décadas Cuad. Geográficos, 39 (2006), pp. 167-184.
- Bozkurt, N. E., Zontul, M., & Aslan, Z. (2018). Uydu Verilerine Dayalı Olarak Bitki Örtüsü Analizi. *AURUM Journal of Engineering Systems and Architecture*, 2(1), 75-82.
- Creaf, (2013). Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF). Legend MCSC-3v1/SIOSE Codification of the covers; Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). P. James, R.F. Banay, J.E. Hart, F. Laden A review of the health benefits of greenness Curr. Epidemiol. Rep., 2 (2015), pp. 131-142.
- Çoşlu, M., Karakuş, N., Selim, S. & Sönmez, N.K., (2021). Evaluation of the Relationship Between Land Use and Land Surface Temperature in Manavgat Sub-Basin. Planning, Design and Management in Landscape Architecture, Altuntaş Arzu, Editor, IKSAD International Publishing House, pp.3-34.
- Çınar, İ., Karakuş, N., Ardahanlıoğlu, Z.R. & Selim, S. (2015). Evaluation of the Open and Green Spaces in the Aspect of Urban Ecosystems:Case of Fethiye City, Turkey. Environment and Ecology at the Beginning of 21st Century. (Ed: Efe,

- R., Bizzarri, C., Cürebal, İ., & Nyusupova, G.N.) ST. Kliment Ohridski University Press, pp.398-410, Sofia.
- Çınar, İ., Ardahanlıoğlu, Z. R., Karakuş, N. & Yazar, K. (2017). “Sürdürülebilir Turizm Faaliyetleri Kapsamında İklim Konforu Değerlendirmesi: Kıyı Akdeniz Yerleşimi, Fethiye Örneği”. II. International Academic Research Congress, 18-21 Ekim 2017, s.563, Antalya.
- Çınar, İ., Karakus, N., & Toy, S. (2023). Analysing daytime summer thermal comfort conditions for Turkey’s third largest tourism destination. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(17), 50046-50056.
- D.H. MacDonald, N.D. Crossman, P. Mahmoudi, L.O. Taylor, D.M. Summers, P.C. Boxall The value of public and private green spaces under water restrictions *Landsc. Urban Plan.*, 95 (4) (2010), pp. 192-200, 10.1016/j.landurbplan.2010.01.003.
- Dirik, H. , Ata, C., (2004), Kent ormancılığının kapsamı,yararları, planlanması ve teknik esasları, I. Ulusal Kent Ormancılığı Kongresi Bildiriler Kitabı, ss.63-77, Ankara.
- Doğan, H. M., Kılıç, O. M. & Yılmaz, D. S. (2014). Tokat ili bitki yoğunluk sınıflarının Landsat-7 ETM+ uydu görüntüleri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile araştırılması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1, 46-53.
- Feltynowski, M., Kronenberg, J., Bergier, T., Kabisch, N., ŁAszkiewicz, E. & Strohbach, M. W. (2018). Challenges of urban green space management in the face of using inadequate data. *Urban Forestry & Urban Greening*, 31, 56–66.
- Huang, S., Tang, L., Hupy, J. P., Wang, Y. & Shao, G. (2021). A commentary review on the use of normalized difference vegetation index (NDVI) in the era of popular remote sensing. *Journal of Forestry Research*, 32(1), 1-6.
- Jenerette, G.D., Harlan, S.L., Stefanov, W.L., Martin, C.A. 2011. Ecosystem service-sand urban heat riskscape moderation: water, green spaces, and social inequality in Phoenix, USA *Ecol. Appl.*, 21 (7), pp. 2637-2651.
- Jin, X., Liu, J., Wang, S. & Xia, W. (2016). Vegetation dynamics and their response to groundwater and climate variables in Qaidam Basin, China. *International Journal of Remote Sensing*, 37(3), 710-728.
- Jones, H. G., & Vaughan, R. A. (2010). *Remote sensing of vegetation: principles, techniques, and applications*. Oxford university press.
- Kahya, O., Bayram, B., Reis, S. 2010. Land cover classification with an expert system approach using Landsat ETM imagery: a case study of Trabzon.
- Kaplan, S., Kaplan, R. (2003). Health, supportive environments, and the reasonable person model *Am. J. Public Health*, 93 (9), pp. 1484-1489.
- Karakuş, N., Selim, S., Ardahanlıoğlu, Z.B., Çınar, İ. & Özer, Ö. (2014). Aktif Rekreasyon Alanları Dağılımının Cbs Teknikleri ile Analizi Üzerine Fethiye Kent Merkezi Örneğinde Bir Araştırma. Türkiye Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi, 4-6 Haziran, Muğla, ss.570-576.

- Karakuş, N. & Çınar, İ., (2021). Comparison Of Bioclimatic Comfort Conditions Of Urban, Suburban And Rural Settlements. Planning, Design and Management in Landscape Architecture, (Ed: Altuntaş, A.), IKSAD International Publishing House, pp. 221-239.
- Karakuş, N. (2022). Determining The Plant Density In Parks By Remote Sensing Techniques: The Case Of Fethiye City Center. International Research in Architecture, Planning and Design, (Ed: Özgel Felek S.), Serüven Publishing, ss.1-18,
- Karakuş, N. ve Eyileten, B. (2022). Determining The Land Surface Temperature From Landsat 8 Satellite Images And Data Evaluation In Accordance To Land Use: Antalya/Serik Case. New Trends in Architecture, Planning and Design. (Ed: Çabuk, A., Aşikkutlu, H.S.), Duvar Publishing, ss.201-220.
- Kim, H.W., Li, M.H. (2016). Sustainable stormwater management: examining the role of local planning capacity in mitigating peak surface runoff, *Sustainability*, 8 (9), p. 763.
- Li, X., Zhou, Ouyang, W.Z., Xu, X., Zheng, H. (2012). Spatial pattern of greenspace affects land surface temperature: evidence from the heavily urbanized Beijing metropolitan area, *China Landsc. Ecol.*, 27 (6), pp. 887-898.
- Li, Y., Zhao, Z., Wang, L., Li, G., Chang, L. & Li, Y. (2021). Vegetation changes in response to climatic factors and human activities in Jilin Province, China, 2000–2019. *Sustainability*, 13(16), 8956.
- Myneni, R. B., Hall, F. G., Sellers, P. J., & Marshak, A. L. (1995). The interpretation of spectral vegetation indexes. *IEEE Transactions on Geoscience and remote Sensing*, 33(2), 481-486.
- Nowak, D.J., Greenfield, E.J. (2012). Tree and impervious cover change in U.S. cities *Urban For. Urban Green.*, 11 (1), pp. 21-30.
- Olgun, R. & Selim, C. (2021). Spatial accessibility to urban green spaces within the scope of national legislation; Case of Serik, Antalya. *Planning, Design and Management in Landscape Architecture* (pp.100-120), Ankara: Iksad Publications.
- Özer, Ö. Avcı, M. & Karakuş, N. (2013). An Evaluation of Alternative Tourism Opportunities in the Turkish Destination of Fethiye. Athens: ATINER'S Conference Paper Series, No: TOU2013-0637. Atina.
- Pettorelli, N., Vik, J. O., Mysterud, A., Gaillard, J. M., Tucker, C. J. & Stenseth, N. C. (2005). Using the satellite-derived NDVI to assess ecological responses to environmental change. *Trends in ecology & evolution*, 20(9), 503-510.
- Rafiee, R., Mahiny, A.S., Khorasani, N. (2009). Assessment of changes in urban green spaces of Mashad city using satellite data *Int. J. Appl. Earth Obs. Geoinf.*, 11 (6) (2009), pp. 431-438, 10.1016/j.jag.2009.08.005.
- Rouse Jr, J.W., Haas, R.H., Schell, J.A. & Deering, D.W. (1973). *Monitoring the vernal advancement and retrogradation (green wave effect) of natural vegetation* (No. NASA-CR-132982).
- Sağlam, S. ve Özkan, U. Y., (2012), Kent Orman Kavramı ve Planlama Örnekleri, I.

- Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, 26- 28 Ekim 2011, Kahramanmaraş.
- Schebella, M., Weber, D., Schultz, L., & Weinstein, P. (2019). The wellbeing benefits associated with perceived and measured biodiversity in Australian urban green spaces. *Sustainability*, 11(3), 802.
- Scopus (2023). Scopus veritabanı. <https://www.scopus.com/term/analyzer.uri?sort=plf-f&src=s&sid=cebf6414fa26b578b4a4456402a3c719&sot=a&sdt=a&sl=19&s=TITLE-ABS-KEY%28NDVI%29&origin=results-list&count=10&analyzeResults=Analyze+results>.
- Selim, S., Karakuş N., Ardahanlıoğlu, Z.B. & Zengin, M. (2014). Fethiye Kenti Açık ve Yeşil Alan Dağılımlarının Cbs Teknikleri ile Analizi. Türkiye Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi, 4-6 Haziran, Muğla, ss.577-585.
- Selim, S., Koc-San, D., Selim, C., & San, B. T. (2018). Site selection for avocado cultivation using GIS and multi-criteria decision analyses: Case study of Antalya, Turkey. *Computers and electronics in agriculture*, 154, 450-459.
- Selim, S. ve Karakuş, N. (2016). Sufficiency of Public Open-Green Spaces in Fethiye Town/Turkey and Accessibility Analysis with GIS Techniques. 1st International Academic Research Congress, Antalya, Türkiye, 3-5 Kasım 2016, cilt.1, ss.82-87.
- Selim, C. ve Doksöz, S. (2021). The Effects of Biodiversity on Landscape Perception and Preference in Urban Green Areas. *Architectural Sciences and Ecology*, (Ed: Çakır, M., Tuğluer, M., Fırat Örs P.), İksad Yayınevi, ss.206-231. ISBN:978-625-8213-87-4
- Selim, C., & Atabey, S. (2020). Kentsel yol ağaçlandırmalarının sağladığı faydaların belirlenmesi: Antalya Atatürk Bulvarı örneği. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34(Özel Sayı), 235-248.
- Weier, J., Herring, D. (2015). NASA Earth Observatory. <http://earthobservatory.nasa.gov/Features/MeasuringVegetation/>.
- Taşçı, M. B., Bilgilioğlu, B. B., Arslan, A. E., Musaoğlu, N., & Erten, E. (2017). Kentsel Yeşil Alanlarda Uzaktan Algılama ile Yaprak Alan İndeksi.
- Taysun, K. Ş., & Taysun, A. (2020). Rüzgâr Erozyonu Etkisindeki Manisa-Akselendi Ovası'nda Bitki Örtüsündeki Zamansal Değişimin NDVI Verileri Kullanılarak İrdelenmesi. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 100-105.
- Tüik, (2023). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi. <https://data.tuik.gov.tr/>
- Xue, J., & Su, B. (2017). Significant remote sensing vegetation indices: A review of developments and applications. *Journal of sensors*, vol. 2017: 1353691. <https://doi.org/10.1155/2017/1353691>.
- Yılmaz, T., Olgun, R. & Şavklı, F. (2016). A Study on Park Usage Preferences of the Elderly People. *Inonu University Journal of Arts and Design*, 6(14), 1-10.
- Zhang, X., Wu, S., Yan, X. & Chen, Z. (2017). A global classification of vegetation based on NDVI, rainfall and temperature. *International Journal of Climatology*, 37(5), 2318-2324.

Bölüm 9

MÜZELERİN SAVAŞ DURUMUNDA KORUNMASI: KÜLTÜREL ZENGİNLİKLERİN GÜVENLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Osman Ziyaettin YAĞCI¹

Merve SARAÇOĞLU GEZER²

---

1 Öğr. Gör. Osman Ziyaettin YAĞCI, Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, Türkiye. osmanyagci@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-7129-1891

2 Arş. Gör. Merve SARAÇOĞLU GEZER, Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, Türkiye. mervesaracoglu@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6326-5151

1. GİRİŞ

Savaşın yıkıcı etkileri sadece fiziki altyapıyı değil, aynı zamanda bir toplumun kültürel kimliğini şekillendiren unsurları da vurur. Bu bağlamda, müzeler sadece sanat eserlerini veya antikalara sergilemekle kalmaz, aynı zamanda geçmişin hikayesini anlatan birer anıt olarak da önem kazanır. Ancak, tarih boyunca savaş durumları, kültürel mirası ciddi bir tehdit altına sokmuştur. Bu makale, savaşın ortasında müzelerin güvenliğini sağlama zorunluluğunu ele alacak ve kültürel hazinelerin savaşın yıkıcı etkilerinden nasıl korunabileceğine dair kapsamlı bir perspektif sunacaktır.

Savaşın sarsıcı etkileri altında müzeler, sadece maddi zararlarla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumların kolektif hafızasını ve kültürel dokusunu şekillendiren unsurları da tehlikeye atar. Bu noktada, müzelerin savaş durumunda korunması, sadece bir ülkenin tarihini değil, aynı zamanda küresel bir mirası da kurtarmayı amaçlamalıdır. Bu makale, müzelerin savaş zamanındaki koruma ihtiyaçlarını değerlendirmek ve bu müesseselerin dirençli ve etkili koruma stratejilerini nasıl geliştirebileceğini tartışmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Müzelerin korunması, sadece somut bir görevin ötesine geçer. Bu, aynı zamanda bir toplumun kimliğini, geçmişini ve kültürel değerlerini koruma sorumluluğunu içerir. Makalemiz, savaşın yıkıcı etkilerinin ortasında müzelerin rolünü ve bu kurumların sürdürülebilir bir geleceği nasıl sağlayabileceğini anlamaya yönelik bir çaba içerir.

2. Müze Tanımı

Müzeler, koleksiyonların, incelenmesi, analiz edilmesi, bilgi alınması amacıyla sergilendiği gezerken keyif veren ve heyecanlandırıcı yapılarıdır (Allan,1963:5; Şahan, 2005:288). Başka bir deyişle, müzeler bilimsel, tarihi, sanatsal niteliği olan koleksiyonların sürekli bir şekilde halkın ziyaretine açık olarak sergilendiği yapılarıdır (Sözen & Tanyeli, 1987:168; Şahan, 2005:288). Toplumun gelişmesini sağlayan, halkın ziyaret edebildiği, insana ve insanın dokunduğu tarihe ve çevreye tanıklık etmiş olan koleksiyon niteliğindeki ürünleri barındıran, koruyan ve bunlara ait bilgiyi paylaşan hiçbir kar amacı gütmeyen sürekli bir şekilde eğitime ve keyif verme görevini devam ettiren kurum olarak ifade edilmesi, müze için yapılmış çağdaş tanımlamalardan biridir (Madran, 1999:6; Şahan, 2005:288). Ayrıca Kültür Bakanlığı müze tanımını; bilimsel metodlarla gün yüzüne çıkarılmış kültür varlıklarını, inceleyerek koruyan, tanıtılmasını sağlayan, geçici ya da sürekli bir şekilde sergileyen, toplumu eğitmeyi amaçlayan ve bedii zevkini yükselten, dünya görüşünün geliştirilmesine yardımcı olmak için etkinliğini sürekli bir şekilde devam ettiren kuruluş olarak belirtmiştir (Gerçek, 1999: 11; Şahan, 2005:288).

2.1 Kültürel Mirasın Korunması Sorunu

Taşınmaz kültürel mirasın tahribatının sebep olduğu tahribatın insanlığa etkisi üzerine ortaya konan birkaç kozmopolit değerlendirme bulunmaktadır. Müzeler ya da kültürel mekanlar yok edildiğinde veya tehlike altında bulunduğu, bu sektördeki iş istihdamını ciddi oranda zarar görmektedir. Arkeolojik ve tarihi destinasyonlardan sağlanan maddi getiri kaybedilmektedir. Kültürel mirasın tahribatı bu gibi ciddi ekonomik kayıplara sebep olmakla beraber, savaşın sebep olduğu yıkım, yaraları derinleştirmekte, düşmanlıkları artırmakta, uzlaşmaları imkansızlaştırmaktadır. Mirasın ortadan kaldırılması, kültürel kimliğin kaybolmasına ve sosyal birlikteliğin yok olmasına yol açmaktadır. Kültürel mirasın hedef alındığı olaylarda, saldırıların şiddetiyle karşı karşıya kalan küratörler ve arşivciler mirası korumak adına canlarından feragat etmişlerdir. Kültürel mirasın evrenselliği göz önünde bulundurularak bu mirasın bulunduğu bölgelere seyahatler düzenlenmek, müze ziyaretleri terk etmemek ve birincil metinleri okuyup inceleyerek kültürel mirasın korunması ve aktarılmasını sağlamak evrensel bir görev olarak kabul edilmelidir (Durmaz, 2019:13).

Kültürel mirasın korunması amacıyla yürürlüğe giren uygulamalar genel olarak 20.yüzyıla denk gelse de koruma düşüncesi ilk olarak tarih öncesi dönemlerde ortaya çıkmıştır. Eski Hint medeniyetinde Upanişad'ın yazılı kanunlarına bakıldığında, savaş esnasında askerlerine yerleşim yerlerinin tahribatını yasakladığı görülmektedir. Antik Yunan'da ise M.Ö. 8 ve 2.yüzyıllarda Olympos, Delphi gibi şehirler kutsal yerler olarak kabul edilmiş ve korunması amacıyla tahribatı yasaklanmıştır. İslam Medeniyetinde ise farklı dinlere ve kültürlere ait ibadethaneler, manastırlar ve kilise gibi eserlere saldırmak ve tahrip etmek yasaklanmıştır (Güner, 2009; Durmaz, 2019:13).

Tüm bunlara rağmen Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu ve Suriye yerleşkeleri başta olmak üzere Ortadoğu'da yer alan birçok kültürel miras ve antik kentler talan edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda ise Avrupa şehirlerindeki eserler savaş sırasında tahrip edilmiştir. 21. Yüzyılın son dönem savaşlarında ise Ortadoğu şehirlerinin savaş sebebiyle yıkıldığı, arkeolojik ve tarihi kültürel mirasın yok edildiği görülmektedir (Durmaz, 2019:23).

Kültürel mirasın işlevinin değiştirilerek farklı amaçlarla kullanılması da savaş tahribatlarından kabul edilmektedir. Timur'un Bursa işgalinde Ulu Cami'de hayvanların yaşadığı varsayılmıştır. Naziler, Villa Savoye'yi depo olarak kullanmışlardır. Bu durumun aksine savaş sebebiyle yapılmış olan Çin Seddi ve Rumeli Hisarı gibi yapılar ise kültürel mirasın önemli örnekleri olarak kimlik kazanmıştır (Tümer, 1995; Durmaz, 2019:23).

İkinci Dünya Savaşı sırasında sivil mimarının zarar görmesi ve tahribatı sonrasında 1940-1950 yıllarında Avrupa kentlerindeki yapıların tarihi ve

anıtsal niteliği olanları muhafaza edilmiş, diğer yapılar ise yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Polonya bu dönemde yeniden inşa çalışmalarının yoğun olduğu örnek ülkelerden biridir. Varşovalılar kültürel belleğin ve ulusal kimliğin bir yansıması olarak kabul ettikleri ve savaşta tahrip olan nitelikli ya da nitelsiz tüm yapıların yeniden yapılmasını talep etmişlerdir. Varşova arşivde yer alan bilgi, belge ve fotoğraflar yardımı ile tekrar imar edilmiştir (Sarisözen, 2018; Durmaz, 2019:35).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa ülkelerinin kültürel kimliklerini muhafaza etme bilincine ulaşması, savaşta yok olan mimari mirasın ve çevresinin tekrar imar edilmesini sağlamıştır. Savaşta zarar gören kültürel katmanların tekrar yapılması, harap olmuş şehirleri yeniden yaşanılabilir kılmak, koruma uygulamalarının esas konusu olmuştur (Cansever, 2006, s. 188; Durmaz, 2019: 35).

Gültaş (2023), Müzecilik Meslek Kuruluş Derneği'nin resmi sitesinde yayınlanan, "Kültür Varlıklarının Korunması ve Müzelerin Afet Yönetimi" adlı çalışmasında, dünya genelinde ve ülkemizde müzelerin etkilendiği bazı örnekleri şu şekilde sıralamıştır;

- 1966 ve 2002 yıllarında yaşanan sel felaketleri sonrasında, Venedik, Floransa ve Orta Avrupa ülkelerinde kültür varlıkları ciddi bir biçimde tahrip olmuştur.
- 2 Eylül 2018'de Brezilya'da meydana gelen yangın sırasında Rio de Janeiro kentinde yer alan Ulusal Müze (Şekil 1) ve yine 16 Nisan 2019'da Paris'te çıkan yangında ise Notre Dame Katedrali'nde bulunan koleksiyonlar ve binalar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Şekil 2).

Şekil 1. Rio de Janeiro Ulusal Müze Yangını (URL-1)

Şekil 2. Notre dame Katedrali Yangını (URL-2)

- 1990 yılında çıkan savaş sebebiyle, Kuveyt Ulusal Müzesi, 1991-1993 yılları arasında Yugoslavya'da yaşanan iç savaş neticesinde ise Saraybosna Zemeljki Müzesi tahrip edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Zemeljki Müzesi'nin Savaşta Tahrip Edildikten Sonraki Görünümü (URL-3)

- Yine 1993 yılında yaşanan savaşta Afganistan Ulusal Müzesi ve aynı yıl yaşanan bombalı terör eylemi sırasında Galleria Degli Uffizi (Floransa, İtalya) tahrip edilmiştir.
- 1985 yılında yaşanan depremde, Amerikan Popüler Sanatlar Müzesi (Santiago, Şili) ve 1995 yılında meydana gelen depremde ise Kobe

Şehir Müzesi ile Modern Sanatlar Müzesi (Kobe, Japonya) önemli ölçüde etkilenmiş ve tahrip olmuştur.

- 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan ve halen devam eden Rusya ile Ukrayna'ya arasındaki savaş sebebiyle başkent Kiev ve Ukrayna genelindeki müzeler ve kültür varlıkları da yok olma riskiyle karşı karşıya kalmış olup, birçok kültür varlığı da tahrip edilmiştir (Şekil 4-5). Kiev'de yer alan Özgürlük Müzesi başta olmak üzere bazı müzeler ise koleksiyonlarını koruma altına almak için güvenli alan arayışı içerisine girmişlerdir.

Şekil 4. Ukrayna'nın Herson Kenti Müzesi'nde Savaşın İzleri (URL-4)

Şekil 5. Ukrayna'nın Herson Kenti Müzesi'nde Savaşın İzleri (URL-4)

- 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan merkezli meydana gelen ve 10 şehrimizi etkileyen deprem neticesinde on binlerce insan hayatını kaybetmiş, binlercesi yaralanmıştır. Aynı zamanda Hatay ve Adıyaman gibi kadim kentlerimiz başta olmak üzere pek çok kültür varlıkları; pek çok arkeolojik alan, sivil ve dini mimari örnekleri yıkılmış (Şekil 6), müze ve ören yerleri ile kazı alanları tahrip olmuştur.

Şekil 6. İskenderun Latin Katolik Kilisesi Depremden Sonra (URL-5)

2.2 Savaşta Müzelerin Korunmasına Yönelik Sözleşmeler

2.2.1 1954 Lahey Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme

Kültürel malların korunması amacıyla uluslararası düzeyde yapılan ilk hukuki düzenlemeler, 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleridir. Bu sözleşmelerde hangi kültürel varlıkların muhafaza edileceğinden bahsedilmiş ancak kültürel malların net bir tanımlaması yapılmamıştır. 1899 Lahey Sözleşmelerinden II No'lu Kara Savaşlarına ilişkin Sözleşmenin 27. Ve 56. Maddelerinde, sanat, bilim, eğitim, ibadet ve hayır işleri kapsamında kullanılan yapıların korunmasının önemli olduğuna vurgu yapılarak bu amaçlarla kullanılan varlıkların tahrip edilmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Bu Sözleşmeler sayesinde kültürel varlıkların savaş sırasında korunması adına büyük ilerleme katedilmiştir. Fakat Sözleşmelerde kültürel varlıkların tanımlanmamış olması ve taşınabilir kültürel mallar meselesi ile Sözleşmelere uymayan davranışların soruşturulması için bir hüküm olmaması gibi eksiklikler bulunmaktadır (Çokişler, 2019: 62-63; Tabanlı, 2023: 176).

Savaş çıkmadan önce ve özellikle savaşın başladığı durumlarda kültürel varlıkların muhafaza edilmesine dair kapsamlı bir taslak hazırlama düşüncesi, İtalyan hükümetinin çabalarıyla, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) öncülüğünde tekrar değerlendirmeye alınmıştır (Nahlik, 1976: 1077; Tabanlı, 2023: 177). UNESCO, barış ve savaş dönemlerinde uluslararası kültürel mirasın korunması için başı çeken önemli bir uluslararası kuruluştur (Qureshi, 2017: 86, Tabanlı, 2023: 177). UNESCO'nun hazırladığı ve öncülük ettiği, silahlı çatışma sırasında kültürel varlıkların muhafaza edilmesi için mihenk taşı olarak kabul edilen ve bu kapsamda özel olarak hazırlanmış olan ilk uluslararası sözleşme 1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesidir¹ (Qureshi, 2017: 71; von Schorlemer, 2004: 44; Tabanlı, 2023: 177). 1954 Lahey Sözleşmesi, 7 Ağustos 1956 tarihinde yürürlüğe alınmıştır. Lahey Sözleşmesi'nin bazı temel ilkeleri, uluslararası teamül hukukunda kabul görmüş ve bir parçası haline gelmiştir (Von Schorlemer, 2004: 44-45; Tabanlı, 2023: 177).

1954 tarihli “Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme” sayesinde kültürel miras tanımı normatif bir nitelik kazanmıştır. Sözleşmede bahsedilen Mavi “Kalkan” savaşta korunması gereken kültürel mirasın uluslararası sembolüdür. Mavi Kalkan, Kızılhaç ve Kızılay gibi kurumların kültürel miras muadilidir. 1954 Lahey Protokolü'nün önermesiyle 1996 yılında kurulmuştur. (V Madde 16) 1954

¹ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention

Lahey Sözleşmesi'nde (The Hague Convention) kültürel miras tanımı kapsamına anıtsal eserler, tarihi veya sanatsal niteliği yapılar ile arkeolojik sit alanları gibi taşınmaz kültür varlıkları; resim, heykel gibi eserler, kitaplar ve arşivler, el yazmaları bilimsel olarak önemli kabul edilen koleksiyonlar gibi sanatsal, tarihi ya da arkeolojik değeri olan taşınabilir kültür varlıkları gösterilmektedir (Durmaz, 2019: 40).

2.2.2 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Birleşmiş UNESCO'nun Genel Konferansı'nda 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilmiş, 17 Aralık 1975 yılında yürürlüğe konmuştur. UNESCO'nun genel konferansında sözleşmenin gerekliliği ve kabulü şöyle ifade edilmiştir;

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Genel Konferansı 17 Ekim - 21 Kasım 1972 tarihinde Paris'te düzenlenen on yedinci oturumunda, Kültürel mirasın ve doğal mirasın çürümeye maruz kalma gibi sadece geleneksel bozulma sebeplerinin haricinde, korkunç, bozulma ve tamamen yok olma olgularıyla durumun vahametini arttıran toplum bazında ve ekonomik değişimin de giderek yoğunlaşan tehdidi etkisinde kaldığını not ederek, kültürel ve doğal mirasın en küçük bir parçasının dahi bozulmasının ya da yok olmasının, dünyada bulunan tüm uluslarının mirasını zarara uğratacak bir yoksunluğa sebep olduğunu dikkate alarak, bu mirasın ulus bazında korunmasının, korunma için ciddi maddi gereksinime ihtiyaç olmasına karşın, korunması kaçınılmaz olan kültürel mirasın bulunduğu ülkenin ekonomik, bilimsel ve teknik imkan ve kaynaklarının yeterli olmaması durumuyla birçok kez karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak, UNESCO örgütü Kuruluş Belgesinin, Örgütün dünya mirasının muhafaza edilmesi ve saklanmasına destek olarak aynı zamanda ilgili uluslara gerekli uluslararası sözleşmeleri önererek bilgi toplayacağını, bu bilgileri artıracığını ve dağıtılmasını sağlayacağını öngördüğünü hatırlatmaktadır. Kültürel ve doğal varlıklar hakkındaki mevcut olan Uluslararası sözleşme, tavsiye ve kararların hangi topluma ait olduğu gözetilmeksizin bu eşi benzeri olmayan kültür varlıklarının korunmasında dünyanın tüm toplumları için önemli olduğunu göz önünde bulunduracaktır. Kültürel ve doğal mirası meydana getiren unsurların bazılarının diğerlerine göre daha önemli olması sebebiyle evrensel kültürel mirasının bir parçası kabul edilerek korunması gerekliliği göz önünde bulundurularak hareket edilecektir. Kültürel ve doğal varlıkları tehdit altına alan yeni tehlikelerin önem ve ciddiyeti dikkate alınarak, ilgili devletin konuyla ilgili çalışmalarının yerini almadan bu çalışmaları müessir bir biçimde tamamlayacak olan ortak bir yardım imkanı sunarak istisnaî evrensel değeri bulunan kültür ve tabiat mirasının muhafaza edilmesine tüm uluslar arası camianın katılması gerekliliği göz önünde bulundurularak, bu kültür ve tabiat mirası için sürekli

bir biçimde aynı zamanda ilmi ve modern yöntemlere göre oluşturulmuş olan etkin bir ortak koruma sistemi ortaya çıkaran yeni sözleşme hükümlerinin kabul edilmesinin kaçınılmaz kabul edilerek, 16 Kasım 1972 tarihinde yapılan oturumla sözleşmenin kabul edildiği ifade edilmiştir (Resmi Gazete ile yayımı : 20.4.1982 Sayı : 17670: 275).

Bu sözleşmeyle, kültürel mirasın evrensel bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmiş ve koruma çalışmalarının ortak bir şekilde yürütülmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu karar doğrultusunda kültürel mirasın yer aldığı alanları kapsayan bir Dünya Miras Listesi oluşturulması gerektiği bildirilmiştir. Bu listeyi hazırlamak amacıyla UNESCO bünyesinde Dünya Miras Merkezi kurulmuştur. Hazırlanan komisyon Dünya Miras Listesi'nde dahil edilmesi amacıyla önerilen alanları inceleyecek, listede bulunan alanların korunmasını sağlayacak ve periyodik olarak raporlar hazırlayıp mevcut projelerle ilgili değerlendirme yapıp danışmanlık hizmeti sunacaktır. Sözleşme hükümlerine göre, UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesi (WHC, 1972) kültürel miras risk yönetiminin sorumluluğuna sözleşmeye taraf ülkeleri de dahil etmektedir. İlk iş olarak kültürel varlıkların sayı, cins, değer, nitelik gibi özelliklerine göre envanter listesi oluşturulacak, envanterlerin yer aldığı ortam ve çalışanların belirlenmesi gerekmektedir. Kültürel varlıklara yönelik riskler ve alınacak önlemler belirlenmelidir. Ancak önlemlerin uygulama safhası, belirlenmesinden daha önemlidir. Bu sebeple doğal afetler dışında savaş ve silahlı çatışma durumlarına karşı görevi olan kişilerin eğitime önem verilmeli eğitilmeli ve tatbikatlar yapılmalıdır (Aydın & Güner, 2013, s. 78).

Yukarıda belirtilen bozulma, doğal afet, savaş ve çatışma durumlarında, sözleşmenin 11. Maddesi 4. Fırkası kapsamında tahribata maruz kalan kültürel miras unsurları sözleşmeye taraf ülkeye bir yaptırım niteliğinde olan "Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesine" dahil edilmektedir. Acil ihtiyaç duyulması durumunda Komite, kendi belirlediği bir zamanda tehlikedeki Dünya Mirası Listesi'ne yeni bir madde ekleyip bunun duyurusunu yapabilir. Aynı zamanda bunu Kırmızı Liste adıyla ilan edebilir. Kırmızı liste yok olma riskinin henüz ortaya çıkmadığı tedbir amaçlı bir durumdur. Risk altındaki varlıkları korumaya yönelik girişimler için uygulanmaktadır. Doğal ve kültürel varlığın tahribatı, bozulması gibi durumlar neticesinde özgünlüğünü ve evrensel niteliğini kaybetmesi Komite'nin kültürel miras varlığını, Dünya Miras Listesi'nden çıkarmasına sebep olmaktadır. Listedeki çıkarılmaya dair açıklayıcı ve net bir düzenleme bulunmamaktadır. 192-198. Paragraflarda liste dışı bırakmaya ilişkin dünya miras varlığının özgünlüğü beşerî sebeplerden dolayı adaylık safhasında tehdit altındaysa, taraf devlet sorumluluğu gereği alması gereken iyileştirici tedbirleri almadıysa ve öngörülen sürede iyileştirme önlemleri alınmadıysa gibi hükümler yer almaktadır. Bahsedilen bu durumların birinin bile farklı bir kaynaktan belge

ve beyanlar dâhilinde tespit edilirse komite tarafından listesinden çıkarılıp çıkarılmaması hususunda karar alınmaktadır. (Güneş, 2011, s. 152).

2.2.3. Cenevre Sözleşmesi

1949 Tarihinde yapılan ve Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi olarak tanımlanan sözleşme, Cenevre Sözleşmelerinin dördüncüsü aynı zamanda sonuncu sözleşmesidir. Bu sözleşmede de, kültürel varlıklar, kuşatma, bombalama, askeri faaliyetler için kullanma gibi savaş tahribatları yasaklanarak korumaya alınmışlardır. Ayrıca sözleşmede, kültür varlıklarının tamamen imha edilmesi ya da zarar verilmesi de yasaklanmıştır (Çokişler, 2019: 61; Erçakıca, 2021: 69).

1949 tarihinde imzalanan Cenevre Sözleşmeleri'ne göre ek olarak yapılan 1977 Tarihli I ve II No'lu Ek Protokoller dikkate alındığında yine korumaya yönelik bazı düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir (Öktem, s.142-143). I No'lu Ek Protokol'de bulunan 53. Maddeye göre kültürel varlıkların tahrip edilmesi, bu varlıkların çatışmalarda herhangi bir amaçla kullanılması veya misilleme hedefine dönüştürülmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Aynı protokolün 85. maddesinde ise özel olarak koruma altına alınmış tarihi veya kültürel miras varlıklarına saldırılması, uluslararası insancıl hukukun ağır ihlali olarak kabul edileceği belirtilmektedir. Ayrıca II No'lu Ek Protokol'de yer alan 16. Madde'de, kültürel varlıkların ve ibadethanelerin koruma altına alınması, bunlara yönelik düşmanca davranışlar sergilenmemesi, 1954 Tarihli Sözleşme hükümlerinin göz dikkate alınması gerektiği bildirilmektedir (Yamaner, 2009; Erçakıca, 2021: 69).

2.3 Savaşta Müzelerin Korunmasına Yönelik Kuruluşlar

2.3.1 UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim-Bilim ve Kültür Organizasyonu)

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler bünyesinde eğitim, bilim ve kültürü korunmak ve yeni politikalar oluşturmak amacıyla 16 Kasım 1945'te UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim-Bilim ve Kültür Organizasyonu) kurulmuştur (UNESCO, UNESCO Kuruluş Sözleşmesi, 1946). 16 Kasım 1945'tarihinde kurulmasına rağmen resmen yürürlüğe, 4 Kasım 1946 tarihinde girmiştir. 193 üyesi olan UNESCO'nun merkezi Fransa'nın Paris şehrinde bulunmaktadır (Durmaz, 2019: 36).

UNESCO kuruluşundan itibaren, kültür alanında birçok faaliyet düzenlemiştir. UNESCO bu faaliyetlerde tüm kültürleri insanlığa ait ortak bir mirası olarak kabul etmekte ve geleneksel kültürlerin gelecek nesillere iletilmesinin önemini vurgulamaktadır. UNESCO sözleşmelerinin ve belgelerinin "koruma" kavramını vurgulaması bu açıdan dikkat çekicidir.

UNESCO günümüzde ivme kazanan kentleşme, sanayileşme ve küreselleşme gibi sorunların karşısında durmuş dünyanın somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunması ve nesilden nesile aktarılmasını temel amaç edinmiştir. UNESCO'nun bu amacı doğrultusunda ortaya koyduğu belgeler arasında somut kültürel mirasa ilişkin 1972 yılında yapılan “Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi” ve 2001 yılında yapılan “Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi” önemli yer tutmaktadır. UNESCO, somut olmayan kültürel miras meselesinde ise iki sözleşme yaptı bunlar: 2003 yılında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ve 2005 yılında “Kültürel Anlatımların Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”dir. “Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi” ülkemizde 1983 yılında, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ise 2006 yılında kabul edilmiştir (Öcal, 2007: 5).

2.3.2 ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi)

ICOM 1946 Yılında Paris'te faaliyete geçmiştir. ICOM, müze alanında mücadele veren tek evrensel kuruluş olma özelliğine sahiptir. Dünya genelinde 37.000'den fazla müze uzmanından oluşan küresel bir ağa sahiptir. Bu uzmanlar tüm dünya müzelerini temsil etmektedirler. Şiddetli doğal afetler, savaşlar sırasında ve sonrasında ilk müdahalelere destek olmak görevini benimsemişlerdir. ICOM, eski eser kaçakçılığıyla mücadele kapsamında geliştirilen çeşitli araçlara da destek vermektedir. Kültürel eserleri tanımlamak amacıyla, “Eser Kimliği” (Object ID) adı verilen standart hale gelmiş bir kayıt sistemi kullanmaktadır. Risk altındaki objeler bu standart kapsamında sisteme kaydedilmişlerse tanımlanmaları kolaylaşmaktadır. ICOM' un risk altındaki kültürel eserleri tanımlamak için hazırladığı Kırmızı Listeler' de dünya genelinde tehlike altında bulunan arkeolojik eserler ve sanat eserleri tanımlanmaktadır. Amaç bu eserlerin satılmasına ya da kaçırılmasına engel olmaktır (Durmaz, 2019: 37).

ICOM'un “Code of Ethics for Museums” adlı kitapçığının, 1. maddesinin 6. bendinde, müze yönetiminin, toplumu ve personelinin, müzede yer alan koleksiyonu ve diğer kaynakları afetlerden korumak amacıyla politikalar geliştirmesi ve bu politikaların sürdürülebilirliğini sağlaması gerektiği bildirilmekte; 2. maddenin 21. bendinde, koleksiyonların çatışma ve diğer afetlerden etkilenmemesi adına gerekli politikaların geliştirilmesine önem vermesi gerektiği vurgulanmaktadır (ICOM, 2017: 4, 14; Ertürk, 2021: 644).

2.3.3 ICCROM (Uluslararası Kültürel Varlığın muhafazası ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi)

ICCROM, uluslararası faaliyet gösteren resmi bir kamu kuruluşudur. ICCROM'un üyeleri, kişilerden değil ülkelerden oluşmaktadır. Üyelik şartı Birleşmiş Milletler (BM) üyesi bir ülke olmaktır. Ülkelerin vermekle yükümlü

oldukları aيدات buna göre belirlenir. Bu sebeple bu kurum, üyesi olan ülkelerin konuyla ilgili resmi kurumlarına ve dolalı olarak da Dış İşleri Bakanlıkları'nın ilgili şubelerine karşı sorumludur. Bundan dolayı üye ülkelerin isteklerini ve politikalarını dikkate alırlar ayrıca kişisel başvuru ve taleplere yanıt vermek gibi bir yükümlülükleri yoktur. UNESCO ve UNESCO Dünya Kültürel Varlıklar Merkezi (WHC) de bu tip yani İntergovermental (İGO) kuruluşlardandır. UNESCO'nun 1956 yılında Delhi'de gerçekleştirdiği Genel Konferansı'nda, İkinci Dünya Savaşı'nda oldukça zarar gören Avrupa'nın kültürel varlıklarını onarma amacıyla ortaya çıkan tartışmalı durumlara yardımcı olma gayesiyle; yapılan ve yapımı devam eden onarımların denetlenmesi ve kriterler ile yöntemlerin geliştirilmesi için, uluslararası bir merkezin gerekliliği fikri ortaya çıkmıştır. Birçok ülke bu merkezin kendi topraklarında kurulması için çaba sarfetmiştir. Bu çabalar sonucunda merkezin geniş olanaklar sağlama vadinde bulunan İtalya'da kurulmasına karar verilmiştir. İtalya hükümeti ile gerçekleştirilen sözleşmeyle, Kültürel Varlıkların Onarımı ve Korunmasıyla İlgili Uluslararası Araştırma Merkezi'nin, 1959 yılında Roma'da faaliyete başlaması kararlaştırılmıştır. Bir müddet, isminin uzun olması sebebiyle, 'Roma Merkezi' ifadesiyle kısaltılarak ya da 'Uluslararası Koruma Merkezi' ifade edilen bu kuruluşun adı, sonrasında 'ICCROM' gibi açılımı biraz problemlili fakat daha akılda kalıcı bir ifadeye dönüştürülmüştür. Yaklaşık 30 yıldır da bu ifade kullanılmaktadır. ICCROM, ilk kurulduğu dönemde güçlü kurucu kadrosu sayesinde dünya genelinde üne sahip önemli uzmanlar ile çeşitli kültürel varlıkların korunma ve onarım faaliyetleri yapmış önemli çalışmaları olan enstitüleri belirleyerek, evrensel ve sıkı bir ilişkiler ağı kurmuştur. UNESCO ile birçok ortak evrensel faaliyete dahil olmuş ve üyesi olan ülkelere destek olacak bilimsel görevler örgütleyerek işe başlamıştır. Deprem ve selden etkilenen Guatemala, İtalya gibi ülkeler, Mısır'da Nil Vadisi'nde yeralan mezar buluntuları ve Hindistan'da bir Koruma Merkezi'nin açılıp faaliyete geçirilmesi gibi çeşitli çalışmalarda etkinliğini göstermiştir. Türkiye'de ise Göreme Vadisi'ndeki bulunan duvar resimlerinin korunmasında da parasal ve teknik yardımlara uzun süre devam etmiştir (Erder, 2010: 45).

SONUÇ

Tarihsel ve toplumsal gelişim süreci içerisinde doğan her türlü değer ile insanın doğal ve sosyal ortamındaki yerini ve kapsamını gösteren tüm araçlar, bu değerlerin nesillere aktarılmasında, insanlığın yaşadığı çevreyi karakterize etmekte ve değerlendirmekte önemli bir rol oynamıştır. Maddi kültürel değer, insan ve çevresi arasındaki etkileşim sürecinin sürekli bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Hissetmenin, düşünmenin, yaşamının izlerini taşıyan algılanabilir kültürel değerler ile bunların ürünü olan eylem ve sözler ebedi ve enderdir. Bazen bir sanat eseri bazen bir arkeolojik eser bazen de gündelik yaşamda kullanılan bir nesne olarak karşımıza çıkan

kültürel miras varlıkları, bir koleksiyon ürünü olarak müzelerde toplumu karşılamaktadır. Koleksiyonların ziyaretçilerde oluşturduğu hayranlık, sunduğu estetik özellikler ve barındırdığı bilgilerin kaybolmadan gelecek nesillere aktarılabilmesi için korunması ve sergilenmesi gerekir. Uygarlığın somut delilleri ve bilginin evi olmasıyla müzeler, kültürel mirasın ihtiyacı olan bu gereklilikleri en doğru şekilde karşılayan kurumlardır. Diğer tüm binalar gibi müzeler de hem fiziksel hem de koleksiyon açısından doğal ve insan kaynaklı felaketlere maruz kalmaktadır. Toplumun gelişimi açısından bu kadar büyük önem taşıyan kurumların koleksiyonları, personeli, ziyaretçileri ve yapılarıyla birlikte bir bütün olarak afet, savaş, silahlı çatışma, yangın gibi felaketlerden korunması son derece önemlidir.

Müzeler, maddi ve manevi kültürel mirasın, doğal ve teknolojik mirasın toplanması, belgelenmesi, korunması, sunulması, yorumlanması ve araştırılmasından doğrudan sorumludur. Müze kurulları ve müzelerin stratejik yönetimi ve kontrolünde görev alan uzmanlar hem bu mirası hem de ona ayrılan insani, fiziki ve mali kaynakları korumak ve etik açıdan geliştirmekle yükümlüdür.

Tarihsel süreç içerisinde var olan tüm kültürel değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması önemlidir. Eski kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması, onların eleştirisi ve geçmiş değerlerin geliştirilmesi için yeni kitleler yaratarak kültürün varlığına katkı sağlar.

Tüm mevzuata ve ilgili uluslararası otoritelerin sürekli geliştirme ve koordinasyonuna rağmen kültürel miras, askeri ortamlarda, özellikle yakın çevremizde, tüm dünyanın gözü önünde her gün bilinçli ve sistematik bir şekilde yok edilmektedir. Başta Ortadoğu olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarındaki farklı oluşumların inanç ve mensubiyetlerine dayanarak, bu bölgelerdeki pek çok önemli dünya mirası ile medeniyetinin ve değerlerinin yok edilmesinin kasıtlı ve şiddetli bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Eski zamanlarda savaş sırasında meydana gelen tahribat esas olarak savaşan ülke ve toplumu simgeleyen ve onlara ait olan mülklere yapıyorken, günümüzde gerçekleşen savaşlarda kültürel miras da hedef alınmaktadır. Burada asıl önemli olan yok edilen miras ve varlıkların neredeyse tamamının belli bir kültürü ya da toplumu değil evrensel kültürü temsil ettiği gerçeğinin göz ardı edilmesidir. Bu noktada mevcut mevzuatın ve koordinasyonun hem savaş hem de barış zamanında uygulanması halinde yeterli olacağı açıktır. Ancak sorunun temelinde günümüz birey ve toplumlarının bu kuralları uygulayacak anlayış ve etik değerlerden yoksun olması yatmaktadır. Kültürel mirasın bulunduğu bölgelerdeki bu tür savaşlarda ve silahlı çatışmalarda her türlü evrensel düzenleme ve onay geçerliliğini kaybetmiştir. Bu anlamda uluslararası toplumun bu barbarlığın durdurulması için bir an önce dayanışma içinde tüm yükümlülüklerini acilen yerine getirmesi gerekmektedir. Ulusal

ve uluslararası düzenlemelerin işleyişi ve koordinasyonun sağlanabilmesi için yetkili makamlarca bir eğitim ve kültür politikasının geliştirilmesi ve teşvik edilmesi, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğinin artırılması ve bunlara ilişkin uyarı yaptırımlarının uygulanması gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı kaosta Ortadoğu'nun kültürel mirasından çeşitli kültürel değerler Avrupa müzelerine aktarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Avrupa'nın kültürel değerlerini barındıran alanlar yok edilmiştir.

Coğrafi mekan ile sosyal mekanın birbirinden ayrılamaz kavramlar olduğu dikkate alındığında, kültürel mirasın kentsel mekanda sosyal ve sosyolojik yaşam biçimlerinin önünü açtığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu bağlamda devletin karar alıcı olarak kültürel değerlerin bilinirliği ve korunması ile ilgili konularda aktif olması gerekmektedir. Aynı zamanda kültürel mirasın önemi ve korunmasına yönelik sorumluluk bilincinin eğitimin her aşamasında topluma aktarılması gerekmektedir. Kültürel mirasın geçmişle geleceği birbirine bağlayan halka olduğu ve tarihin tozlu raflarında kalmasının ya da yok edilip tarihten silinmesinin kabul edilemeyeceği yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

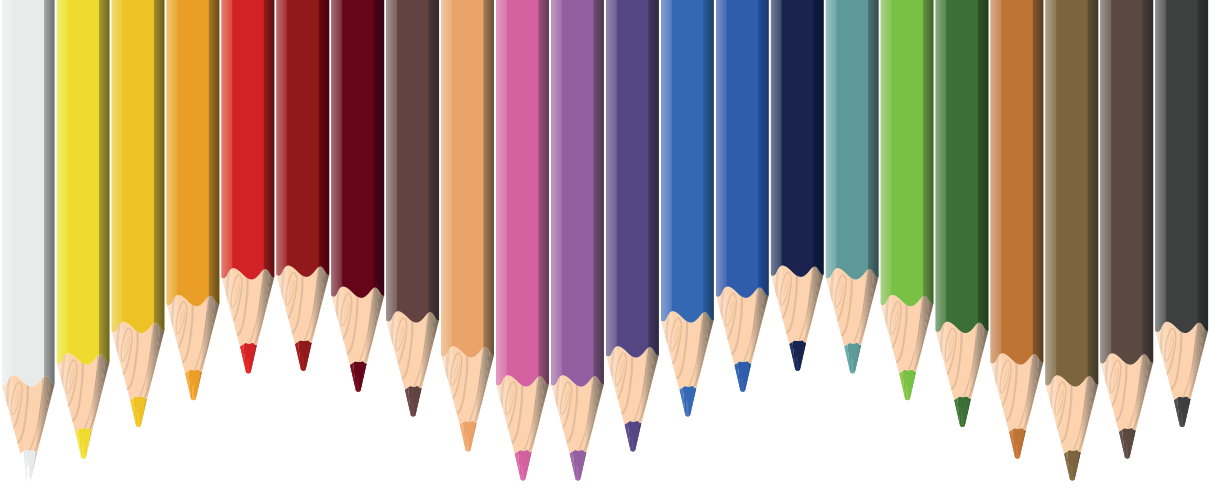
- Allan, A. D. (1963). Müzelerin Teşkilatlanması-Pratik Öğütler. UNESCO, ICOM Türkiye Millî Komitesi Yayınları s.5-19.
- Aydın, M., ve Güner , S. (2013). Kültürel Mirasta Risk Yönetimi . Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 3(1).
- Çokışler, E. (2019). “Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 16(61), 55-74.
- Durmaz, E. (2019). *Savaşların Kültürel Miras Üzerindeki Etkisi: Suriye Örneği* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Erçakıca, M. (2021). Kültürel Varlıklara İlişkin Uluslararası İnsancıl Hukuk Kuralları Kapsamında, Ermenistan Ve Azerbaycan Arasındaki Çatışmalarda Zarar Gören Kültürel Varlıklardan Dolayı Sorumluluk. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 66-84.
- Erder, C., (2010). Kültürel Varlıkların Onarımı ve Korunmasıyla İlgili Uluslararası Araştırma Merkezi. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (4), 44-46.
- Ertürk, N. (2021). Müzelerde Risk Yönetimi: Uluslararası Yaklaşımlar. *Electronic Turkish Studies*, 16(2).
- Gerçek, F. (1999). Türk Müzeciliği. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gültaş, C., C., ““Kültür Varlıklarının Korunması ve Müzelerin Afet Yönetimi”, Art-dog İstanbul, 2023, (15), <http://www.mmkd.org.tr/kultur-varliklarinin-korunmasi-ve-muzelerin-afet-yonetimi/> (14.12.2023).
- Güner, S. (2009). Savaşlar ve Kültürel Miras. S. Yılmaz (Dü.), II. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri*, s. 90-108.
- ICOM. (2017). ICOM code of ethics for museums. <https://icom.museum/wpcontent/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>
- Kuban , D. (1995). Savaş ve Mimari ya da Yıkma ve Yapma. *Mimarlık*(263), 14-15.
- Madran, B. (1999). Müze Türleri. Yeniden Müzeciliği Dünmek. Der. Tomur ATA-GÖK. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi BasımYayınMerkezi s.3-20.
- Nahlik, S. E. (1976). “International Law and the Protection of Cultural Property in Armed Conflicts”, *Hastings Law Journal*, 27(5), 1069-1088.
- Öcal, O. Ğ. U. Z. (2007). UNESCO, kültür ve Türkiye. *Milli Folklor*, 73, 5-11.
- Öktem, Emre: “Silahlı Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunması: Bosna-Hersek Örneği”, in Sönmezoğlu, Faruk (ed.), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, Der Yayınları, İstanbul 1998, s.129-166.
- Qureshi, W. A. (2017). “The Protection of Cultural Heritage by International Law in Armed Conflict”, *Loyola University Chicago International Law Review*, 15(1), 63-100.
- Sarisözen, S. (2018, 02 14). www.hurriyet.com.tr: http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/kullerinden-dogan-sehir-varsova-40739473 adresinden alındı

- Schorlemer, S. (2004). “Legal Changes in the Regime of the Protection of Cultural Property in Armed Conflict”, *Art Antiquity and Law*, 9(1), 43-77.
- Sözen, M., U., Tanyeli, (1987). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Şahan, M. (2005). Müze ve eğitim. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 487-501.
- Tabanlı, Ö., Ü., F., (2023), “Silahlı Çatışmalarda Kültürel Malların 1954 Lahey Sözleşmesi Kapsamında Korunması”, *SSD Journal*, 8 (37), 174-186.
- Tümer , G. (1995). Yokeden Savaş- Vareden Savaş: Savaşlar ve İnsanlar. *Mimarlık*(263), 16-23.
- Yamaner, Melike Batur et al.: 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, (2009).

İnternet Kaynakları

- URL-1**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45392558> (16.12.2023).
- URL-2**, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/2019da-yanan-tarihi-notre-dame-katedralinin-restorasyonu-henuz-tamamlanmadi-760709.html> (16.12.2023).
- URL-3**, <https://www.alamy.com/15th-march-1993-during-the-siege-of-sarajevo-inside-the-natural-history-room-in-the-national-museum-of-bosnia-and-herzegovina-the-zemaljski-museum-a-caretaker-points-out-a-large-hole-in-the-wall-made-by-a-105mm-artillery-shell-image256772110.html> (17.12.2023).
- URL-4**, <https://arkeofili.com/ukraynadaki-muze-calinan-eserleri-boyle-sergiliyor/> (17.12.2023)
- URL-5**, <https://artdogistanbul.com/kultur-varliklarinin-korunmasi-ve-muzele-rin-afet-yonetimi/> (17.12.2023).

Bölüm 10

İŞLEVİNİ YİTİRMİŞ BİR ALIŞVERİŞ MERKEZİNİN YER SEÇİMİ KRİTERLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Zeynep YILDIZ

---

¹ Dr. Zeynep Yıldız, Konya Technical University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Orcid ID: 0000-0001-7724-5215.

(Çalışma Prof. Dr. Ahmet Alkan danışmanlığında yürütülen 485032 nolu “Tüketimin mekansallaşması ve aynışması/M1 alışveriş merkezleri incelemesi” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.)

1.GİRİŞ

Alışveriş merkezleri günümüzün en çok tercih edilen alışveriş mekanlarının başında gelmektedir. Alışveriş merkezi 20.yy. ortalarında ortaya çıkmış, zamanla yaşanan değişimler ile gelişerek bugünkü halini almıştır. Alışveriş merkezi; lüks malzeme ve fonksiyonel elemanların kullanıldığı, emniyet, rahatlık, konfor ve sirkülasyon kolaylığının sağlandığı, boş zamanları geçirmek için uygun mekanlara sahip yapılardır. (Beddington,1991)

Dışa kapalı, kendi içine dönük bir yaşamın kurgulandığı, kentlerin karmaşık ve güvensiz ortamından izole edilmiş, mekânsal olarak tek bir yapı ya da yapılar grubundan oluşan, çeşitli mağazaların bir arada konumlandığı, acık veya kapalı formlarda bağımsız çarşılardır (Aksoy, 2009)

Alışveriş merkezi tasarımında süreç iyi yönetilmelidir. Yapılacak alışveriş merkezinin konsepti, büyüklüğü, mekanın tasarımı, tüketici profili en başından itibaren doğru şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Yer seçimi kriterleri de bir alışveriş merkezinin ekonomik ve fonksiyonel anlamda çalışır olmasında en önemli parametrelerden biridir.

Bu çalışma da İstanbul Kartal da bulunan M1 Kartal avm yer seçimi kriterleri ve planlama açısından analiz edilmiştir. Bu alışveriş merkezinin seçilmesindeki en önemli neden; işlevini yitirerek kapanmış olmasıdır. Çalışmanın amacı yer seçimi kriterleri ve planlamanın bir tüketim mekanı olan alışveriş merkezinin tüketim fonksiyonunun sürekliliğine olumlu/ olumsuz etkilerini tespit etmektir. Çalışmanın en önemli sonucu; yer seçimi kriterleri ve planlama açısından alınan yanlış kararların bir alışveriş merkezi yapısının atıl duruma gelmesine neden olduğunun ortaya konmasıdır.

2. ALIŞVERİŞ MERKEZİ YER SEÇİMİ KRİTERLERİ

Alışveriş merkezleri, çevreleriyle yoğun etkileşim içinde olan ve kentin alt merkezlerinin oluşumunu etkileyen önemli mekanlardır. Planlama aşamasında, kenti ayrı ve bağımsız bir kütle olarak ele almamak önemlidir. Alışveriş merkezlerinin kente etkileri fiziksel, sosyal ve ekonomik açılardan incelenebilir (Geç, 2008).

1. Fiziksel çevreye etkisi: Alışveriş merkezleri, çevrede konut yapılaşmasını artırarak yeni yapı tiplerinin gelişmesine katkıda bulunur. Ancak, bu durum yaya ve araç yoğunluğunu artırarak gürültü ve hava kirliliği yaratabilir.

2. Sosyal çevreye etkisi: Alışveriş merkezleri, kentle bütünleşen alışveriş eyleminin yeni bir mekân tipolojisiyle ayrılmasına neden olur. Ancak, kendi içinde yeni bir sosyal yaşam biçimi ortaya çıkar.

3. Kent ekonomisine etkisi: Alışveriş merkezleri, bankacılık, pazarlama, kiralama ve yönetim gibi hizmet sektörlerini geliştirir. Ayrıca, çevresindeki arazi değerini artırarak ekonomik olarak olumlu etki yapar.

Yer seçimi önemlidir ve dikkate alınması gereken kriterler şunlardır: demografik faktörler, satın alma gücü/gelir, rekabet, erişebilirlik, arsanın şekli, büyüklüğü ve topografyası, görünürlük.

2.1. Nüfus ve Demografi Kriteri

Alışveriş merkezinin konumlanacağı bölge, demografik analizlerle belirlenmektedir. Bu analizlerde alım gücü potansiyeli, tüketim şekli, potansiyel müşterilerin cinsiyeti, yaş grubu, medeni halleri, hane halkı sayısı ve ortalama gelir seviyeleri göz önünde bulundurulmaktadır. Bu veriler, alışveriş merkezinin satış potansiyellerini belirlemek, mağaza çeşitliliği ve dengesini oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır (Yıldırım, 2010).

2.2. Satın Alma Gücü / Gelir Kriteri Başarılı bir alışveriş merkezi, ekonomik göstergelerin elverişli olduğu bölgelerde konumlanır ve çevresindeki yapılar arasında çekim gücü oluşturur. Örneğin, yakın çevrede yüksek gelir seviyeli yoğun konut bölgelerinin bulunması, yaya trafiğini artırarak alışveriş merkezine olan müşteri akışını çoğaltır. Bu durum da alışveriş merkezindeki tüketicinin artmasına katkı sağlar.

2.3. Rekabet Kriteri

Sınırlı bir bölgede belirli bir miktarda ürün ticareti gerçekleşmektedir. Örneğin, aynı bölgede kurulan ikinci bir alışveriş merkezi, ürün talebini arttırıcı diğer faktörler sabit olduğu sürece tüketimi arttırmamaktadır (Ersoy, 2006). Bu nedenle, alışveriş merkezi yer seçiminde bu tür rekabet ortamlarından uzak bölgeler tercih edilmelidir. Ancak, satış hacmi göz ardı edilmemelidir. Bir alışveriş merkezinin hedefinin üzerinde satış hacmine sahip olması durumunda, yakınına rekabeti arttırmak amacıyla ikinci bir alışveriş merkezi açılması, her iki yapının da olumlu bir rekabet ortamı içinde bulunmasına katkıda bulunabilir (Beyard, 1999).

2.4. Ulaşılabilirlik / Erişebilirlik Kriteri

Ulaşılabilirlik, günümüzde kamusal mekan olarak kabul edilebilecek alışveriş merkezleri için önemli bir yer seçimi kriteridir. Bu bağlamda, ulaşılabilirlik üç farklı boyutta değerlendirilebilir: fiziksel, görsel ve sosyal ulaşılabilirlik (Acaral, 2009).

- Fiziksel ulaşılabilirlik, kullanıcıların mekâna fiziksel bağlantı yollarıyla erişimini ifade eder. Alışveriş merkezleri, kullanıcı yoğunluğunu arttırmak amacıyla fiziksel ulaşımı kolaylaştırarak

alternatif yollar sunar. Bu nedenle, birçok alışveriş merkezi toplu taşıma güzergahlarına yakın konumlanır. Ancak, geniş caddeler, otopanlar ve trafik akış yönleri gibi fiziksel engeller, ulaşımı güçleştirebilir ve müşteri akışını olumsuz etkileyebilir (Tarım, 2008).

- Görsel ulaşılabilirlik, kullanıcıların mekânı görsel olarak algılamalarını ve mekânın çevresindeki diğer mekanlarla arasındaki görsel geçirgenliği ifade eder. Alışveriş merkezleri, kapılar, duvarlar, güvenlik sistemleri ve yönlendirme levhaları gibi görsel sınırlarla tanımlanır. Ancak, güvenlik sistemleri gibi unsurların aşırı kullanımı, görsel ulaşılabilirliği azaltabilir (Acaralp, 2009).
- Sosyal ulaşılabilirlik, kullanıcıların mekânı sosyal algılarıyla yorumlamalarına bağlı bir durumdur. Alışveriş merkezleri, kamusal ve sosyal bir mekân olarak tasarlanmalı ve kullanıcılara sosyal sınıf ayrımı hissiyatını yaşatmamalıdır. Aksi takdirde, ekonomik durum ve müşteri profili gibi farklılıkları vurgulayan bir tasarım, diğer grupların sosyal ulaşımını zorlaştırabilir (Vardallı, 2011).

2. 5. Arsanın Şekli, Büyüklüğü ve Topografya Kriteri

Bir alışveriş merkezi için seçilecek arazinin, mümkünse bölünmemiş, tek parça halinde ve yol ya da cadde tarafından kesilmemiş olması tercih edilir. Arazinin düzgün bir geometriye sahip olması, nitelikli bir vaziyet planı tasarımı için önemli değildir. Ancak, geometrik olarak düzensiz bir arazide tasarım yapılacaksa, anayollardan görünürlüğü artırmak için geniş bir cephe gereklidir.

Yer seçiminde diğer önemli bir kriter ise yerin gelişime açık olması ve potansiyel büyümelere cevap verebilecek bir yerleşim alanına sahip olmasıdır. Eğer alışveriş merkezinin ticari alanı büyümeye yönelikse, proje alanına bitişik bir arsanın olması, merkezin daha sonra genişleyebilme potansiyeline karşı büyük bir avantaj sağlar.

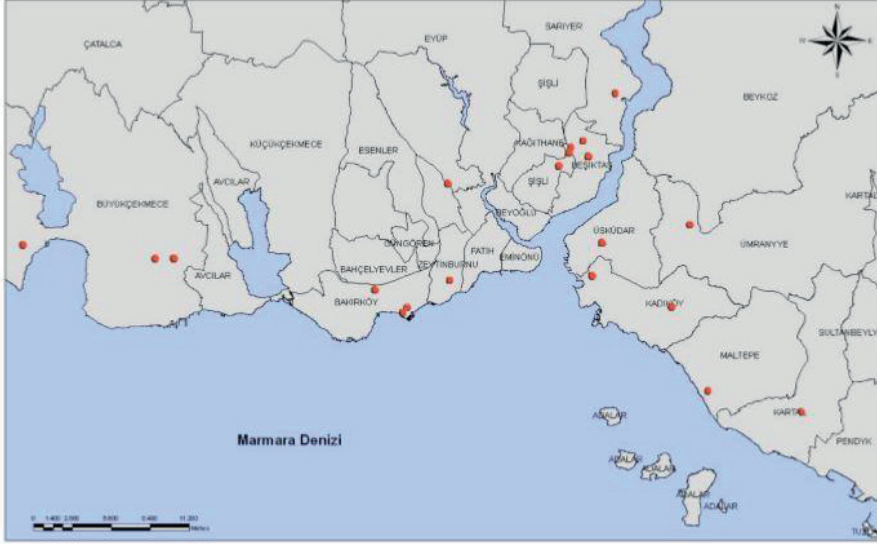
Yer seçiminde arsanın topografyası da önemli bir veridir. Düz veya hafif eğimli araziler, alışveriş merkezi için ideal topografyaya sahip olarak kabul edilir. Özellikle yoğun yaya trafiği bulunan bölgelerde, sokağa veya caddelere doğru hafif eğimli araziler tercih edilebilir (Dağgülü, 2009).

2.6. Görünürlük Kriteri

Tüketicilerin seyir halindeyken alışveriş merkezini ve girişini kolayca görebilmeleri ve algılamaları, tüketimi olumlu yönde etkiler. Yapının yol kotuna bağlı olarak alçakta veya tepe, yüksek bir bina gibi görsel engellerin gerisinde kalması, ayrıca yol üzerindeki köprüler ve keskin virajlar gibi unsurlar, alışveriş merkezinin görünürlüğünü azaltabilir (Uluengin, 2008).

3. M1 ALIŞVERİŞ MERKEZİ/KARTAL AVM YER SEÇİMİ KRİTERLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

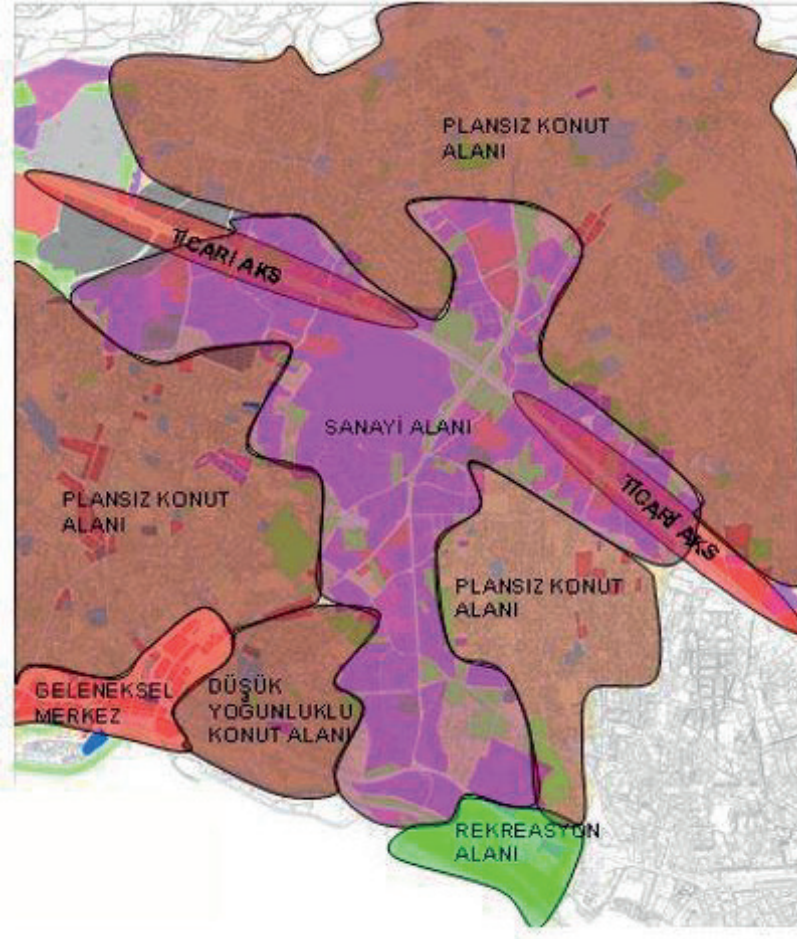
M1 Kartal, 2000 yılında İstanbul'un Kartal ilçesinde faaliyete geçmiştir. İstanbul genelinde açılan alışveriş merkezleri arasında 16., Anadolu yakasında ise 4. sırada yer almaktadır. Ayrıca, Kartal ilçesinde bulunan tek alışveriş merkezi özelliğini taşımaktadır (Genç, 2010) (Şekil 1).

Şekil 1 : 2002 yılı İstanbul'da Bulunan Alışveriş Merkezleri (Genç, 2010)

M1 Kartal, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Kartal ilçesinde konumlanmıştır. Doğusunda Pendik ve Sultanbeyli, Kuzeyinde Ümraniye, Batısında Maltepe, Güneyinde ise Marmara Denizi ile çevrili bir konumdadır. İlçenin ana ulaşım aksı, Doğu-batı istikametinde kent içi ana ulaşım arteri olan E-5 (D-100) karayoludur.

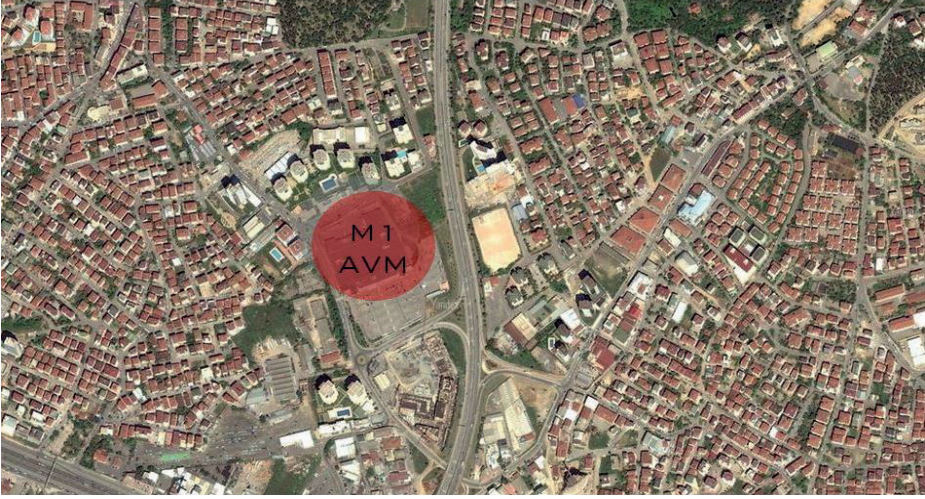
Kartal, 1950'li yıllarda hazırlanan imar planlarında bir sanayi bölgesi olarak belirlenmiştir. Ancak, ulaşım imkânlarının ve arazi fiyatlarının düşük olmasıyla birlikte kısa sürede tercih edilen bir sanayi lokasyonu haline gelmiştir. Zaman içinde bölgedeki sanayi tesisleri eskimiş ve kentin merkezinde kalmıştır. Bu durum, bölgenin sanayi yerine hizmet sektörüne dönüşme ihtiyacını doğurmuştur. Bu gereksinimle birlikte, ilçedeki mevcut sanayi alanları kentin yoğunluklu bölgelerinin dışına ve tamamen dışına taşınmaya başlamıştır. İlçedeki mevcut sanayi alanları konut yerleşimleri ile çevrelenmiştir. Batıda bulunan konut alanları düşük yoğunluklu, 1-2 katlı yapıları içerirken, doğu ve kuzey kesiminde yer alan konutlar orta ve yüksek katlı apartmanlardan oluşan bir yapıya sahiptir (Akman, 2007) (Şekil 2).

Şekil 2: Kartal İlçesi Arazi Kullanımı (Akman, 2007)

Nüfus ve Demografik Yapı

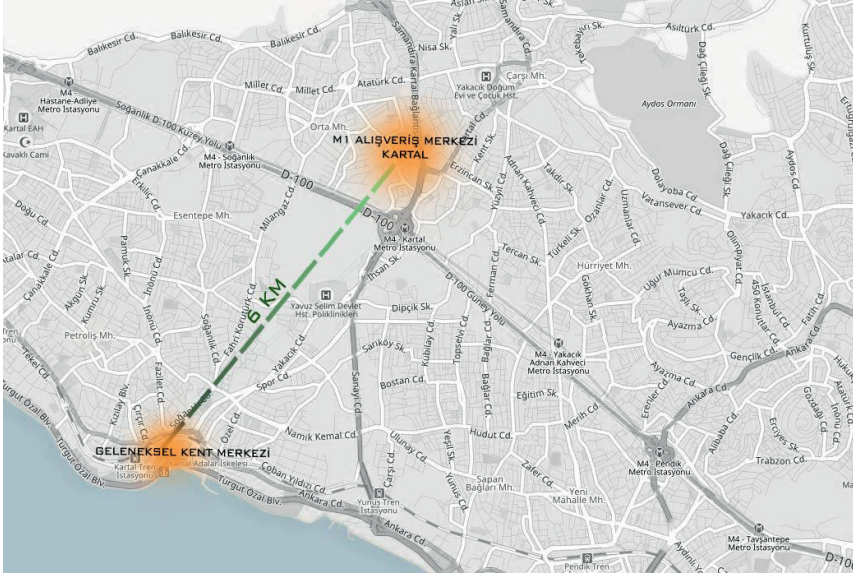
Kartal, İstanbul'un en yoğun nüfusa sahip 11. ilçesidir ve 2016 verilerine göre ilçe nüfusu 459.298'dir. Ancak, nüfus artış hızı oldukça düşüktür. M1 Kartal'ın yakın çevresinde yoğun bir yapılaşma bulunmaktadır (Şekil 3). Ancak, ana arterlerin araç erişimine olumlu katkısı olmasına rağmen, yaya erişimini sınırlamaktadır. Bu durum, M1 Kartal'a yürüyerek ulaşan tüketici potansiyelini düşük tutmaktadır. Ayrıca, çevredeki birçok yapı dönüşüm sürecindedir. Mevcut konut yapıları yıkılarak, daha yüksek katlı ve üst gelir düzeyine hitap eden konut ve iş alanlarına dönüştürülmektedir. Bu nedenle, bölgede nüfus ve demografik yapıda değişim gözlemlenmektedir.

Şekil 3: M1 Kartal Avm Yakın Çevresinde Yapılaşma Alanları

Konum ve Ulaşım

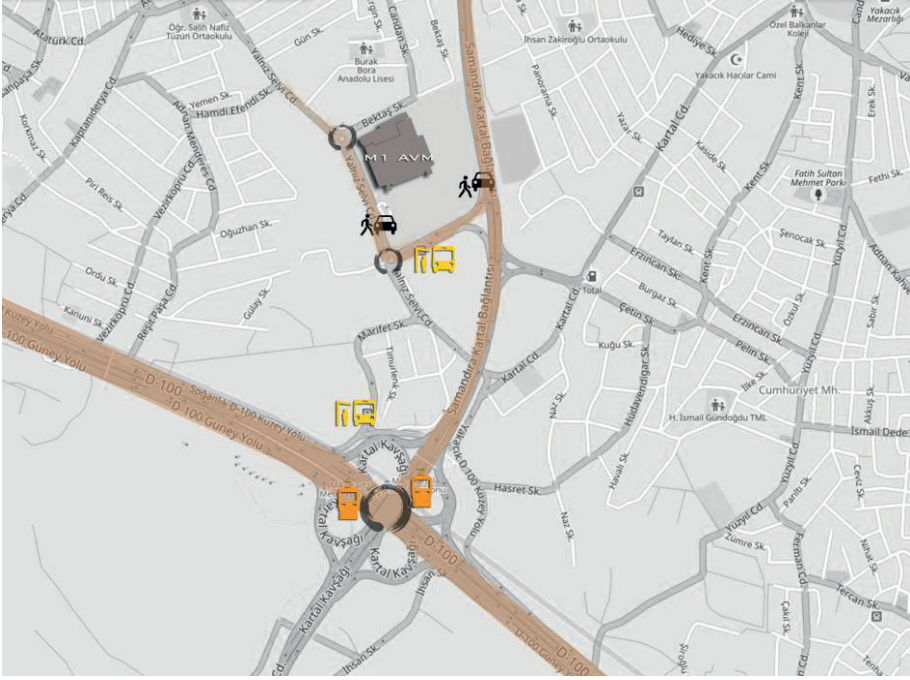
M1 Kartal, Kartal ilçesinin kuzeydoğusunda konumlanmıştır ve geleneksel kent merkezine yaklaşık olarak 6 km mesafededir (Şekil 4). M1 Kartal, Kartal ve yakın ilçelerden (Sultanbeyli, Pendik, Maltepe) kullanıcıları çekmektedir. M1 Kartal'a ulaşım için iki önemli arter bulunmaktadır. İlk olarak, yapının 600 m güneyinde yer alan ve kent içi ulaşımında önemli bir arter olan D-100 karayolu bulunmaktadır. İkincisi ise yapının hemen doğusunda bulunan Samandıra-Kartal Bağlantı yolu. M1 Kartal, bu iki önemli arterin kesişim noktasında yer almaktadır. Yakın çevresinde yoğun bir yapılaşma olmasına rağmen, araç ile ulaşım ön planda tutulmuş, yürüyerek ulaşım ise neredeyse hiç bulunmamaktadır, çünkü bu iki arterin oluşturduğu sınırlar araç trafiğine daha uygun hale gelmiştir.

Şekil 4: M1 Kartal Avm Konumu ve Kent Merkezine Uzaklığı

Erişebilirlik

M1 Kartal'a erişim noktaları oldukça sınırlıdır. Araç erişimi için Samandıra-Kartal Bağlantı Yolu ve güneyde yer alan Yalnız Selvi Caddesi kullanılabilir. Toplu taşıma ile M1 Kartal'a erişim mümkündür. Yapının güneyindeki tali yol üzerinde sadece bir adet otobüs durağı bulunmaktadır. Diğer bir toplu taşıma seçeneği olan Metro Hattı ise 600 m uzaklıktadır (Şekil 5). Ancak, bu iki alternatif yetersiz kalmaktadır. Yapıya erişim sağlayan yolların kotunun daha düşük olması, görsel erişilebilirliği kısıtlamakta ve bu nedenle erişim olumsuz etkilenmektedir. M1 Kartal'ın çevresinde yoğun bir konut alanı bulunmasına rağmen, yapının konumu, ana arterlerin sürekliliğini bozması ve herhangi bir yaya erişimi düzenlememesi nedeniyle M1 Kartal'a yaya erişimi de düşüktür.

Şekil 5: M1 Kartal Avm Erişim Noktaları

Görünürlük

M1 Kartal, eğimli bir arazi içerisinde konumlanmıştır. Yapının giriş bölümü, yol kotundan daha yüksekte bulunmaktadır. Giriş kısmında geniş bir açık otopark alanı yer almaktadır. Ayrıca, bu açık otoparkın altında, eğimden faydalanılarak yapılan bir kapalı otopark alanı bulunmaktadır. Ancak, bu alanların oluşturduğu kütle etkisi nedeniyle M1 Kartal'ın görünürlüğü azalmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. *M1 Kartal Avm Genel Görünüşü*

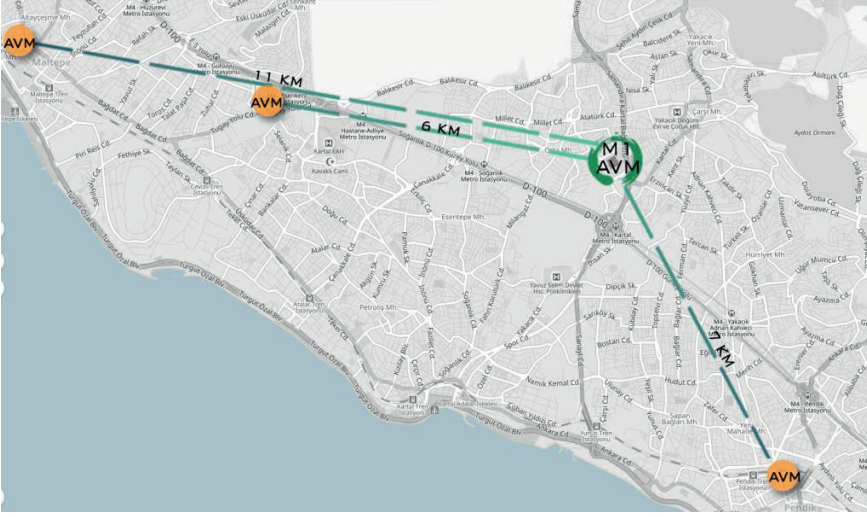
Yapıya erişimde öncelikli arter olan Samandıra-Kartal Bağlantı Yolu, yapı arazi kotundan daha yüksekte bulunmaktadır. Bu durum, seyir halindeki araçların M1 Kartal'ı algılamasını zorlaştırmaktadır (Şekil 7). Arazi eğimleri ve yerleşim kararları nedeniyle, M1 Kartal'ın hem yayalar hem de araçlar tarafından rahatça algılanamaması, görünürlüğü olumsuz etkilemektedir.

Şekil 7: Samandıra-Kartal Bağlantı Yolundan M1 Kartal Avm Görünürlüğü

Rekabet

M1 Kartal, Kartal ilçesinde bulunan ilk ve tek alışveriş merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Kartal, daha çok sanayi alanlarına ev sahipliği yapmakta ve bu alanlarda çalışan bir nüfusa sahiptir. Ancak, Kartal'a özel bir alışveriş merkezi yatırımı yapılmamıştır. Kartal'a yakın ilçelerde ise alışveriş merkezleri bulunmaktadır. Bu nedenle, M1 Kartal herhangi bir rekabet ortamına dahil olmamıştır (Şekil 8).

Şekil 8: M1 Kartal Avm Yakın Çevresinde Bulunan Alışveriş Merkezleri

Arsanın Şekli, Büyüklüğü ve Topografyası/ Arazi Yaklaşımı

M1 Kartal arsası, dikdörtgene yakın bir formda olup, toplam büyüklüğü 37.768 m²'dir. İki katlı yapı, toplam inşaat alanı 32.509 m²'ye sahiptir ve kiralanabilir alanı 23.732 m²'dir. Yapı arsası doğu-batı ekseninde eğime sahiptir ve bu eğim tasarımda kullanılmıştır. Eğimden faydalanılarak, açık ve kapalı otopark alanları çözümlenmiş ve her iki otopark alanına erişim sağlanmıştır. Mevcut projede, yapının güneyinde, yolun karşısında kalan parselde, yapının ikinci bloğu bulunmaktadır. Bu iki bloğun otopark alanları bir üst geçit ile birbirine bağlanmıştır. Ancak, 2014 yılında ikinci blok ve üst geçit yıkılmıştır. Yapı arazi sınırları içinde başlangıçta bir adet açık oyun alanı ve benzin istasyonu bulunmaktaydı, ancak zaman içinde talep azaldığı için kaldırılmıştır.

Yapı Formu ve Cephesi

M1 Kartal, diğer M1 yapılarına oldukça benzeyen bir yapı formu ve cephe niteliğine sahiptir. Yapı, dikdörtgen prizma formunda olup, saf ve tek bir hacimden oluşmaktadır. Yapının uç noktalarındaki iki giriş, formun dışına taşmaktadır. Bu iki giriş noktası arasında revaklardan oluşan bir cephe tasarımı bulunmaktadır. Yapı tamamen dışa kapalıdır, sadece giriş noktaları ve idari birimlerin bulunduğu asma katta açıklıklar mevcuttur. Cephe estetik değerleri bakımından, kurumsal kimliğin belirlediği M1 AVM tipini sürdürmektedir. Ancak, günümüzde malzemenin eskimesi, değişen marka logolarının izleri, aşınmalar gibi nedenlerle M1 Kartal cephesi kötü bir görüntü sergilemektedir (Şekil 9).

Şekil 9: *M1 Kartal Avm Cephesi*

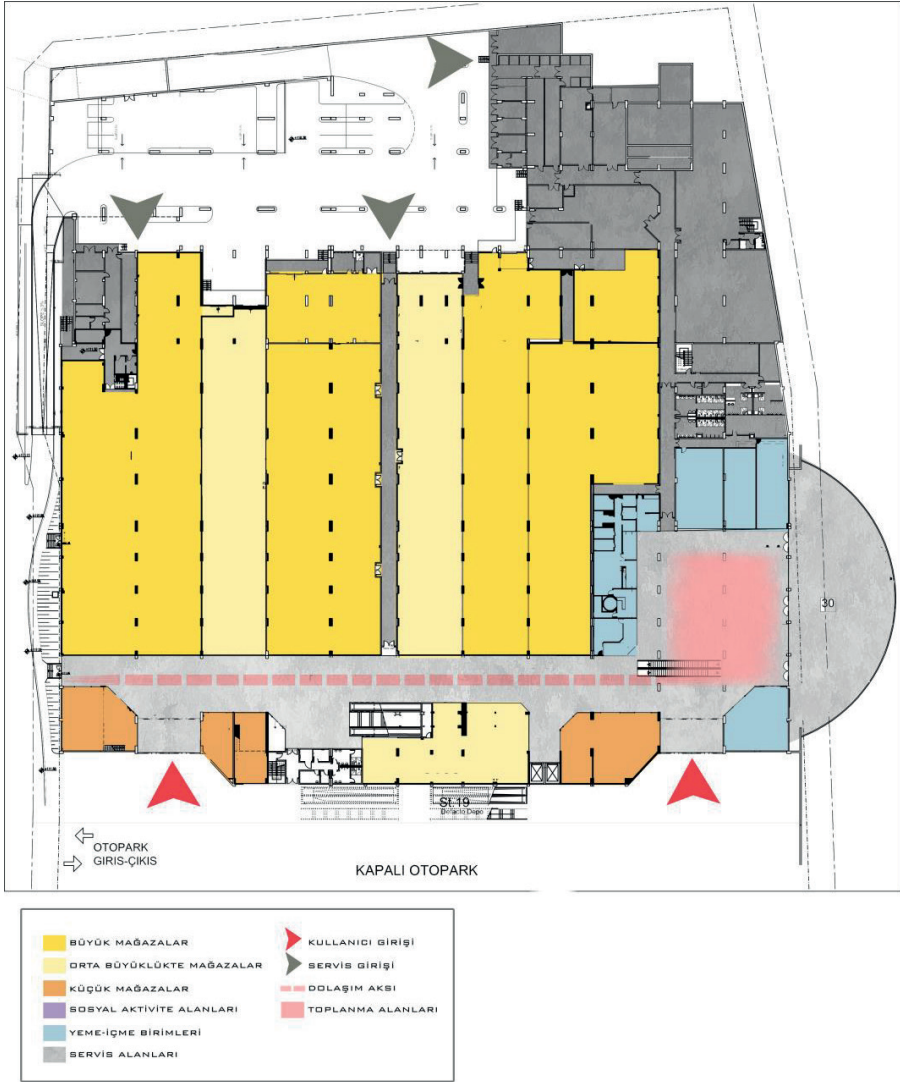
Planlama

M1 Kartal'ın planlama yaklaşımı diğer M1 yapılarından farklılık göstermektedir. Alışveriş merkezi, 2000 yılında iki blok şeklinde tasarlanmıştır, ancak 2014 yılında ikinci bloğun yıkılmasıyla tek bir blok olarak kalmıştır. Bu durum mağaza sayısının azalmasına neden olmuştur. İki ayrı blok olarak tasarlanmasının yanı sıra, M1 Kartal iki katlı olarak inşa edilen tek M1 yapısıdır. İki katlı tasarlanmasında eğim ve imar planları etkili olmuştur. Yapının zemin katına açık otoparktan erişilmektedir. Yapının uç noktalarında iki ayrı kullanıcı girişi bulunmaktadır. Yapı, diğer M1 yapılarından farklı olarak tek bir sirkülasyon aksına sahiptir. Ön kısımda sıralı küçük mağazalar, arka kısımda ise hipermarket bulunmaktadır. Zemin katta herhangi bir toplanma ya da sosyal aktivite alanı bulunmamaktadır (Şekil 10).

Şekil 10: M1 Kartal Avm Zemin Kat Planı Analizi

Yapının alt katına erişim, kapalı otoparktan sağlanmaktadır. Ön tarafta küçük ve orta boyutta mağazalar bulunurken, arka tarafta orta ve büyük mağazalar yer almaktadır. Alt katta, sadece bir dolaşım koridoru bulunmaktadır. Bu koridorun sonunda yemek alanı mevcuttur. Yapının merkezi noktasını oluşturan toplanma alanı yalnızca yemek alanından ibarettir. Bu yemek alanı, yarı açık bir alana bağlıdır (Şekil 11).

Şekil 11: M1 Kartal Avm Bodrum Kat Planı Analizi

4. Değerlendirme ve Sonuç

M1 Kartal, yer seçimi aşamasında olumsuz tercihlerde bulunmuştur. İki ayrı blok şeklinde tasarlanmış, ancak ikinci bloğun yıkılmasıyla olumsuz etkiler artmıştır. Planlamada yapılan bazı tercihler nedeniyle M1 Kartal şu anda atıl durumdadır ve yakın zamanda yıkılıp yerine yeni bir proje yapılması planlanmaktadır. M1 Kartal, diğer M1 yapılarından farklı ilkelerle planlanmış olsa da, bu tercihlerin sonucunda şu anda kullanılamaz duruma gelmiştir. Kiralama alanlarının yaklaşık %60'ı boş durumdadır. Bunun başlıca nedenleri şunlardır:

-Mağaza karmasının yanı sıra ek fonksiyonlar bulunmamaktadır. Sinema, oyun alanı gibi sosyal aktivite alanları olmaması nedeniyle farklı tüketim biçimlerine cevap verememiştir.

-Mağaza çeşitliliği yetersizdir, özellikle küçük ölçekli hizmet odaklı işletmeler (kuru temizleme, terzi, kuyumcu vb.) ağırlıklıdır. Orta büyüklükteki mağazaların sayısı sınırlıdır, bu da alışveriş merkezinin hipermarket odaklı olduğu anlamına gelmektedir. M1 Kartal, sadece temel ihtiyaçların karşılandığı bir alışveriş merkezi haline gelmiştir.

-Bir alışveriş merkezi, tüketicileri planlı bir şekilde tüm mağaza alanlarına yönlendirmeli ve içeride daha fazla zaman geçirmelerini teşvik etmelidir. Ancak M1 Kartal'da sadece bir doğrusal dolaşım aksı bulunmaktadır, bu da dolaşımın kesintisiz ve monoton olmasına neden olmaktadır.

-Diğer çok katlı alışveriş merkezlerinin aksine, M1 Kartal'da galeri boşlukları bulunmamaktadır. Bu durum, dolaşım halinde olan bir tüketicinin diğer katta bulunan mağazalara görsel erişimini engellemektedir. Ayrıca, bodrum katta doğal ışıktan yeterince faydalanılamamış, mekânlar karanlık ve sıkışık bir atmosfere sahiptir (Şekil 12).

Şekil 12: Bodrum Katta Oluşan Karanlık ve Basık Mekânlar

-M1 Kartal'da kentsel ve kamusal mekâna dair izler oldukça azdır. Yemek alanı dışında toplanma alanı bulunmamaktadır. Sosyal aktiviteler için ayrılmış bölgeler planlanmadığı için kamusal yaşama dair birtakım etkinlikler

yapılamamıştır. Bu da tüketicinin alışveriş merkezi yerine kent merkezini tercih etmesine neden olmuştur.

-M1 Kartal'da 17 yıllık süreç içinde herhangi bir yenilik yapılmamıştır. Mevcut malzemeler eskimiş ve bakımsız kalmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul gibi büyük bir metropol kent içinde M1 Kartal hızla tükenmiş ve zamanla anlamını yitirmiştir (Şekil 13,14).

Şekil 13. Zamanla Atıl Hale Gelmiş Mekânlar

Şekil 14. Zamanla Tahrip Olmuş Cephe

M1 Kartal'da gerçekleşen en önemli değişim, yapının ikinci bloğunun 2014 yılında yıkılmasıdır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler, ikinci bloğun bölgenin demografik yapısına uygun olarak düşük gelir grubuna hitap eden mağazalardan ve yapı marketten oluştuğunu ortaya koymaktadır. Ancak, bu bloğun yıkılmasıyla birlikte M1 Kartal'a olan tüketici ilgisinde düşüş yaşanmıştır. Bölgenin hızla değişen yapısıyla birlikte M1 Kartal, yetersiz kalmış ve planlama ile yer seçimindeki eksiklikler nedeniyle neredeyse tamamen atıl hale gelmiştir. Yıkılan blok arazisi üzerine yüksek katlı konut inşaatı başlamıştır. M1 Kartal, atıl durumda kalan ve talepleri karşılayamayan bir yapı olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle yıkılarak yerine 35.000 m²'lik yeni bir alışveriş merkezi ile yanında 370 konuttan oluşan 2 adet konut bloğu inşa edilmesi planlanmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15: M1 Kartal Avm Alanına Yapılacak Yeni Alışveriş Merkezi ve Konut Blokları

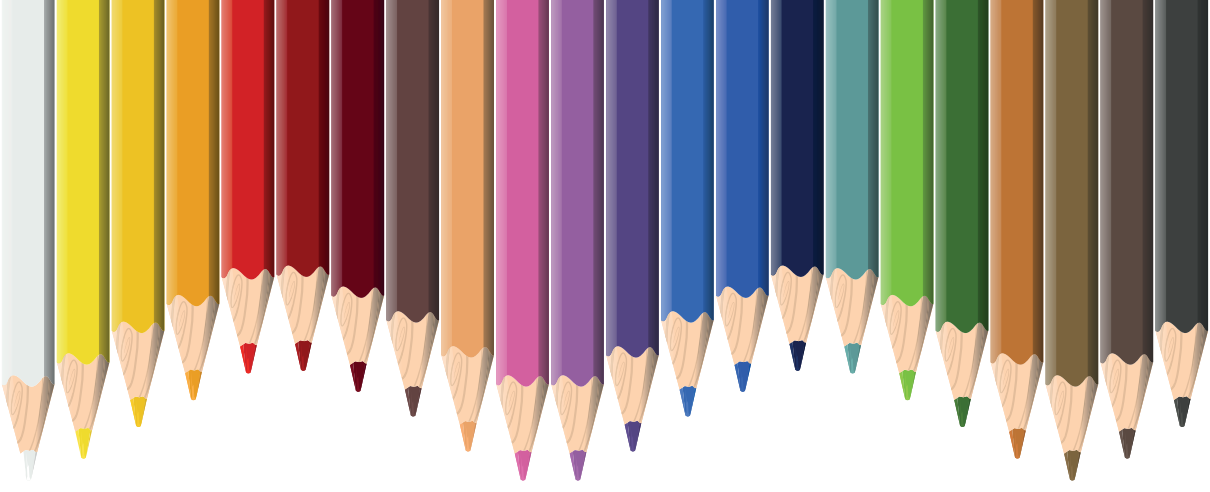
Çalışmada M1 Kartal Avm, yer seçimi ve planlama kriterleri bağlamında analiz edilerek bir değerlendirme tablosu oluşturulmuştur (Şekil 16). Tabloya göre ulaşım dışında yer seçimi, erişilebilirlik kriterlerinin olumsuz olduğu görülmüştür. ayrıca planlamada da birçok olumsuzluk tespit edilmiştir. Tüm bu olumsuzluklar sonucunda yapı fiziksel ömrünün tamamlamadan fonksiyon olarak atıl duruma gelmiştir. Bu edenle bir tüketim yapısı olarak avm tasarımında yer seçimi kriterlerinin tasarımcı ve yatırımcılar tarafından doğru ve detaylı bir şekilde analiz edilerek tasarım sürecine başlanması gerekmektedir.

M1 KARTAL DEĞERLENDİRME TABLOSU		
GENEL TASARIM İLKELERİ		
Yer Seçimi Kriterleri	Nüfus ve Demografik Yapı	-1
	Rekabet	-1
	Görünürlük	-1
	Ulaşım	2
	Arsanın Şekli, Büyüklüğü ve Topografyası/ Arazi Yaklaşımı	-1
Erişebilirlik	Yaya Erişimi	-1
	Toplu Taşıma Erişimi	1
	Özel Araç Erişimi	1
Değişim	Projenin Geçirdiği Değişimler	-1
	Projenin Çevreye etkisi	-1
Yapı Formu Ve Cephesi		
Planlama		
Değerlendirme puanı: -1,1,2 olarak analizlere göre sırasıyla verilmiştir.		

Şekil 16: M1 Kartal Değerlendirme Tablosu

KAYNAKLAR

- Acaralp, Ö., 2009, Toplumsal Çeşitliliğe Bağlı Algısal Farklılıklar ve Kamusal Mekan Kullanımına Etkileri, *İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Akman, N., 2007, Planlamanın Gayrimenkul Yatırımlarına Etkisinin, En Etkin ve Verimli Kullanım Analizi İle Değerlendirilmesi *İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Aksoy, İ. M., 2009, Günümüz Alışveriş Kavramında Değişme Olgusu ve Bu Olgunun Alışveriş Merkezi Tasarım İlkeleri Üzerindeki Belirleyici Etkilerinin İrdelenmesi: İstanbul Kenti Modeli, *Y.T.U. Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Beddington, N., 1991, Shopping Centres: Retail Development, Design and Management *Oxford*, Architectural Press, p. 236.
- Beyard, M., 1999, Shopping Center Development Handbook, *Washington*, The Urban Land Institute.
- Ersoy, M. A., 2006, Alışveriş Merkezleri Yer Seçimi ve Forum İstanbul Alışveriş ve Eğlence Merkezi Örneği, *İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Geç, Ş., 2008, Türkiye’de Alışveriş Merkezlerinin Gelişimini Etkileyen Kentleşme Kriterleri Üzerine Bir Değerlendirme, *İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Uluengin, M. K., 2008, Tarihsel Süreç İçerisinde Ticaret-Alışveriş Fonksiyonlarının İrdelenmesi ve Açık Alan Kurgulu Alışveriş ve Yaşam Merkezleri, *YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Vardallı, C., 2011, Yeni Kent Yaşamında Kamusalılığı Kurgulayan Alışveriş Mekanlarının Farklı Alt Tipolojiler Üzerinden İrdelenmesi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Yıldırım, T., 2010, İstanbul’da Bulunan Alışveriş Merkezlerinin Gelişim – Değişim Süreçleri Ve Tasarım Kriterlerinin Karşılaştırmalı Analizi, *İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.

Bölüm 11

İKİNCİ KONUTLARIN GELİŞİMİ VE DENİZ KIYILARINA ETKİSİ

Cansu AYKAN¹

Çiğdem KILIÇASLAN DENİZ²

---

1 Cansu AYKAN, Peyzaj Mimarı, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
ORCID ID: 0009-0009-6288-4845

2 Prof. Dr. Çiğdem KILIÇASLAN DENİZ, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-4467-3739

GİRİŞ

Konut, binlerce yıldır insanların yaşamını sürdürebilmesine olanak sağlayan temel gereksinimlerin başında gelmektedir. Tarih öncesi zamanlarda mağaralarda hayata tutunan insanlar, göçebe yaşama geçişle birlikte çadırı kendine yaşam ortamı olarak seçmiş, zaman içinde yerleşik hayata geçişle, barınma ihtiyacı ve beklentiler de çeşitlenmiştir.

Yüzyıllar içerisinde gelişen ve dönüşen kültürel ve toplumsal yapı ile sosyal yaşama bağlı olarak çağın gereklerine göre barınma gereksinimini karşılayan mekânlar da dönüşerek bugün konut dediğimiz yapıları oluşturmuştur. Toplumsal yapı ve sosyal yaşamdaki değişim ve ilerleyen teknoloji, zaman içerisinde konut kavramında da çeşitliliğin artmasına neden olmuştur (Cengizoglu ve Özyılmaz, 2016).

Gelişen teknoloji ve endüstrileşme konutların daha hızlı inşa edilmesine olanak sağlamış, yeni iş olanaklarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum da, kent nüfusunun hızla artarak, yapı yoğun yerleşimlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Şehirlerde yaşayan nüfusun oranının sürekli artması ve bu çarpıcı artışa, kentsel alanların içindeki veya yakınındaki doğal ve yarı doğal alanları tehdit eden ve bozan yoğun kentsel gelişme de eşlik etmiştir (Deniz, 2020).

Hızlı kentleşmeyle birlikte kentlerin büyümesi, betonlaşmanın artması, yeşilden yoksun kentler sonucunda doğadan kopan insanların yorucu iş ortamları, insanların kent ortamından uzaklaşmasına, dinlenebilmek için tatile çıkma isteğinin ise artmasına neden olmuştur. Özellikle sanayi devrimi ve buna bağlı olarak ulaşım olanaklarının ve otomobil sahipliğinin artması, gelir düzeyinde iyileşme ve serbest zamanı verimli değerlendirme isteği, kişilerin doğaya dönme eğilimini arttırmıştır (Cengizoglu ve Özyılmaz, 2016).

İnsanlar; yaşları, sosyal yapıları, gelir düzeyleri, kültürel birikimleri dünya görüşleri vb. doğrultusunda, kendilerine uygun rekreasyonel aktivitelere yönelmekte, bu doğrultuda içinde buldukları stresli ortamdaki uzaklaşarak, kendi iç huzurlarını kazanmaya yönelik farklı arayışlar içerisine girmektedir. Bu durum da insanları, farklı kullanım ve rekreasyon aktivitelerinin olduğu kıyılara yönlendirmiştir (Kılıçaslan, Malkoç True, Deniz ve Göktuğ, 2018). Bu bağlamda, kıyı alanları sahip oldukları doğal kaynak potansiyeli, sundukları rekreatif ve ekonomik fırsatlarla toplum için her zaman gözde mekânlar olmuştur (Coşkun ve ark., 2019).

Günümüzde kıyı şeridinin dünya yüzeyinin en yoğun olarak kullanılan kısmı olduğu görülmekte, farklı kullanım fırsatları sunması kıyıların cazibesini her geçen gün arttırmaktadır. Bu bağlamda sanayileşmeye ve gelişmeye paralel olarak pek çok ülkede kıyılara doğru nüfus hareketi dolayısıyla yoğunluk

sürekli olarak artmaktadır (Serim vd., 2022). Suya bağlı aktivitelerin varlığı, iklimin olumlu etkisi, doğal yapı ve kendine has ekosisteme sahip olması, bu bölgelere gösterilen yoğun ilginin nedenini oluşturmaktadır (İrtem ve Karaman, 2004). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, insanların sahip olma içgüdüleri ile dinlenme, tatil yapma arzusu, özellikle kıyı alanlarında ikinci bir konut edinme arzusunu da arttırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, deniz kıyılarında yer alan ikinci konutları ve neden oldukları sorunları tartışmaya açmaktır. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle, “ikinci konut” kelimesinin neyi ifade ettiğine açıklık getirmek amacıyla ikinci konut kavramı ele alınmış olup, ikinci konutların gelişimi, genel özellikleri, ikinci konutların çevresel etkileri üzerinde durulmuş ve kıyılarda ortaya çıkan sorunlar tartışılmıştır.

İKİNCİ KONUT KAVRAMI

Sanayileşmenin ve teknolojinin gelişimi üretimin hızlanmasıyla sonuçlanmıştır. Yoğun çalışma nedeniyle yorulan ve bunalan insanlar serbest zamanlarını en iyi şekilde değerlendirme arzusuyla hareket etmektedir. Bu durum; tatil, dinlenme ve turizm faaliyetlerini arttırmıştır. Serbest zamanı ve ekonomik geliri artan insanlar, sürekli yaşadığı konuttan bağımsız olan dinlendikleri ve tatil yaptıkları belirli sürelerde kullandıkları yeni konutlar edinmeye başlamışlardır. Bu konutlara “ikinci konut” adı verilmektedir (Küçük, 2016).

İkinci konutlara yönelik çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bunlardan bazıları bu çalışmada paylaşılmıştır:

İkinci konutlar; tatil konutları, ikincil konut, yazlık evler, rekreasyonel evler, sayfiye evi, kır evleri, villa, çiftlik evi, dinlenme evi vb. şekillerde adlandırılmaktadır. Bu nedenle, ikinci konutlarla ilgili terminoloji oldukça çeşitlidir (Kılıçaslan, 1999; Okuyucu ve Somuncu, 2016).

Başka bir tanımlamayla ikinci konut; insanların farklı bir yerde yaşamlarını sürdürüp çalışmalarını şartıyla, belirli sürelerle, rekreatif özellikleri nedeniyle kullandıkları, doğal özellikleriyle ilgi çekici olan yerlerde olması istenen, turizm açısından cazip olan ve gelir getirecek bir yatırım aracı olarak da düşünülen bir mülk olarak ifade edilmektedir (Manisa ve Görgülü, 2008; Barışık, 2019).

Diğer bir tanıma göre ise ikinci konut şu şekilde tanımlanmıştır:

Serbest zamanı değerlendirmek için tatil dönemlerinde yararlanılan ve kentsel yaşam koşullarının dışında kalan özel emlak yatırımı olarak; mülk sahiplerinin genellikle başka bir yerde ikamet edip çalıştığı, sabit temelleri olan, dayanıklı malzeme ile inşa edilmiş, genelde rekreatif / turistik amaçlı

olarak kullanılan konutlardır (Manisa, 2007).

İkinci konutlar ülkemizde genellikle kıyılarda ve özellikle deniz kıyılarında yoğun olarak bulunmaktadır ve bu nedenle ikinci konut denilince akla deniz kıyısında yer alan yazlıklar gelmektedir. Buna karşın, tanımlardan da anlaşılacağı gibi insanların iyi vakit geçirmek, dinlenmek vb. nedenlerle sahip olduğu sürekli yaşadıkları konutlar dışındaki konutlar, ikinci konut olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda, ikinci konutların kır evleri, yayla evleri, dağ evleri gibi konutlar da olabileceği unutulmamalıdır.

İKİNCİ KONUTLARIN GELİŞİMİ

İkinci konutların ortaya çıkışının oldukça eski tarihlere dayandığı düşünülmekle birlikte, çağdaş anlamda gelişimi, sanayi devrimiyle birlikte başlamış ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra baş döndürücü bir şekilde tırmanışa geçerek günümüze kadar gelmiştir (Küçük, 2016). Savaş sonrasında, Batıda, ekonomik ve sosyal yönden toparlanma çabası başlamış ve bunun sonucunda üretim ve endüstrileşmenin ivme kazanmasıyla toplumların refah düzeyinde de artış görülmüştür. Kentlerin büyümelerini sürdürmesi, ulaşım olanaklarının gelişmesi ve otomobil sahipliğinin artması, daha uzak mesafelere kısa sürelerde erişme fırsatını da beraberinde getirmiştir. Bu süreç içinde kentlerin yatayda genişlemesiyle, kentlere yakın ikinci konut alanlarının kent içinde sıkışıp kaldığı görülmektedir. Bu süreçte kentliler, doğal zenginliklerin yüksek, altyapı hizmetlerinin düşünülmüş olduğu, turizm merkezlerine, civardaki tatil yörelerine yönelmeye başlamışlardır (Manisa 2007; Cengizoğlu ve Özyılmaz, 2016).

İkinci konut benzeri yapılaşmaların nasıl geliştiğine yönelik tarihin eski dönemlerine bakıldığında; M.Ö. 4000'lerde tekerleğin icat edilmesiyle, insanların toplumsal hayatlarının hareket kazandığı ve kısa mesafeli de olsa seyahatlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin; eski Babil'de vergisini ödeyen asiller için yolların ve dinlenme evlerinin inşa edildiği; Mezopotamyalı idareci ve asillerin yaz aylarında sıcaklığın olumsuz etkisinden korunmak ve aynı zamanda dinlenmek için dağ eteği ve ovalarda, kendilerine çadırlar kuracakları yeşil alanlar ayırdıkları anlatılmaktadır (Kısa, 1998: 5; Küçük, 2016).

Avrupa'da, 17. Yüzyılda İsveç'te, 18. ve 19. yüzyıllarda ise İngiltere ve Fransa'da gelişmeye başlayan ikinci konutların genellikle asiller ve zenginlere özgü olduğu görülmektedir. Özellikle Londra, Paris gibi büyük şehirlerin çevresinde, yaz aylarında kullanılan ikinci konutlar yer almaktadır (Öztoprak 1995; Cengizoğlu ve Özyılmaz, 2016).

20. yüzyılda, Amerika'da, 1905 yılından sonra, pazar günlerinin tatil olmasıyla, tatil yapmaya dönük mekânların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu dönemde, tatil süresinin ve ulaşım olanaklarının sınırlılığı, insanların

yaşadıkları çevrede, asıl konutlarına yakın yerleri tercih etmelerine neden olmuştur (Ongan, 1998; Sümersoy, 2016).

Osmanlı Devleti'nde sultanların, bağ evlerini ve av köşklerini dönemsel olarak kullandığı bilinmektedir (Sümersoy, 2016). Suriçi, Galata, Eyüp, Beyoğlu'ndaki evlerinden dinlenme amacıyla yakın yerlerdeki köşklere gidilmekte, bu durum ise sayfiyeye taşınmak şeklinde düşünülmektedir (Arıkan, 2018). İkinci konutların ilk örneklerine İstanbul Boğazı'ndaki yalılarda rastlanmaktadır (Taner, 1982). (Şekil 1).

Şekil 1. İstanbul'da sayfiye kültürü (Anonim, 2023a)

Ülkemizde 1950'li yıllardan önce denize ilginin, sosyal, kültürel, dini vb. gibi nedenlerle daha zayıf olduğu, bu dönemlerde ilginin daha çok yaylalara yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, dinin ve sosyal baskının yanında, denizin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkisinin yeterince bilinmemesinden de kaynaklanmaktadır. Özellikle denizin insan sağlığına faydalı olduğu inancından etkilenen ve “deniz, kum, güneş” turizmini başlatan akım ise ikinci konutların deniz kıyıları dışındaki bölgelerde gelişimini yavaşlatmış, insanların deniz kıyılarına yönelmesine neden olmuştur. Ülkemizde bugünkü biçimde olmasa da, ikinci konutların sayıca artışı ise Avrupa'ya benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşından sonra başlamıştır (Taner, 1982). 1950'li yıllar, ikinci konutların ülkemizdeki gelişimi yönünden önemli bir adım taşı olarak görülmektedir.

Ülkemizde 1950'li yılların ilk yarısında, İstanbul yakınlarındaki Silivri - Kumburgaz kıyı şeridi ve yakın çevresi bu anlamdaki ilk örnekler olarak bilinmektedir. Aslında daha önceleri İstanbulluların rekreatif amaçla kullandıkları Yeşilköy, Florya ve Kadıköy gibi semtler ise zaman içerisinde kentin merkezinde kalarak sayfiye özelliklerini yitirmişlerdir (Manisa, 2007: 19; Küçük, 2016).

1950’li yıllardan sonra kıyı kesimlerine olan ilginin arttığı bu dönemde, denizden olabildiğince faydalanmak amacıyla özellikle deniz kıyılarının cazibe merkezi olmaya başladığı dikkati çekmektedir. Tatil yapmanın artık gereklilik haline geldiği, kolaylıkla ulaşılan yakın çevrelerin ise özellikle hafta sonlarında tercih edildiği görülmektedir. Bu yıllarda iç turizm etkisini göstermeye başlamıştır. Denize girmek isteyen Ankaralılar, Abant, Akçakoca’ya giderken; İzmirliilerin tercihi Çeşme’den yana olmuştur. İstanbullular ise Gönen, Şile, Polenezköy’ü keşfetmiştir (Akçura, 2015; Kozak, Evren ve Çakır, 2013; Arıkan, 2018).

Ülkemizde ilk düzenli ikinci konut yerleşiminin, 1950’li yıllarda İzmir – Çeşme kıyılarında kurulmuş olduğu, bu konuda asıl gelişmenin ise 1960’lı yıllardan sonraya rastladığı görülmektedir (aktarılan Sarı, 1981); (alıntılayan Kılıçaslan, 2006). (Şekil 2).

1960’lı yıllara gelindiğinde, artan ilgiye paralel olarak, Türkiye’deki tatil yöreleri basın ve broşürler aracılığıyla tanıtılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ulaşım olanaklarının artmasıyla, İstanbulluların tercihleri, Erdek, Kumburgaz, Avşa Adası, Yalova olmuştur (Arıkan, 2018).

Şekil 2. Çeşme 1950’li yıllar (Anonim, 2023b).

Türkiye’de 1970’li yıllardan sonra kıyıların yazlıklarla çevrelendiği, kıyıların vazgeçilmez olan evlerin silüeti bozduğu, topografyayı yanlış kullanan, rüzgârı ve kıyıya erişimi engelleyen bir yapılaşmanın arttığı bir döneme girilmiştir. 1970’li 1980’li yıllar kentleşmenin arttığı, köyden kente

göçün hız kazandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde büyük kentlerin yakın çevresinde ikinci konut inşasının da ivme kazandığı dikkati çekmektedir (Emekli, 2014).

1980’li yıllarda, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunuyla, devletin sağladığı kredi kolaylıkları ikinci konut sahibi olma fırsatını arttırmıştır. 3194 sayılı İmar Kanunuyla belediye ve mücavir alanların sınırları içerisinde plan yapma yetkisi yerel yönetime devredilmiştir. Bu yasalar, Türkiye’de yazlık konutların inşa özelliklerini etkilemiş, yüksek fiyata alınan arsalardan kar sağlamak amacıyla çok katlı ve birbirine çok yakın konutlar inşa edilmeye başlanmıştır (Yıldız, 2012; Arıkan, 2018). Bunun sonucunda yazlık ev kavramı değişerek yap-satçılık gündeme gelmiş, bu durum, kıyı şeridinin silüetini olumsuz etkileyen, rüzgârı kesen, yüksek katlı sitelerin de görülmesine neden olmuştur (Arıkan, 2018).

Marmara Denizi kıyılarında yer alan ikinci konutların, kuzeyde Şile’den, güneyde Çanakkale ve Balıkesir’e, batıda Saroz Körfezine, doğuda ise İzmit ve Bursa kıyılarına uzandığı görülmektedir. Ege Denizi kıyılarında, kuzeyde Edremit’ten başlayarak güneyde Marmaris’e kadar kıyı boyunca uzanmaktadır. Akdeniz kıyılarında ise batıda Fethiye’den başlayarak İskenderun’a kadar ikinci konutlar yer almaktadır (Taner, 1982; Özkan ve Aslanboğa, 1992; Kılıçaslan, 1999).

1990 yılı ve sonrasında değişen ekonomi politikaları ve uygulanan planlama çalışmaları sonucunda, Türkiye kıyılarını ekonomik ve ekolojik anlamda tehdit eden ve atıl kapasite oluşturan ikinci konutlar kıyıları işgal etmiştir. İkinci konut inşası, 1990- 2000 yılları arasında da artan bir ivme ile devam etmiştir (Manisa ve Gül, 2009, s. 12; Baltacı, 2011).

Günümüzde ikinci konut yapılaşmaların kıyılardan kıyı şeridinin gerisine, tarım arazilerine doğru kaydığı, büyük kentlerin yakınında yer alan ve bir dönem yazlık olarak kullanılan ikinci konutların bir kısmının birinci konuta dönüştüğü, hatta pandemi sürecinden sonra insanların yazlıklarını birinci konut olarak kullanmaya başladığı da görülmektedir.

İKİNCİ KONUTLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

İkinci konutların en genel özellikleri aşağıdaki gibidir (Kılıçaslan, 1999; Özkan ve Aslanboğa, 1992):

- Denizin olumlu özelliklerinden faydalanma asıl hedef olduğundan, konutlar ilk önce deniz kıyısı boyunca şerit şeklinde inşa edilmiştir. Kıyı şeridinin dolmasıyla, zamanla iç kesimlere doğru konutlar yayılma göstermiştir.
- Yerleşim merkezleri yakınında inşa edilen ikinci konutların zamanla

kentsel yerleşme içinde kalarak niteliklerini yitirdiği görülmektedir.

- Yılın ortalama sekiz ayını boş geçirmektedir (Bu durum özellikle pandemi süreci sonucunda değişmeye başlamış, ikinci konutların yıl boyunca kullanım sürelerinin arttığı gözlenmiştir).
- Denize çok yakın mesafede yer alan konutların, kış aylarında deniz tuzlu rüzgârının etkisiyle kolayca yıprandığı görülmektedir (Şekil 3).
- Çoğunlukla iki katlıdır. Apartman tipinde olan ikinci konutlar da vardır.
- Yapımları bireysel girişim, kooperatifler ya da yap – sat yoluyla, yüklenici firmalar aracılığıyla.
- Devre mülk dışında özel mülkiyete aittir.

Şekil 3. İkinci konut yapılaşmaları, Manavgat (Yıldız, 2012).

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, ikinci konutların kullanım özellikleri ve amaçlarının genel olarak aşağıdaki başlıklar altında ele alındığı görülmektedir:

Mekânsal özellikler ve kullanım tercih ve sürelerine ilişkin beklentiler; ikinci konutları kullanım zamanları, ikinci konutlarda kalış süreleri ve hangi tip konutların tercih edildiği literatürde incelenmiştir. Doğal çevrenin ilgi çekiciliği, topografik yapı, coğrafi konumu, erişim olanakları, bu konutların kullanım biçimlerini ve yapısal özelliklerini etkilemektedir (Emekli, 2014; Barışık, 2019).

Demografik özellikler ve kişisel beklentiler; genellikle büyük kentlerde yaşayan ve kentin karmaşasından bunalan insanlar, rahat nefes almak, dinlenmek, şehrin gürültü ve kirli havasından kurtulmak ve ruhsal açıdan bozulan bütünlüğüne yeniden kavuşmak için yılın belli dönemlerinde ikinci

konutlarına gitmeyi tercih etmektedir. İkinci konutun kullanım amaçları ve kullanım zamanı; konut sahibinin yaşı, fiziksel kısıtlılıkları, ikinci konutunun yaşadığı kente olan uzaklığı, gelir seviyesi ve ikinci konuttan beklentileriyle de ilişkilidir (Barışık, 2019).

Siyasal düzenlemeler ve teşvikler; ekonomik kararlar, yasal düzenlemeler, siyasi antlaşmalar ülkede hemen her şeyi etkilediği gibi ikinci konutların kullanımını, yapım tekniklerini ve genel özelliklerini de etkilemektedir. Özellikle son zamanlarda ikinci konutların mekânsal ve mimari özellikleri, ikinci konutların turistik konuta dönüşümünü hızlandırmaktadır (Emekli, 2014; Barışık, 2019).

İKİNCİ KONUTLARIN ÇEVRESEL ETKİLERİ

Bizim ülkemizde ikinci konutlar denilince akla deniz kıyısı ikinci konutları gelmektedir. Kır evi, yayla evi gibi diğer ikinci konutların sayısı ve kapladığı alan deniz kıyısı ikinci konutları kadar olmadığı için çevre üzerinde yarattığı baskı çok daha az kalmaktadır. Buna karşın son dönemde, özellikle varlıklı insanların kırsal kesimlerde çiftlik evleri inşa ettikleri de görülmektedir. Gelecekte bu eğilimin daha fazla artacağı beklenmektedir. Bu çalışmada ise son 70 yılda doğal, kültürel ve sosyal çevre üzerinde çarpıcı etkisinin olduğu görülen deniz kıyısı ikinci konutlarının çevresel etkileri üzerinde durulmuştur.

Yukarıda da bahsedildiği gibi ülkemizde ikinci konut yapılaşmaları, özellikle 1950'li yıllarda başlamış ve hız kazanmıştır. Bunda deniz kıyısında konut sahibi olmanın cazibesi, mülk edinme, sahiplenme duygusu, kıyı bölgelerinin teşvik edilmesi, doğal çevrenin güzelliği, denizden yararlanma gibi düşünceler etkili olmuştur. Yaklaşık 70 yıl gibi çok kısa bir sürede, başta Ege ve Akdeniz olmak üzere ülkemizin hemen hemen bütün kıyıları, ikinci konut yapılaşmalarıyla dolmuştur. Başlangıçta şerit halinde kıyıya paralel olacak şekilde uzanan ikinci konutlar, zamanla, denize en yakın kıyı şeridinin dolmasıyla iç kesimlere doğru gelişme göstermiştir. Bu yayılma, bizim ülkemizde hemen deniz kıyısında yer alan verimli tarım alanları, sulak alanlar, zeytinlikler üzerinde devam etmiş ve bu durum, kıyı ekosistemlerinin olumsuz yönde etkilenmesiyle sonuçlanmıştır.

Kıyılardaki bu yapılaşma nedeniyle kıyıya erişim zorlaşmaktadır. Bitişik nizamlı konutlar ya da bahçeli yazlıklar arasında ara sokakların yeterince olmaması ya da bir başka deyişle planlarda var olan yolların, yanlış uygulamalarla yok edilmesiyle kıyıya erişimin bazı yerlerde tamamen engellendiği ve kıyı kanununda geçen kamu yararı ilkesinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Kıyıya paralel konutların olduğu yerlerde yolların da kıyıya paralel uzandığı, bu durumda da denizle konut arasındaki bağlantının koptuğu

kumsalların yok edildiği, plajların görsel kalitesinin düştüğü görülmektedir (Kılıçaslan vd., 2018). İkinci konutların olduğu yörelerdeki çarpık yapılaşma sonucunda, geçirimsiz yüzeyler de artmaktadır.

Bu tip yapılaşmalar, kıyı önünde bir duvar etkisi yaratarak deniz rüzgârlarının yaz aylarındaki serinletici etkisinin iç kesimlere erişimini de engellemektedir. Deniz tuzlu rüzgârlarının yıpratıcı etkisi de binaların zaman içerisinde zarar görmesine neden olmaktadır. Bakım maliyetlerinin yüksekliği gibi nedenler de binaların iyice yıpranmasıyla ve görsel açıdan olumsuz bir imajın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır.

Zamanla yapıların kıyıları işgal etmesi, kıyı alanlarının taşıma kapasitesini zorlayarak, yerleşimlerin kendine özgü karakterini bozmaktadır (Koçan ve Ateş, 2011).

İklim, bitki örtüsü, fiziksel çevre, geleneksel yapı, kültürel birikimler, coğrafi farklılıklarla değişmekte, bunlar ise yöresel mimari dilin şekillenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, bir mimari dilin varlığından söz edebilmek için yapının içinde bulunduğu yöreye özgü özelliklere sahip olması gerekmektedir. Buna karşın, ülkemizde özellikle ikinci konut mimarisinde bir yerin yapısal özelliklerinin bir başka deyişle kendine özgü mimari dilinin diğer yörelere taşındığı görülmektedir (Taner, 1997). Bir başka sorun ise, yörenin mimari karakterine bütüncül yaklaşılmayarak, korumanın dar bir çerçevede; sokak, meydan hatta sadece bina ölçüsünde ele alınmasıdır. Bir sokak veya meydana yaklaşırken kent kimliğine ve imajına şekil veren peyzaj değerleri göz önünde bulundurulmamakta, koruma altına alınan alan bütüncül değerlendirilmemektedir (İnceoğlu,1997). (Şekil 4).

Şekil 4. Yoğun yapılaşmanın oluşturduğu görsel kirlilik, Gaye Birol Özerk arşivinden (Birol Özerk, 2017)

İkinci konutların yarattığı en önemli sorunlardan birisi de ikinci konutların sadece belirli dönemlerde ve kısıtlı sürelerde kullanılıyor olmasıdır. Finansal anlamında gelir sağlamayan ikinci konutlar değerli tarım arazilerini, zeytinlikleri, sulak alanlar gibi doğal nitelikleri olan arazileri işgal ederek ekonomik ve çevresel kayıplara neden olmaktadır (Barışık, 2019).

İkinci konutların inşa edildiği bölgelerin bazılarında değerli kumsal alanları bulunduğu ve vadilerin denize açıldığı yerlerdir. Aynı zamanda sebze ve meyve bahçeleri, zeytinlikler ve çeşitli doğal alanların olduğu yerler, kısa sürede para kazanmanın yolu olarak düşünülerek satılmakta, yerlerini ikinci konuta bırakmaktadır (Barışık, 2019). Bu durum da, ne yazık ki bölgenin çekim merkezi olmasına neden olan özelliklerin yitirilmesine neden olmaktadır.

İkinci konutların olduğu yerlerde altyapı sorunlarının da olması, özellikle yaz aylarında artan nüfusla birlikte altyapıya ilişkin sorunların daha da artması, yazlıkçılar olarak tabir edilen ikinci konut sahipleri tarafından en fazla dile getirilen sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine özellikle yaz aylarında Bodrum, Kuşadası, Çeşme gibi bazı turizm beldelerinde nüfusun kış nüfusunun çok çok üzerine çıkması, bu yörelerde yaşayan yerel halkı olumsuz etkilemektedir. Benzer şekilde büyükşehirlerin gürültüsünden ve karmaşasından kaçarak ikinci konutlarına gelen kişilerin de bu durumdan oldukça rahatsız olduğu bilinmektedir.

SONUÇ

Sahip olduğu doğal kaynakları, ulaşım olanakları, savunma açısından sağladığı uygun ortam, kıyıları sadece bir su kenarı olmaktan çıkarmış, insan yerleşimleri için vazgeçilmez bir çekim odağı haline getirmiştir. “Toprak ile su, bu iki dünya nimeti yan yana gelmekte, ayrı ayrı taşıdıkları değer çok üstünde bir değer kazanarak kıyıları oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla kıyılar, kentleşen ya da kentleşmiş arazilerin daha da üstünde bir anlam kazanarak bulunmaz nitelikler taşımaktadır” (aktarılan Pala, 1975); (Alıntılanan Uçlar, 2012).

Kıyılar, kara parçasının suyla buluştuğu, görsel iletişim ve etkileşim içinde bulunduğu alanlar olarak uygarlıkların çekim merkezi olmuştur (Hattapoğlu, 2004). Tarih boyunca medeniyetler deniz, göl ve akarsu kıyıları boyunca gelişme göstermiş ve suyu kontrol eden medeniyetler en başarılı olmuş ve en çok ilerleme kaydetmiştir (Malkoç True, Kılıçaslan Deniz, Deniz, Kenanoğlu ve Özeren Alkan, 2021).

Tarih boyunca çeşitli ihtiyaç ve seçimlere olanak sağlayan bu özel alanlar, birçok canlı türünü barındıran, hassas dengelere sahip doğal ortamlardır. Bu nedenle kıyılarda ve denizde yapılacak her türlü insan

faaliyeti bu doğal ortama kalıcı bir tahribat verebileceğinden ekolojik taşıma kapasitelerinin aşılmaması büyük önem arz etmektedir (Uçlar, 2012). Çünkü kıyı olarak adlandırdığımız bu oluşumlar tüm bu ekolojik, ekonomik ve kültürel özelliklerini kaybettiğinde geriye niteliksiz bir arazi parçasından başka bir şey kalmayacaktır. Mimarlık, mühendislik ve temel bilimleri de dikkate alan, ekoloji temelli bir planlama yaklaşımıyla kıyılar bütüncül olarak ele alınmalı, geleceğe yönelik bağlayıcı kararlar olarak arazi kullanım kararlarının merkezine ekoloji temelli yaklaşım yerleştirilmelidir (Malkoç True, Kılıçaslan Deniz, Deniz, Kenanoğlu ve Özeren Alkan, 2023).

İkinci konutlarının bilinen bunca olumsuz etkisine karşın kıyılardaki ikinci konut sayısı, sürekli artmaya devam etmekte, bu durum kıyıların her geçen gün bozulmasına neden olmaktadır. Kıyıların korunmasına yönelik birçok yasa ve yönetmelik olmasına karşın kıyılarda yeterince denetim yapılmadan yapılaşmanın devam etmesi çevresel sorunların katlanarak artmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kıyı alanlarının sahip olduğu tüm değerlerle bir bütün olarak ele alınması, doğru planlama ve sürdürülebilir, sağlıklı yönetim modelleri uygulanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Anonim (2023a). Erişim tarihi: 15.12.2023. <https://www.salt10.com/yazi-karsilayan-istanbul-sayfiyeler/>
- Anonim (2023b). Erişim tarihi: 15.12.2023. *Çeşme 1950'li yıllar*, <https://tr.pinterest.com/pin/43178268300323295/> (Erişim: 15.12.2023).
- Arıkan, S. (2018). 1930-1980 Yılları Arasında İstanbul'da Yazlık Evler - Kadıköy Örneğinin İncelenmesi, T.C. Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, 123 s.
- Birol Özerk G. (2017). *Türkiye'de Yazlık İkinci Konutların Yarattığı Sorunlar Bağlamında Balıkesir İli Ege Kıyılarındaki Yazlık İkinci Konutlara Genel Bir Bakış*, Arkitera, Erişim tarihi: 16.12.2023. Türkiye'de Yazlık İkinci Konutların Yarattığı Sorunlar Bağlamında Balıkesir İli Ege Kıyılarındaki Yazlık İkinci Konutlara Genel Bir Bakış - Arkitera
- Baltacı, F. (2011) *İkinci konut turizmi kapsamında Alanya'da konut edinen yabancıların kentin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına etkileri* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Barışık, M. (2019) *Turizmde ikinci konutlar ve Balıkesir'de bir uygulama* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Cengizoglu, F.P. ve Özyılmaz, H. (2016). İkincil Konutların Birincil Konutlara Uyarlanması: Mersin Örneği. *TMMOB Şehir Plancıları Odası*, Planlama 2016;26(3):219–233. doi: 10.14744/planlama.2016.83702
- Coşkun T., Özdoğan K., Deniz B., Kılıçaslan Ç. (2019). İkinci Konutların Tarım Alanlarına Olan Etkisi: Güzelçamlı/Davutlar Kıyı Alanları Örneği. 2. Uluslararası Tarım, Çevre Ve Sağlık Kongresi (ICAEH), 630-642.
- Deniz, B. (2020). Urban ecosystem-based planning and design strategy of an urban river, Tabakhane stream, Aydın, Turkey. *Current Science*, 119(1), 93.
- Emekli, G. (2014). İkinci Konut Kavramı Açısından Turizm Coğrafyasının Önemi ve Türkiye'de İkinci Konutların Gelişimi. *Ege Coğrafya Dergisi*, İzmir.
- Hattapoğlu, M.Z. (2004). *Su olgusunun yerleşmeler evrimindeki yeri ve günümüzde bir kentsel tasarım elemanı olarak yeniden yorumlanması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Kentsel Tasarım. İstanbul. 168 s.
- İnceoğlu, N. (1997). Ege'de İkinci Konut ve Turizm Yapılaşması, *Ege Mimarlık*, Yıl: 7, Sayı:24, 26-29.
- İrtem, E. ve Karaman, E. (2004). Edremit Küçükkuyu arasındaki turizm faaliyetlerinin kıyı alanlarına etkisi ve önerilen yönetim programı. *İstanbul Teknik Üniversitesi İTÜ Dergisi/d Mühendislik*, 3(1), 3-14.
- Kılıçaslan, Ç. (1999). *Rekreasyonel ve turistik amaçlı kullanımların İzmir ve yakın çevresi örneğinde deniz kıyılarına etkisi üzerine araştırmalar*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Kılıçaslan, Ç. (2006). İkinci Konutların Deniz Kıyılarına Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, (1)147-156.
- Kılıçaslan, Ç., Malkoç True E., Deniz B., Göktuğ, T.H. (2018). Türkiye’de İkinci Konut Sorunu: Kuşadası Örneğinde Değerlendirmeler, Kuşadası Peyzaj Değerleri, Basım sayısı:1, ISBN:978-605-01-1236-8.
- Koçan, N. ve Ateş, O. (2011). Yapılaşmanın Görsel Yönden Kıyı Peyzajına Etkisi: Bartın- İnkumu Örneğinde Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi (GÜFBED)*, 1 (1):77-89.
- Küçük, H. (2016) *Karasu İlçesi’nde (Sakarya) ikincil konutların gelişimi* Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Malkoç True E., Kılıçaslan Deniz Ç., Deniz B., Kenanoğlu Z., Özeren Alkan M. (2021). Kent içi su sistemleri ve restorasyon örnekleri, *Peyzaj araştırmaları-I*, Livre de Lyon,
- Malkoç True E., Kılıçaslan Deniz Ç., Deniz B., Kenanoğlu Z., Özeren Alkan M. (2023). Evaluation of urban water systems through ‘stream-user-city’ interactions: The example of Izmir Meles Stream, *Environment, Development and Sustainability*, 25:8585–8599.
- Manisa, K., Görgülü, T. (2008). “İkinci Konutların Turizm Sektöründe Yeniden Kullanılabilmesine Yönelik Bir Model”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi E-Dergisi*, C. 3, S. 1, 68-78.
- Manisa, K. (2007). *İkincil konutların turizm sektöründe yeniden kullanılabilmesine ilişkin bir model önerisi* Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. (2016). İkinci Konut Sahipliliğinde Motivasyon, Sosyo-Demografik Özellikler ve Seyahat Karakteristikleri Arasındaki İlişkiler: Yalova- Çınarcık Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 14 (1), 39-56.
- Ongan, S. (1988). *Türkiye’deki Yazlık Konut ve Kamu Kamplarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 126.
- Özkan B ve Aslanboğa İ.(1992). Doğa Koruma Yönünden Güney Ege Kıyılarındaki Rekreasyon Amaçlı Konutsal Yerleşimler (İkinci Konut) ve Peyzaja Etkileri Üzerinde Araştırmalar, E.Ü. Araştırma Fonu, Araştırma Proje No: 1989/035, 45 s
- Öztoprak, F. (1995). *Foça Örneğinde “Hassas Mekânlarda” İkinci Konut Olgusunun Fiziki Çevre ve Sosyal Yapıya Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 74.
- Pala K., (1975). Türkiye’nin Kıyı Sorunları ve Politikası, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Jeodezi, *Jeo informasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, Sayı.34-33.
- Serim, R.B., Karataş, N., Altınörs Çırak, A., Yörür, N. ve Ecemiş Kılıç, S. (2022). Kıyı Kanunundaki Değişimlerin Kıyı Yerleşmelerindeki Arazi Kullanım Değişimine Etkisi: Kuşadası Merkez Örneği. *TMMOB Şehir Plancıları Odası, Planlama* 2022; 32(1):57–

76. doi: 10.14744/planlama.2021.98598

Sümersoy, B. (2016) *Günümüzde yazlık olarak yeniden işlevlendirilen geleneksel Bodrum konutları* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

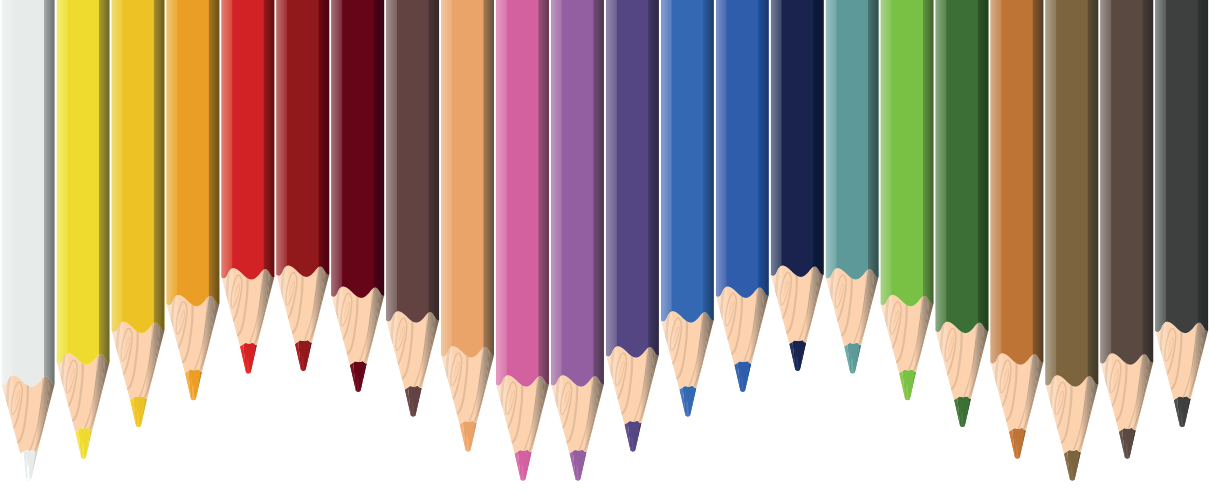
Taner, T. (1982). *İkinci Konut Sorununa ve Çevresel Etkilerine Olumlu Bir Planlama Yaklaşımı*, E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Doçentlik Tezi, İzmir.

Taner, T. 1997. Kıyılarımızdaki Yazlıkların Çirkin Mimarisi, *Ege Mimarlık*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayın Komitesi, Yıl: 7, Sayı: 24, 33-35.

Uçlar, S. (2012). *Bütünleşik kıyı alanları yönetimi ve İstanbul örneği* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız M. (2012). Turizmin Gelişimine Bağlı Olarak İkincil Konutlarda Mekan Analizi; Manavgat Örneği, Selçuk Üni. YL Tezi.

Bölüm 12

KÜLTÜR MİRASINA SAYGI GÖSTER(ME)MEK: UŞAK-BANAZ-YEŞİLYURT KÖYÜ CAMİSİ

A.Deniz OKTAÇ BEYCAN¹

Gülnehal DEMİRTAŞ²

---

1 Doç. Dr., Öğretim Üyesi, Konya Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü.

2 Dr., Mimar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Konya Bölge Koruma Kurulu.

GİRİŞ

Uşak İli'nin Banaz İlçesi'ne bağlı Yeşilyurt Köyü'nde bulunan Yeşilyurt Köyü Camisi konumu, tarihi kimliği, mimarisi ve nakışlı süslemeleriyle köyün tarihi belleğinde yer etmiştir. Anadolu'da bulunan nakışlı camileri örnekleri arasında da önem arz etmektedir¹. Yeşilyurt Köyü Camii, İzmir I. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından kalem işi süslemelerinin taşıdığı kültürel değer nedeniyle, 23.08.1988 tarih ve 463 sayılı kararı ile tescillenerek koruma altına alınmış tarihi bir yapıdır.

Yeşilyurt Camisi kütle itibarıyla köy mimarisi ile uyumlu, mütevazı bir yapı olmasına karşın iç mekân duvar süslemeleri ile çok ince bir işçilik ve zevki yansıtmaktadır. Ülkemizde koruma altına alınmayan yetmediğini gösteren bir örnek olan Yeşilyurt Köyü Camisi'nin koruma sorunları bulunmaktadır. Terk edilmişlikten dolayı yapısal ve malzeme bozulmalarının yanı sıra çevresi korunamamıştır. Caminin bahçesine neredeyse ona bitişik konumda, kütle olarak onu ve hatta tüm köydeki yapıları ezen yeni bir cami yapılmıştır. Popüler kültür eseri olan bu yeni cami yapım tekniği ve malzemesi ile de yerel mimariden farklı yapıda kendisini göstermektedir. Köy halkı tarafından, el birliği ile yaptırılan, yeni caminin kullanması ile eski Yeşilyurt Köyü Camisi terk edilmiştir. Çalışma, yapının rölöve-fotoğraf ile belgelenmesi, gözlemler, yerel görüşmeler ve literatür araştırmaları ile desteklenerek gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Yeşilyurt Köyü Camisi'nin konumu, tarihi ve mimari özellikleri hakkında bilgi vermek, koruma sorunlarını ortaya koymak ve koruma önerilerini tartışmak amaçlanmıştır.

YEŞİLYURT YERLEŞİMİ ve YEŞİLYURT CAMİ

Yeşilyurt, Uşak İlinin Banaz İlçesine bağlı bir köydür. Uşak iline 38 km, Banaz İlçesine 7 km uzaklıktadır (Resim 1). Banaz İlçesi, yükseltisi güneybatıya doğru azalan ve 900-1000 m. arasında değişen dağlık bir arazi üzerindedir. Yeşilyurt Köyü ise Banaz ilçesinin kuzey kesiminde yer alır. Yörede karasal iklimin geçiş tipi hâkimdir².

Köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunun yanında Avrupa ülkelerinde çalışan köylüler köyün ekonomisine olumlu katkı sağlamaktadır. Köyde okuma yazma oranı %92 civarındadır³.

Köyle ilgili olarak bilinen ilk yazılı belgeler 16. Yüzyıl başlarında II: Beyazıt zamanına aittir. Kaynaklarda Karye-i Falos olarak belirtilen ismi zamanla Holus (Holuz)'a dönüştürülmüştür. Cumhuriyet döneminde ise Yeşilyurt olarak değiştirilmiştir⁴. Yeşilyurt Köyü, halk arasında "Holuz Köyü" olarak bilinmektedir.

Yeşilyurt Köyü'nde yığma taş teknikle yapılmış duvar işçiliği yaygındır (Resim 2)⁵. Evlerin birinci katlarında yine yığma taş, üst katlarında ise

hımış tekniğinin kullanıldığı örnekler vardır. Evlerin avlusu yoktur, girişleri doğrudan sokaktan sağlanmaktadır (Resim 3). Bunun dışında depo amaçlı kullanılan tek katlı, beşik çatılı ahşap olarak yapılan ambar yapıları da yörede rastlanan geleneksel mimarlık ürünü yapılardandır (Resim 4).

Resim 1. Uşak İli, Banaz İlçesi, Yeşilyurt Köyü. Kaynak: url-1

Resim 2. Yeşilyurt Köyü'nde moloz taş örgüsü ve hımış tekniği kullanılmış bir konut

Resim 3. Yeşilyurt Köyü konut örneği

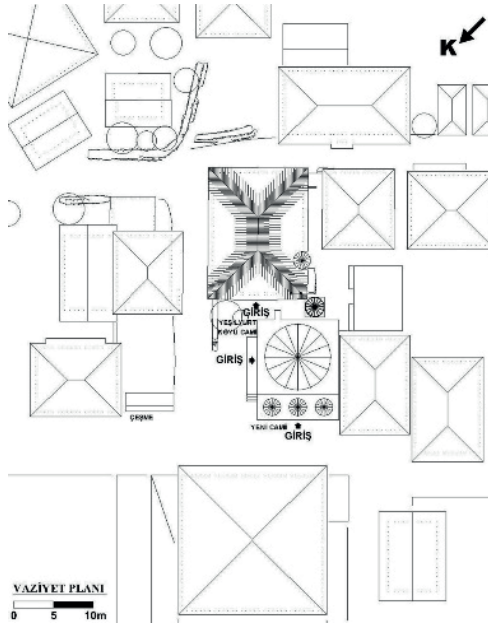

Resim 4. Yeşilyurt Köyü ahşap ambarları Kaynak: url-2

Yeşilyurt Köyü Camisi, köyün merkezinde, konutların arasında, eğimli bir yolun başında konumlanmıştır. Güney ve doğu yönünden yollarla çevrilmiştir. Cami, doğuda kullanılmayan imam evi ve kuzey batısında bulunan yalıklı bir köy çeşmesi ile küçük bir meydanının içinde yer alır. Yeşilyurt Camisi eskiyip onarılamayınca köy halkı birlikte yeni bir cami yaptırmaya karar vermiştir. Yeni yapılacak cami yeri için Yeşilyurt Cami avlusu seçilmiştir. Böylece Yeşilyurt cami avlusu içine, avlu duvarları yıkılarak, son cemaat mahalline çok yakın mesafede, yüksek ve kubbeli yeni bir cami yapılmıştır (Resim 5-7).

Resim 5-a. Yeşilyurt Köyü Camisi ve yeni yapılan caminin konumları. Kaynak: url-1⁶

Resim 5-b. İki caminin konumunu gösteren vaziyet planı

Resim 6. Köy içinde Yeşilyurt Köyü Camisi ve yeni yapılan cami yan yana bulunmaktadır.

Eğimli bir arazide olmasına karşın Yeşilyurt Cami saçak seviyesi çevrede bulunan iki katlı köy evlerinin saçak seviyelerini yakalar (Resim 7). Caminin kuzey batı yönündeki bahçesinin içinde yapılmış olan yeni cami ise, gabarisi ve özellikle yüksek kubbesiyle Yeşilyurt Köyü Camisi'ni ve çevredeki bütün yapıları ezmektedir (Resim 8).

Resim 7. Yeşilyurt Köyü Camisi'nin son cemaat mahalline bakış ve yeni yapılan cami.

Resim 8. Yeşilyurt Köyü Camisi avlusuna yapılan yeni cami

YAPININ MİMARİSİ

Yeşilyurt Köyü Camisi, avlu içinde bir yapıdır. Avludan girilen bir son cemaat yeri ve harim kısmından meydana gelir. Kıрма çatılı ile örtülmüştür. Üzerinde yapan kişiye ya da yapım tarihine ait bir kitabe bulunmamaktadır (Resim 9-11).

Resim 9. Caminin girişine kuzeyden bakış

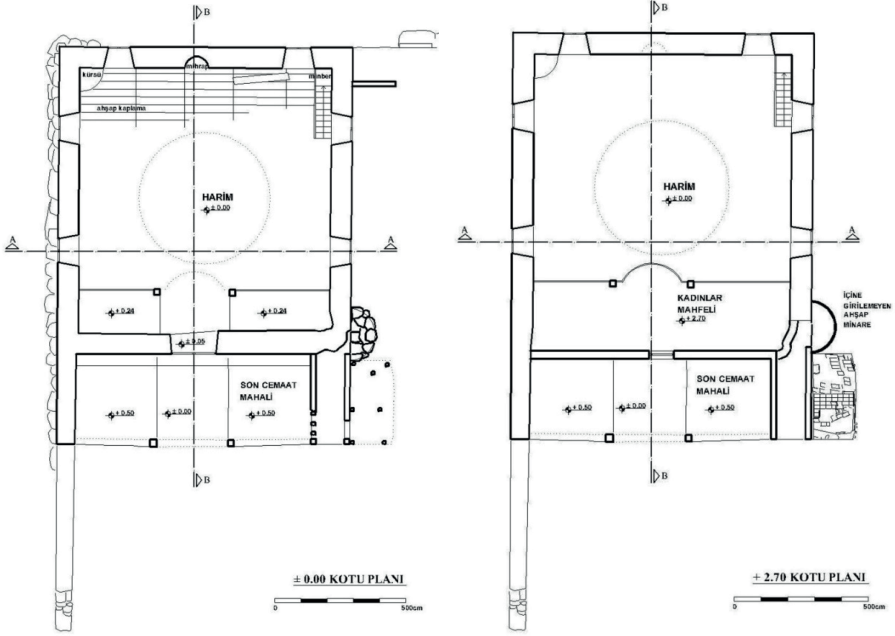

Resim 10. Caminin güneydoğu mihrap cephesi

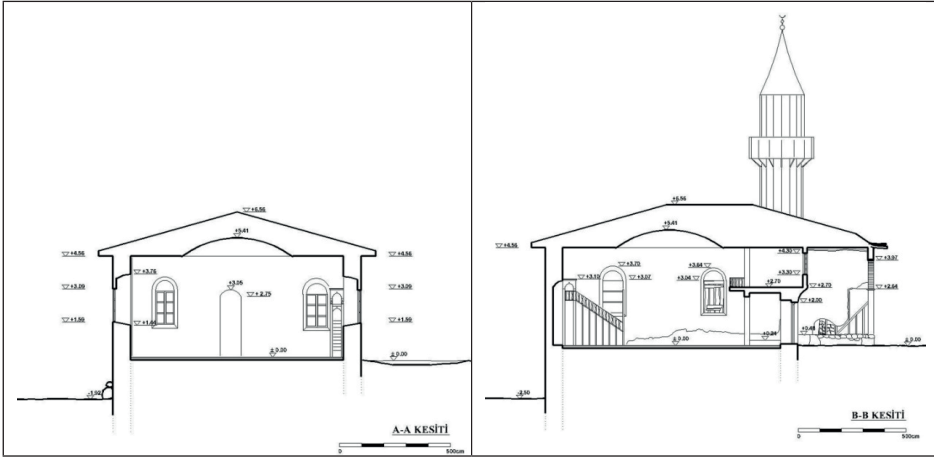

Resim 11 . Ahşap minaresi

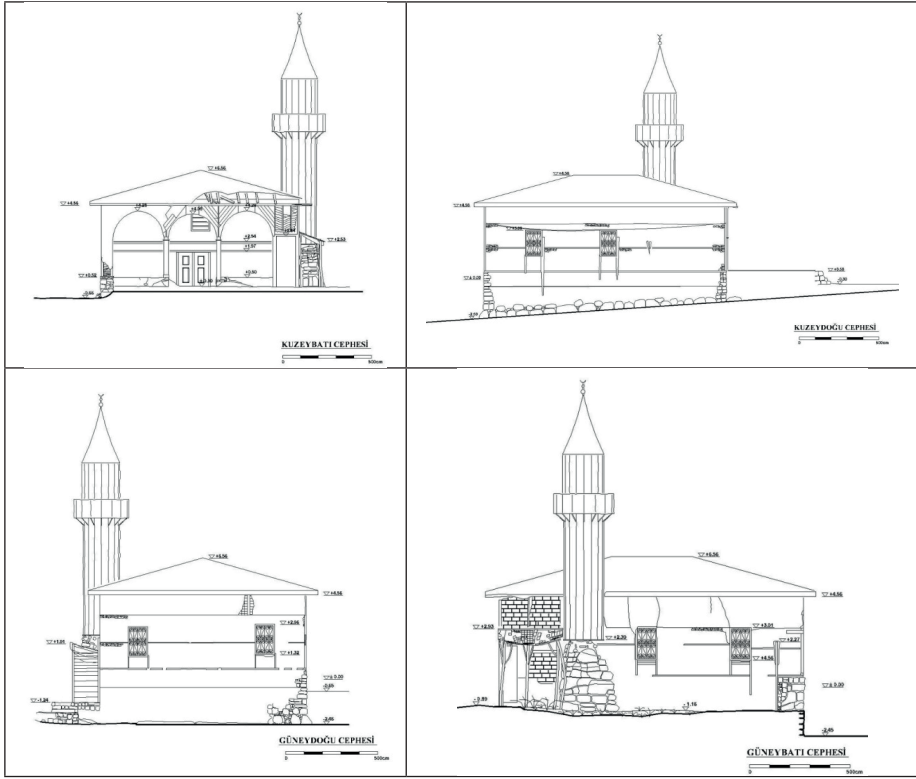
Camiye kuzeybatıdaki, son cemaat yerinden girilir (Resim 12-14). Yan duvarların uzatılmasıyla sınırlandırılan son cemaat yeri üç bölümdür. Son cemaat yerinin giriş önündeki kısmı harim mekânı ile aynı seviyede iken iki yanlardaki kısımlar kademe yapılarak yükseltilmiştir. Son cemaat yerinin çatısını taşıyan ahşap direkler bağdadi kemerlerle birbirine ve yan duvarlara bağlanmıştır (Resim 7).

Resim 12. Yeşilyurt Köyü Camisi Planları

Resim 13. Yeşilyurt Köyü Camisi kesitleri

Resim 14. Cephesi çizimleri

Son cemaat yerinin batı köşesinde bulunan minarenin giriş kapısı yıkılmıştır (Resim 15). Tek şerefeli minare bir külahla örtülmüştür. Minare ve şerefesi daire planlı olup ahşaptır. Ahşap korkuluklu şerefeyi alttan ahşap payandalar destekler. Minarenin giriş seviyesine kadar yükselen ve aşağıdan yukarıya doğru daralan yarım daire planlı kaide ise yığma taş teknikle örülerek yapılmıştır.

Harim kuzeydoğu, güneybatı ve güneydoğu cephelerinde ikişer pencereye sahiptir (Resim 14). Camiinin kuzeybatı giriş cephesinde altta pencere bulunmamaktadır. İki kanatlı kapıdan harim kısmına girilir. Son cemaat yerini sınırlandıran duvar üzerindeki, harim giriş kapısının doğu tarafında bir kartuş içerisinde Hatip Mustafa Efendi ismi görülmektedir. Büyük ihtimalle bu şahıs caminin hattatıdır. Harimin kuzeybatısında bulunan kadınlar mahfeli ahşap balkon şeklinde yapılmış, iki ahşap ayak tarafından taşınmaktadır (Resim 16). Mahfilin yarım daire planlı köşk kısmı bulunmaktadır ve ahşap korkulukla sınırlandırılmıştır. Mahfilin batı köşesinde minareye bir kapı açılmaktadır.

Resim 15. Yıkılan minare giriş kapısı.

Resim 16. Kadınlar Mahfeli. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Mihrap duvarında, ortadaki mihrabın doğu köşesindeki kürsü ve güney köşesindeki minber ahşap olup, süslemesiz sade bir yapıya sahiptir (Resim 17). Mihrap nişi yarım daire planlıdır, üzeri nakışlıdır, merkezde bir kandil motifi yer almaktadır, beyaz-sarı renkte bir bordür ile çevrilmiştir. Mihrabın iki yanı ışığı nar şeklinde gösterilmiş kandil motifleri ile süslenmiştir. Mihrap

nişinin üzerinde mihrap ayeti, ayetin üzerinde Allah yazısı ve onunda üzerinde gonca güller bulunur. Mihrabın iki yanında kartuş biçiminde mavi boya üzerinde yazı şeritleri yer alır. Bunlardan mihrabın doğu tarafındaki kartuş içerisindeki yazıda Fetih Suresi'nin ilk ayeti yazılıdır (Resim 18).

Resim 17. Mihrap nişinin sol tarafında ahşap kürsü, sağ tarafında ahşap minber bulunur. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Resim 18. Fetih Suresi'nin ilk ayeti .

Yan duvarlarda büyük madalyonlar halinde Cihar-ı Yar-ı Güzin (Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin) isimleri yer almaktadır. Duvarlarda; vazodameyveliağaçlar, serviler, pencerealınlıklarında ise girlandlar yer almaktadır (Resim 19, 20). Pencere üzerlerinde kemerlerin iç kısımlarındaki alınlıklarda sade ve pencere kemerleri üzerlerinde karmaşık bitkisel bezemelerle pencerelerin üst kısımları süslenmiştir.

Resim 19. Caminin kuzeydoğu beden duvarlarındaki kartuş içinde Cihar-ı Yar-ı Güzin yazıları. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Resim 20. Caminin güneybatı beden duvarlarındaki kartuş içinde Cihar-ı Yar-ı Güzin yazıları. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.

Bağdadi tekniğinde yapılan kubbede, sıva üzerine kuşak yazısı ile bitkisel ve nesne süslemelerine yer verilmiştir. Kuşak yazısında Ayet-el Kürsi ayeti Sülüs hatla yazılmıştır. Tavan göbeğinde altı kollu yıldız yer alır. Tavan göbeği ile kuşak yazısı arasında vazoda çiçekler (nar, haşhaş, zeytin) serviler, bir teber, bir saat, bir azık torbası ve tarikat eşyası bulunmaktadır⁷ (Resim 21).

Resim 21. Bağdadi kubbede sıva üstü nakışları

YAPIM TEKNİĞİ ve MALZEME ÖZELLİKLERİ

Caminin 80 cm.'lik duvarları ve minarenin kaidesi yığma tekniğinde moloz taş örgüsüne sahiptir. Taş duvarlar belli aralıklarla ahşap hatıllarla güçlendirilmiştir. Beden duvarlarının üst kısmı hıms tekniği arası kerpiç dolgulu ve üzeri sıvalı olarak bitirilmiştir. Harimin üst örtüsü bağdadi tekniğinde bir kubbe ile örtülmüştür⁸. Harimin içinde de duvarlar sıva üstüne kalem işi süslemelere sahiptir. Aynı şekilde son cemaat mahallindeki revak da bağdadi olarak yapılmıştır ve camiinin üzeri dört yöne eğimli çatı ile örtülmüştür. Eğimli ahşap çatı Marsilya tipi kiremit kaplıdır.

Ahşap minare metal külahlıdır, tek şerefeli olup şerife korkulukları ahşaptır. Şerefesi altında ahşap payandalar bulunmaktadır. Minarenin giriş kısmı altından toprak ile birleştiği yere kadar moloz taş ile yığma tekniğinde örülmüş yarım daire planlı ve yukarıya doğru daralan destek duvarı vardır.

KARŞILAŞTIRMA VE TARİHLENDİRME

Yeşilyurt Köyü Camisi'nin üzerinde yapılaş tarihini belirten bir kitabe bulunmamakla birlikte giriş kapısı üzerinde üzeri boyalı olarak "1952" yazısı mevcuttur. 1952 yılı caminin onarım tarihidir. 1927 tarihli Banaz- Düzkışla Köyü Camisi, yapım tarihi bilinmeyen Kavacık Köyü, 1962 tarihli Çardaklı Camileri gibi Uşak ve Kütahya yöresindeki 1940-1965 yılları arası dönem yapılan cami örneklerini incelediğimizde, caminin plan tipi ve yapım tekniği gibi özellikleri bakımından bu örneklerle benzediği görülmektedir. Yeşilyurt Köyü Camisi süslemeleri bakımından bu camilerden ayrılmaktadır⁹ (Resim 22-25). Anadolu'da pek çok örnekleri bulunan kalem işi süslemeli camiler¹⁰ veya daha eski tarihli olup da onarımlardan sonra 18-19. yüzyıl batılılaşma döneminin etkisinde kalem işi tezyinat ile süslenmiş camiler bulunmaktadır¹¹ (Resim 26-31). Anadolu'daki bazı süslemeli cami örnekleriyle karşılaştırarak,

yapı malzemesi ve tekniğine bakarak Yeşilyurt Köyü Cami'ni 19. yy. sonlarına tarihlendirebiliriz¹².

Resim 22. Kavacık Köyü Camisi. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Resim 23. Kavacık Köyü Camisi iç mekanı. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Resim 24. Kavacık Köyü Camii kadınlar mahfeli. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Resim 25. Çardaklı Camii beden duvarlarındaki tepe pencereleri. Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Resim 26. Denizli-Yazır Kasabası Çarşı Camii kalem işi süslemeleri. Kaynak: url-6

Resim 27. Denizli-Akköy-Yukarı Camii kalem işi süslemeleri. Kaynak: url-6

Resim 28. Denizli-Boğaziçi Kasabası Eski Camii kalem işi süslemeleri. Kaynak: url-6

Resim 29. Boğaziçi Kasabası Eski Camii ahşap işçilikli tavanı. Kaynak: url-6

Resim 30.- 31. Mordoğan Köyü, Ayşe Kadın Camii iç mekânında yer alan yapı tasvirleri Kaynak: Çağlıtütüncigil, 2012, 148

ÇEVRESEL, YAPISAL VE MALZEME BOZULMALARI

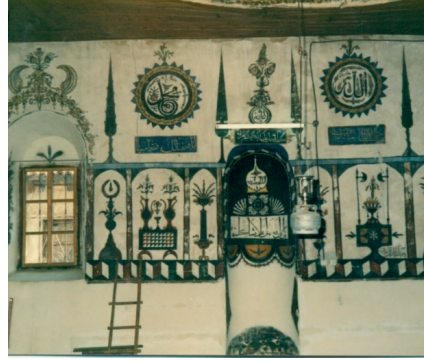
Yeşilyurt Köyü Camisinin çevresi korunamamıştır. Yeşilyurt Köyü Camisi giriş tarafındaki bahçesine eskiden var olan meydana da taşan, cami girişini kapatacak şekilde, camiye çok yakın bir mesafede yeni bir

camii yapılmıştır¹³ . Bunu yapabilmek için de eski camiiye ait bahçe duvarı yıkılmıştır. Bahçe duvarı kısmen ve yıkık olarak yerinde mevcuttur (Resim 8). Yeni Camii varlığı ve yerleştiği konumu itibarı ile Yeşilyurt Köyü Camii'sini hiçe saymıştır. Bu yaklaşımla camii bahçesini de yok etmiştir. İbadet alanı olarak Yeşilyurt Köyü Camii'sinden fazla olmamasına ve dolayısıyla bu konuda köye yenilik getirmemesine karşılık, köy mimarisine aykırı olan form ve yapı tekniği ile yapılmış aykırı bir binadır. Yeni camii, Yeşilyurt Köyü Camii'sinin çevreden algılanmasını engellemiş ve caminin girişini kapatarak caminin kullanımını zorlaştırmıştır . Yeni camii mimarisi ile yerelden çok farklı, kubbesi ve gabarisıyla köy meydanı içindeki konumuyla çevredeki bütün yapılara baskın karakter göstermektedir (Resim 6).

Yeşilyurt Köyü Camii'ndeki yapısal hasarların caminin terk edilmiş olmasına bağlı olarak arttığı gözlenmektedir. Camii iç mekânı eşya depolamak amacıyla kullanılmaktadır. Harim mekânı duvarlarında sıva dökülmeleri ve bunun sonucunda beden duvarlarının taş malzemesinde açığa çıkma ve malzeme kayıpları oluşmuştur. Harim zeminindeki ahşap kaplamada ve son cemaat yeri zeminindeki taş malzemede kayıplar ve bozulmaları mevcuttur. +2.70 kotundaki minare girişi ve minareye çıkan merdiven yıkık durumdadır.

Güneybatı cephesine bitişik olarak büyük ölçüde tahrip olmuş muhdes bir sundurma yapılmıştır. Son cemaat mahallindeki bağdadi teknikte yapılmış revakları oluşturan kemerler tahrip olmuştur ve üzerindeki sıva dökülmüş, ahşap malzemede deformasyon ve malzeme kaybı oluşmuştur. Kuzeybatı cephesinde çatı ile birleşen sıvalı kısımda, sıva dökülmesine bağlı olarak ahşap karkaslar arasındaki kerpiç dolgu malzemeleri açığa çıkmıştır. Güneybatı cephesinde dış duvardaki en üst kısımda da sıva çatlakları oluşmuştur. Yine bu cephede bu kısma çıkan basamakların yanına, muhdes olan ahşap bir paravan eklenmiştir.

Camii'nin iç mekân duvarlarının alt kısımdaki tezyinatlar, kadınlar mahfelinin duvar tezyinatları ve son cemaat mahalli duvarlarındaki tezyinatlar boya ile kapatılmıştır. Bu tezyinatlar kısmen okunabilmektedir. Camii'nin Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden alınan fotoğraflarından da anlaşılacağı gibi harimin iç mekân duvarları, iç mekan duvar yüzeyleri boya ile kapatılmadan önce tamamen tezyinatlıdır (Resim 33, 34).

Resim 33.- 34. Camide beden duvarlarındaki tezyinatlar boya ile kapatılmadan önce.

Kaynak: Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

SONUÇ

Yeşilyurt Köyü Camii, Anadolu'da bulunan nakışlı camileri örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir. Köy kültürümüzün tarihi, gelenekleri, mimari ve süsleme sanatı hakkında bilgi veren tescilli bir kültür varlığıdır. Geleneksel köy mimarisine uyum içinde olup yöresel dini mimari özellikleri taşımaktadır.

Uzun süreden beri kullanılmayan cami geniş ölçüde tahrip olmuştur ve kaderine terk edilmiş durumdadır. Yeşilyurt Köyü Cami yanında yapılan Yeni Cami halkın ibadet ihtiyacını karşılamakta kullanılmaktadır. Böylece Yeşilyurt Köyü Cami boş ve atıl kalmaktadır. Daha büyük ve daha fazla kapasiteye sahip olduğu için yapıldığı söylenen Yeni Cami, aslında alan olarak daha küçüktür ve yükseklik olarak da çevredeki tüm yapılardan farklı özellikte bir yapıdır. Popüler kültürümüzün bir eseri olarak çağdaş malzeme ve tekniklerle yapılmış, köy mimarisi ile uyumsuz mimari özellikler taşımaktadır.

Yeşilyurt Köyü Camisi'nin korunarak yaşatılması ve yerel mimari dokunun bozulmaması için yeni caminin başka bir alana kaldırılması gereklidir. Yeni yapılacak köy camilerinde bu örnekteki gibi klasik dönem benzeri cami yerine yerel mimari ile uyumlu, yerel malzeme ve teknik kullanan bir mimari anlatımın seçilmesi gerekmektedir.

Tarih ve kültür hazinemiz olan ve örneğine yöresinde az rastladığımız Yeşilyurt Köyü Camisi'nin restore edilerek yaşatılmalıdır. Bu da ancak camiye işlev verilmesi ve caminin kullanılarak hayata kazandırılması ile mümkün olabilir. Çünkü kullanılan mekânlar sahiplenilir ve insanların devamlı ilgisi ve bakımı ile yaşarlar. Yeşilyurt Köyü Camisi, Köy İdare Odası, Taziye ve Bayramlaşma Salonu, Halkevi, Kurs Atölyesi veya yine cami vb. işlevlere yönelik hazırlanacak restorasyon projesinin uygulanması

ile yeniden kullanılabilir ve hak ettiği değeri kazanacaktır. Yeni yapılan cami, başka yere taşınmak üzere yıktırılınca, Yeşilyurt Camisi'nin çevre düzenlemesi orijinalinde olduğu gibi avlu duvarı tamamlanarak hayata geçirilmelidir. Köy meydanı peyzaj düzenlemesi de yapılarak tekrar köy yaşamına kazandırılmalıdır. Böylelikle bayram, düğün, cenaze vb. köy halkı için önem taşıyan birçok toplantılarda hemen ilk akla gelen köy meydanında toplanma geleneği devam edebilecektir. Yeşilyurt Köyü Camisi'nin restore edilip yeniden kullanılması ile halk mimarisinin güzel ve önemli bir eseri hayata kazandırılmış olacaktır.

Yeşilyurt Köyü Camisi ve köyün yerel mimarisinin korunması halkların kendi yerleşmelerinin mimari kimliklerini koruma istekleriyle ayakta kalabilir. Bu nedenle koruma çalışmalarının sürdürülebilirliğinde yapılan restorasyonlar kadar insanlara koruma bilinci ve isteğinin aşılması gereklidir. Kültür miraslarımızın korunması için, eserler ve koruma alanları imkanlarının (ekonomik, yasal, vb. kolaylaştırmalarla) artırılması ve ilgili kurumlarca tescilli eserlerin periyodik kontrollerinin yapılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR:

- Algaç, Ş., 2020, “Uşak-Banaz-Yeşilyurt (Holuz) Köyü Camii ve Kalemşi Bezemeleri”, **Art-Sanat**, 13 (2020), s.1-26, Doi: 10.26650/artsanat.2020.12.0001.
- Çağlıtütüncigil, E., 2012, “Eski Mordoğan (İzmir).Köyü Camii Süslemeleri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2012, Sayı:25, s.16-139. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117859>
- Çakmak, Ş., 1994, “Belenardıç (Torapan).Köyü Camii (Güney/Denizli)”, **Sanat Tarihi Dergisi**, S.VII, İzmir, s.19-26
- Çakmak, Ş., 1995, “Boğaziçi Kasabası Eski Camii (Baklan/Denizli)”, **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, C.I, Ankara, s.529-540
- Davulcu, L., 1994, **Yazır (Eski) Camii**, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya
- İnce, K., 2004, **Uşak'ta Türk Mimarisi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, sf: 124-130
- Karpuz, H., 2009, “Hisarlık Camii”, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya**, Cilt II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVII Dizi- Sayı 12a, Ankara
- Uysal, A.O., 2006, **Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- url-1: <http://maps.google.com/> [Erişim: 25.09.2023]
- url-2: <https://www.facebook.com/uskbzn/videos/ye%C5%9Filyurt-holuz-video-kaynak-utkgd-alp-arслан-dur/967460256691101/> [Erişim: 25.09.2023]
- url-3: http://tr.wikipedia.org/wiki/Yeşilyurt,_Banaz [Erişim: 25.09.2023]
- url-4: http://www.banaz.net/HD148_yesilyurt-koyu-sayfasi.html [Erişim: 25.09.2023]
- url-5: <https://denizli.ktb.gov.tr/TR-211828/camiler.html> [Erişim: 25.09.2023]

Son notlar

- 1 Algaç, Ş., 2020, "Uşak-Banaz-Yeşilyurt (Holuz) Köyü Camii ve Kalemîşi Bezemeleri", *Art-Sanat*, 13 (2020), 1-26, Doi: 10.26650/artsanat.2020.12.0001
- 2 url-3: http://tr.wikipedia.org/wiki/Yeşilyurt,_Banaz [20.11.2023 tarihli erişim]
- 3 url-4: http://www.banaz.net/HD148_yesilyurt-koyu-sayfasi.html [20.11.2023 tarihli erişim]
- 4 Algaç, 2000. s.4.
- 5 Kaynakçası verilmeyen tüm çizim ve fotoğraflar yazarlara aittir.
- 6 url-1: <http://maps.google.com/> üstüne işlenmiştir. [Erişim: 25.11.2023]
- 7 Kubbede kullanılan motiflerin tekke sembolleri olduğu konusunda bkz: Algaç, 2020, s.20.
- 8 Ahşap tavan, Uşak yöresinde; Kara Ali Camii, Yılandı Camii, Yamanlarlı Camii, Çakaloz Camii, Cinibiz Camii, Deve Hanı üst katı ve Özer Hamamı'nın soyunmalıklarında görülmektedir. Ali Ağa Camii, Karaağaç Camii, Zincirli Camii ve Hacı Zeybek Camii'nde yalancı kubbe yer verilmiştir. Yalancı Kubbenin kullanıldığı camilerin, kubbe dışındaki tavan kısımları da ahşaptır. Bu ahşap tavanların hiç biri sütunlarla desteklenmemiştir. Hepsisi duvarlara bindirilmiştir. Bkz: İnce, K., 2004, **Uşak'ta Türk Mimarisi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, sf: 124-130.
- 9 Karşılaştırıldığında yapıların yapım tekniği ve plan şemalarının benzerlik taşıdığı, ancak bu camiler süslemesiz yapıldığından dolayı Yeşilyurt Köyü Camisi'nin bunlardan daha eski tarihli olduğu söylenebilir. Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nde yapılan araştırmada; Kütahya Yöresi, Simav Yöresi, Uşak Yöresi ve Banaz Yöresi Camileri ile Yeşilyurt Köyü Camii arşiv bilgilerine ulaşılarak karşılaştırma yapılmıştır (Aralık, 2015)
- 10 1865 tarihli Konya Bozkır Hisarlık Köyü Camisi, Denizli 1802-3 tarihli Yazır Kasabası Çarşı Camisi, 18.-19. yy. dönemine ait Akköy ilçesi Yukarı Camisi, Hicri 1181 tarihli Boğaziçi Kasabası Eski Camisi ve Manisa, Aydın, Denizli yörelerinde var olan dikdörtgen planlı, duvarları ve ahşap tavanları veya bağdadi kubbeli tavanları kalem işi süslemeli örnekler de bulunmaktadır. (Şekil 21-28) Yeşilyurt Köyü Cami süslemeleri daha çok Hisarlık cami süslemelerine benzemektedir. Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Anadolu'daki birçok cami ve konak, Anadolu Türk Sanatında, 18-19. Yüzyıllarda gelişim gösteren ve Batılılaşma Dönemi olarak ifade edilen yeni akıma özgü üslup ve kompozisyonlara sahiptir; tezyinatlarda işlenen başlıca konuları; natürlükler, orman manzaraları, Kâbe, konak, cami gibi yapı tasvirleri, kubbe, sütun ve perde motifleri içermemektedir (Şekil 29-30). Yeşilyurt Köyü Camisi süslemelerinde batılılaşma dönemine ait bu tip tasvirlerle rastlanmazken; yine bu dönemde en çok işlenen konulardan olan bitki tasvirleriyle; "C" ve "S" şekilli kıvrık dallar, tek tek veya buket şeklinde işlenerek ayaklı birer vazo veya kâse içine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan kompozisyonlarla Yeşilyurt Köyü Camii tasvirleri, benzerlik göstermektedir. Bkz: Çağlıtütüncügil, E., 2012, "Eski Mordoğan (İzmir).Köyü Camii Süslemeleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2012, Sayı:25, s.139-162.
- 11 Çağlıtütüncügil, 2012, s.159-160. Algaç, 2020, s.21-22.
- 12 Tarihlendirme ve karşılaştırma ile ilgili olarak 15. Ocak 2016 tarihinde yapılan sözlü görüşmede, Prof. Dr. Haşim Karpuz'a yaptığı katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

- 13 Buna benzer bir yapılaşma Banaz Düzkışla Köyü Camisi yakınında da görülmektedir. Tescilli olan caminin hemen yanına yaptırılan yeni cami hakkında 2002 Koruma Kurulu kararı ile caminin tehlike arz eden minaresinin yıktırılmasına ve yeni cami yapanlar hakkında yasal soruşturma açılmasına karar verilmiştir (Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan alınana bilgi.)

www.seruvenyayinevi.com

[/seruvenyayinevi](https://www.facebook.com/seruvenyayinevi)

[/seruvenyayinevi](https://www.instagram.com/seruvenyayinevi)

[/seruvenyayinevi](https://www.twitter.com/seruvenyayinevi)

9 786256 399822